

ANALELE ȘTIINȚIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”

DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

(Științe Sociale)

TOMUL IV, ANUL 1958

4010626
Periodice

3743
Biblioteca Științifică de
X-83

COMITETUL DE REDACȚIE

Conf. D. BERLESCU, Prof. I. DAVIDSOHN, Prof. G. ISTRATE,
Prof. P. JITARIU, Prof. E. PĂPĂFIL, Prof. N. I. POPA, Prof. M. SAVUL,
Prof. I. ȘANDRU, Conf. N. ȚĂȚOMIR, Prof. T. VESCAN

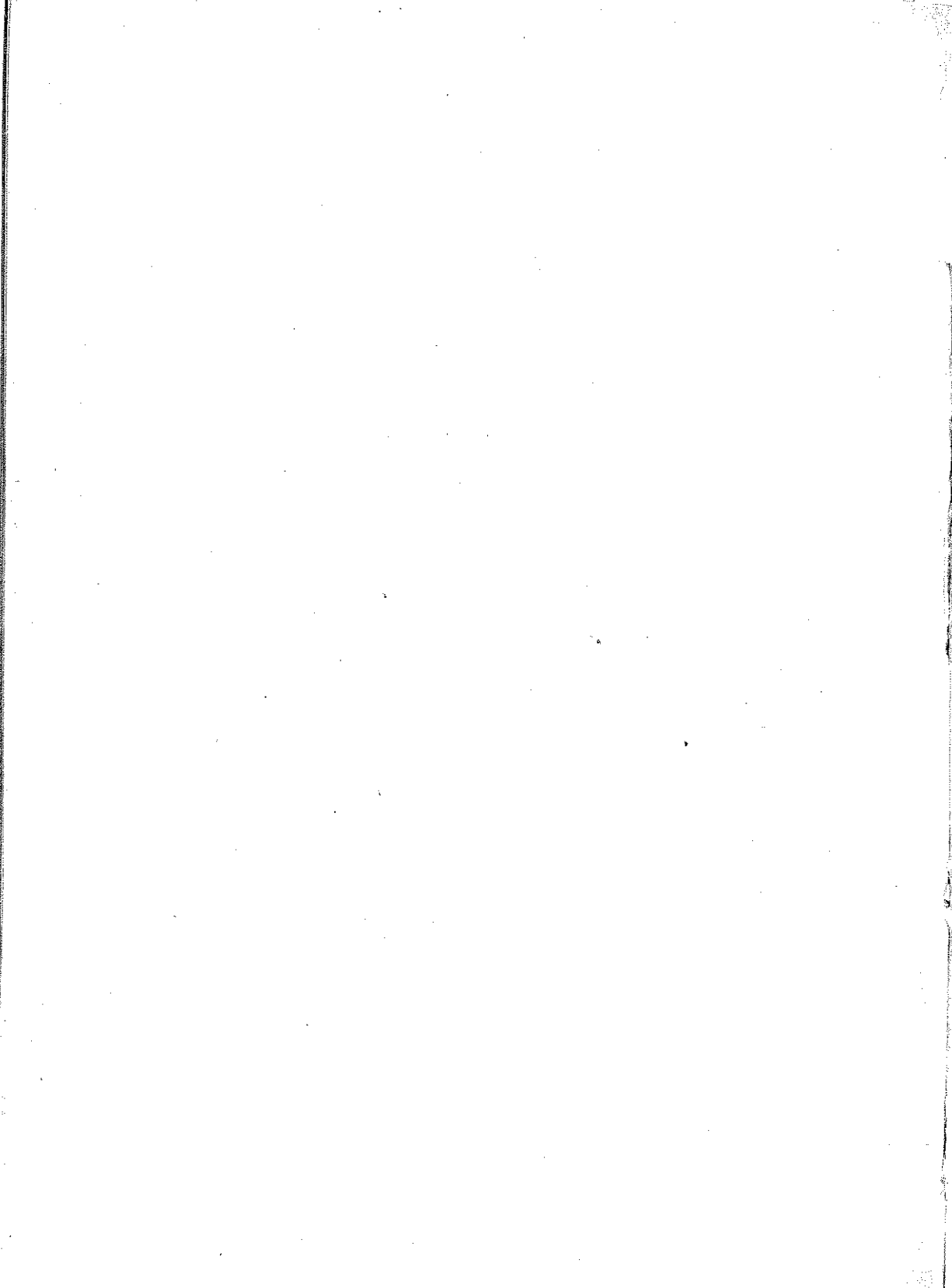
Acad. Prof. O. MAYER *Redactor responsabil*
T. GALAN *Secretar de redacție*

S U M A R

	<u>Pag.</u>
G. ISTRATE — Iorgu Iordan la a șaptezecă aniversare	I — VI
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, M. DINU și EM. BOLD — Cercetări ar- heologice în Podișul central moldovenesc. II. Subregiunea Stemnic-Racova și valea Birladului superior între Buhăiești și Vaslui	1— 30
NICOLAE GOSTAR — Două inscripții mezerziene	31— 48
GH. PLATON — Cu privire la pribegirea locuitorilor din Moldova în anul 1834	49— 60
I. DAVIDSOHN — Falsificarea revizionistă a învățaturii marxist-leniniste despre stat și dictatura proletariatului	61— 86
EM. PETROVICI — Etimologia hidronimului Siul	87— 89
G. ISTRATE — Probleme de limbă în variantele unor poezii ale lui Coșbuc	91—108
ȘT. GIOSU — Limba în opera lui Dimitrie Cantemir	109—152
V. PAVELCU — Echilibrarea neuropsihică la copil	153—158
ȘTEFAN BÎRSĂNESCU — Din experiența unui curs facultativ de peda- gogie pentru inginerii industriali și agronomi	159—170
NICOLAI ȚAȚOMIR — Aspecte noi ale problemei securității frontiere- lor aeriene	171—189
I. BENDITER — Natura juridică și clasificarea actelor organelor locale ale puterii de stat	191—203

N O T E

M. ZDRENGHEA — În legătură cu topica obiectului direct și a celui indirect	205—209
AURELIA STAN — Nume de persoană feminine în valea Sebeșului (Alba)	211—214
D. FLOREA-RARIȘTE — Contribuția lui Simion Florea Marian la cu- noașterea și studiul limbii române	215—222
ION TIBA — Portretul în proza artistică a lui Delavrancea	223—230
M. TODOSIA și E. MARIN — Concepția economică a lui G. Aposto- leanu — profesor de economie politică la Academia Mihăileană	231—235

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ ЯСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМЕНИ „А.Л. И. КУЗЫ“

Том IV, отд. III

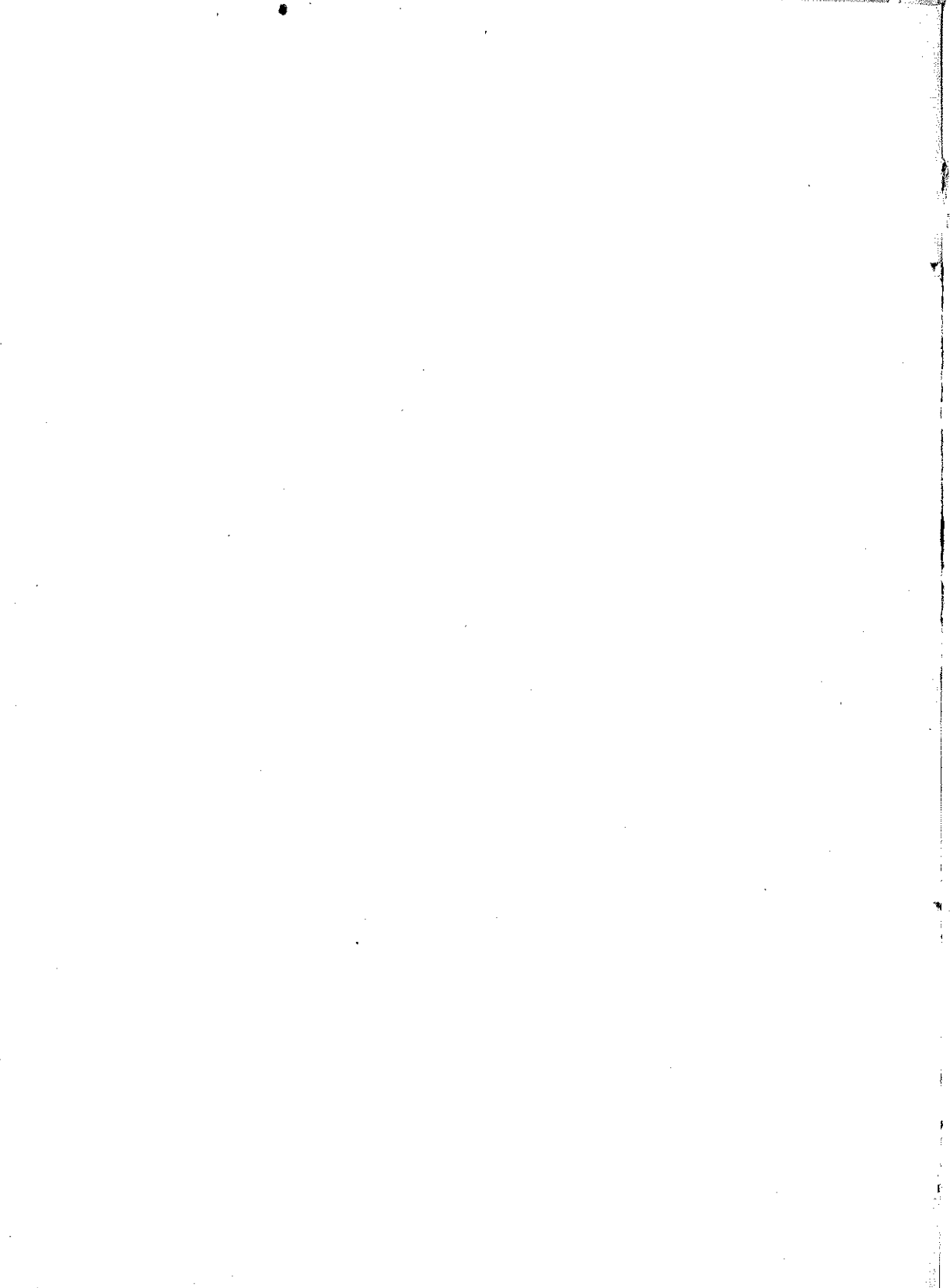
1958

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
Г. ИСТРАТЕ — К 70-и летию акад. Йоргу Йордана	I—VI
М. ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА, М. ДИНУ и ЕМ. БОЛД — Археологические исследования на Центральной Молдавской плато	1—30
НИКОЛАЕ ГОСТАР — Две надписи Мезеряуса	31—43
Г. ПЛАТОН — К вопросу перебегах жителей Молдавии в 1834 году	49—60
И. ДАВИДСОН — Ревизионистская фальсификация марксистско-ленинского уче- ния о государстве и диктатуре пролетариата	61—86
ЕМ. ПЕТРОВИЧ — Этимология гидронима Siul	87—89
Г. ИСТРАТЕ — Особенности языка в некоторых стихотворениях Г. Кошбука	91—108
ИШТ. ДЖОСУ — Язык произведений Д. Кантемира	109—152
В. ШАВЕЛКУ — Нейро-психическое уравнивание у детей	153—158
ИШТ. БЫРСЭНЕСКУ — Опыт курса педагогики для инженеров и агрономов	159—170
НИКОЛАЙ ЦАЦОМИР — К вопросу о безопасности воздушных границ	171—189
И. БЕНДИТЕР — О юридической природе и классификаций актов местных органов государственной власти РНР	191—203

ЗАМЕТКИ

М. ЗДРЕНГИ — К вопросу о топике прямого и косвенного объекта	205—209
А. СТАН — Женские имена в долине реки Себеша (Алба)	211—214
Д. ФЛОРИА-РАРИШТЕ — Вклад Симеона Флория Мариан в изучение румын- ского языка	215—222
ИОН ТИБА — Портрет в художественной прозе Б. Ишт. Делавранчи	223—230
М. ТОДОСИА и Е. МАРИН — Экономические взгляды профессора Г. Анос- толяну	231—235

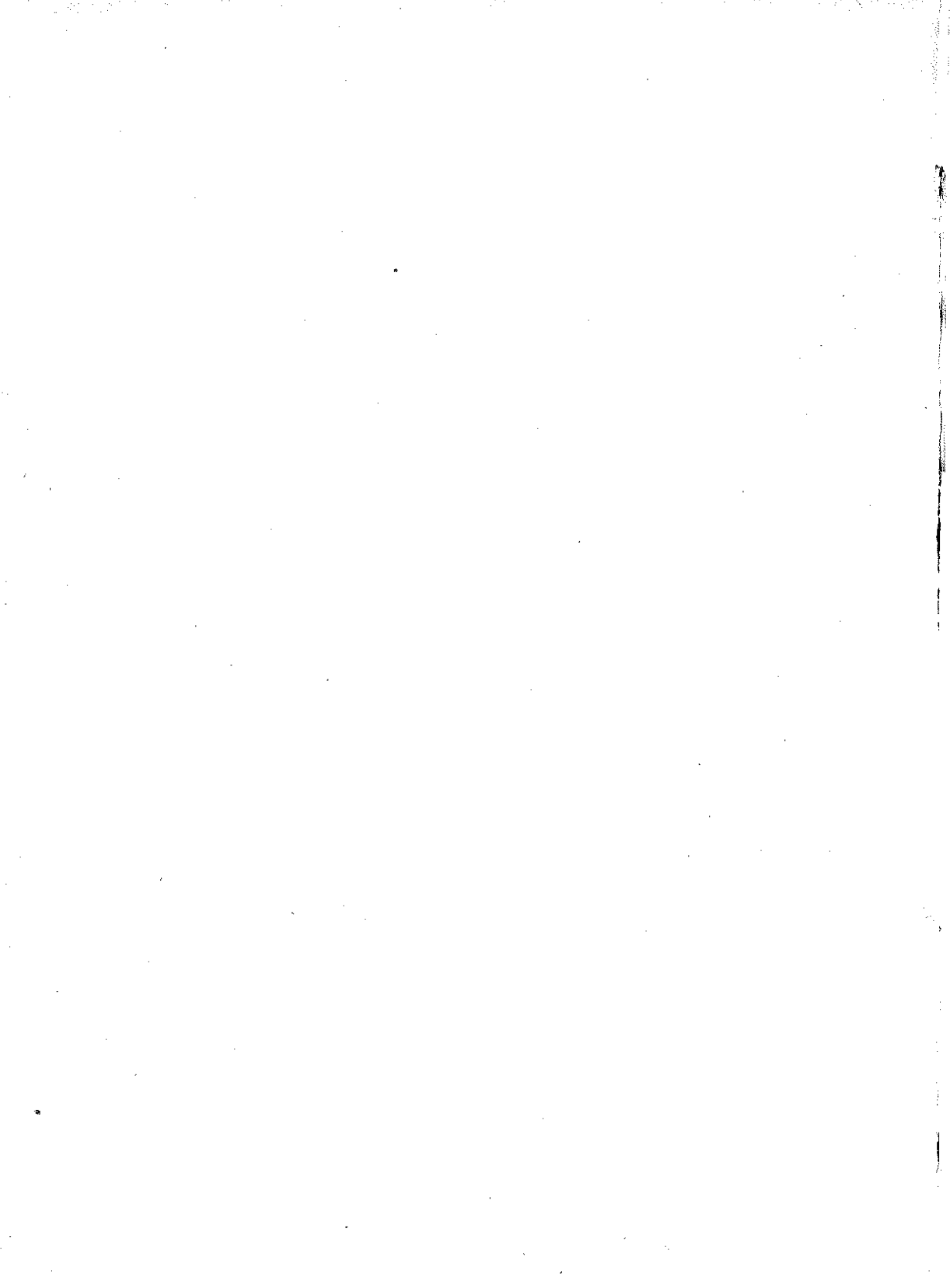

SOMMAIRE

	<u>Pages</u>
G. ISTRATE — Iorgu Iordan à son 70-e anniversaire	I — VI
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, M. DINU et EM. BOLD — Recherches archéologiques dans le Plateau Central de la Moldavie. II. Secteur Stemnic-Racova et vallée supérieure du Bîrlad comprise entre Buhăiești et Vaslui	1— 30
NICOLAE GOSTAR — Deux inscriptions mezerziennes	31— 48
GH. PLATON — À propos de l'émigration de la population moldave pendant l'année 1834.	49— 60
I. DAVIDSOHN — La falsification révisionniste de la doctrine marxiste-léniniste de l'État et de la dictature du prolétariat	61— 86
EM. PETROVICI — L'étymologie du hydronyme Siul	87— 89
G. ISTRATE — Considérations linguistiques sur les remaniements de Coșbuc à quelques-unes de ses poésies	91—108
ȘT. GIOSU — La langue dans l'oeuvre de Dimitrie Cantemir	109—152
V. PAVELCU — L'équilibration neuro-psychique chez l'enfant	153— 158
ȘTEFAN BÎRSĂNESCU — De l'expérience d'un cours de pédagogie pour les ingénieurs de l'industrie et pour les ingénieurs agronomes	159—170
NICOLAI ȚĂTOMIR — Nouveaux aspects du problème de la sécurité des frontières aériennes	171—189
I. BENDITER — La nature juridique et la classification des actes émis par les organes locaux du pouvoir d'état dans la République Populaire Roumaine	191—203

NOTES

M. ZDRENGHEA — Remarques sur la place du complément direct et du complément indirect	205—209
AURELIA STAN — Noms féminins de personnes dans la vallée du Sebeș (Alba)	211—214
D. FLOREA-RARIȘTE — La contribution de Simion Florea Marian à la connaissance et l'étude de la langue roumaine	215—222
ION TIBA — Le portrait dans la prose artistique de Delavrancea.	223—230
M. TODOSIA et E. MARIN — La conception économique de G. Apostoleanu, professeur d'économie politique à l'Academia Mihăileană de Jassy	231—235

Acad. IORGU IORDAN

1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

IORGU IORDAN LA A ȘAPTEZECEA ANIVERSARE

La 29 septembrie 1958, academicianul Iorgu Iordan a împlinit 70 de ani. Munca de o viață întreagă a savantului ca și devotamentul cu care profesorul a cinstit învățămîntul superior și cultura românească au făcut să se adune, în jurul lui, cu dragoste și recunoștință, toți reprezentanții lingvisticii noastre de astăzi, de la academicieni și pînă la cei mai tineri cercetători ai institutelor de specialitate. Academia Republicii Populare Romîne și Ministerul Învățămîntului și Culturii au organizat, în ziua de 3 octombrie, o ședință festivă la care au participat, pe lîngă reprezentanții Academiei și ai Ministerului, și delegați ai tuturor universităților. Cu această ocazie, vorbitorii au subliniat calitățile multe și mari ale sărbătoritului și i-au oferit un volum omagial cu studii semnate de numeroși specialiști din țară și din străinătate. Partidul și guvernul țării i-au acordat „Steaua Republicii Populare Romîne” clasa I-a.

Născut în anul răscoalelor țărănești (1888), dintr-o familie modestă cu mulți copii, face școala primară și gimnaziul în orașul natal (Tecuci), iar cursul superior al liceului la Iași, la Liceul Internat (C. Negruzzi) pe care îl termină în 1908, ca șef de promoție. În toamna aceluiași an se înscrie la universitate, tot în orașul nostru, la facultățile de litere și drept. Își trece mai întîi licența în limba și literatura germană (iunie 1911) și apoi și pe cea în drept (iunie 1912). Numit profesor secundar, încă din 1911, nu pierde contactul cu profesorii săi (Alexandru Philippide, G. Ibrăileanu și Traian Bratu) care i-au îndrumat primii pași către cercetarea științifică. Își pregătește teza de doctorat (Diftogarea lui e și o accentuați în pozițiile ă, e), pe care avea s-o susțină în 1919, și se orientează spre domenii necercetate de lingviștii noștri: limba romînă contemporană și studiul numeralor de locuri. Este preocupat de raporturile dintre limba noastră și limba italiană, precum și de particularitățile graiului moldovenesc.

Imediat după război, pleacă în Germania, la Bonn și la Berlin, pentru completarea studiilor de romanistică. În același scop va pleca ceva mai tîrziu în Franța, la Paris, și va întreprinde o serie de călătorii în Italia și Spania.

Intre timp, publică una dintre lucrările sale fundamentale (*Rumänische Toponomastik* (1924—1926) și, prin înființarea catedrei de filologie romanică la Iași, este numit la universitate (1926). După moartea lui Alexandru Philippide (12 august 1933), consiliul facultății îi încredințează catedra de limba română (1 martie 1934), pe care o va deține pînă la transferarea la Universitatea din București (oct. 1946). Cu toate că activitatea științifică a profesorului nostru a fost neîntreruptă, din 1911 pînă astăzi, și cu toate că una din lucrările sale mari (Introducere în studiul limbilor romanice) fusese tipărită în 1932, ca să nu ne referim la celelalte, deja pomenite, vom spune că anii cei mai bogați în rezultate științifice sînt tocmai aceia în care a predat limba română la Universitatea noastră. Să nu uităm că Institutul „Alexandru Philippide”, înființat încă în noiembrie 1932, reușește să aibă abia acuma, în 1934, și o publicație de specialitate. În această perioadă, care coincide cu maturitatea desăvîrșită a profesorului nostru, au fost realizate lucrările fundamentale referitoare la limba română contemporană. În 1937 Gramatica limbii romîne, în 1943 Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”, în 1944 Stilistica limbii romîne. În această perioadă apare ediția în limba engleză (1937) a Introducerii în studiul limbilor romanice și tot acuma profesorul Jordan colaborează intens la o serie de reviste străine și românești deși, așa cum am arătat, conducea el însuși o asemenea publicație în jurul căreia avea să grupeze pe toți tinerii care dovedeau preocupări de lingvistică în acea vreme, în orașul nostru. Voi spune, în sfîrșit, că în această perioadă trebuie căutată originea uneia dintre ultimele lucrări mari ale academicianului Jordan. Este vorba de Limba română contemporană. Manual pentru instituțiile de învățămînt superior (București 1954)¹).

În octombrie 1946 este transferat la catedra de filologie romanică de la Universitatea din București. Cred necesar să amintesc, aici, că în urma morții lui Ovid Densusianu, 1938, fostul titular al acestei catedre, consiliul facultății de litere și filozofie din București a făcut tot ce i-a stat în putință să zădărnicească transferarea profesorului nostru acolo. Și trebuie să spun că nu i-a fost prea greu, să reușească în această acțiune, din moment ce ministerul nu era nici el dispus să încredințeze unui profesor cu vederi și atitudini democratice o catedră atît de importantă, nu numai prin conținutul ei, ci și prin numărul mare de studenți care aveau să urmeze cursurile respective.

Membru corespondent al Academiei Romîne încă din 1934 este ales membru activ în 1945. Odată cu înființarea Academiei Republicii Populare Romîne (1948), este numit printre membrii ei titulari și, în calitate de director al Institutului de Lingvistică din București (1949—1952), este încărcinat cu conducerea lucrărilor marelui dicțio-

1) Lucrarea aceasta a fost reeditată în anul 1956.

nar al limbii române, început de vechea academie. Este unul dintre autorii principali ai Gramaticii limbii române (gramatica Academiei R.P.R., 1954) și ai Dicționarului limbii române literare contemporane (1955—1957). Dar în vreme ce își dădea aportul, masiv și competent, la elaborarea acestor lucrări colective, profesorul Iordan nu a încetat să publice lucrări personale în domenii din ce în ce mai variate cum ar fi Influențe rusești asupra limbii române (1950); Curs de filologie romanică (1951); Nume de locuri românești în Republica Populară Română, volumul I (1952); Limba română contemporană (1954, 1956); Limba literară (Privire generală) (1954); Limba „eroilor” lui I. L. Caragiale (1955)¹⁾; Limba lui Creangă (1956); Introducere în lingvistica romanică (1957); Sprachgeographisches aus dem Gebiete der rumänischen Toponomastik (1958); Limba și stilul lui Ion Neculce (1958) etc., etc. Tot aici trebuie pomenită și activitatea referitoare la alcătuirea unor ediții cum ar fi Ion Neculce, Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte (1955) a cărei introducere, de aproape o sută de pagini, cu literă mică, constituie cercetarea cea mai importantă asupra activității marelui cronicar moldovean. A pregătit, de asemenea, și se găsește sub tipar, un volum de Opere de Ion Creangă a cărui introducere reprezintă, iarăși, un adevărat progres în interpretarea și cunoașterea activității marelui povestitor moldovean.

Format la școala neogramatică, atotputernică la începutul secolului nostru, profesorul Iordan nu s-a limitat numai la studierea sunetelor vorbirii omenești, ci a căutat să supună observației sale și controlului științific sever toate curente care s-au manifestat în lingvistică în prima jumătate a secolului nostru. El a dat o mare atenție aspectului actual al limbii, fără să neglijeze pe cel istoric, a acordat atenția cuvenită dialectologiei și s-a simțit atras, în mod deosebit, spre problemele de toponimie. În acest domeniu, ca și în cel al studierii limbii române contemporane, și-a câștigat o autoritate cu totul deosebită.

După reforma învățământului din 1948, când s-a introdus, în programa analitică a facultăților de filologie, istoria limbii literare, tot academicianul Iordan a fost acela care a deținut just obiectul și a trasat liniile mari de orientare în această disciplină.

Orientarea multilaterală a profesorului nostru, bogata sa cultură literară și lingvistică, precum și contactul permanent cu reprezentanții cei mai autorizați ai limbii noastre au asigurat succesul deosebit al unei cărți ca Introducere în studiul limbilor romanice (1932) în care sînt analizate toate curente care se manifestau în lingvistică. Dînd fiecăruia ce i se cuvenea, în spiritul celei mai desăvîrșite obiectivități, profesorul Iordan a trecut atunci unul dintre cele mai dificile dar, în același timp, și dintre cele mai strălucite examene. Am amintit deja

1) Apărută în ediție nouă doi ani mai tîrziu și, apoi, în volumul *De la Varlaam la Sădoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor*, București, ESPLA, 1958, pag. 357-408.

că lucrarea aceasta a fost tradusă în limba engleză (1937). În momentul de față se pregătește și o ediție germană. Trebuie să spun, în același timp, că autorul a pregătit, și a predat editurii, o nouă ediție românească a acestei opere de care nu se poate dispensa nici un romanist.

Pentru activitatea sa științifică, neobișnuit de bogată și extrem de valoroasă, academicianul Iordan a fost în două rânduri laureat al Premiului de Stat.

Atît la cursurile pe care le-a ținut, cît și în numeroasele lucrări pe care le-a publicat, profesorul nostru a imprimat o ținută cu adevărat academică și a căutat să cuprindă absolut toată bibliografia existentă într-o problemă dată. Nu o dată s-a întîmplat ca, la examenele de capacitate, spre exemplu, numeroși absolvenți ai universității noastre să fie întrebaji dacă sînt elevii profesorului Iordan. Examinatorii erau plăcut surprinși de cunoștințele solide ale candidaților ieșeni, de faptul că nu le scăpa nici una dintre teoriile emise asupra unei probleme date. Metoda de lucru a profesorului nostru ne-a impresionat cu atît mai mult cu cît, în vremea aceea, erau alți profesori care își obligau auditorii să rețină doar părerile celui care ținea cursul, indiferent de valoarea lor științifică.

Profesorul Iordan cita și aprecia, cu toată obiectivitatea, studii și cărți scrise de oameni cu care nu era în relații prietenești, iarăși spre deosebire de unii colegi ai săi care se mărgineau să indice la bibliografie un singur nume, al lor propriu.

În munca desfășurată cu studenții, la cursuri și seminarii, profesorul Iordan a dat dovadă de o înțelegere rar înfîlnită. Cei care s-au format sub îndrumarea lui îl vor considera, mereu, și din acest punct de vedere, ca pe un model greu de egalat. Era singurul dintre profesori care cerea scuze studenților pentru o întîrziere de cinci minute, la curs ori la seminar, după cum nimeni în afară de dînsul nu avea reputația de om drept în notarea răspunsurilor la examene. La orice altă materie studenții puteau avea, din cînd în cînd, impresia că n-au fost notați just. La profesorul Iordan erau cu toții încredințați că nota primită era cea pe care o merita fiecare.

Atitudinea profesorului nostru față de munca cinstită a altora, față de rezultatele cercetărilor întreprinse de toți specialiștii onești, ca și tactul deosebit de care a dat dovadă în relațiile cu oamenii, au făcut ca atmosfera științifică din orașul Iași să se învioreze dintr-odată și să se stabilească legături strînse cu celelalte centre universitare din țară, precum și cu multe universități străine. Datorită acestor legături științifice ca și rîvnei și devotamentului cu care a lucrat, la cele două catedre, la Iași, a putut pune bazele unei excelente biblioteci de specialitate, în care se găseau toate cărțile de bază din domeniul romanisticii. În coloanele Buletinului Institutului de Filologie Romină „Alexandru Philippide” a promovat, mereu, elemente tinere, dînd un rost, încă de pe atunci, muncii în colectiv.

Pe lângă activitatea didactică și științifică a profesorului Iordan trebuie subliniată și activitatea sa cetățenească. Format la școala revistei „Viața Românească”, în paginile căreia îi întâlnim numele începând cu anul 1911, el este impresionat de toate neajunsurile și, bineînțeles, de insuccesele studenților proveniți din mediul rural și din cel muncitoresc. Își cunoaște studenții nu numai sub aspectul profesional, ci și sub cel social-politic, și este cel mai fervent apărător al lor. Le supraveghează acțiunile și le deschide ochii asupra tuturor pericolelor care îi pîndesc din toate părțile. Scrie la presa democrată a vremii și ia atitudine hotărîtă împotriva manifestărilor mistice ori rasiste din anumite lucrări, pretinse științifice.

În calitate de director al Teatrului Național din Iași (1928—1930), pune la dispoziția studenților și a elevilor din ultimii ani bilete cu preț redus și face tot ce-i stă în putință pentru educarea artistică a tineretului de atunci.

Asistă la alegerile Societății studenților în litere și sprijină pe cei care se opun fascismului în ascensiune. Ia apărarea studenților evrei și depune favorabil în procesele intentate unor profesori democrați. Combate ambulanismul în învățămînt, și se ridică împotriva taxelor cerute studenților pentru examene.

Conducătorii, de acum 20 de ani, văd în el un dușman al statului și, din cauza aceasta, în noiembrie 1940, îl scot din învățămînt pentru a nu-i mai da posibilitate să aibă legături cu studenții.

Împotriva faptului că destășoară o activitate științifică neobișnuită și participă cu regularitate la toate aspectele procesului de învățămînt, impunînd prin ținuta sa exemplară și printr-o competență rar întâlnită, profesorul și academicianul Iordan găsește și timpul necesar și puterea de muncă respectivă pentru a participa activ și în alte sectoare de muncă. Lucrează, ca responsabil, în colectivul redacțional al unor reviste de specialitate, este director al Institutului de Lingvistică din București, vice-președinte al Academiei R.P.R. și membru în prezidiul acesteia, președinte al Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român, vice-președinte al Comisiei naționale pentru U.N.E.S.C.O. etc. A fost primul ambasador al țării noastre în Uniunea Sovietică și, pînă la începutul acestui an școlar, rector al Universității din București. Mai înainte, a fost, în două rînduri (1947—1950 și 1956—1957), decan al Facultății de Filologie din București.

Profesor de mare prestigiu, savant al cărui nume este de multă vreme cunoscut departe peste hotarele țării, luptător sincer pentru cauza păcii și socialismului, academicianul Iordan constituie o mîndrie a învățămîntului și a științei românești.

Redacția noastră își face o datorie elementară participînd la sărbătorirea academicianului Iordan. Prin acest gest noi cinștim, în activitatea unuia dintre cei mai valoroși profesori pe care i-a avut Universitatea din Iași, succesele științei românești.

In rîndurile noastre am vrea să exprimăm nu numai admirația pentru munca neobișnuită a unui cărturar și pentru rezultatele la care a ajuns, după cum nu intenționăm să exteriorizăm numai recunoștința cu care elevii sînt totdeauna datori adevăraților lor profesori. La acestea trebuie să mai adăugăm mulțumirea ucenicului care are ocazia să constate, după ce a trecut de mijlocul vieții, că drumul pe care l-a străbătut, sub conducerea maestrului său, a fost cel adevărat.

G. ISTRATE

ve, iar altele, lucrate la roată și din pastă cenușie, aparțin începutului epocii migrațiilor (sec. III—IV).

37. *Gîrceni* (r. Vaslui, reg. Iași).

a) La punctul numit Coada Plopilor de pe poalele Dealului Plopilor, din marginea de N.E. a satului Gîrceni, s-a descoperit o întinsă așezare neolitică din fazele Cucuteni A și A—B, documentată atît prin fragmente ceramice corodate (fig. 9, 2, 4—5, 7), idoli antropomorfi (fig. 9, 3) și o toartă zoomorfă (fig. 9, 1), cît și prin bucăți de vălătuci bine arși. Aceste resturi, culese din malul șanțului care mărginește drumul de țară de pe Dealul Plopilor, zac în solul cafeniu la cca 0,50 m adîncime.

În afară de acestea, pe același loc, cu ocazia arăturilor făcute în toamna anului 1956 s-au descoperit 3 morminte în cutie de piatră, aparținînd probabil grupei culturale nordice de la sfîrșitul neoliticului, ca și descoperirea recentă de morminte similare de la Piatra Neamț și Dolheștii Mari (r. Fălticeni).

În solul cu humus negru de pe același loc s-au descoperit și alte fragmente ceramice mai noi, de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului, dintre care acelea decorate cu motive unghiulare din linii incizate sau din împunsături își găsesc analogii în unele așezări din această vreme din Depresiunea Prutului Mijlociu și Movila din Șesul Jijiei de la Trușești³²). În legătură cu aceasta menționăm că la suprafața solului se observă ușoare pete de cenușă, care indică o așezare de tip *zolniki*.

b) În marginea de E. a satului Gîrceni și la cca 700 m V. de locul sus amintit, la punctul numit „Siliște”, pe versantul sudic al Dealului Plopilor, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice din sec. XVI—XVII (fig. 8, 14). Terenul în acest loc este vălurit, probabil din cauza alunecării solului.

c) În vatra satului Gîrceni, la punctul numit „În Țarină la Vale” situat la S. de școala elementară Gîrceni și în dreapta pîrăului cu același nume, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice din pastă bună cenușie și cărămizie, dintre care unele lucrate cu mîna și altele la roată, aparținînd La Tène-ului II (fig. 13, 1—2). Tot din aceeași perioadă datează și 2 fragmente ceramice de import romane, lucrate din pastă cărămizie și vopsite cu culoare roșie la exterior. Pe același loc s-au descoperit și alte fragmente ceramice medievale din sec. XVI—XVII. Cele mai multe fragmente ceramice au fost culese de pe proprietatea locuitorului Gh. Burlacu din Gîrceni.

38. *Trohan*, comuna Gîrceni (r. Vaslui, reg. Iași).

a) Pe dealul pe care se află satul Trohan, la E. și S.E. de șoseaua Pungești—Băcești, s-a descoperit o așezare cu resturi ceramice La Tène de tip Lunca Ciurei, caracterizată prin asocierea speciei de factură locală lucrată cu mîna cu aceea de tip bastarnic. În afară de aceasta, tot pe același loc s-au descoperit și alte fragmente ceramice de la începutul epocii migrațiilor.

32) Cf. M. Petrescu-Dimbovița, *op. cit.*,⁶⁾ p. 445 și urm.

b) La E. și S.E. de așezarea din marginea satului Trohan, tot pe stînga Racovei, se află Dealul Alba, orientat N. N.V. — S. S. E. Aici s-a identificat o așezare cu resturi de locuire cucuteniene (fază neprecizată) și de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV).

39. *Pungești* (r. Vaslui, reg. Iași).

a) În marginea de V. a satului Pungești, la cca 100 m de ultima clădire, la punctul numit „La Canton” de pe stînga Racovei, de o parte și alta a drumului Pungești, s-a descoperit o așezare hallstattiană, de tip *zolniki*, caracterizată prin pete de cenușă. Pe locul acestei așezări s-au găsit oase de animale și fragmente ceramice grosolane cu cioburi pisate în compoziția pastei și decorate la exterior cu briu simplu de secțiune triunghiulară (fig. 10, 1—3).

b) Pe proprietatea Mariei Bastache, de pe ultima prelungire a Dealului Recea sau Surtoci cum îl numesc unii dintre localnici, situat la cca 3 km V. N. V. de Pungești, s-a descoperit o așezare cu resturi de locuire sporadice din La Tène, începutul epocii migrațiilor și perioada feudală (sec. XVII). Ceramica din epoca La Tène provine din vase arse incomplet, lucrate cu mîna din pastă grosolană și cu cioburi în com-

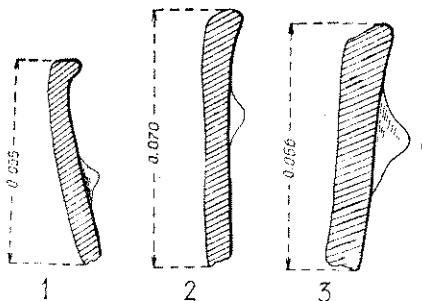

Fig. 10 — Pungești. Ceramică hallstattiană

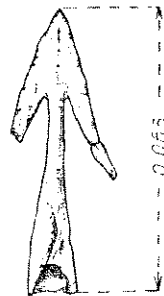

Fig. 11 — Cursești. Vîrf de săgeată medieval de fier

poziția ei. Vasele acestea sînt decorate uneori cu un briu alveolar, ca și în celelalte așezări similare. În afară de această ceramică se mai în-lînesc aici și resturi de amfore romane sau grecești.

c) Pe poalele sud-vestice ale Dealului Bătrîna, din marginea de E. și S.E. a satului Pungești de pe stînga Racovei s-a descoperit o întinsă așezare cu resturi de locuire, în special fragmente ceramice, din faza Cucuteni A, La Tène de tradiție hallstattiană și de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV). Cele mai multe resturi arheologice de pe Dealul Bătrîna, care este orientat N. S., au fost descoperite pe proprietatea G.A.S. Pungești, de o parte și alta a drumului de țară Pungești — Cursești.

40. *Armășoia*, comuna Pungești (r. Vaslui, reg. Iași).

a) Pe teritoriul satului Armășoia, în ograda locuitorilor Vasile Gîză și N. Gîză de la punctul numit „Speia” de pe botul dealului cu același nume,

situat în stînga văii mari a Curseștilor, s-au găsit mai multe fragmente ceramice și vălătuci de lut ars dintr-o așezare din Hallstatt și la Tène. Locul descoperirii ocupă un bot de deal, orientat N.S. Resturile de locuire, caracterizate prin bucăți de lipituri sfărîmicioase și fragmente ceramice din pastă fină și grosolană, zac la cca 0,40 m adîncime, în solul cu humus negru mazăros.

b) În partea de N.—N.E. a satului Armășoia, la confluența Speiei, în punctul numit „La Loturi”, s-a descoperit o așezare cu resturi din faza Cucuteni A și de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV). Locul descoperirii are o poziție joasă, fiind prielnic atît pentru dezvoltarea agriculturii cît și pentru creșterea vitelor.

După cum s-a arătat mai sus, tot de pe teritoriul satului Armășoia provine și o aplică scitică de bronz, descoperită mai de mult în mod întîmplător pe Dealul Morilor³³⁾.

41. *Toporăști*, comuna Cursești (r. Vaslui, reg. Iași).

În capătul de S.—S.E. a Dealului Toporăștilor, la punctul numit „Borcutul Toporăștilor”, situat la cca 1 km N. de satul Bleșca și în stînga apei Racova, s-a descoperit o așezare cu slabe urme ceramice la suprafață, dintre care unele sînt dintr-o fază neprecizată a culturii cucuteniene, iar altele, lucrate la roată din pastă de culoare cenușie sau de import, datează de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV).

Satul Toporăști a fost cercetat și mai înainte, în 1931, de C. Cihodaru, cu care ocazie s-a descoperit lîngă sat o stațiune cu resturi ceramice din faza Cucuteni A, suprapuse de altele atribuite epocii bronzului³⁴⁾.

42. *Bleșca*, comuna Ivănești (r. Vaslui, reg. Iași).

La punctul zis „Săraru” de pe botul Dealului Tulburea, orientat N. N. E. — S. S. V., de o parte și de alta a șoselei Vaslui—Bacău și la cca 100 m de locuința învățătorului V. Ciobanu, s-a descoperit o așezare neolitică de tip Criș, cu fragmente ceramice din vase lucrate grosolan și cu pleavă în compoziția pastei (fig. 12, 1—4), dintre care unele sînt decorate cu impresiuni de unghie (fig. 12, 4), cu linii paralele incizate (fig. 12, 2) sau cu briie alveolare (fig. 12, 3). Resturile acestei așezări zac la cca 0,75 m adîncime în solul cafeniu deschis.

În afară de resturile culturii Criș, din același loc s-au mai cules și cîteva cioburi neolitice din faza Cucuteni A, caracterizate prin decorul pictat cu bandă îngustă. Localnicii ne-au informat că pe acel loc, cu ocazia săpăturilor pentru scos lut s-au descoperit și o serie de morminte de inhumație, fără de alte precizii.

Satul Bleșca a fost cercetat și de C. Cihodaru, care a semnalat aici o așezare probabil din neolitic, situată pe capul Dealului Reditu, la întretăierea drumului care leagă satul Ursoaia de satul Bleșca³⁵⁾.

33) A. Nițu, *op. cit.*,¹⁶⁾ p. 3 și urm. și fig. 1, p. 5.

34) C. Cihodaru, *op. cit.*,²⁷⁾ p. 45 și urm. Vezi și Studii și Cercetări de Istorie Veche, I, 1950, 1, p. 43.

35) Informații C. Cihodaru.

43. *Ivănești* (r. Vaslui, reg. Iași)

În mai multe puncte de pe teritoriul comunei Ivănești, cercetate mai de mult de C. Cihodaru și colectivul șantierului arheologic de la Poienesti, precum și mai recent de prof. Florentina Banu, s-au descoperit o serie de așezări și necropole din epoci diferite.

a) În marginea de nord a satului, dincolo de pârâul Racova, pe un teren în pantă de la N. la S., în unghiul cuprins între drumurile care duc spre Coșești și Hirșoveni, s-au descoperit o serie de fragmente ceramice, dintre care unele lucrate cu mâna de tip hallstattian și altele lucrate la roată dintr-o pastă fină de culoare cenușie și cărămizie (fig. 13, 3—4, 6) din sec. II—III e. n. În afară de acestea, în același loc s-au

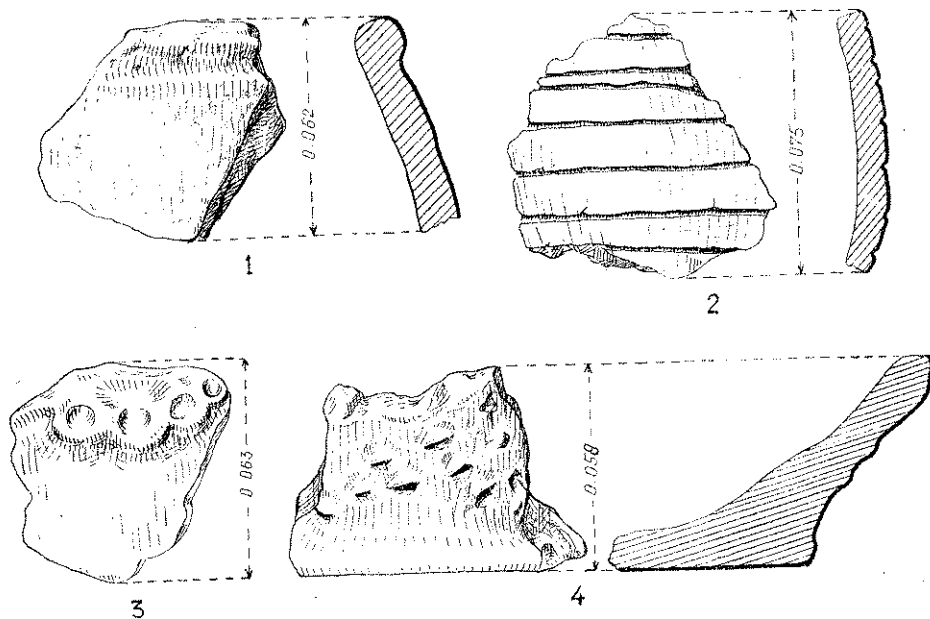

Fig. 12. — Bleșca. Ceramică neolitică de tip Criș

descoperit câteva fragmente de teracotă și mai multe cioburi medievale din sec. XVII—XVIII (fig. 8, 8—9)³⁶⁾.

b) În partea de est a comunei Ivănești, pe partea stângă a șoselei în ogrorul lui N. Luchian, situat pe un teren înclinat de la S. la N., pe locul numit „La Cișmea” de lângă Dealul Morii, s-a descoperit o așezare din La Tène, caracterizată prin ceramica lucrată cu mâna, precum și o alta de la începutul epocii migrațiilor, cu ceramica lucrată la roată din pastă fină de culoare cenușie sau cărămizie, decorată uneori cu benzi de linii vălurite și orizontale incizate (fig. 13, 5). De asemenea,

³⁶⁾ Informații Florentina Banu.

³⁷⁾ Recunoașteri Florentina Banu.

pe acest loc s-a găsit numeroase bucăți de zgură, oase de animale domestice ș. a.³⁷⁾.

44. *Gologofta*, comuna Ivănești (r. Vaslui, reg. Iași).

În marginea de N. a satului, în via lui V. Vină, de pe un teren ușor înclinat de la V. la E., s-au descoperit resturile a cinci urne de incinerare, din pastă cenușie, cu oase calcinate și mărgelile, care se păstrează în colecțiile liceului Nr. 1 din Vaslui³⁸⁾. Aceste urne, similare aceloră din necropola de la Poienești, documentează și aici un cimitir de incinerare (sec. III—IV e.n.).

Teritoriul satului a fost cercetat în 1949 și de R. Vulpe, care a descoperit pe Dealul Husenilor, mai sus de școala elementară, două așezări suprapuse, una geto-dacică și alta de la începuturile epocii migrațiilor³⁹⁾.

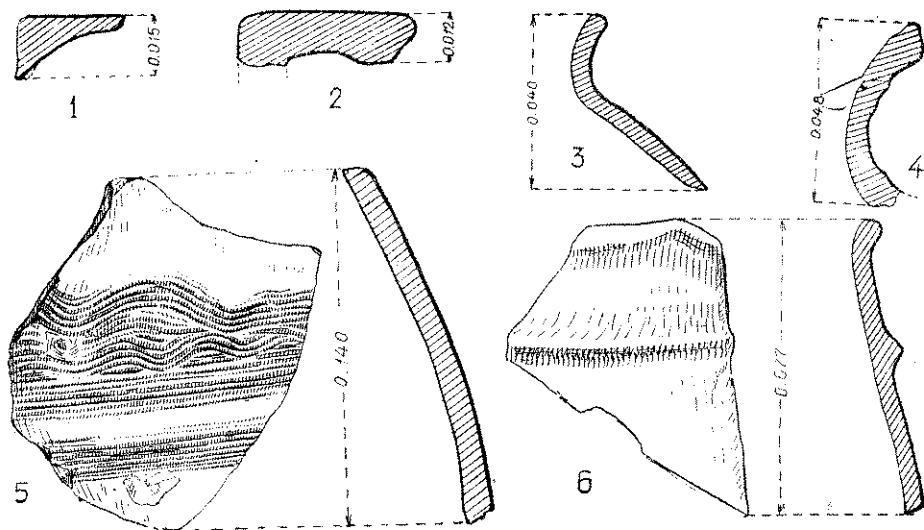

Fig. 13 — Ceramică din La Tène de la Gîrceni (nr. 1 — 2) și de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV), de la Ivănești (nr. 3—6)

45. *Laza* (r. Vaslui, reg. Iași).

Pe un deal de pe teritoriul G.A.S. Laza, la cca 400 m S.E. de sediul gospodăriei, s-au descoperit câteva fragmente ceramice din sec. XVIII. Pe latura de N.E. a acestui deal curge un pîrâiaș, iar în partea de S., la cca 300 m, se află șoseaua Bacău—Vaslui.

46. *Capul Rediului*, comuna Bălteni (r. Vaslui, reg. Iași).

În partea de E. a satului Capul Rediului, pe Dealul Cîrlanului, orientat N.S., se află o așezare din faza Cucuteni A, La Tène și perioada

38) Recunoașteri Florentina Banu.

39) „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, I, 1950, t. p. 43.; R. Vulpe, *op. cit.*,¹¹ p. 482 și urm.

feudală. Cele mai multe resturi ceramice provin din așezarea neolitică, caracterizată prin ceramica pictată cu bandă îngustă. Prin poziția ei, oarecum dominantă, așezarea este apărută natural pe trei laturi E. S. și V., iar spre N. se leagă cu restul dealului.

47. *Rediul* (r. Vaslui, reg. Iași).

La cca 500 m S. de satul Rediu, la sud de șoseaua Vaslui—Bacău, pe un grind care reprezintă o prelungire a dealului Gheorghitoaia, în lunca Racovei, s-a cercetat așezarea neolitică cu ceramica pictată din faza Cucuteni A, descoperită anterior de C. Cihodaru⁴⁰⁾.

În afară de localitățile amintite mai sus, în care s-au făcut recent cercetările de suprafață, în această subregiune geografică mai sînt și alte localități, cunoscute mai de mult prin unele descoperiri geografice

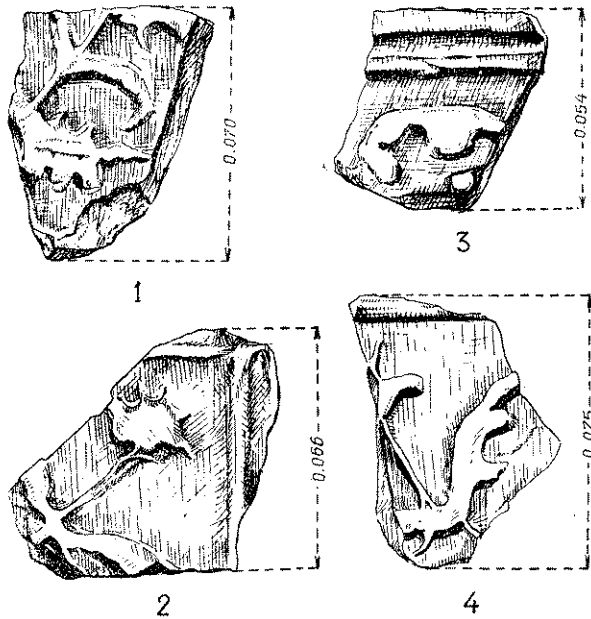

Fig. 14 — Ivănești. Teracote medievale

și numismatice, ca de ex :

48. *Muntenești*, comuna Buhăești (r. Negrești, reg. Iași).

Pe Dealul Motuș s-a descoperit întimplător, în 1950, într-un vas de lut un tezaur de monede imperiale romane de argint, dintre care 464 piese, cu emisiuni de la Nero la Septimius Severus, au fost achiziționate pentru Muzeul de Antichități din Iași⁴¹⁾.

⁴⁰⁾ C. Cihodaru, *Lupta de la Vaslui*, în Anuarul Licului M. Cogălniceanu din Vaslui, 1890—1935, p. 235.

⁴¹⁾ Cf. D. Tudor, op. cit.,¹¹⁾ p. 34 și urm.

49. *Coșești* (r. Vaslui, reg. Iași).

La piciorul pantei Dealului Făgăraș s-a identificat o așezare neolitică din faza Cucuteni A, în cuprinsul căreia s-au mai găsit câteva cioburi din La Tène și un fragment dintr-un vas cu inscripție ⁴²⁾. Pe acest loc s-au făcut sondaje în 1931 de către O. Tafrali și C. Cihodaru.

Tot pe teritoriul acestui sat, în afară de mai multe cioburi neolitice fără de pictură păstrată și câteva obiecte de aramă ⁴³⁾, s-a mai găsit și o monedă de argint din vremea lui Ștefăniță Voievod (1517—1527 ⁴⁴⁾).

50. *Broșteni*, comuna Ivănești (r. Vaslui, reg. Iași).

În apropiere de sat, la vest de pădurea Scroafa, s-a identificat o stațiune, probabil cucuteniană ⁴⁵⁾, iar la Capul ocolului Morii, s-a descoperit o așezare getică din La Tène-ul tîrziu ⁴⁶⁾.

51. *Poenеști* (r. Vaslui, reg. Iași).

Pe Dealul Teilor, în urma sondajelor efectuate de C. Cihodaru în 1936 și mai ales a săpăturilor din 1949 de sub conducerea lui R. Vulpe, s-au descoperit resturi de locuire din faza Cucuteni A și epoca La Tène, precum și două cimitire de incinerare, dintre care unul cu urne de tip bastarnic, din La Tène (sec. III—II î. e. n.) și altul de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV e. n.) ⁴⁷⁾.

52. *Oprșița*, comuna Poienеști (r. Vaslui, reg. Iași).

La est de gospodăria agricolă de stat din Laza s-a identificat o stațiune neolitică dintr-o fază neprecizată ⁴⁸⁾, iar pe un bot scund al Dealului Prisăci s-au descoperit cioburi din La Tène ⁴⁹⁾.

53. *Lingurari*, comuna Laza (r. Vaslui, reg. Iași).

Pe locul numit Piciorul Grosului s-au găsit resturi neolitice din faza Cucuteni A ⁵⁰⁾.

54. *Hîrșova* (r. Vaslui, reg. Iași).

În marginea de sud a satului, între drumul dintre G.A.S. Laza și pîrăul Hîrșovei s-au găsit resturi de locuire din La Tène și perioada feudală ⁵¹⁾.

Tot pe teritoriul satului, în curtea locuitorului N. G. Parfenie, s-a mai descoperit în 1949 o oală poroasă de lut cu 242 denari romani din sec. I î. e. n., dintre care 182 piese au ajuns la cabinetul numismatic

42) O. Tafrali, *Inscriptions néolithiques en Roumanie*, în „Arta și Arheologia”, 7-8, 1931-32, p. 36 și urm.; C. Cihodaru, *Contribuțiuni pentru fixarea unei bărți preistorice a Daciei*, p. 43 și urm.

43) *Ibid.*

44) Informații C. Cihodaru. Moneda nu-a fost predată de descoperitor și se află în colecția Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași.

45) „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, I, 1950, 1, p. 43 și C. Cihodaru, *Poenеști-Tamasidava*, p. 32 și urm.

46) *Ibid.*

47) R. Vulpe, *op. cit.*, p. 213 și urm.

48) Informații C. Cihodaru.

49) R. Vulpe, *op. cit.*, ¹⁴⁾ p. 478 și urm.

50) *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, I, 1950, 1, 43; R. Vulpe, *op. cit.* ¹⁵⁾ p. 479.

51) *Ibid.*

al Academiei R.P.R., iar restul de 40 la Muzeul Național de Antichități⁵²⁾.

55. *Paiu* (r. Vaslui, reg. Iași).

În cătunul *Paiu* de lângă Vaslui, pe lângă un presupus șanț medieval, se află și resturile Cetății *Paiului*⁵³⁾.

56. *Vaslui* (oraș).

De pe teritoriul orașului provin câteva descoperiri monetare întâmplătoare. Astfel, lângă școala normală s-a descoperit un denar roman de argint⁵⁴⁾.

De asemenea, cu prilejul săpăturilor pentru fundația gării s-ar fi găsit mai multe monede din vremea lui Ștefan cel Mare.

În afară de aceste descoperiri numismatice, în urma recunoașterilor efectuate de către C. Cihodaru, s-au mai găsit câteva fragmente ceramice cucuteniene pe un grind din fața orașului.

În 1955—1956 s-au făcut cercetări de suprafață în sectorul Stemnic-Racova, inclusiv valea Bîrladului superior de la Buhăiești la Vaslui, descoperindu-se 50 puncte cu resturi arheologice din vremea comunei primitive, începuturile feudalismului și perioada feudală. În total s-au făcut 100 noi descoperiri⁵⁵⁾, dintre care 19 așezări neolitice (una de tip *Criș*, treisprezece din faza *Cucuteni A*, două din faza *Cucuteni A—B* și trei dintr-o fază neprecizată a culturii *Cucuteni*, una de la sfîrșitul neoliticului și începutul epocii bronzului (?), un cimitir de înhumăție din grupul culturilor nordice al mormintelor în cutie de piatră, 17 stațiuni *hallstattiene*, 14 din *La Tène*, 23 de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV) și 25 din perioada feudală (sec. X—XVIII). La aceste descoperiri se mai adaugă și una incertă, din vremea orînduirii primitive de pe capul Dealului *Chițcani* de la *Dumbrăveni*.

În ceea ce privește orînduirea comunei primitive, cele mai vechi resturi descoperite în acest sector sînt acelea din vremea culturii neolitice timpurii de tip *Criș* (de la *Bleşca*), care se caracterizează printr-o ceramică grosolană cu pleavă în compoziția pastei și decorată la exterior cu briele alveolare, linii incizate și motive din impresiuni de degete.

Așezările *Cucuteni A*, destul de numeroase în această subregiune, se caracterizează îndeosebi prin specia ceramică pictată cu benzi decorative înguste (*Rafaila*, *Bîrzești*, *Bălești*, *Laza* etc.). În două cazuri, la *Bîrzești* și la *Buda*, s-a descoperit și specia cu decor adîncit, fără să se poată preciza cu care categorie de ceramică pictată din faza *Cucuteni A* este asociată. De asemenea, din cauza picturii șterse nu s-au putut stabili caracteristicile ceramicii pictate din faza *Cucuteni A* din așezările de la *Buda*, *Gîrceni*, *Pungești* și *Armășoia*. Din aceleași motive,

52) *Ibid.*, p. 480 și urm.

53) Recunoașteri C. Cihodaru în 1937 și R. Vulpe în 1949.

54) Recunoașteri C. Cihodaru. Moneda ne-a fost predată de autorul cercetării și se află în colecția Muzeului de Istoria Moldovei din Iași.

55) Dacă la acestea mai adăugăm și descoperirile recente, verificate de noi, numărul descoperirilor din această subregiune se ridică la 127 (vezi harta arheologică și textul cu localitățile unde sînt menționate).

nu s-a putut preciza nici cărei faze a culturii Cucuteni îi aparține ceramica din așezările de la Oșești, Trohan și Toporăști.

În afară de resturile de locuire din faza Cucuteni A, care sînt cele mai numeroase, s-au mai descoperit în două locuri, în cuprinsul așezărilor de la Rafaila și Gîrceni, fragmente ceramice din faza Cucuteni A—B.

Relativ la așezările cucuteniene din această regiune, se constată că ele se află de obicei pe ultimele prelungiri ale teraselor și mai rar pe înălțimi. Din descoperirile făcute pînă în prezent rezultă că aceste așezări sînt mai dese pe locurile ferite de inundație și vînturi de pe văile înguste și mai rare pe văile largi și inundabile.

Din perioada de sfîrșit a neoliticului datează necropola de inhumăție cu morminte în cutie de piatră de la punctul „Coadă Plopilor” de la Gîrceni. Prin această importantă descoperire se aduce o dovadă în plus relativ la prezența unei culturi nordice din această vreme în Moldova. Urme din epoca propriu-zisă a bronzului nu s-au identificat pînă acum în această subregiune, deși s-a menționat în trecut de C. Cihodaru că la punctul „Coadă Siliștei” de la Bălești și Toporăști s-ar fi descoperit printre altele și resturi de locuire din această epocă. În legătură cu aceasta, menționăm că în urma recunoașterilor efectuate de curînd acolo, în cadrul colectivului nostru, nu s-a găsit nimic din epoca bronzului. În schimb, în cuprinsul așezării cucuteniene de la punctul Coadă Plopilor de la Gîrceni s-au descoperit cîteva fragmente ceramice cu decor incizat, caracteristice pentru faza de sfîrșit a culturii Monteoru din Moldova și care datează probabil de la sfîrșitul epocii bronzului, ca și resturile ceramice înrudite din Depresiunea Jijiei și Podișul Central Moldovenesc. Intrucît pe acest loc s-au găsit și fragmente hallstattiene timpurii, s-ar putea presupune că aici să fi fost o așezare de tipul cenușarelor, mai ales că solul la suprafață are pe alocuri culoarea cenușie.

Pînă în prezent în această subregiune sînt mult mai numeroase punctele cu resturi de locuire din Hallstatt. Astfel, în două locuri s-au identificat așezări de tip *zolniki* din Hallstatt-ul timpuriu, iar în alte 15 s-au semnalat așezări din Hallstatt-ul mijlociu și tîrziu situate pe ultimele prelungiri ale teraselor.

Din vremea așezărilor de tip *zolniki*, datează și depozitul de bronz de la Rafaila, descoperit în mod întîmplător la sfîrșitul secolului trecut.

Spre deosebire de așezările culturii Cucuteni, care în cea mai mare parte se află în părțile mai înguste ale văilor, așezările hallstattiene se întîlnesc pe văile larg deschise și chiar inundabile în apropierea apelor și bălților cu bogată vegetație. Această poziție a așezărilor hallstattiene este în legătură directă cu ocupațiile de bază ale oamenilor, în primul rînd cu creșterea vitelor, care a determinat probabil și întemeierea unor așezări mai puțin durabile, de tipul sălașelor.

În ceea ce privește resturile din La Tène, s-a constatat că ele sînt tot așa de numeroase ca și cele hallstattiene, descoperindu-se în total 14 locuri (vezi harta fig. 1) cu urme de locuire din această vreme. În ceea ce privește ceramica lucrată cu mîna din aceste așezări, deși

uneori prin aspectul ei general pare să fie hallstattiană, totuși prin compoziția pastei și formă, este mai curînd înrudită cu specia de factură locală de la Lunca Ciurei, care, pe baza asocierilor cu amforele rodiene și ceramica de tip bastarnic, datează din sec. II î. e. n. Relativ la aceasta, deosebit de important este faptul că și în această regiune a Podișului Central Moldovenesc se menține pînă în sec. II î. e. n. specia ceramică lucrată cu mîna de factură hallstattiană, care în stadiul actual al cercetărilor este bine documentată pe valea Bahluiului din Depresiunea Prutului Mijlociu. În viitor, nu este exclus ca această specie ceramică să se identifice și mai departe în restul Cîmpiei Moldovei, unde pînă în prezent lipsesc așezările tipice geto-dacice. În felul acesta, este probabil că în nordul Moldovei și eventual în unele porțiuni din centrul ei, atît prin supraviețuirea mai îndelungată a tradiției hallstattiene cît și a legăturilor cu produsele celților, cultura locală să fi evoluat în mod deosebit față de cultura corespunzătoare din sudul Moldovei, care a venit în contact mai de timpuriu cu produsele superioare ale tehnicii ceramicii grecești.

În continuare, din cercetările făcute în regiunea Stemnic-Racova mai rezultă că a existat aici și o locuire destul de intensă de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV), documentată în 21 puncte descoperite recent. La aceasta trebuie adăugate și alte 10 puncte cunoscute mai demult cu asemenea resturi de locuire, dintre care nu s-au putut verifica recent, pe teren, de cît acelea de la Bălești și Răduiești. În schimb, în afară de cunoscuta necropolă de la Poienеști, în care s-au făcut săpături în 1949, nu s-a semnalat decît cimitirul cu urne de incinerare de la Ivănești.

Așezările descoperite se caracterizează atît prin poziția lor de obicei joasă, de-a lungul apelor, cît și prin ceramica lucrată la roată din pastă fină și mai rar zgrunțuroasă, sau cu mîna, alături de care se întîlnește și o ceramică de influență romană din pastă cărămizie cu urme de pictură roșie.

După aceasta urmează perioada feudală, care în genere este destul de bine reprezentată prin descoperiri de așezări situate pe locuri mai înalte sau mai joase de pe terasele apelor. Cea mai mare parte din așezările acestea datează din sec. XV—XVII și numai două de la Buda, situate pe ultimele prelungiri ale dealurilor Bisericii și Alba, sînt dintr-o etapă mai veche, din perioada feudală timpurie (sec. X—XII).

Pînă în prezent, în regiunea cercetată au fost semnalate 23 locuri cu ceramica din sec. XV—XVIII, asemănătoare speciilor ceramice de la Suceava și Hlincea-Iași. La acestea trebuie adăugate și cele trei puncte descoperite mai înainte de C. Cihodaru și colectivul șantierului arheologic Poienеști.

În urma cercetărilor de suprafață efectuate recent în aceste puncte, se pare că mai importante sînt așezările de la Plopoasa, Bălești, Coada Siliștei, Gîrceni-Dealul Siliștei, Bălteni-Dealul Siliștei, Birzești-Dealul Morii și Dealul Ludeasca. În legătură cu aceasta este semnificativă și denumirea de siliște a unora din punctele în care s-au des-

coperit resturile de locuire din această vreme. Localizarea satelor vechi menționate în cronici și documente, corespunzătoare acestor așezări, urmează să fie făcută de acum înainte, în mod special de către istoricii noștri medievaliști.

Acestea sînt principalele rezultate la care s-a ajuns în urma cercetărilor arheologice din 1955—1956 în regiunea Stemnic-Rahova și în sectorul amintit de pe valea Bîrladului superior din Podișul Central Moldovenesc. Prin ele se contribuie atît la cunoașterea intensității de locuire omenească din această regiune din neolitic și pînă în perioada feudală tîrzie inclusiv, cît și la îmbogățirea hărții arheologice a Moldovei și la completarea informațiilor pentru repertoriul arheologic.

De asemenea, aceste cercetări, cu toate lipsurile inerente pe care le au, reprezintă totuși o bază de plecare pentru viitoarele sondaje și săpături, care vor trebui să contribuie la dezlegarea unei serii de probleme din istoria veche și medievală a Moldovei.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА ЦЕНТРАЛЬНОМ МОЛДАВСКОМ ПЛАТО

Краткое содержание

Осенью 1955 г. и весной 1956 г. под руководством Ясского университета „Ал. И. Куза“ на Центральном Молдавском плато был продолжен внешний осмотр и сбор подъемного материала, начатый годом раньше. В результате этих обследований, проведенных в секторе Stemник-Рахова, куда включается и долина верхнего течения реки Бырлада, от села Бухаешть до города Васлуя, было открыто 50 пунктов с археологическими остатками времён первобытно-общинного строя, начала феодализма и феодального периода.

Было сделано всего 100 открытий, из которых 19 неолитических поселений (1 поселение типа Криш, 13—фазы Кукутень А, 2 поселения фазы Кукутень А—В и 3—невьясненной фазы культуры Кукутень), а также 1 поселение конца неолита и начала эпохи бронзы (?), один могильник с трупоположением, относящийся к группе северных культур погребений с каменной оградой, 17 гальштатских стоянок, 14 стоянок эпохи Ла Тен, 23 стоянки начала эпохи миграции (III—IV вв.) и 25 стоянок феодального периода (X—XIII вв.).

Что касается первобытно-общинного строя, то древнейшие остатки этой эпохи принадлежат культуре Криш и были обнаружены только в последнии Блешка.

Имеется также достаточно доказательств, подтверждающих наличие кукутеньских поселений, особенно фазы А, которая характеризуется здесь расписной керамикой с узким ленточным орнаментом, наряду с этой керамикой встречается и вид керамики с углубленным орнаментом.

Особенно важным является открытие могильника с трупоположением в виде погребений с каменными оградями, относящийся к переходному периоду от неолита к эпохе бронзы.

До настоящего времени здесь не было найдено следов эпохи бронзы в собственном смысле, хотя в предыдущих работах и были упомянуты некоторые открытия, относящиеся к этому времени. Зато имеются доказательства о поселениях конечной фазы культуры Монтеорю из Северной Молдавии, которая относится к концу эпохи бронзы, а также и к раннему гальштатскому периоду, откуда и предположение, что поселение типа зольники, открыто на урочище Коада Платилор в с. Гырчень относится к этой последней эпохе.

До настоящего времени более многочисленны пункты с остатками поселений собственно гальштатской эпохи, расположенные обычно на продолжениях террас.

Таким же многочисленными являются и остатки поселений эпохи Ла Тен. В связи с этим следует подчеркнуть, что здесь сохранился вид керамики ручной работы гальштатской обработки, родственный с керамикой местной обработки из Лунка Чуреф, которая датируется II веком до н. э. на основании ассоциации с родосскими амфорами керамики бастарне того типа.

На основании многочисленных остатков поселений позднейшими исследованиями установлено также, что Молдавское плато было довольно густо заселено начиная с эпохи миграций (III—IV вв.). Однако, помимо Пешештского могилника, раскопанного в 1949 г. был открыт лишь один могилник с трупосожжением в с. Иванешть.

Наконец, можно отметить, что и феодальный период представлен довольно хорошо, благодаря открытию многочисленных поселений, из которых большинство относится к XV—XVIII вв. и лишь два, из Буды, относятся к X—XII вв.

В настоящей работе, помимо позднейших открытий в исследованных местностях, представленных за № 22—47, (продолжение открытий, сделанных в предыдущем году), упоминаются вкратце и некоторые известные нам раньше археологические и нумизматические открытия, сделанные в других местностях (№ 48—56).

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1 — Карта археологических открытий на Центральном Молдавском плато.
 Рис. 2 — Курешть. Средневековый железный наконечник стрелы.
 Рис. 3 — Бырзешть. Керамика эпохи Ла Тен.
 Рис. 4 — Бырзешть. Керамика начала миграций (III—IV вв.).
 Рис. 5 — Керамика эпохи неолита, фазы Кукутень А. Бырзешть (№ 1, 4), Рафайла (№ 2), Буда (№ 5) и Вэлешть (№ 3, 8, 9), а также фазы Кукутень А—В. Рафайла (№ 6—7).
 Рис. 6 — Буда-Рафайла. Край котла периода раннего феодализма.
 Рис. 7 — Вэлешть. Керамика эпохи неолита, фазы Кукутень А.
 Рис. 8 — Вэлешть. Керамика начала эпохи миграции (III—IV вв.).
 Рис. 9 — Средневековая керамика XV—XVII вв. Вэлешть (№ 1-2, 6-7), Думбравень (№ 3-5, 10-11, 13), Иванешть (№ 8-9), Бырзешть (№ 12) и Гырчень (№ 14).
 Рис. 10 — Керамика и пластика эпохи неолита, фазы Кукутень А: Гырчень (№ 1-2), Алдешть (№ 6), а также фазы Кукутень А—В: Гырчень (№ 4-5, 7).
 Рис. 11 — Пунджешть. Гальштатская керамика.
 Рис. 12 — Влешка. Керамика эпохи неолита типа Криш.
 Рис. 13 — Ла Тенская керамика. Гырчень (№ 1-2), а также начала эпохи миграции (III—IV вв.). Иванешть (№ 3-6).
 Рис. 14 — Иванешть. Средневековые яврасцы.

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DANS LE PLATEAU CENTRAL DE LA MOLDAVIE.

II. Secteur Stenmic-Racova et vallée supérieure du Birlad comprise entre Buhăiești et Vaslui.

Résumé

En automne 1955, ainsi qu'au printemps de l'année suivante, l'Université de Iassy a continué les recherches de surface dans le plateau Central de la Moldavie, qui avaient été commencées un an auparavant. Elles ont été effectuées dans le secteur Stenmic-Racova y compris la vallée supérieure de la rivière Birlad depuis le village de Buhăiești jusqu'à la ville de Vaslui. À cette occasion, on a découvert 50 stations avec des restes archéologiques datant de l'époque de la commune primitive, du début de la féodalité et de la période féodale.

Les découvertes faites à cette occasion sont au nombre total de 100, dont 19 concernent des établissements néolithiques (notamment, 1 du type Criș, 13 appartenant à la phase Cucuteni A, 2 à la phase Cucuteni A-B et 3 à une phase de la culture Cucuteni qui n'a pas encore été précisée), 1 datant de la fin de l'époque néolithique et du début de l'époque du bronze, 1 cimetière d'inhumation qui pourrait être classé dans le groupe des cultures du nord où les tombeaux sont en pierre, 17 stations hallstattiennes, 14 de La Tène, 23 du début de l'époque des migrations (III-e—IV-e siècle) et 23 de la période féodale (X-e au XVIII-e siècle).

En ce qui concerne la commune primitive, les plus anciens vestiges, datant de l'époque de la culture Criș, ont été découverts à Bleșca. On a trouvé aussi de nombreux vestiges d'établissements cucuténiens, notamment de la phase Cucuteni A, qui se caractérise par la céramique peinte à bandes étroites; on a parfois trouvé aussi de la céramique à décor largement creusé.

Très importante est la découverte à Gîrceni d'une nécropole d'inhumation, avec des tombeaux en pierre qui datent de la période de transition du néolithique à l'époque du bronze.

Jusqu'à présent on n'a pas pu trouver dans cette région des traces de l'époque proprement dite du bronze, quoique, dans des travaux antérieurs, aient été mentionnées quelques découvertes datant de cette époque.

Cependant on a acquis la preuve que cette région a été habitée durant la phase finale de la culture Monteoru, de la fin de l'époque du bronze, ainsi qu'au début du Hallstatt. On suppose donc que de cette époque datent les établissements du type de cendriers découverts au lieu dit „Coada Plopilor“ du village de Gîrceni,

Jusqu'à présent, les endroits les plus nombreux sont ceux ayant conservé des vestiges d'habitations de l'époque proprement dite de Hallstatt, vestiges qui se trouvent habituellement sur les derniers prolongements des terrasses.

Presque tout aussi nombreux sont les vestiges d'habitations de la Tène. Relativement à celles-ci, il convient de mentionner qu'ici s'est maintenu la céramique confectionnée à la main, du type hallstattien, apparentée à la céramique de type local de Lunca Ciurei qui date du II-e siècle avant notre ère (ainsi qu'il résulte de son association avec les amphores rhodiennes et avec la céramique de type bastarnique). Il résulte aussi, à la suite des recherches récemment effectuées, qu'il y a eu ici de nombreuses habitations au début de l'époque des migrations (III-e au IV-e siècle). La preuve nous en a été fournie par de nombreux restes d'établissements. Cependant, en dehors de la nécropole de Poienestî, où des fouilles ont eu lieu en 1949, on n'a retrouvé qu'à Ivănești un cimetière avec des urnes à incinération.

Enfin, la période féodale est assez bien représentée par la découverte d'établissements qui datent des siècles XV-XVIII, à l'exception de deux (ceux de Buda) remontant aux siècles X-XII.

L'auteur de cet article présente les découvertes faites dans les localités où des recherches ont eu lieu récemment. Ces localités ont été numérotées du No 22 au No 47, continuant ainsi le numérotage des localités où des recherches ont été effectuées l'année précédente. En outre, l'auteur mentionne brièvement quelques découvertes archéologiques et numismatiques, faites dans d'autres localités et qui sont déjà connues (No 48-56).

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1 — Carte des découvertes archéologiques faites sur le Plateau Central de Moldavie.
 Fig. 2 — Bîrzești. Céramique de La Tène.
 Fig. 3 — Bîrzești. Céramique du début de l'époque des migrations (III-e-IV-e siècle).
 Fig. 4 — Céramique néolithique de la phase Cucuteni A découverte à Bîrzești (No 1,4), Rafaila (No. 2), Buda (No. 5) et Bălești (No. 3, 8-9 et de la phase Cucuteni A-B découverte à Rafaila (No. 6-7).
 Fig. 5 — Buda-Rafaila Bords d'un chaudron datant du début du moyen âge.
 Fig. 6 — Bălești. Céramique néolithique de la phase Cucuteni A.
 Fig. 7 — Bălești. Céramique du début de l'époque des migrations (III-e-IV-e siècle).
 Fig. 8 — Céramique du XV-e-XVII-e siècle, découverte à Bălești (No. 1-2, 6-7), Dumbrăveni (No. 3-5, 10-11, 13), Ivănești (No. 8-9), Bîrzești (No. 12) et Gîrceni (No. 14).
 Fig. 9 — Céramique et plastique néolithique de la phase Cucuteni A, découverte à Gîrceni (No. 1-3) et Albești (No. 6) et céramique de la phase Cucuteni A-B découverte à Gîrceni (no. 4-5, 7).
 Fig. 10 — Pungești. Céramique hallstattienne.
 Fig. 11 — Cursești. Pointe de flèche en fer datant du moyen âge.
 Fig. 12 — Bleşca. Céramique néolithique du type Cris.
 Fig. 13 — Céramique de La Tène découverte à Gîrceni (No. 1-2) et du début de l'époque des migrations (III-e-IV-e siècle), découverte à Ivănești (no. 3-6).
 Fig. 14 — Ivănești. Terra-cottes du moyen âge.

DOUĂ INSCRIPTII MEZERZIENE

DE

NICOLAE GOSTAR

În seria inscripțiilor „false“ din Dacia, Th. Mommsen publică în CIL III p 10* sub nr. 73*, după copiile mezerziene, următorul epitaf:

D. M. | M. VLP. | PROPRE | TORI VIX. AN. LI | VLP. CON. CVM
FILIO | P. P. I. | V. S. L. M.

Inscripția în această transcriere, cunoscută numai lui Mezerzius ¹⁾, se găsea pe la sfârșitul sec. XV, după însemnarea din Codex Vaticanus, „in Sancto Georgio“. Altă copie mezerziană, datorită lui Carolus Clusius, dă numele maghiar al aceleiași localități, „in Zenth Georg“. La fel și Codex Vindobonensis însemnează: „ad S(anctum) Georgii“ (sic). Numai Mariangelus Accursius precizează: „in Sancto Georgio prope Iaurinum“ ²⁾. *Iaurinum* în latina medievală era numele orașului Győr (în Rep Pop. Ungară) și deci, acest adaos nu e altceva decât o confuzie, datorită asemănării de nume, dintre cele două localități, Szent György (adică *Sanctus Georgius*) și Győr (*Iaurinum*) din Ungaria medievală ³⁾.

1) Literele V.S.L.M. apar numai în Cod. de la Vatican, încit putem presupune că sint interpolări scriptice, ca și I din rîndul 6, intilnit numai în ms. Clusius.

2) Th. Mommsen în CIL III p. 10.

3) Ian Gruterus, *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani in absolutissimum corpus redactae olim auspiciis Iosephi Scaligeri et Marci Velseri*, Amsterdam, 1707, p. 489, nr. 6, publică inscripția numai după copia lui Clusius, adăogînd că locul de aflare a inscripției este „ad. D. Georgii in oppido Vinez Transilvan(iae)“. Prin *d(omus) Georgii*, Gruterus, probabil, înțelegea castelul cancelarului Principatului Transilvan Gheorghe Martinuzzi (1504-1551), care își avea reședința la Vințul de Sus (greșit *Vinez* în loc de *Vincz*, azi Unirea, raion Aiud). Dar și această relatare, ca și încercarea lui Mariangelus Accursius, se datorează tot unor confuzii de nume, între *Frater Georgius* ce se da de obicei lui Martinuzzi și *Sanctus Georgius*, numele localității, unde se găsea inscripția, pe care Mommsen nu o putuse identifica. Localizarea inscripției la Vințul de Sus s-a făcut însă, și datorită faptului, că în Cod. de la Vatican, după inscripția noastră, care poartă nr. 81, la nr. 82 apare textul unei inscripții ce se găsea pe timpul lui Mezerzius „in oppido Vintz“ (CIL III 1119), fără a se specifica dacă e vorba de Vințul de Sus sau cel de Jos. De aici apoi identificarea localității Vințul de Jos ca loc de descoperire a inscripției CIL III 73*, primită fără control și transmisă mai departe de I. F. Neigebaur, *Dacien aus den Ueberresten des klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen*, Brașov 1851, p. 194, nr. 2; apoi de M. J. Ackner și Fr. Müller, *Die römischen Inschriften in Dacien*, Viena 1865, p. 62, nr. 272, care însă, datorită cogn. *Propretor*, se îndoiesc de au-

Forma cu totul inadmisibilă în care a fost transmisă incripția prin copile mezerziene, și mai cu seamă numele M. Ulp. Propretor, l-au determinat pe Mommsen să o claseze în seria celor false. Inscripția mai era suspectă și prin faptul că în Codicele de la Vatican poartă nr. 81, care urmează altor șase inscripții false de la Sarmizegetusa, ce se însiră sub nr. 75—80 din acest codice.

Prin 1884 G. Téglás publica o inscripție funerară, pe care el o văzuse în altarul bisericii ortodoxe din Streisîngeorgiu (popular Sînjeorz), localitate în valea Streiului ⁴⁾, nu departe de Calan, azi în raionul Hunedoara. La un an mai târziu, Téglás publică din nou aceeași inscripție, cu un text deosebit însă ⁵⁾, care a fost reprodus și în CIL III 7892. Ultima republicare a inscripției se datorește lui Béla Jánó (textul cunoscut apoi și de G. Finály), fără a-și da seama că monumentul mai fusese publicat înaintea lui ⁶⁾.

Iată cele trei lecturi ale lui Téglás și Jánó.

<i>Téglás I</i>	<i>Téglás II = CIL III 7892</i>	<i>Jánó</i>
D . M	D . M	D M
M. VIRERIO	M VLP IERIO	M. VIRI ERIO
DECCOL	DEC COI	DEC COL
VIX AN XXI	VIX AN XXI	VIX AN XXI
VIR R...	VLP //AVA	VIRORVM
P . P	FILIO	PELIO
	P P	P P

Téglás ⁷⁾ și Domaszewski ⁸⁾ întregeau rîndul al doilea prin *M(arco) Ulp(io) Tertio*, Jánó ⁹⁾ prin *M(arcus) Vir(ius) Erio (?)*, iar A. Kerényi în *M. Ulp. Ierius* ¹⁰⁾. Al doilea nume din rîndul 5, Téglás ¹¹⁾, Domaszewski ¹²⁾ și Kerényi îl întregeau prin *Ulp. [Fl]ava (?)* ¹³⁾, Jánó însă vedea în rîndurile 5 și 6 numele masculin [*M?*] *Vir(ius) Umpilio* sau *Rumpeilio* ¹⁴⁾. Nu încapă însă nici o îndoială că incripția reprodusă mai sus, în cele trei variante, nu e alta decît cea pe care o văzuse Mezerzius „in Sancto Georgio”, adică la Streisîngeorgiu (numele riului fiind un

tenticitate a inscripției. Lectura mezerziană a epigrafei e publicată și de B. Cserni, *Alsófejér vármegye történelme*, II, 1, Aiud 1901, p. 484, nr. 493, cu mențiunea că a fost găsită în castelul de la Vințul de Jos (raion Alba).

4) G. Téglás, în *Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat evkönyvei*, III (1883—84), p. 66.

5) Id., în *Arch. epigr. Mitt.*, IX (1885), p. 238, nr. 3; *Erdély Muzéum*, V (1888), p. 237.

6) B. Jánó, în *Arch. Ért.*, XXXII (1912), p. 55—6; G. Finály, *Arch. Anz.*, 1912, col. 532.

7) Téglás, în *Arch. epigr. Mitt.*, IX (1885), p. 238; *Hunyadvármegye története*, Budapesta 1902, p. 114.

8) In CIL III p. 1406, 2377, 2414.

9) *O. c.*, p. 55—6.

10) A. Kerényi, *A Dáciai személynevek (Die personennamen von Dazien)*, în *Dissertationes Pannonicae*, ser. I, nr. 9, Budapesta 1941, p. 172, nr. 2000.

11) *Hunyadvárm. tört.*, p. 114.

12) In CIL III. p. 1406, 2377, 2392.

13) *O. c.*, p. 172.

14) *O. c.*, p. 55—6.

adaos oficial, recent), inscripție deci autentică, declarată falsă de către Mommsen, lucru ce n-a fost sesizat de Téglás, Domaszewski, Jánó și Finály.

Inscripția se găsește și astăzi în vechiul edificiu al bisericii ortodoxe din Streisîngeorgiu, zidită sub o nișă, cu textul înafară, în partea stîngă a absidei. Materialul este marmora de Bucova, din care s-a cioplit un monument funerar în formă de altar, cu capitel deasupra cîmpului inscripției și chenar pe margini (vezi fig.). Baza se găsește încă sub nivelul podelei și drept consecință n-a fost posibilă desenairea întregului monument. Dimensiunile, pe cît se mai văd, sînt: 65 cm înălțime și 39 cm lățime. Forma literelor nu este peste tot aceeași; C, D, O au formă patrată, restul însă mai mult alungite. Dimensiunile literelor variază de la rîndul întii pînă la ultimul între 5 și 2,7 cm¹⁵).

Monumentul, înainte de a fi folosit drept piatră de zid, a stat multă vreme cu fața scrisă în sus, ploaia și intemperiiile avariind conturul unor litere, pe alocurea ștergîndu-le cu totul. La toate aceste neajunsuri de ordin grafic se mai adăoga și slaba lumină ce pătrundea în biserică prin micile ferestruici și apoi acoperirea inscripției cu o pojghiță de var, iar mai tîrziu cu un strat subtire de tencuială, au făcut imposibilă o lectură corectă din partea lui Mezerzius, Téglás și Jánó. Numai după îndepărtarea stratului de var ce acoperea suprafața scrisă, monumentul fiind apoi luminat cu ajutorul unui bec electric, inscripția a putut fi cu ușurință copiată și citită, excepție numai rîndurile 4 și 5, unde conturul cîtorva litere este cu totul șters. Dificultăți la întregire prezintă numai rîndul 5, unde un nume feminin nu a putut fi nicidecum întregit de vechii epigrafiști. Observăm la acest rînd că după literele VLP urmează o literă ce poate avea fie valoare de C sau G, fie O sau Q. Comparînd însă acest rînd cu literele C și O din rîndul 3, vedem că aici avem mai curînd litera O, așa cum a văzut și Jánó, și nu C cum i se păruse lui Mezerzius. Litera O era urmată la rîndul ei fie de P, fie de R, cu trăsăturile foarte șterse, după care urmau literele AVA, deabia vizibile, ultimele două în ligatură, așa cum a văzut și Téglás în a doua redactare. Intre P (respectiv R) și AVA mai încăpea o literă ștearsă cu totul și care, avînd în vedere spațiul restrîns, nu putea fi decît un I.

Cu aceste puține și necesare observații se poate trece la următoarea lectură și întregire :

D M
M. VLP. IERIO
DEC. COL.
VI / AN XXI
VLP OP / AVA
FILIO
P P

*D(is) M(anibus)
M(arco) Ulp(io) Ierio
dec(urioni) col(oniae)
vi [x(it)] an(nis) XXI
Ulp(ia) Op[is] ava
filio
p(ientissimo) p(osuit).*

¹⁵) Grafia nu ajută cu nimic la datarea monumentului, deoarece nu există o consecvență în ce privește formatul literelor.

Numele decedatului era deci *M. Ulp. Ierius*, cu cognomen de origine greacă, așa cum just a remarcat și Kerényi¹⁶⁾. Dedicanta inscripției e însă o femeie de origine illyră, căci numele *Opiava*, ca și corespondentul masculin *Opiavus*, sînt cunoscute și caracteristice populațiilor de limbă veneto-illyră¹⁷⁾. De observat apoi și vîrsta acestui *decurio coloniae*. Pînă acum e cel mai tînăr decurion cunoscut la Sarmizegetusa¹⁸⁾.

După cît ar lăsa să se subînțeleagă din textul epigrafei, monumentul s-ar putea să fi fost adus de la Sarmizegetusa, *colonia* cea mai apropiată de Streisîngeorgiu. Noi credem însă că locul de descoperire a epigrafei a fost mai degrabă împrejurimile satului Streisîngeorgiu, deoarece în vecinătatea localității s-au mai găsit inscripții ale decurionilor din Sarmizegetusa, care își aveau proprietățile și vilele pe teritoriul cunoscutului *pagus Aquensis*¹⁹⁾ și care se întindea în hotarele localităților Călanul Mic²⁰⁾, Sintămăria de Piatră²¹⁾, Băcia²²⁾, Strei-

16) Kerényi, *o. c.*, p. 172, nr. 2000; W. Pape - G. Ed. Benseker, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, ed. 3, Braunschweig 1863-70, p. 537, *Ἰερεῖς, Ἰερεῖος, Ἰερεῖος*, mai cu seamă acesta din urmă, frecvent ca nume de persoană și identic cu *Ierius* din inscripția noastră; alte exemple la Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle 1917, p. 217.

17) CIL III 2900, Karin (Dalmăția), ...ORPIA Q(uinti) F(ilia) OPIAVAE MATRI...; CIL III 1012r (Dalmăția), L. BAEBIO OPIAVI F(ilio); CIL III 13295 = ILS 5322 și Indice p. 221, Veglia, TVRVS PATALIVS GRANP... OPIA(vi) VENETVS LASTIMEIS HOPS(olis) F(ilius)...; alte nume personale terminate în *-avus* și *-ava* la P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen 1896, p. 246, *Accavus, Annavus, Lomoliavus, Accava, Annava, Sattava* și cu sincoparea lui *v*, *Accaus, Ammaus, Annaus, Cariaus, ...emaus, Licau, Πατταος* (rege peonic), *Virraus*, toate de origine illyro-pelignă și la D. Rendic-Miocevic, *Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije*, în III Prilog Vjesniku za arheologiju i historiju Dalmatinsku, vol. LII (1948), p. 32 *Ambisavus*, p. 12 *Atavus*, p. 24 *Glavus*, p. 32 *Lomoliavus*. S-ar putea ca și mesap. *gratvaibi* „(Grab) des Graivas“, *gratvaibi moldabiatos, paivas kebeirisoas, asstazalles ilirailaziovai* (H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, I, Weisbaden, 1955, p. 17-18, 33) să aibă aceeași desinență. A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, Leipzig, 1904, p. 862, consideră numele *Opiavus* și *Opiava* ca fiind celtice; cf. însă H. Krahe, *Lexikon altillyrischen Personennamen*, Heidelberg 1929, p. 81, 143, 150; W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlin 1935, p. 31, nota 3, *Licavus, Liccaus*, genit. *Liccavi* (illyric) și Rendic-Miocevic, *o. c.*, p. 41-3, 59, 61.

18) Din inscripții se cunosc următoarele vîrste pentru decurionii din Dacia: *Sarmizegetusa*, doi decurioni de 75 de ani, unul de 40, doi de 30 și unul de 28; *Apulum*, unul singur de 50, de ani; *Napoca*, numai unul de 50 de ani; *Drobeta*, unul de 65 de ani, altul de 23 și ultimul de 16 ani (!); *Tibiscum*, unul singur de 46 de ani. Vîrsta la care un cetățean putea fi ales *decurio coloniae* sau *municipii*, a se vedea la G. Mancini, art. *decuriones* în Et. de Ruggiero, *Dizionario epigraphico di antichità romane*, II, Spoleto 1910, p. 1525-6.

19) CIL III 1407, *C. Iul. Marcianus dec(urio) col(oniae) praef(ectus) pag(i) Aquensis*, inscripție folosită tot ca material de construcție la biserica din Calan în al cărei perete se găsește și acum și nu în Muzeul Regional din Deva, cum greșit ne informează CIL III, p. 227; cf. Téglás, *Hunyadvärm. tört.*, p. 110 și O. Floca și V. Șuiaga, *Ghidul județului Hunedoara*, Deva 1936, p. 261.

20) Téglás, *o. c.*, p. 110-3.

21) Id., *o. c.*, p. 113.

22) CIL III 12369; Floca-Șuiaga, *o. c.*, p. 260.

sîngeorgiu²³), Valea Streisingeorgiului²⁴) și Strei Săcele²⁵).

Constructorii bisericii de la Streisingeorgiu, ridicată, după cum spune pisania slavonă, în anul 1409, de către doi nobili romîni din Țara Hațegului, Chendreșu și Lațcu²⁶), au folosit și material antic pentru înălțarea zidurilor. Acest material putea fi oferit însă și de așezările romane în ruină din imediata apropiere, Sarmizegetusa găsindu-se la o distanță prea mare pentru asemenea scopuri²⁷).

În CIL III sub nr. 1266 apare textul unei inscripții funerare, văzută de Mezerzius în pereții unei biserici din Abrud, ce se găsea, în vremea lui, pe o înălțime din vecinătatea orașului. Inscripția, dispărută odată cu biserica, n-a mai putut fi confruntată cu textul original, încît Th. Mommsen a încercat să reconstituie textul, transmis sub forma a patru variante, după cele 11 copii mezerziene, recomandînd următoarea lectură :

D . M
CASSIAE PERE
GRINAE INTEG^rAe
VIX AN XXVII F BI
SIVS SCENOB SARD (AR in ligatură)
CONIVG B M

cu observația că rindurile 3—4 trebuie să înțeleasă : *integre vixit*.

Mommsen se sprijinea pe această lectură, ghidîndu-se după Cod. de la Modena (Mutinensis) și după acel *Appendix* al lui Stephanus Taurinus (Stieröchsel), care sînt socotite ca fiind cele mai vechi copii a culegerii mezerziene. Dar Cod. de la Modena are în rîndul 3 literele INTEG F A I, pe cînd Taurinus INTEG F A L, ceea ce ne face să credem, că încercarea lui Mommsen de a corecta literele F în R și L (respectiv I) în E, nu e îndeajuns de justificată. Și gramatical această „laudatio”, *integrae vix(it)*, cum ar fi fost scrisă pe piatră, nu e obișnuită în epigrafa latină, iar aici e lipsită de înțeles. Admițînd însă că *integrae* e o greșală datorită lăpăcidului, în loc de *integre*²⁸), a-

23) Preotul E. Uiețiu ne informează că în vatra satului s-au găsit cărămizi și țigle, care după descriere par a fi romane.

24) Importanță așezare pe Dealul Gugutoi, unde s-au găsit trei inscripții a trei decurioni din Sarmizegetusa ; cf. Téglás, *Arch. epigr. Mitt.*, XIII (1891), p. 195-6 și CIL III 12575-7. Tot pe teritoriul acestui sat, spre est, la locul numit *Gropile*, pe proprietatea arabilă a lui Ilie Fintînescu, locuitorul David Ocolîșan declară, că cu ocazia lucrărilor agricole, „găsește în pămînt piatră lucrată”, ce pare a indica temelii de locuințe, de unde, de obicei, ies la suprafață fragmente de țigle, cărămizi și bucăți mari de piatră.

25) Téglás, *Arch. epigr. Mitt.*, IX (1885), p. 238 și CIL III 7893.

26) Despre ctitorii acestei biserici la N. Iorga, în *An. Acad. rom., sect. Istorie, scr. III*, tom. VI, 1927, p. 171-5, iar pentru epoca și arhitectura bisericii, V. Vătășianu, în *Anuarul Com. Mon. ist., sect. Trans.*, II (1929), p. 27-32.

27) Ținînd seamă de cele amintite mai sus, putem deduce că și inscripția funerară CIL III 1496, pusă de C. Clod. *Secundinus II viral(is) col(oniae)* și folosită tot ca material de construcție la turnul bisericii din Strei (foarte aproape de Calan), biserică ce pare a fi mai veche decît cea de la Streisingeorgiu, provine tot din ruinele aceluia *pagus Aquensis* și trebuie scoasă din seria celor de la Sarmizegetusa.

28) Mommsen în CIL III, p. 214.

tunci din punct de vedere stilistic, acest adverb nu e de loc potrivit într-un asemenea context²⁹⁾.

Datorită acestor inconsecvențe, credem că varianta propusă de Mommsen, fiind încă discutabilă, e puțin sigur de a fi și cea autentică, iar o scurtă analiză critică a celor 11 copii mezerziene va putea ameliora textul inscripției, preconizându-se o lectură mai acceptabilă.

În vederea corectării vechii lecturi propuse de Mommsen, reproducem spre comparație cele 11 copii mezerziene, care ne-au păstrat textul inscripției.

1. Cod. de la Modena.
... in Abrogbania Transilvaniae c. vitate, quae Romanorum colonia fuit³⁰

2. Stephanus Taurinus.
Abrugibayna autem Romanorum olim colonia fuit, quantum ex infrascripti eulogii coniectura assequi possumus, in altari aediculae super oppidum nuper inventi³¹

3. Cod. dc la Vatican.
... in altari aediculae supra oppidum Abrogbania³²

D M	D M	D M
CASSIAE PERE	CASSIAE PERE	CASSIAE PERE
GRINE INTEG F A I	GRINAE INTEG F A L	GRINAE INTERF A L
VIR ANN XXII F BI	VIX AN XXVII F BI	VIX AN XXVII F BI
SIVS SCENOB SARD	SIVS SCENOB SARD	SIVS SCENOB SARD
CONIVG S M P I	CONIVG B M P	CONIVG B M

29) Adj. *integer* și subst. *integritas* pe pietrele funerare sau onorare, pentru a releva o virtute sau calitățile sufletești ale persoanei căreia i se dedică monumentul, de obicei sînt însoțite de un substantiv. Astfel pe lingă *femina*: *feminae sapientissimae et integerrimae* (CIL XIII 1583); *verecunda, pudica totiusque integritatis femina* (CIL XIV 1944). Pe lingă *coniux*: *singularis innocentiae et integritatis coniux* (CIL X 662); *coniugi ... integerrimae?* (CIL III 13301). Însoțind cuvîntul *matrona*: *insigni castitate matronae et moribus integerrimae* (CIL III 570). Cu *filia*: *filiae... integro corde* (CIL XII 2200). Cu *puella*: *mirae innocentiae adque integritatis fideli puellae* (CIL X 7971) Cu *vir*: *magnae integritatis vir* (CIL X 7995); *mirae bonitatis atque integritatis viro* (CIL VIII 15881); *optimo viro et integrissimo* (CIL II 1085); *continentiae, integritatis, patientiae, acuitatis adque honorificentiae singulari ac praecipuo viro* (CIL VIII 7091); *ob eximiam integritatem eius* (CIL VIII 4393). Cu *homo*: *homo integritate innocentia fide* (CIL VIII 1288). Cu *iuvenis*: *inveni integerrimo* (CIL XIII 2494). Cu *adulescens*: *adulescentis... aetate integra* (CIL III 10532). Cu *procurator*: *integerrimo abstinentissimoque procuratori* (CIL XIII 1680). Cu *praeses*: *clarissimi viri optimi praesidis et integerrimi* (CIL III 11743). Cu *patronus*: *ob insignem erga se benevolentiam et religionem et integritatem eius* (CIL X 1125, 6441); *ob insignem iustitiam et integritatem eius* (CIL VIII 5356); *summae integritatis adque aequitatis servatori digno ac singularis praestantiae nostro (?) patrono* (CIL VIII 15883). Cu *sacerdos*: *integer adque pius* (CIL XII 942 = Buecheler, *Carmina epigr.*, I, 667). Cu *veteranus*: *veterano integerrimo* (CIL III 2042). Cu *equus*: *Caesareus veredus ... integer inventa* (CIL XII 1122 = Buecheler, *o. c.*, II, 1522). Din materialul adunat, care e departe de a fi complet, se poate vedea că adj. *integer* (sau subst. *integritas*) nu e adăogat în mod simplu la numele persoanei glorificate, ci întotdeauna însoțind și calitatea de *femina*, *filia*, *coniux* etc. Pe lingă numele divinităților epitetul *integer* e destul de rar și e întâlnit pînă acum numai în trei cazuri (cf. I. B. Carter, *Epitheta deorum quae apud poetas Latinos leguntur*, Leipzig 1902, p. 16, 27, 128 și L. Quicherat, *Thesaurus poeticus linguae Latinae*, ed. 32 revăzută de E. Chatelain, Paris f.a., 560-1). În sfîrșit adv. *integre* pe lingă verb. *vivere* pînă acum nu e dovedit în cunoscutele „laudationes“ epigrafice și nici chiar în textele literare (cf. Forcellini, *Lexicon totius Latinitatis*, tom. II, Padua 1940, p. 886).

30) După Mommsen, *o. c.*, p. 214.

31) După J. Chr. Engel, *Monumenta Hungarica*, Viena 1809, p. 447.

32) După Mommsen, *ibid.*

4. Mariangelus Accursius.
... in altari aediculae
supra oppidum Abru-
gbanya³⁸
5. Cod. de la Lejden³⁴. 6. Cod. de la Viena³⁵.

D M
CASSIAE PERE
GRINAE INTERF AL
VIX AN XXVII F BI
SIVS SCENOB SARD
CONIVG B M

D M
CASSIAE PERE
GRINAE INTERF AL
VIX AN XXVII F BI
SIVS SCENOB SARD
CONIVGI B M

D M
CASSIAE PERE
GRINAE INTERF AL
VIX AN XXVII F BI
SIVS SCENOB SARD
CONIVG B M

7. Siglerus.
*Prope Zalatznam Tran-
silvan(iae) in Abrugk-
bania*³⁸

S. Ursinus/Siglerus.
*In Abrugbania Transil-
van(iae)*³⁷

9. Lazius.
*In Abruqbanya*³⁸

D M
CASSIAE PERE
GRINE INTEG FAM
VIX ANN XXII F BI
SIVS SCENOB SARD
CONIVGI S M P I

D M
CASSIAE PERE
GRINAE INTEG FAL
VIX AN XXVII FL BI
SIVS SCENOB SARD
CONIVGI B M P I

D M
CASSIAE PERE
GRINAE INTERF AL
VIX AN XXVII F BI
SIVS SCENOB SARD
CONIVGI B M

10. Reychersdorff.
*Abrugbanya autem Roma-
norum olim colonia fuit,
quantum ex hac inscrip-
tione coniectura assequi
possumus, in altari aedi-
culae supra oppidum, non
ita longe reperta*³⁹

11. Lebelius.
*In Abruqbanya, olim
Auraria Magna*⁴⁰

33) Ibid.

34) Ibid.

35) Ibid.

36) După Gruterus, *o.c.*, tom. II, p. 768, nr. 4. „e Sigleri schedis“.

37) Id., *o.c.*, tom. I, part. II, p. 332, nr. 7. „ex schedis Ursini et Sigleri“.

38) Wolfgang Lazius, *Reipublicae Romanae in exteris provinciis, bello acquisitis, consti-
tutae, commentariorum libri duodecim ... item Analecta lapidum vetustorum et nonnolorum
in Dacia antiquitatum*, Frankfurt am Main, 1598, p. 925. Lectura păstrată în cod. de la Viena
8664 a aceluiași autor nu diferă de cea publicată (vezi CIL III p. 214).

39) La J. G. Schwandter, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini, partim
primum ex tenebris eruti, partim ante hac quidem editi, nunc vero ex mss. codicibus et raris-
simis editionibus Bibliothecae Augustae Vindobonensis*, Viena 1768, p. 94.

40) J. Seivert, *Inscriptiones monumentum Romanorum in Dacia Mediterranea*, Viena
1773, p. 166, nr. 244. „inscriptionem hanc Lebelii mscr. debeo“.

D M
CASSIAE PERE
GRINAE INTER FAL
VIX ANN XXVII F BI
SIVS SCENOB SARD
CONIVG B M P

D M
CASSIAE PERE
GRINAE INTEG FOE TI (TI în li
VIX AN XXVII F BIS gatură)
SIVS SCENOB SARD
CONIVG B M P

Rindul, a cărui lectură nu concordă în toate cele 11 copii, este rindul 3, transmis prin următoarele variante :

1. INTEG F A L	— de trei ori,
2. INTEG FAM	— o singură dată,
3. INTEG FOE TI	— o singură dată,
4. INTERF A L	— de șase ori.

Prima variantă apare în Cod. de la Modena, la Taurinus și în culegerea, numită de noi, Ursinus/Siglerus. Cod. de la Modena, deși e cunoscut ca avînd cea mai mare vechime, nu poate constitui o dovadă ca fiind totodată și cea mai fidelă reproducere a inscripțiilor mezerziene. Se știe că nu întotdeauna cel mai vechi manuscris păstrează și textul cel mai autentic. În Cod. de la Modena, unde apar un număr restrîns de inscripții (din cca 120 de inscripții adunate de Mezerzius s-au copiat de-abia 11), aproape jumătate sînt false, iar cele autentice sînt copiate cu multe greșeli⁴¹⁾. Chiar în copia acestei inscripții s-au strecurat nu mai puțin de șase greșeli (PEREGRINAE în loc de PEREGRINAE, VIR în loc de VIX, ANN în loc de AN, XXII în loc de XXVII, S în loc de B și PI, care, confruntînd cu celelalte copii, aceste două litere nu par să fi existat în text). Apendicele lui Taurinus la fel nu se poate bucura de o prea mare încredere, fiind doar numai o completare la poemul *Stauromachia*, intenția poetului nefiind de a reproduce în mod exact inscripțiile lui Mezerzius, ci numai de a explica prin cîteva monumente epigrafice trecutul Transilvaniei, pentru care motiv se vede nevoit să reproducă un număr de 10 din inscripțiile mezerziene (dintre care patru false) și acestea cu multe erori, omiteri și interpolări⁴²⁾. Copia Ursinus/Siglerus are cinci greșeli (ANN în loc de AN, FL în loc de F, CONIVGI în loc de CONIVG și interpolarea literelor PI), încît și pentru această lectură trebuie să avem anumite rezerve.

A doua variantă însă, INTEG FAM, ar putea să se datoreze mai curînd interpolării lui Gruterus decît copiei lui Siglerus⁴³⁾. Dacă M, ultima literă, nu e altceva decît rezultatul interpolării lui Gruterus, atunci grafia sigleriană e aproape identică cu textul Cod. de la Modena, poate o copie a acestuia, ori în a doua ipoteză, ambele culegeri copiind același manuscris.

41) Inscriptia CIL III 1070 în Cod. de la Modena apare cu trei greșeli de copiere, cu omiterea ligaturilor și a unui cuvînt ; 1317 apare cu șapte greșeli de copiere, iar 1443 cu patru greșeli ; vezi și caracterizarea lui Mommsen, *o.c.*, p. 153.

42) Mommsen, *o.c.*, p. 153 și 155.

43) *Id.*, *o.c.*, p. 214.

Cea de-a treia variantă e reprodusă de către epigrafistul ardelean J. Seivert⁴⁴⁾, după manuscrisul lui Iohannes Lebelius (Lebel)⁴⁵⁾. Deosebirea față de celelalte copii amintite constă în transcrierea INTEG FOE TI (TI în ligatură), care prin faptul că apare atît de izolat, rezultă că ar putea fi ori o copiere greșită datorită lui Lebelius, ori, dacă nu cumva, interpolarea lui Seivert însuși, pentru a da sens inscripției și a o întregi prin expresia: *integrae foeminae*.

Toate aceste cinci izvoare, deși transmit inscripția în trei variante, au totuși note comune, prin litera G în rîndul al treilea, prin nerespectarea rîndurilor, prin cele citeva interpolări pe deoparte, iar pe de altă parte prin omiterea unor litere și prin erorile de copiere.

Ultima variantă, INTERF A L, apare în Cod. de la Vatican, de la Lejden (Leidensis), de la Viena, precum și la autorii: Mariangelus Accursius, Wolfgang Lazius și Georgius Reyehersdorff. Dintre acestea, Cod. de la Vatican, Lejden, Viena și culegerea lui Accursius sînt în general apreciate ca fiind cele mai complete și mai apropiate de originalul mezerzian, intrînd în categoria culegerilor de primă importanță⁴⁶⁾. Inscripția de la Abrud apare în Cod. de la Vatican, Viena și la Accursius fără greșeli; numai în Cod. de la Lejden s-a strecurat o singură greșeală: CONIVGI în loc de CONIVG. Datorită valorii calitative de care se bucură aceste patru izvoare, fapt confirmat și de textul altor inscripții, putem pune mai mult temei pe lectura transmisă de acestea și apreciem că pe piatră a fost litera R și nu G. Totodată Cod. de la Lejden, Viena, ca și Accursius și Lazius respectă și divizarea rîndurilor⁴⁷⁾.

Lectura INTERF A L se apropie de textul a cinci inscripții din provinciile dunărene, care permit întregirea rîndului din inscripția de la Abrud în INTERF(ectae) A L[atronibus]⁴⁸⁾. Indoielnică rămî-

44) O.c., p. 166, nr. 244.

45) Despre activitatea istorică-literară a umanistului ardelean Iohannes Lebelius, a se vedea la J. Seivert, *Nachrichten von siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften*, Bratislava 1785, p. 273-4 și J. Trausch, *Schriftstellen Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, vol. II, Brașov 1870, p. 342-3.

46) Mommsen, o.c., p. 153-6.

47) Ligatura rîndului 4, AR din cuvîntul SARD, figurează numai în Cod. de la Modena, Vatican, Lejden, Viena și la Accursius. Alte două ligaturi apar numai la Reyehersdorff: AE în numele CASSIAE și PEREGRINAE.

48) Formula simplă *interfectus a latronibus* e și cea mai curentă în epigrafia latină (CIL III 1579, 8009, 8021, 8246, ILS 2646), dar tot atît de frecventă e și formula inversă, *a latronibus interfectus* (CIL III 14587, XII 2282, 2667, *Arch. Ért.*, LXXXII (1955), p. 243), pe cînd alte formule sînt puțin folosite și nu apar decît cite o singură dată; așa bunăoară, *occisus a latronibus* (CIL II 1389), *a latronibus occisus* (CIL II 2968), *hic interfecere latrones* (CIL XIII 6429), *a latronibus hic interfecti* (CIL II 259), *deceptus a latronebos* (CIL III 8830), *perit deceptus fraude latronum* (CIL XIII 3689), *abducto a latronibus* (CIL III 2544), *caeditur infesto concursu forte latronum* (CIL II 3479), *a latronibus atrocissimam mortem perpessus est* (Spomenik, LXXVII, 60 (1934), p. 51-2). Cit privește cuvîntul *interfectus*, de cele mai multe ori el este scris în întregime: *interfectus est* (CIL II 1444, VIII 9964), *interfectus* (CIL III 5234, 8242, 14214¹², 14574, VIII 9292, XIII 1837), *interfecto* (CIL III 1579, 4850, 11045, XIII 2282, ILS 2640), *interfecti* (CIL XIII 259, 1828), *interfecta* (CIL III 2399), *interfectae* (CIL III 2399), *interfecte* (Spomenik, LXXV, 58 (1933), p. 4-5), *interfecere* (CIL XIII 6429), dar și în prescurtare: *interfect* (CIL III 8009, XIII 2182) și *interf* (CIL VIII 3050, XIII 2667, ILS 9435).

ne numai prescurtarea *L* pentru *latronibus*, neîntilnită încă în epigrafia latină⁴⁹). Dacă ținem seamă însă că la gravarea inscripției lapidicului s-a servit și de câteva ligaturi, iar litera *L* se găsea spre sfârșitul rîndului, putem deduce că acest cuvînt (*latronibus*), din lipsă de spațiu, a fost scris în prescurtare și prin ligaturi (ca și SARD din rîndul 5), pe care Mezerzius nu l-a înțeles, copiindu-l greșit, așa cum probabil transcrie Lebelius, ori însuși Mezerzius mulțumindu-se să copieze prima literă. Tot atît de bine putem presupune și o martelare a suprafeței scrise, cum se întîmplă să întîlnim la cele mai multe monumente romane folosite ca material de construcție în edificiile feudale și care în mod fatal cauzau dificultăți primilor epigrafiști.

Ne mai rămîne să lămurim numele celui ce dedică inscripția. Cele mai multe copii transmit acest nume în grafia F BISIVS SCENOB SARD. În mod deosebit rîndurile 4—5 apar numai la Ursinus/Siglerus și la Lebelius. În copia Ursinus/Siglerus în loc de F găsim FL, dar a doua literă pare a fi o interpolare a copistului, ori mai curînd adaosul lui Gruterus, pentru a da întregire gentiliciului FL(*avius*). Lebelius în schimb transmite numele dedicantului prin grafia BISSIVS. Această grafie ar părea să fie totuși autentică, dacă se compară cu ital. *Bassius, Cassius, Gessius, Lissius* etc., ori balc. *Bessius, Dassius*, dar ținînd seama că apare într-un izvor de importanță secundară, rămîne încă îndoielnică. Curioasă e și grafia SCENOB, în toate copiile, pentru SCENOB (*arbi filius*), ca și etniconul SARD pentru SARD(*eata*), ce de regulă nu sînt atît de pronunțat prescurtate, dar care, în cazul nostru, dovedesc că lapidicul, din lipsă de spațiu, a folosit din plin prescurtările, ca și pentru cuvîntul *latronibus*⁵⁰). În consecință numele dedicantului rămîne și pe mai departe BISIVS SCENOB(*arbi filius*) SARD(*eata*)⁵¹).

49) Cuvîntul *latrones* în mod frecvent apare în întregime în cele mai multe texte epigrafice: *latrones* (CIL XIII 6429), *latronum* (CIL II 3479, XIII 3689), *latronibus* (CIL II 2968, III 2544, 8009, 8242, 14587, XII 259, 2282, 2667, ILS 2646, Spomenik, LXXVII, 60 (1934), p. 51-2, Arch. Ert., LXXXII (1955), p. 243), mai rar însă prescurtat: *latronib(us)* (CIL III 1579) și *latro(nibus)* (CIL II 1389, III 8021).

50) Alte citeva exemple destul de grăitoare dovedesc că lapidizii de la Alburnus Maior prescurtau într-un mod atît de abuziv tocmai numele proprii, încît astăzi întregirea lor a devenit imposibilă; astfel în CIL III 1265 apare numele M. AVR. SI, în 7830 B(r)EVCVS SER, sau 1271 PLATINONIS VERZONIS K ANSO, unde ultimele cinci litere (probabil patria și originea lui *Platino*) cu anevoie vor putea fi cîndva întregite.

51) Neîndoielnica origine illyră a dedicantului e asigurată atît prin patronimul *Scenobarbus*, cit și prin seminiția din care se trîgea, deși numele *Bisius* încă nu e atestat în onomastica illyră balcanică (vezi H. Krahe, *Personennamen*, p. 22 și Schulze, *o. c.*, p. 133). Holder, *o. c.*, I, p. 429, îl clasează printre cele celtice; puțin probabil însă. Kerényi îl omite din listele sale, iar R. Vulpe, în *Eph. Dacoromana*, III (1925), p. 228 nota 1 și 231 nota 4 și I. I. Russu, în *An. Inst. de st. cls.*, IV (1941-43), p. 201, 205, îl consideră illyric. Cit privește pe *Scenobarbus* numele e sigur illyric, atestat fiind la illyrii balcanici (vezi Rendic-Miocevic, *o. c.*, p. 8-9, 14-15, 27 și urm.). Rendic-Miocevic încearcă să explice numele Σκροβαρδος (var. *Scenobarbus*), ca fiind compus din *Sceno, Scenus* (nume la fel de răspîndit în onomastica illyră) cu însemnătatea de „minime natus ex cis“ și *Bardus*, din ie *bhar-abā „frater“. De altă părere se declară acum Krahe, *Sprach. Illyr.*, p. 59, ca fiind o formă latinizată din Σκροβαρδος iar *barbus* fiind de comparat cu lat. *barba*, v. germ. *bart*, let. *bārda* ic

Litera F, dinaintea numelui, e fie o prescurtare pentru *fecit*, dacă nu cumva o copiere greșită în loc de *P* pentru *posuit*, cum a-pare pe o altă inscripție de la Alburnus Maior (Roșia Montană²⁵).

În cazul că cele analizate mai sus pot fi concludente, propunem următoarea lectură și întregire :

D M
CASSIAE PERE
GRINAE INTERF A L...
VIX AN XXVII F BI
SIVS SCENOB SARD
CONIVG B M

D(is) M(anibus)
Cassiae Peregrinae interf(ectae) a 1 [a-
tro(nibus)] vix(it) an(nis) XXVII f(ecit ?)
sau p(osuit ?) Bisius Scenob (arbi filius)
Sard(eata) coniug(i) b(ene) m(erenti)

Ca loc de proveniență a inscripției, aproape toți vechii autori ai culegerii mezerziene indică localitatea *Abrudbánya* (*Abrogbania*, *Abrugbania*, *Abrugkbania*, *Abrugbánya*, *Abrukbanya*, *Abrugibayna*) din Transilvania, *prope Zalatnam* (Zlatna), deci Abrud (raion Cimpeni, reg. Cluj). Monumentul fiind folosit însă ca material de construcție în zidurile unei biserici (capele) feudale, credem că el a fost adus de la *Roșia Montană*, localitate vecină, vechiul *Alburnus Maior*, deoarece sub aspectul onomastic, precum și în unele formulări grafice, prezintă asemănări cu inscripțiile descoperite în această a doua localitate.

*bhardba „barbă”, iar *Scenus* (prima parte) din ie *skai-no „luminat”, „strălucitor” (comparat cu got. *skeinan* „a lumina”, „a luci”, lit. *skaidrūs* „luminos”, „clar”) și deci *Sceno-barbus*, also *Baburibi-Kompositum*, „avînd o barbă strălucitoare”. Referitor la ipoteza lui Rendic-Miocevic, care deduce elementul illyr *barbus* din varianta *bardus*, formal și etimologic nu convinge, deoarece *Σκροβαρδος* nu e decît o eroare scriptică datorită lui Dio Cass., LV, 33, 1, 2, în loc de *Scenobarbus* (var. *Scenobarvus*) cum apare pretutindeni în inscripții. Nici cealaltă ipoteză etimologică a lui Krahe nu prezintă o bază mai serioasă de argumentare, iar din punct de vedere semantic e greu de admis că illyrii ar fi dat un asemenea nume copiilor lor. Tot atît de puțin convingătoare este și încercarea etimologică a lui M. Lambertz (în *RE*, II A, 568).

Cuvîntul *SARD* e întregit de Keréryi, o. c., p. 146, nr. 1710 și I. I. Russu, o. c., p. 201, nr. 25, prin *Sard(ias) ?*, care însă nu e cunoscut în toponimia illyră. Printre toponimele illyrice e cunoscută însă localitatea *Σαρδος* (Steph. Byz., s. v.) și de aici etniconul *Σαρδηνοι* (ibid.). Probabil tot de la această localitate s-a desprins și etn. *Sardeates*, var. *Sardiates* (Plin., N. H., III, 22), *Σαρδιωται* (Ptol., II, 16), acc. *Sardiatas* (*Lib. col.*, I, ed. Lachmann, p. 214; vezi H. Krahe, *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen auf Grund von Autoren und Inschriften*, Heidelberg 1925, p. 34), deci sg. *SARD(eata)* sau *SARD(iata)*, format în același chip ca și *Pirusta*, *Baridusta* (de la loc. *Bariduum*; vezi C. Daicovicu, în *Dacia* VII-VIII (1937-40), p. 303). Print-un proces similar s-au format și etn. *Δοκλεαται* de la loc. *Doclea*, *Olciniatas* (acc. pl.) de la loc. *Olcinium*, *Salviata* (n. sg.) de la loc. *Salvia* (Krahe, o. c., p. 22, 30, 32). Editorii CIL III suppl. p. 2543 înregesc acest etn. prin *Sard(us)*, dar precedentele două nume arată îndeajuns de clar originea illyră a dedicantului și nicidecum Sardinia. Subliniem totodată că alături de cunoștii *Pirustae* și *Baridustae* illyri veniți în Dacia în calitate de mineri, necesită de a fi amintiți de acum înainte și acești *Sardeates*; despre illyrii folosiți la exploatarea minelor de aur din Dacia, care veneau din patria lor cu temeinice cunoștințe în ce privește metoda de extragere a minerurilor, experiență cîștigată de-a lungul cîtorva secole, a se vedea articolul lui Esad Pasalic, în *Glasnik zemaljskog Museja u Sarajevu*, s.n., IX (1954), p. 47 și urm.

52) CIL III 7830, DM/ARRIA MAMA/VIX ANN XXV POS(uit) / B(r)EVCVS SER... (filius) CO/NIVGI BM; literele SER din rîndul 4 trebuiesc considerate mai degrabă ca fiind patronimul dedicantului și nu calitatea de *ser(vus)* cum fac editorii CIL III, p. 2383.

Din izvoarele epigrafice se știa despre prezența acestor *latrones* numai în regiunea muntoasă din sudul provinciei. Acum putem admite că activitatea lor se desfășura pe un teritoriu mult mai larg, fiind sezisați, pe baza acestei inscripții, și în masivul muntos din vestul provinciei Dacia.

În ultimii ani literatura de specialitate a acordat o deosebită atenție izvoarelor epigrafice privind activitatea acestor *latrones*, despre a căror prezență în provinciile dunărene și balcanice, în afară de inscripții, vorbesc și textele literare, pînă și un papirus⁵³). Înainte, cercetătorii îi aminteau doar ocazional și în mod tangențial numai, fără a încerca, decît cu rare excepții, să adîncească sensul interpretativ al izvoarelor. Astfel Ch. Humbert și Ch. Lécrivain se mulțumeau să arate că *latrones* și *lotrocinium* înseamnă: „hoț”, „jefuitor”, „jaf (la drumul mare)”⁵⁴). Aceeași explicație o găsim și la Pfaff⁵⁵). A. Premerstein înțelegea prin *latrones*, din inscripțiile din Moesia și Dacia, dușmani externi și rebeli autohtoni, care se răscoală în timpul războaielor marcomanice, ca și mai tîrziu prin sec. III⁵⁶). Gr. G. Tocilescu crede că „aceste asasinări”, ale așa zișilor *latrones*, „presupun niște timpuri turburate, corespunzătoare poate războiului marcomanic din timpul lui Marcus Aurelius, cînd *latrones* mișunau prin toate împrejurimile Drobetei, necruțînd nici măcar femei”⁵⁷). G. Cantacuzino îi socotește niște simpli „hoți”, „bandiți”, „briganzi”, care jefuiau, masacrau, asasinau⁵⁸). M. Rostovțev vede în *latrones* din provinciile dunărene populația indigenă și cel puțin o parte a acestei populații s-ar fi războit cu romanii în vremea grea a domniei lui Marcus Aurelius, cînd răzvrățiții ar fi masacrat pe unii membri ai aristocrației romane⁵⁹). W. Hüttl tot o populație autohtonă care masacrează „burghezia orășenească” pe timpul lui Marcus Aurelius⁶⁰). C. Patsch vede în inscripții „activitatea păgubitoare” a așa zișilor *latrones*, ei înșiși niște invadatori din afara imperiului, tot pe timpul lui Marcus Aurelius, cînd răzvrățiții ar fi masacrat pe unii membri ai na la răscoală și pe autohtonii din interior, în special în Dardania și Dalmația⁶¹). V. Christescu îi numește simplu „tîlhări”, care ațineau drumul călătorilor⁶²). Pentru W. Wagner recrutarea acelor *latrones* din Dardania și Dalmația (*Script. Hist. Aug., Vita Marci*, 21, 1), în

53) D. Tudor, în *SCIV*, tom. IV (1953), p. 583 și urm.

54) În *Dict. d. Ant.*, III, 2, p. 991.

55) În *RE*, XII, 2, 978 și urm.

56) În *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien*, III (1900), Bbl., 144-5.

57) *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului de Antichități*, București 1908, p. 645-6.

58) În *Revue historique du Sud-est Européen*, 1928, p. 44, nota 7.

59) *Storia economica e sociale dell'Impero Romano*, Firenze (1933), p. 282, nota 78.

60) *Antoninus Pius*, II, Praga 1936, p. 278.

61) *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan. Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, V, 2, în *Sitzungsberichte d. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Klasse*, 1937, 217, 1 Abh., p. 8, nota 1.

62) *Istoria militară a Daciei Traiane*, București 1937, p. 75.

unitățile auxiliare romane, nu e altceva decât un act final al unei rebeliuni autohtone⁶³). A. Alföldi vede în *latrones* obișnuitele revolte, la ordinea zilei în imperiul roman, datorite numai și numai „mizeriei” și nicidecum răscoalele autohtonilor⁶⁴). C. Zontschew, dintr-o inscripție din Tracia, pusă de un *ορδιναθιος λογολογεσας*, deduce prezența unor „tilhari”, care, după autor, aparțineau triburilor tracice⁶⁵). C. Daicoviciu, referindu-se la aceste inscripții, după sugestiile lui Patsch și Hüttl, arată că avem puțină certitudine în privința eventualelor revolte ale populației dacice din interiorul provinciei, deși astfel de mișcări nu par să fi fost imposibile⁶⁶). A. Dmitrev, în urma unui studiu analitic al izvoarelor, arată că mișcarea acestor *latrones* înseamnă „o formă spontană de protest a maselor largi populare împotriva înrobirii, o formă deosebită a luptei de clasă a celor asupriți, care, din cauza regimului de teroare, erau nevoiți să poarte față de dușmanul puternic și crunt un fel de luptă de partizani”. Dmitrev caută să ne prevină însă, că „nu putem raporta toate mențiunile izvoarelor... la mișcările sociale ale maselor asuprite”, deoarece tilhăria în imperiul roman era foarte dezvoltată⁶⁷). D. Tudor, urmînd în de aproape părerea lui Dmitrev, concludă pentru Dacia, că în această „provincie cucerită prin războaie dure și exploatată crunt... aceste grupuri de *latrones*, sau chiar elemente izolate, nu puteau fi decât autohtoni în conflict cu stăpînitorii”. Autorul face deosebire între *latrunculi* din inscripții și *latrones*, primii fiind numai „jefuitori ce vin din afara granițelor” imperiului și pradă numai regiunile limitrofe ale imperiului⁶⁸).

Aruncînd însă o scurtă privire asupra izvoarelor literare, ne putem da seama că acțiunea acestor *latrones* îmbracă aspecte destul de variate. În majoritatea cazurilor prin *latrones* trebuia să se înțeleagă simplii „hoți”, „jefuitori”, „răufăcători”, „criminali”. Literatura antică sub cuvîntul *latro* și derivatele lui (*latrocinialis*, *latrocinialiter*, *latrocinatio*, *latrocinator*, *latrocinatus*, *latrocinium*, *latrocinarius*, *latrocinulator*, *latrocinulus*) ne lasă să întrevădem multiple sensuri ce putea primi această noțiune. Vom arăta mai jos, însoțite de unele exemplificări, sensurile mai des întîlnite ce puteau fi înțelese direct sau deduse din acest cuvînt.

Hoți, jefuitori (siliți în mare măsură și din cauza mizeriei), *tilhari, asasini*, etc.

63) *Die Distokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien, von Augustus bis Gallienus*, Berlin 1938, p. 130-1.

64) *Dákok és rómaiak Erdélyben*, extr. din *Századok*, LXXIV (1940), p. 155 (= *Daci e Romani in Transilvania*, in *Biblioteca della Mattia Corvino*, nr. 9, Budapesta 1940, p. 34).

65) In *Wiener Jahreshefte herausgegeben von der Zweigstelle des archäologischen Institutes*, XXXIII (1940), Bbl. 90.

66) *La Transylvanie dans l'antiquité*, București 1945, p. 103.

67) In *Vestnik drevnei istorii*, nr. 4 (1951), p. 61 și urm. (= *Analele romino-sovietice, ser. Istorie*, nr. 1 (1953), p. 55 și urm.).

68) In *SCIV*, tom. IV (1953), p. 583 și urm.

Sclavi vagabonzi și răsculați, scăpați cu fuga de la stăpînii lor și ticăloșiți în urma tratamentului neomenos. — Liv. XXXIX, 29, vorbind despre răscoala sclavilor din Apulia din anul 185 î. e. n., o numește *motus servilis*, la care iau parte sclavii păstori (*pastorum conjuratione*) de pe *pascua publica*, acțiunile lor fiind cunoscute drept *latrocinia*; Dio Cass., LXXVI, 10, pune în gura haiducului Bullas Felix (cea mai populară figură de haiduc din antichitate și un adevărat Fra Diavolo al Italiei antice) următoarele cuvinte: *αγγελλε τοις δεσποταις σου οτι τους δουλοισ υμων τροφετε. ινα μη ληστευουσι*; Vell. Paterc. II, 73, 3, în războaiele civile de pe vremea celui de al doilea triumvirat... *occupata Sicilia servilia fugitivosque in numerum exercitus sui [Sexti Pompei] recipiens... latrociniis ac praedonibus infesto mari*; Script. Hist. Aug., Vita Gallieni, 4, 9, *etiam in Siciliam quasi quoddam servile bellum extitit latronibus evagantibus*.

Soldați dezertori sau răsculați. — Florus, III, 20, [*Spartacus*] de *stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro*; Herodian. I, 10, relatează despre soldatul dezertor Maternus, care se puse în fruntea unei considerabile cete de *λησται* = *latrones*; Script. Hist. Aug., Vita Alexandri Sev., 59, 6, împăratul a fost ucis *non ex omnium sententia sed latrocinantium modo quidam milites*.

Populația autohtonă din provincii, sau din regiunile de curînd cucerite, răsculată împotriva jugului roman. — Cicero, De prov. cos. 15, amintind despre guvernatorul Sardiniei propretorul T. Albius, adaugă la activitatea acestuia: *res in Sardinia cum mastrucatis latrunculis a propretore una cohorte auxiliaria gesta*; Cic., Ep. ad Q. fr. I, 1, 8, dă sfaturi fratelui Quintus, guvernatorul Mysiei: *sublata Mysiae latrocinia, caedes multis locis repressas, pacem tota provincia constitutam*; Flor., III, 4, 1—4, *Cilices invaserunt maria... audaciam perditis furiosisque latronibus dabat inquieta Mithridaticis proeliis... ac primum duce Isidoro contenti proximo mari... latrocinabantur*; Caes. Bell. Gall., III, 17, 3—4, *Aulerci, Ebuovices, Lexoviique senatu suo interfecto... cum Viridario coniunxerunt; magnaque praeterea multitudo undique ex Gallia perditorum hominum latronumque convenerat*; Hirt., Bell. Gall., VIII, 32, 1, *at Drappes unaque Lucretius, cum legiones Caniniumque adesse cognoscerent nec se sine certa pernicie persequente exercitu putarent provinciae fines intrare posse nec iam libere vagandi latrociniorumque faciendum facultatem haberent, in finibus consistunt Carducorum*; Caes., Bell. civ., III, 110, 3, sub comanda lui Achille, luptă în Egipt împotriva lui Caesar și populațiile din Siria și Asia Mică: *accedebant collecti ex praedonibus latronibusque Syriae Ciliciaeque provinciae finitimarumque regionum*; Appian., Bell. civ., 5, 132, vorbește de o adevărată răscoală în Sicilia a acestor *λησται* pe timpul lui Caesar, necesitînd trimiterea unei adevărate armate împotriva lor; Dio Cass., LV, 28, amintește pe timpul lui Augustus de o răscoală a populației din Sardinia, sub numele de *λησται*, care înu timp de trei ani; Dio Cass., LVI, 45, tot pe timpul lui Augus-

tus e cunoscut în Hispania faimosul haiduc *Corocottas*, după nume probabil un localnic celtiber; Lucian, *Alex.*, 2, ne relatează că Arrianus ar fi scris viața haiducului *Tillorobus*⁶⁹), care jefuia Asia și Bithynia; Appul., *Meth.*, VII, 5—6, un *latro* se prezintă în fața unui *collegium latronum* cu următoarele cuvinte: *havete... fortissimo deo Marti clientes mihique iam fidi commilitones... nam praefui validissimae manui totamque prorsus devastavi Macedoniam. Ego sum praedo famosus Haemus ille Thracius, cuius totae provinciae nomen horrescunt, patre Therone aeque latrone inclito prognatus humano sanguine nutritus interque ipsos manipulos factionis educatus heres et aemulus virtutis paternae*; Script. Hist. Aug., *Vita Probi*, 16, 4, (*Probus*) *in itinere potentissimo quodam latrone Palfurio capto et interfecto omnem Isauriam liberavit populis atque urbibus Romanis legibus restitutis. Barbarorum qui apud Isauros sunt, vel per terrorem vel per urbanitatem loca ingressus est. Quae cum peragrasset hoc dixit: „facilius est ab istis locis latrones arceri quam tolli”, ...pacatis denique omnibus Pamphiliae partibus ceterarum provinciarum, quae sunt Isauriae vicinae; ibid., 19, 8, per triumphum erant ducti... nonnullis etiam latronibus Isauris; Aur. Vict., *De Caes.*, 39, 17, *excita manu agrestium ac latronum quos Bagaudas incolae vocant; Salv., De gubern. dei*, 6, 24, *Bagaudae... ut plerique latrones solent.**

Partizani ce atacă armata romană în marș sau în vreme de război pe timp de iarnă. — Florus, II, 25, *Delmatae plerumque sub silvis agebant; unde in latrocinia promptissimi hos iam pridem Marcius consul incensa urbe Delminio quasi detruncaverat; Liv., XXXV, 7, 7, C. Flaminius in Citeriore Hispania oppidum Inluciam in Oretanis cepit, deinde in hibernacula milites deduxit, et per hiemem proelia aliquot nulla memoria digna adversus latronum magis quam hostium excursiones... sunt facta; Sallust., *Iugurth.*, 103, 3—4, (*legati*) *mature ad hiberna Romanorum proficiscuntur a Gaetulis latronibus circumventi spoliatique, pavidi sine decore ad Sullam perfluunt; Script. Hist. Aug., Vita Aureliani*, 26, 1, *in itinere a latronibus Syris male accepto frequenter exercitu multa perpessus est et in obsidione ad ictum sagittae periclitatus est.**

Popoare barbare locuitoare de-a lungul frontierei imperiului. — Cicero, *Pro Deiotaro*, 8, *eas copias rex Deiotarus habuit, quibus fines suos ab excursionibus et latrociniiis tueretur; Plin., Nat. Hist.*, VI, 28 (32), 162, *Arabes... mirumque dictu ex innumeris populis pars aequa in commerciis aut latrociniiis degit; Tacit., Ann.*, XII, 27, *in Superiore Germania trepidatum adventu Chattorum latrocinia agitantium; Amm. Marcell.*, XXXI, 5, 15, (*Gothi*), *vagati per Epirum Thessaliamque, et omnem Graeciam... nisi quod postea latrociniales globi vicina cum sui exitio rarius incursabant.*

69) Față de var. *Tilloborus*, *Tillirobus*, preferăm grafia *Tillorobus*, nume epihoric în Asia Mică (cf. M. Lambertz, în *Glotta*, V, 156 și Stein în *RE VI A*, 1041).

Lăsînd la o parte pe uzurpatori, pe diferiții pretendenți la tronul imperial, sau dușmanii politici, cunoscuți uneori și sub acest calificativ, ca și înțelesul primitiv al cuvîntului *latro* „soldat în corpul de gardă al unui comandant”, „soldat mercenar” (vezi Festus, s.v.), precum și sensul figurativ pe care-l folosesc uneori poeții, acțiunile ale așa zișilor *latrones* pot fi reduse la aceste șase posibilități. În Dacia, cu numeroase garnizoane militare, numărul dezertorilor probabil că a fost destul de ridicat. La fel și sclavii fugari din mine sau de pe moșii, își găseau adăpost prielnic în păduri și locurile retrase din interiorul provinciei. Că populația traco-dacică lua și ea parte la aceste mișcări, o putem bănuși din inscripția de la Vrbica (Moesia Superior), unde se spune despre un trac *interfectus a stationaris* împreună cu fiul său *Diurpagisa*⁷⁰⁾. Nu putem afirma în mod categoric dacă *Diurpagisa*, împreună cu tatăl său, făceau parte dintr-o oază a acestor *latrones*, dar faptul că ambii la aceeași dată, și probabil în același loc, au fost omorîți de către soldații *stationarii*, ne lasă să întrevădem această posibilitate. De altfel inscripția lui *Diurpagisa* a fost aflată numai la 10—15 km nord de Ravna, unde s-a găsit piatra de mormînt a lui *Val. Marcus ... a latronibus interfectus*⁷¹⁾.

D. Tudor încerca să argumenteze pe baza inscripțiilor, „că pentru lumea provincială exista o deosebire între *latrones* întîlniți pe pietrele funerare” și *latrunculi*, aceștia fiind „jefuitori ce vin din afara granițelor și operează pe acestea, sau cînd e vorba de pirăți. În schimb *latro* e înregistrat de aceleași monumente, cînd se amintesc acțiuni duse în interiorul provinciilor”⁷²⁾. Față de această afirmare, care ni se pare nejustificată, putem răspunde cu două texte a doi jurisconșulți romani, de unde reiese clar că dușmanul extern sau intern putea să fie numit atît *latro* cît și *latrunculus*. Iată care era noțiunea ce se dădea acestor două categorii în dreptul roman:

Pompon., *Dig.*, 50, 16, 118

Hostes hi sunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decrevimus: ceteri latrones aut praedones sunt.

Ulpian., *Dig.*, 49, 15, 24

Hostes sunt quibus bellum publice populus Romanus decrevit, vel ipsi populo Romano: ceteri latrunculi vel praedones appelluntur.

Din cele două texte, aproape identice ca redactare, se poate vedea că din punct de vedere juridic nu era nici o deosebire între *latro* și *latrunculus*, iar o inscripție funerară, a unui individ [*a latronibus interfectus*], s-a aflat la Intercisa⁷³⁾, chiar pe granița imperiului, tocmai acolo unde zece inscripții oficiale amintesc pe *latrunculi*⁷⁴⁾. E

70) CIL III 14574 (= 8266); despre rolul acestor *stationarii*, soldații jandarmeriei imperiului roman, a se vedea O. Hirschfeld, *Kleine Schriften*, Berlin 1913, p. 597 și urm.

71) CIL III 14587.

72) O. c.

73) T. Nagy, în *Arch. Ert.*, LXXXII (1955), p. 243.

74) G. Erdély și F. Fülep, *Intercisa I (Dunapentele-Sztálinváros)*, *Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, în *Archaeologia Hungarica*, s.n. XXXII (1954), p. 318—20, nr. 297—306.

Aceleași cauze au generat și pribegirea din 1834 care face obiectul atenției noastre.

Pribegirea locuitorilor luase proporții alarmante încă din cursul anului 1833. În darea de seamă a Sfatului Administrativ, asupra situației țării între 1832—1833, se precizează că tendința de emigrare a fost constatată, începînd din luna mai, în ținuturile Dorohoi, Iași și Fălciu, în satele de pe marginea Prutului. Au trecut în Basarabia, se menționează în document, indivizi, familii și chiar sate întregi, mișcarea propagîndu-se, cu repeziciune, și în restul comunelor. Ancheta, efectuată de hatmanul Bașotă, stabilește cauzele care au determinat emigrația ²⁾. Fără a nega justetea cauzelor indicate de susmenționatul boier, Sfatul recunoaște drept motive principale ale pribegirii doar următoarele :

- 1) Sărăcia și neliniștea provocată de cei doi ani de secetă.
- 2) Schimbarea, de către unii proprietari și arendași, în interesul lor, a aplicării noii legiuri.
- 3) Avantajele oferite emigranților de către proprietarii din Basarabia ³⁾.

Cu toate măsurile luate de hatmanul Bașotă, pentru a opri valul de emigrare, cauzele obiective nu pot fi însă înlăturate. Sfatul încearcă să rezolve problema printr-un compromis, luînd măsuri de constrîngere împotriva proprietarilor și arendașilor, care abuzau de slăbiciunea țăranilor, destituind pe ispravnicii venali și incapabili, silindu-i în același timp să despăgubească Ocîrmuirea de pierderile suferite prin fuga țăranilor ⁴⁾.

Toate aceste măsuri, chiar dacă au oprit pentru moment valul emigrărilor — și se pare că hatmanul Bașotă a uzat de suficientă energie în vederea realizării acestui obiectiv — nu au reușit să liniștească spiritele.

La începutul lunii august 1833, Ocîrmuirea primește numeroase petiții, individuale sau colective, prin care țăranii, în special cei din ținuturile Tutova și Fălciu cer să li se dea libertatea de a se muta peste Dunăre, în conformitate cu unele publicații care circulau prin țară ⁵⁾.

Gravitatea situației impune Ocîrmuirii măsuri grabnice. Printr-un ordin secret, din 7 august 1833, Departamentul din lăuntru cere ispravnicilor să descopere și să trimită la Iași pe acei „turburători liniștii obștești” care „presoară cuvinte îngrozitoare” cu scopul de a înspăimînta pe locuitorii, care sînt gratulați cu epitetele de „agemii și lesne crezători unor asămînea neadevărate chipuri”. În același timp, dregătorii vor merge prin sate spre a afla sursa zvonului și a liniști „duhul lăcuiitorilor” ⁶⁾.

²⁾ D. C. Sturdza-Șchecanu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, seria I-a, vol. I, Buc. 1907, p. 159. V. Popovici, *op. cit.*, pp. 461-462.

³⁾ D. C. Sturdza-Șchecanu, *op. cit.*, p. 160. ⁴⁾ *Ibidem*.

⁵⁾ *Ibidem*, pp. 160-161 și V. Popovici, *op. cit.*, p. 462.

⁶⁾ Arh. Stat. Iași, Is. Herta. Tr. 359, op. 390, nr. 298, f. 1.

Un alt ordin, emanat de data aceasta din partea Sfatului Administrativ, din 16 august 1833, și purtând mențiunea de „săcretnoi și foarte grabnic”, precizează că pentru a provoca strămutarea locuitorilor „oareșcare rău cugetătoriu și tulburătoriu” a răspândit zvonul că țărani „au să rămână vecini și podani”, că vor lucra pentru stăpîni toate zilele săptămîinii, în afară de sâmbăta și duminica, zile care le vor rămîne pentru trebuințele lor. Făcînd aspre observații ispravnicilor pentru lipsa lor de precauție, Sfatul impune acestora să pună în vedere proprietarilor să observe „neinvitare și neînprăștiere lăcuiitorilor” și să-i avertizeze, în același timp, pe privighetorii de ocoale că „vor fi pedepsiți cremenalicește” dacă nu vor supraveghea cu atenție ocolul ce-l administrează. De asemenea, ispravnicul care nu va lua măsuri imediate și nu va anunța Ocîrmuirea în eventualități similare, va fi scos din slujbă pe toată viața și publicat prin gazete „de nevrednic”.

Este menționată, de asemenea, obligația ce revine ispravnicilor de a acorda toate înlesnirile boierilor însărcinați cu efectuarea, tot în secret, a anchetei generale 7).

O dată cu ordinul susmenționat, se trimite și o publicație, care urmează să fie citită numai la satele la care zvonul a prins rădăcini 8).

Deși din rapoartele boierilor însărcinați cu efectuarea anchetei se desprind destul de clar adevăratele cauze care au provocat mișcarea maselor 9), totuși Ocîrmuirea este dispusă să recunoască drept sursă a tulburărilor doar relele intenții ale cîtorva proprietari sau arendași, care nu au făcut cunoscut țăranilor textul legii sau i-au denaturat sensul, precum și interpretarea falsă a dispozițiilor din Regulament, ce permitea deplasarea țăranilor în cazuri determinate, interpretare făcută în interesul unora dintre proprietari sau răzeși 10).

S-ar părea, și constatarea aceasta rezultă din tonul în care este redactată darea de seamă a Sfatului Administrativ, că înaltul for regretă că nu au fost prinși acei tulburători care, prin răspîndirea zvonurilor au provocat panica ce a pus în mișcare pe locuitori.

Deși fiecare dintre ispravnici, așa cum am văzut, primiseră dispoziții drastice cu privire la prinderea instigatorilor, în multe cazuri, aceștia au trebuit inventați pentru a da satisfacție parțială Ocîrmuirii și a distra atenția de la cauzele obiective care provocaseră nemulțumirea obștească. Astfel, ispravnicia de Herța raporta postelnicului Roset, la 5 Octombrie 1833, că ținutul este liniștit, locuitorii „aflîndu-să... de obștie întru liniștita lor petrecere”. Cu singura rezervă, menționează în continuare raportul, fără a arăta că

7) *Ibidem*, f. 9-10 și 25. În ținuturile de sus a fost numit postelnicul Petrache Roset, iar în cele de jos, M. Mihalache ispravnicul ținutului Putna. Vezi D. C. Sturdza-Șcheeanu, *op. cit.*, p. 161 și V. Popovici, *op. cit.*, p. 462-463.

8) Arh. Stat. Iași, Is. Herța, Tr. 359, op. 390, nr. 298, f. 13-14. Publicația este redusă și în anexa lucrării citate a lui V. Popovici, la pagina 485.

9) V. Popovici, *op. cit.*, pp. 464-465.

10) D. C. Sturdza-Șcheeanu, *op. cit.*, pp. 161-162.

acordă faptului vreo importanță prea mare, că la un număr de sate „urmează, mai cu asprime, neînvoire, între lăcuiitori și cu proprietarii și posesorii lor, asupra pravilii lucrării pământului și îndestulare hranei lor”, conflict care provine din pricina „întinderii... cu asuprire” a proprietarilor și posesorilor și nu ține de esența însăși a pravilei¹¹⁾. În schimb, ispravnicia face mare caz, mobilizându-și toate forțele și punând în alarmă și ținuturile vecine ale Dorohoiului și Botoșanilor, pentru a prinde pe un străin „îmbrăcat cu o manta rosască lae” și care „vorbește rusăște”, pe motivul că a răspîndit zvonuri¹²⁾. Este de la sine înțeles că tot zelul ispravnicilor și al subalternilor lor s-a dovedit a fi zădarnic¹³⁾.

Felul în care se desfășoară cercetările în ținutul Vaslui este și mai grăitor în privința poziției de neînțelegere voită pe care se situau reprezentanții clasei dominante în aprecierea genezei frământărilor sociale. Ispravnicul ținutului Vaslui, reprezentant al clasei sale, în raportul din 19 august 1833, adresat Departamentului din Iaștru, precizează că, în ținutul aflat sub administrația sa, zvonul, în virtutea căruia locuitorii erau avertizați „să se pregătească de bejenit... că or să fie bejării, că ar veni turcii”, a fost introdus de oamenii care se întorceau de la iarmarocul din Iași și s-a răspîndit, cu mare iuțeală, în tot cuprinsul ținutului. Zvonul a cuprins, așa cum reiese din relatările ispravnicului, aproape întreaga Moldovă. „Și așa, din loc în loc, — subliniază în continuare raportul susmenționat — din gură în gură, cu feluri de răstălmăciri, s-au smreduit cele mai multe sate, vorbindu-să, pe la unele, cele însămnate în cartea Sfatului, iar pe la altele că turcii, unindu-să cu nemții, au a să sui turcii în țara nemțască și apoi împreună să ei înainte cu oștile păra peste Prut și că a lor scăpare ar fi numai peste Dunăre, la alte locuri, ca să aibă carăle gata și de tot sufletul cite 12 oca făină gata... ca la vreme să le fii păra peste Prut și în carantină că apoi îi vor înlesni dincolo”¹⁴⁾.

Este greu de stabilit temeiul real al acestor zvonuri. Fapt cert este că ispravnicul le socotea drept cauză a frământărilor care cuprinsese ținutul ce-l avea sub administrație¹⁵⁾. Nu trebuie să fii prea fin psiholog pentru a înțelege de ce locuitorii erau atât de receptivi zvonurilor, chiar celor mai fanteziste. Unele din ele își aveau suport real — așa cum era, de pildă, cel indicat de Sfatul Ocîrmuitor — iar altele nu, dar toate au reușit să întretină atmosfera de efervescență și de nemulțumire generală creată, în primul rînd, de condițiile înrobitoare cuprinse în legiuirea cea nouă.

11) Arh. Stat. Iași, Is. Hertza, Tr. 359, op. 390, nr. 298, f. 28 (sînt menționate satele Lucovița de Sus, Cotul Săncăului, Godinești, Slobozia, Eștii din Molnița și Oroftiana). Sublinierea ne aparține.

12) *Ibidem*, f. 2.

13) Arh. Stat. Iași, Is. Botoșani, Tr. 1333, op. 1517, nr. 241, f. 4 și urm.

14) Arh. Stat. Iași, Is. Vaslui, Tr. 726, op. 813, nr. 2109, f. 9. Vezi și Is. Cîrligătura, Tr. 616, op. 673, nr. 314, f. 8.

15) *Ibidem*, Is. Vaslui, Tr. 726, op. 813, nr. 2109, f. 22-23.

Ignorarea cauzelor obiective îl face pe ispravnicul de Vaslui să considere frământările provocate de aplicarea Regulamentului, în unele sate, în afară de tendința generală de strămutare provocată de zvonuri și să le acorde, în consecință, o atenție mai mică¹⁶⁾.

Pe aceeași linie se desfășoară și cercetările ispravnicului ținutului Tutova. Acesta izbutește chiar să prindă pe câțiva din cei care răspîndiseră zvonuri și să-i expedieze sub pază la Iași sau să-i dea pe chezășie¹⁷⁾. La rîndul său, dă și el asigurări în privința liniștii care domnește în cuprinsul ținutului, în care, în urma „măsurilor” luate, zvonurile au fost „înădușite”, nemairămînînd decît doar „din acele obicinuite mici pricini între locuitori”¹⁸⁾.

Asigurările se dovedesc, însă, pur formale deoarece dezvoltarea ulterioară a evenimentelor, din cuprinsul ținutului, dovedește că spiritele erau departe de a fi liniștite¹⁹⁾.

Fără a desprinde adevărata cauză a frământării generale, care era însăși rezultanta acelor fapte diverse — așa cum le socoteau reprezentanții aparatului de stat — reprezentate de neînțelegerile și ciocnirile dintre proprietari și țărani, izvorite din aplicarea noii legiuiri, oamenii Ocîrmuirii se străduiau să prindă pe colportorii zvonurilor, să ia zapise de supunere din partea satelor și angajamentelor vornicilor și paznicilor că vor veghea cu strășnicie la păstrarea ordinii²⁰⁾ sperînd că, în felul acesta, vor asigura liniștea atît de necesară. De asemenea, se iau măsuri în vederea remedierii, într-o măsură oarecare, a urmărilor grave provocate de seceta anilor anteriori²¹⁾.

Măsurile acestea, la care trebuie să adăugăm și pe cele deloc binevoitoare cu care ispravnicii „înădușeau” zvonurile de care am pomenit mai sus, neatingînd baza care genera conflictele sociale, nu puteau să contribuie decît la amînarea reizbucnirii acestora. Conflictele au reînceput, cu o neobișnuită violență, la începutul anului 1834. Ele s-au generalizat și s-au concretizat, mai ales în satele de pe malul Prutului, într-o tendință generală de strămutare peste graniță.

Starea de neliniște și agitație continuă în tot cursul iernii dintre 1833 și 1834. În această perioadă, reprezentanții aparatului de stat, ispravnici, privighetori sau revizori ai Departamentului din lăuntru, au desfășurat o acțiune energică în vederea liniștirii satelor și a descoperirii acelor care contribuiau, prin răspîndirea de zvonuri, la întreținerea stării de încordare.

16) Vezi Arh. Stat. Iași, Is. Vaslui, Tr. 726, op. 813, nr. 2109, f. 10 și 13.

17) *Ibidem*, Is. Tutova, Tr. 360, op. 391, nr. 339, f. 4-21.

18) *Ibidem*, f. 30-31.

19) *Ibidem*, f. 46, 55, 65-68.

20) Vezi spre ex. Arh. Stat. Iași, Is. Herța, Tr. 359, op. 390, nr. 298, f. 3-5, etc.

21) Sturdza-Șcheceanu, *op. cit.*, p. 162-163. Pentru nemulțumirile țăranilor în cursul anului 1833 vezi, spre exemplu, jalbele locuitorilor menționate la paginile 130-133.

Toate zvonurile menționate mai sus sau altele²²⁾, care circulau cu insistență, fiind provocate în mare măsură de cauzele obiective care nemulțumeau profund țărănimea, au adâncit frământările care aveau să se concretizeze, în primăvara anului 1834 în acțiuni de o deosebită violență.

Jurnalul Sfatului Administrativ, din 18 mai 1834, reflectă proporțiile pe care aceste frământări le-au luat, în special în cuprinsul ținutului Covurlui.

Potrivit raportului Pîrcălăbiei de Galați, adresat Departamentului din lăuntru, la 11 mai 1834, se menționează în jurnal, în satele Pașcani, Rogojăni și Chirilești, precum și în alte sate, locuitorii „... în ce mai mare parte... lăsînd sămănturile, au trecut, zioa mare piste Prut, în Basarabia, cu toate bagajile și vitele lor, făcîndu podu de luntre și nevroidî a da vreo ascultare ispravnicului, care să afla de față, și care să ispite a potoli furioasa lor pornire”.

Cauza principală, așa cum reiese din raportul Pîrcălăbiei, constă în promisiunile făcute locuitorilor de către proprietarii din Basarabia.

În conformitate cu aceste promisiuni, care au provocat pînă acum strămutarea unora din sate, locuitorii, în afară de alte înlesniri, vor lucra doar 12 zile proaste și vor putea trece granița fără nici o piedică.

Jurnalul este nevoit însă să recunoască adevărul că seceta ce bîntuie de cîțiva ani precum și aplicarea noului Așezămînt, despre care locuitorii „au rostit nemulțumire, în vremi ce nici cuprinderea vechilor ponturi nu au fost următori a o împlini”, sînt, de asemenea, motive care au provocat răzvrătirea.

Situația primejdioasă, creată prin răspîndirea cu repeziciune a mișcărilor în toate ținuturile de pe marginea Prutului²³⁾, silește Sfatul Administrativ să ia măsuri extraordinare care, deși nu se deosebesc în esență de cele anterioare, dovedesc totuși un mai pronunțat caracter concesiv și conciliator față de țărani.

În primul rînd, se numesc doi boieri dintre membrii Sfatului spre a merge unul în ținuturile de sus și celălalt în cele de jos, începînd cu Covurluiul. Aceștia vor cerceta cauzele și vor lua măsuri de îndreptare. Apoi, „spre întîmpinarea neîncuviințărilor ce pot izvorî din gingășimea împregiurărilor”, Sfatul socoate necesar să se ia, temporar, următoarele măsuri :

1) Boierul rinduit cu efectuarea anchetei în ținuturile de jos va pune în vedere proprietarilor și arendașilor să ia toate măsurile pentru împăcarea locuitorilor „care nu ar ave cuviincioasa îndestu-

22) În ținutul Vaslui, de pildă, zvonurile circulau cu insistență. La cele menționate se adăuga și unul potrivit căruia locuitorii urmează să fie luați la oaste. Acest zvon, raportează privighetorul ocolului Mijloc, își are temeiul în acțiunea de recrutare a străjerilor din satele „care sînt îndatorite a da străjeri în locul celor lipsă” și care se opun. De asemenea, revizorul Departamentului din lăuntru comunica teama tinerilor neînsurați de zvonul potrivit căruia vor fi înrolați în armată. Vezi Arh. Stat. Iași, Is. Vaslui, Tr. 728, op. 813, nr. 1778, f. 1-9.

23) Vezi, spre exemplu, Arh. Stat. Iași, Is. Tecuci, Tr. 507, op. 550, nr. 220 și Is. Iași, Tr. 629, op. 691, nr. 740 și 746.

lare... dîndu-le toate cele trebuincioasă, potrivit cu povățuirea vremii de față care cere o jărtvire din partea lor" (s.n. Gh. P.).

2) Dacă proprietarii se împotrivesc măsurile vor fi îndeplinite prin administrația ținuturilor.

3) Proprietarii vor fi înștiințați că dacă satele se vor sparge din cauza lor vor trebui să plătească continuu capitația celor fugiți și vor fi înlăturați de la stăpînirea moșiilor care vor fi date sub epitropie.

4) Boierul anchetator va descoperi și suprima abuzurile ale căror victime sînt țărani. Proprietarii care, în practica relațiilor cu țărani, întrebuintează procedee nepermise, vor fi pedepsiți „ca niște vinovați de spargirea și înprăștierea satelor”.

5) Aceste măsuri „după înpregurări și localitate”, se vor aduce și la cunoștința proprietarilor și arendașilor din ținuturile de sus.

6) Boierii anchetatori vor purta asupra lor pravila boierescului.

7) Anchetatorii au latitudinea să înlocuiască ispravnicii nedestoinici.

8) Măsurile arătate mai sus vor fi aplicate în funcție de „întinderea râului”.

Concomitent, boierii împuterniciți cu aducerea la îndeplinire a măsurilor extraordinare luate de Sfatul Administrativ, sînt însărcinați cu cercetarea felului în care se aplică pravila pentru slujitori.

Pentru buna desfășurare a operațiilor de liniștire a satelor, vor fi antrenați și boierii din ținuturi asupra cărora se va opri alegerea împuterniciților.

Pentru îndeplinirea acestei dificile sarcini, sînt aleși, și nu în mod întîmplător, șeful miliției, hatmanul Teodor Balș, pentru ținuturile de sus și logofătul dreptății, vornicul Lupu Balș, pentru ținuturile de jos ²⁴⁾.

La 20 mai 1834, Postelnicia, comunicînd celor doi boieri acordul administrației ruse cu prevederile jurnalului din 18 mai subliniază, încă o dată, necesitatea „de a se pune stavilă acestei sălbaticе porniri care îngrozăște spargirea satelor Prințipatului” prin măsuri grabnice și extraordinare. Totodată, sînt remise acestora toate documentele necesare bunei desfășurări a cercetărilor ²⁵⁾.

Din cuprinsul instrucțiunilor, prevăzute în jurnalul menționat, se reflectă clar gravitatea situației precum și panica ce domnea în rîndul clasei dominante. În comparație cu instrucțiunile date comisiilor de anchetă, din anii anteriori, acestea cuprind dispoziții mai drastice cu privire la proprietarii de pămînt, chemați, avîndu-se în vedere gravitatea situației, să facă concesii. Trebuiește reținut faptul că această recomandare arată că Ocirmuirea este dispusă să recunoască, deși nu o spune direct, că starea de nemulțumire a țărănilor nu este provocată exclusiv de abuzurile proprietarilor și de consecințele secetei.

24) Arh. Stat. Iași, Dep. din Iaștru. Tr. 236. op. 281, nr. 604, f. 7-8.

25) *Ibidem*, f. 4-6.

La 31 mai 1834, vornicul Lupu Balș prezenta Sfatului Ocîrmuitor un raport detaliat, care cuprindea constatările și măsurile luate pentru remedierea „răului”²⁶⁾.

Raportul este deosebit de important. Din el se desprinde, în primul rînd, că adevărata cauză care a provocat pribegirea în masă a locuitorilor, fenomen care e gata să se extindă, mai cu seamă asupra întregului ținut Covurlui, este provocată de condițiile grele de muncă incluse în noul așezămînt. De asemenea, din informațiile pe care boierul anchetator le-a cules, rezultă că „mai toate satele” ținutului Covurlui sînt unanime în cererea ca boierescul să se mărginească doar la efectuarea a 12 zile proaste, în caz contrar, fiind hotărîte să treacă peste hotar.

Pentru a opri extinderea mișcării, boierul dispune, printre altele, întărirea graniței Prutului, pentru a opri comunicația și impune proprietarilor și arendașilor „să stăruiască”, împreună cu dregătorul, la liniștirea locuitorilor. De asemenea, tot în urma inițiativei sale, se creează o comisie la Galați, alcătuită din președintele tribunalului de comerț, al judecătoriei ținutului și al sfatului orășenesc, cu scopul de a cerceta cauzele care au provocat pribegirea locuitorilor și a restabili liniștea.

Activitatea comisiei trebuia să demonstreze, în intențiile vornicului, că Ocîrmuirea „statornică în păzirea pravilei” nu este îngrijată de „huetul cel nebunesc” al locuitorilor care, prin acțiuni răzvrătoare, nu vor putea impune legi Ocîrmuirii. De asemenea, comisia va stăruia a se încheia învoielii avantajoase ambelor părți.

Cercetările au dovedit, menționează în continuare raportul, că locuitorii au aranjat trecerea lor peste Prut printr-un trimis special la Chișinău, împuternicit să încheie învoielile necesare, în virtutea cărora locuitorii, care se vor așeza peste Nistru sau la Ialpug, vor fi scutiți de bir pe termen de 25 ani, la trecerea graniței li se va da cîte o carboavă de fiecare suflet, iar celor lipsiți cîte doi boi și o vacă plătibile într-un timp îndelungat. În schimb, locuitorii, vor avea obligația ca în tot acest timp să dea numai cîte o ocă luminări de ceară la o mănăstire din Ialpug.

Relatarea pe care o face boierul despre starea de spirit a locuitorilor este edificatoare. Deși acesta, pentru a servi pildă și celorlalți proprietari, a făcut diferite înlesniri locuitorilor din satele sale Foltești și Fîntînele, cărora le-a dat în dar și suma de 4000 lei, totuși locuitorii au primit aceste lucruri cu o răceală deosebită. La fel de edificatoare este și atitudinea locuitorilor satului Pechea²⁷⁾.

Deși recunoaște că „răul să înfătoșasă cu adivărat în acel di pi urmă grad”, L. Balș declară că nu a putut pune în aplicare hotărîrile trasate prin jurnalul Sfatului, deoarece ușurarea condițiilor de lucru

26) *Ibidem*, f. 17-24.

27) Pentru nemulțumirile locuitorilor satului Pechea, vezi D. C. Sturdza-Șcheeanu, *op. cit.*, p. 135 și 138.

ale țăranilor din Covurlui ar atrage nemulțumirea locuitorilor din celelalte ținuturi, care vor fi îndreptățiți să aibă pretenții similare lucru care ar duce la extinderea și chiar la generalizarea „răului”. Mai mult chiar, există temerea ca „nu cumva și în cele mai de pe urmă ovajăni să rămâie nimulțumiți și atunci rătăcire va fi mai ră”.

Criticînd punctele incluse în jurnalul Sfatului Administrativ, Lupu Balș subliniază că măsurile luate de Ocîrmuire trebuie să aibă drept scop, mai ales, întărirea Așezămîntului care „după trecire de veacuri, abia au întorsu moldovenilor dreptatea proprietății și respectul pravilei” (s.n. G. P.). Dacă în condițiile existente se vor lua măsuri de natură să modifice conținutul actual al Așezămîntului, în ceea ce privește raporturile dintre proprietari și țărani, pe lîngă faptul că vor fi nemulțumiți proprietarii dar și țărani vor deveni, în viitor, chipurile, mai nesupuși decît se arată a fi acum ²⁸⁾.

Aceste considerente îl determină pe vornic să propună următoarele măsuri, pe care a și început să le pună în aplicare :

1. Întărirea pazei graniței ținutului Covurlui.
2. Pedepsirea acelor proprietari și arendași care în urma cercetărilor comisiei, s-au dovedit că au asuprit pe locuitori.
3. Pedepsirea, în raport cu gradul vinovăției, a locuitorilor răzvrățiți din cele 23 sate indicate de Pircălăbia din Galați.
4. Demersuri în vederea extrădării fugarilor răzvrătitori.
5. Luarea de măsuri energice pentru prinderea și pedepsirea acelor care răspîdesc zvonuri și ațîță pe locuitori, precum și sporirea exigenței față de felul cum își îndeplinesc îndatoririle funcționarii subalterni ai ținuturilor.

Arătînd că cercetările sale s-au extins, în mod egal, și asupra felului în care sînt aplicate dispozițiile din Regulament privitoare la reglementarea relațiilor dintre proprietari și țărani, boierul anchetator menționează următoarele abuzuri constatate :

— Multe învoieli, făcute în afara Regulamentului, se dovedesc a fi asupritoare. Astfel de învoieli slăbesc oarecum, puterea pravilei din cauza interpretării eronate a locuitorilor. Pentru a se restabili autoritatea noului Așezămînt, Ocîrmuirea va trebui să recunoască doar valabilitatea acelor învoieli, care nu aduc prejudicii sătenilor.

— Seceta anului 1833 a făcut inaplicabilă dispoziția Așezămîntului cu privire la zilele de boieresc. Locuitorii au fost obligați să lucreze toate zilele o dată neavînd timp și pentru țarina lor.

— Proprietarii au băgat în imașul satelor vite de negoț sau străine îngustînd imașul locuitorilor.

— Proprietarii, în anumite locuri, nu au acceptat să încheie învoieli cu locuitorii nici chiar pentru lemnele de foc.

— Pe unele moșii strîmte, deși nu primesc pămînt în conformitate cu prescripțiile Regulamentului, locuitorii sînt totuși obligați de către proprietari să presteze, în întregime, zilele de boieresc.

28) Arh. Stat. Iași, Dep. din lăuntru, Tr. 256, op. 281, nr. 604, f. 17-24.

— Locuitorii sînt asupriți de către proprietari și în efectuarea cărăturilor.

Vornicul menționează în încheiere că a dat dispoziții dregătorilor să remedieze abuzurile semnalate mai sus spre a se ajunge, în felul acesta, la deplina liniștire a locuitorilor.

La 7 iunie, Departamentul din lăuntru comunică boierului deplina aprobare a Sfatului, cu măsurile ce le-a luat, în afară de măsura privitoare la paza graniței, care urmează să fie supusă, spre aprobare, Domnitorului. Isprăvnicile sînt avizate, în același timp, să pună în lucrare măsurile propuse de vornicul Balș²⁹⁾.

Din compararea jurnalului Sfatului Administrativ cu raportul vornicului Lupu Balș, se desprinde o constatare interesantă. Fără îndoială că sub imperiul panicii, provocată de gravitatea situației, membrii înaltului for, din care făcea parte și vornicul Balș, au găsit necesar să propună măsuri, care presupunînd chiar „jărtvire” din partea proprietarilor, trebuiau să ducă, prin concesiile, la liniștirea locuitorilor.

Inzestrat cu depline puteri, Lupu Balș ia măsuri energice, însă, așa cum reiese din raportul analizat, fără să facă vreo concesie. Dimpotrivă, criticînd măsurile incluse în jurnalul Sfatului, la elaborarea cărora cu siguranță că participase, el se declară partizanul restabilirii, fără nici un compromis, a dispozițiilor cuprinse în Regulamentul Organic, prin înlăturarea atît a abuzurilor proprietarilor, cît și a pretențiilor țăranilor cărora chiar dacă li se vor face concesiile acestea nu trebuie să fie de natură a atinge dispozițiile legii. Rezolvarea litigiilor cu locuitorii moșilor sale reflectă clar această idee.

Motivarea acestei atitudini ilustrează, într-un mod remarcabil, poziția întregii clase boierești față de Regulament care „a întorsu moldovenilor dreptatea proprietății” și față de mișcările țărănești cărora, credeau ei, lipsindu-le baza obiectivă, sînt provocate, în mod exclusiv, de motive cu caracter subiectiv.

Partizan al măsurilor de mîină forte, Lupu Balș a evitat să impună dispoziții care ar fi putut compromite, în ochii țăranilor, Așezămîntul cel nou. Poziția aceasta a fost dictată, mai ales, de încrederea și siguranța ce i-o dădea putința întrebuintării cu succes a întregului aparat represiv, capabil, așa cum trecutul nu prea îndepărtat probase, să înăbușe tendințele de nesupunere ale țăranilor. Ca și în trecut, și de data aceasta, credem, s-a uzat de bunele oficii ale miliției naționale și ale corpului slujitoresc, ambele creații ale Regulamentului Organic.

Intr-un raport din 10 iunie 1834, referindu-se la satele răzvrătite și în special la satul Pechea, pe care-l numește „acel mai răzvrătiți și mai îndărăpnic di căt toati ce și în vremea anrolației s-au împotrivit sărind cu bunt...”, vornicul menționează că pericolul pribegirii locuitorilor a fost înlăturat deoarece aceste sate „găsindu-se

29) Arh. Stat. Iași, Departamentul din lăuntru, Tr. 256, op. 281, nr. 604, f. 16, 25-26.

indeletnicite duhurile lor cu cercetare comisiei, nu le rămâne vreme di altă străină cugetare" (s.n. Gh. P.). Această frază ne face să întrevădem, cu claritate, asprimea represiunii. Cu toată asprimea, mișcărilor tot au continuat intensitatea lor însă fiind cu mult mai scăzută³⁰⁾.

La sfârșitul lunii iunie 1834, mișcările scăzuseră mult în amploare. Pircălăbia din Galați putea să raporteze Sfatului Administrativ că în ocoalele Horincea, Prut și Siret, locuitorii au părăsit gândul pribegirii și-și caută liniștiți de lucrul pământului. Acțiunea de represiune și măsurile luate în vederea pazei graniței își dovediseră eficacitatea. Avînd în vedere această situație, Sfatul dispune „de a mai conțeni lucrarea ce urmează la ținut Galații pentru asămîne înpregiurare”³¹⁾. Cu alte cuvinte, încetarea aplicării măsurilor extraordinare inițiate și aplicate de vornicul Lupu Balș.

Interesant de subliniat este faptul că cele mai puternice frămîntări sînt semnalate, mai ales, în cuprinsul ținutului Covurului care, în conformitate cu art. 119 din Regulament, se afla printre cele patru ținuturi ai căror locuitori se bucurau, pe termen de încă șase ani, de dreptul de a se folosi de întinderea de pămînt ce o aveau în perioada anterioară aplicării legii³²⁾. Este sigur că, această măsură a fost luată, mai ales, în vederea opririi exodului locuitorilor de pe malul Prutului peste graniță. Dispoziția aceasta nu putea fi pe deplin satisfăcătoare atîta vreme cît obligațiile în muncă se efectuau după prevederile Regulamentului. Că lucrurile stau așa, ne-o dovedește fuga în masă de la începutul anului 1834. De fapt, tot fără rezultat deplin, în 1838 Ocîrmuirea a mai prelungit, pe încă patru ani, dispoziția privitoare la cele patru ținuturi din sud³³⁾.

Raportul celuiilalt boier anchetator, al lui Teodor Balș³⁴⁾, deși conține mai puține date în legătură cu pribegirea locuitorilor peste Prut, prezintă totuși un mare interes, mai ales pentru reconstituirea atmosferei generale. Deși, din lectura raportului se desprinde clar tendința boierului de a minimaliza amploarea frămîntărilor țărănești, realitatea nu poate fi tăgăduită. Raportul reflectă cît de puternică era opoziția țăranilor împotriva prevederilor regulamentare cărora, aceștia le preferau învoielile cu proprietarii.

Spre deosebire de raportul înaintat de către postelnicul Petrache Roset, în octombrie 1833, care conține doar indicarea cauzelor mișcărilor țărănești și sugestii pentru potolirea acestora³⁵⁾, raportul redactat de către Teodor Balș, deși constituie doar o sinteză a informațiilor primite din partea ispravnicilor și se bazează mai puțin pe observații personale, prin detaliile informațiilor, reflectă mai veridic starea de spirit generală.

30) *Ibidem*, f. 27-32.

31) *Ibidem*, f. 33-34.

32) D. C. Sturdza-Șcheeanu, *op. cit.*, p. 121.

33) *Ibidem*, pp. 266-269.

34) Arh. Stat. Iași, Departamentul din lăuntru, Tr. 256, op. 281, nr. 604, f. 62-63.

35) V. Popovici, *op. cit.*, p. 486-487.

Dacă din raportul vornicului Lupu Balș se desprinde, mai ales, amploarea mișcărilor și mijloacele de prevenire, din acel al lui Teodor Balș, mai sobru și mai laconic, se reliefează mai viu cauzele care au generat violentele izbucniri de revoltă ale țărănimii.

Nemulțumirile generale pe care aplicarea Regulamentului Organic le-au generat, au persistat în întreaga perioadă în care această legiuire s-a aplicat. Niciodată însă ele nu s-au concretizat în acțiuni similare celor din perioada 1831—1834. Noua legiuire înzestrăse statul cu mijloace suficiente și eficiente de constrângere, capabile să asigure aplicarea sa integrală.

Incadrându-se organic în șirul mișcărilor țărănești, care au deschis epoca Regulamentului Organic și completând informațiile cunoscute pînă acum, frământările anului 1834 oglindesc, în ansamblul general al mișcărilor țărănești, din perioada menționată, un moment important din lupta țărănimii moldovene.

К ВОПРОСУ ПЕРЕБЕГАХ ЖИТЕЛЕЙ МОЛДАВИИ В 1834 ГОДУ

Краткое содержание

На основании неизданного документального материала, найденного в ЯССКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ АРХИВЕ, настоящая работа является новым вкладом в изучение вопроса крестьянских движений, являющихся началом эпохи Органического Регламента в Молдавии.

Социальное брожение, наблюдавшееся весной 1834 года, возникло, как и в предыдущие годы (1831—1834), благодаря тяжёлым экономическим условиям, созданным для крестьян способом применения Органического Регламента дворянством. Оно конкретизировалось в массовом побеге крестьян за границу, особенно в Россию.

Это брожение, которое заканчивает движения, начатые в 1831 году, входит в общий ансамбль крестьянских движений вышеупомянутого периода и отражает важный момент борьбы молдавского крестьянства против феодального угнетения.

A PROPOS DE L'ÉMIGRATION DE LA POPULATION MOLDAVE PENDANT L'ANNÉE 1834

Résumé

Appuyé sur un matériel documentaire inédit, emprunté aux Archives d'État de Iassy, le présent travail apporte une nouvelle contribution à la connaissance des mouvements paysans qui ont inauguré l'époque du „Regulamentul Organic”, (Règlement Organique) en Moldavie.

Les agitations sociales du printemps de 1834, provoquées tout comme celles des années antérieures (1831-1833) par les conditions de sordide misère imposées aux paysans à la suite de l'application du Règlement Organique par les boyards, se sont concrétisées en de massives émigrations, spécialement vers la Russie.

Ces agitations qui représentent la fin de la série des mouvements qui débutèrent en 1831, marquent un important moment de la lutte des paysans moldaves contre l'oppression féodale.

FALSIFICAREA REVIZIONISTĂ A ÎNVĂȚĂTURII MARXIST-LENINISTE DESPRE STAT ȘI DICTATURA PROLETARIATULUI

DE

I. DAVIDSOHN

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 20-22 iunie 1958*

„Învățătura lui Marx este atotputernică, fiindcă este justă”. Această caracterizare leninistă a doctrinei lui Marx a găsit o strălucită confirmare în desfășurarea evenimentelor istorice ale veacului al XX-lea. Astăzi o treime din populația globului, eliberată de sub jugul exploatarei capitaliste, pășește ferm, sub steagul biruitor al marxism-leninismului, spre realizarea visului de aur al omenirii, societatea comunistă, lumea dreptății și frăției umane.

Dar tocmai fiindcă este justă și confirmată la fiecare pas de experiența istorică, învățătura marxistă a stîrnit și stîrnește ura neîmpăcată a exploataretilor, a burgheziei și apologeților ei. Această dușmănie este, în epoca actuală, epoca strălucitelor succese ale socialismului, deosebit de înverșunată. Împotriva marxism-leninismului, burghezia imperialistă a mobilizat întregul ei stat major de „savanți”, economiști, sociologi, filozofi, istorici, juriști și publiciști de tot felul înfrățiți în ura lor împotriva ideologiei proletare și luptei de eliberare a proletariatului. Acestui cor i se adaugă acela al agenturii burgheze, glasurile doctinarilor social-democrați de dreapta, cele ale diferiților dezertori din partidele comuniste ale țărilor capitaliste și ale unor trădători ai socialismului excluși din partidele comuniste și muncitorești ale țărilor lagărului socialist, proclamînd necesitatea revizuirii marxismului sau renunțarea totală la învățătura marxistă, pe care o consideră „depășită” în multe privințe sau în întregime „infirmată” de mersul dezvoltării sociale. Asistăm la un nou asalt al revizionismului care urmărește să paralizeze energia revoluționară a clasei muncitoare, lovind în partidele comuniste și muncitorești și în pozițiile lor ideologice, marxist-leniniste. Consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste, care a avut loc la Moscova, în noiembrie 1957, făcînd o analiză profundă a situației actuale din mișcarea muncitorească internațională, a denunțat cu tărie uneltirile re-

vizioniste, a arătat că revizionismul constituie, în momentul de față, pericolul cel mai însemnat pentru lupta clasei muncitoare și a făcut apel la spiritul de vigilență și combativitate al comuniștilor, pentru a demasca și respinge încercările revizioniste de subminare. Revizionismul contemporan reprezintă, în esență, o reeditare, în forme noi, a revizionismului trecut, apărut în sinul mișcării muncitorești, ca un curent ostil marxismului, la sfârșitul veacului al XIX-lea, în momentul când capitalismul trecea în ultima lui etapă de dezvoltare, în etapa imperialistă, și în legătură strinsă cu această trecere care punea în fața proletariatului sarcini excepțional de însemnate și făcea din problema revoluției socialiste o problemă de imediată actualitate. Ideologia revoluționară, marxistă, biruind toate piedicile puse în calea ei de diferite doctrine și curente dușmane (proudhonism, lassallianism, bakuninism), repurtase o victorie hotărâtoare în sinul mișcării muncitorești, când Eduard Bernstein, fost marxist ortodox, trădând învățătura lui Marx și socialismul, a proclamat necesitatea revizuirii marxismului. Revizionismul bernsteinian a devenit poziția ideologică a oportuniștilor și reformiștilor internaționalei a II-a printre care un loc deosebit îl ocupă Karl Kautsky, doctrinarul prin excelență al reformismului anti-marxist, pontiful oportunistului. Lenin, care și-a legat numele glorios de lupta împotriva falsificărilor revizioniste, de lupta pentru apărarea purității tezelor clasice ale marxismului, a făcut, în urmă cu cinci decenii, o caracterizare profundă a esenței revizionismului și a rădăcinilor lui de clasă. Denunțând caracterul burghez al ideologiei revizioniste, el a arătat că revizionismul reprezintă încercarea de a denatura învățătura lui Marx, înlăturînd din ea tezele revoluționare și transformînd-o astfel într-o doctrină liberal-burgheză, inofensivă pentru exploatare, într-o doctrină a adaptării la realitatea capitalistă. Pătrunderea continuă în rindurile clasei muncitoare a unor elemente mic-burgeze care aduc cu ele mentalitatea caracteristică acestei clase și apariția, în epoca imperialismului, în țările capitaliste cele mai dezvoltate și mai puternice, a unei pături subțiri muncitorești infectate de spiritul mic-burghez — așa-zisa aristocrație muncitorească — reprezintă terenul social pe care s-a manifestat, sub forma revizionismului, influența ideologiei burgheze. Tocmai în rădăcinile lui de clasă vedea Lenin caracterul inevitabil al revizionismului și din natura politicii revizioniste deducea el posibilitatea manifestării lui în viitor, în forme variate. „Politica revizionistă — spune el — constă în fixarea atitudinii de la caz la caz, în acomodarea la evenimentele zilei, în adaptarea la sinuozitățile mărunțișurilor politice, în uitarea intereselor fundamentale ale proletariatului și trăsăturilor de bază ale întregii orînduiri capitaliste, ale întregii evoluții capitaliste, în jertfirea acestor interese fundamentale de dragul unor foloase momentane, reale sau presupuse. Și din însăși esența acestei politici rezultă în mod evident că ea poate să îmbrace forme mereu variate și că fiecare chestiune cît de cît „nouă”, fiecare întorsătură cît de cît variată și neprevăzută a evenimentelor, chiar dacă această întorsătură ar modifica linia fundamen-

tală a dezvoltării numai într-o măsură infimă și pentru un răstimp foarte scurt, va provoca totdeauna, în mod inevitabil, o varietate sau alta a revizionismului". (Lenin „Marxism și revizionism" — 1908).

În țările de democrație populară, în care puterea politică se găsește în mâinile clasei muncitoare, manifestările revizioniste reprezintă reflectarea ideologică a poziției și intereselor elementelor sociale ostile schimbărilor revoluționare, a intereselor claselor exploataatoare existente încă și rămășițelor acestor clase.

Unele poziții în domeniul economiei și în acela al ideologiei de care, într-o anumită etapă, mai dispun exploataatorii alungați de la putere și continua presiune din afară a puterilor imperialiste întru susținerea dușmanilor interni ai transformărilor socialiste, constituie factori negativi care exercită o înrăutățire dăunătoare asupra elementelor oscilante din rândurile partidelor comuniste ale acestor țări și asupra onora dintre oamenii muncii lipsiți de o fermă orientare politică și ideologică și accesibili propagandei imperialiste, pregătind terenul pe care se manifestă diverse tendințe revizioniste. Oricare ar fi formele pe care le îmbracă aceste încercări de denaturare a învățaturii marxist-leniniste, esența lor burgheză este neîndoieabilă și neîndoieabil este scopul urmărit în toate cazurile. Acest scop este justificarea ideologică a restaurării rânduieiilor capitaliste.

Revizionismul contemporan este, precum am arătat, în esența lui, o reluare a vechilor teze bernsteiniene, de la începutul veacului nostru. Gîndirea revizionistă actuală se dovedește a fi lipsită de originalitate, larg tributară vechilor construcții și argumente ale precursorilor. Arsenalul ideologic al revizionismului contemporan reprezintă un amalgam eclectic de elemente aparținînd gîndirii economice și sociologice burgheze și de principii reformiste purtînd pecetea social-democrației de dreapta, de teze oportuniste false, de mult infirmate de dezvoltarea socială și sfărîmate de critica ascuțită a marxism-leninismului. Ceea ce îi caracterizează totuși, în chip deosebit, pe mulți dintre revizionistii actuali este apologia fățișă, insolentă a capitalismului contemporan, a dominației monopolurilor capitaliste, prezentate de construcțiile revizioniste în culorile trandafirii ale unui regim de largă democrație, care ar deschide calea dezvoltării treptate spre socialism. Revizionismul, în totalitatea elementelor și aspectelor lui diverse, filozofice, economice, politice, reprezintă o temă vastă și complexă. Obiectul comunicării de față este limitat. Ne propunem să abordăm unul din aceste aspecte, acela privitor la denaturarea revizionistă a tezelor marxist-leniniste în problema statului și dictaturii proletariatului.

În ansamblul învățaturii marxist-leniniste, această problemă ocupă un loc deosebit de însemnat, pentru motive ușor de înțeles. Clasa muncitoare luptă pentru desființarea societății capitaliste, pentru transformarea ei revoluționară, pentru construirea societății comuniste. În această luptă ea întîmpină rezistența inversunată a burgheziei, a statului burghez, armă de apărare a exploataților. Biruința revo-

luptei socialiste este strâns legată, este condiționată de lichidarea mașinii statale burgheze, de înlocuirea ei cu un nou stat, statul dictaturii proletariatului, principalul instrument cu ajutorul căruia proletariatul și aliații lui zidesc societatea nouă. Iată de ce clasicii marxism-leninismului au acordat o atît de mare atenție problemei statului și au făurit o teorie științifică despre originea, esența și funcțiile lui. Chestiunile privitoare la stat sînt tratate de Marx, Engels și Lenin în numeroase lucrări. O importanță deosebită prezintă lucrarea lui Fr. Engels „Originea familiei, proprietății private și statului” și lucrarea lui Lenin „Statul și revoluția”, în care problemele apariției naturii statului, precum și cele ale dezvoltării lui istorice își găsesc o profundă analiză și soluționare în spiritul materialismului istoric. În strălucita sa prelegere despre stat, ținută la Universitatea Sverdlov, la 11 iulie 1919, Lenin subliniază dificultatea și complexitatea problemei statului, arătînd că ea a fost incurcată de ideologii burghezi care au toate motivele să ascundă adevărul, să prezinte într-o lumină falsă o chestiune nemijlocit legată de interesele de clasă ale exploataților, de însăși esența societății burgheze. Învățătura marxist-leninistă arată caracterul istoric și de clasă al statului, ca organizație politică a unei clase, a clasei stăpînitoare din punct de vedere economic, ca instrument de care se folosește această clasă pentru a-și asigura dominația politică asupra altor clase. Statul a apărut deci pe o anumită treaptă a dezvoltării sociale, apariția lui fiind determinată de scindarea societății în clase antagoniste. „Statul, — spune Engels referindu-se la statele exploatoare, — nu-i nicidecum o putere impusă societății din afară; el nu este nici „realitatea ideii morale” imaginea și realitatea rațiunii, cum susținea Hegel. El este mai curînd un produs al societății pe o anumită treaptă de dezvoltare, el este mărturia că societatea aceasta s-a incurcat într-o contradicție de nerezolvat cu sine însăși, că s-a scindat în antagonisme de neconciliat, pe care nu este în stare să le înlăture. Dar pentru ca aceste antagonisme, aceste clase cu interese economice contradictorii să nu se consume ele însele și societatea într-o luptă sterilă, a fost nevoie de o putere care, sînd în aparență deasupra societății, să modereze conflictul, să-l ție în limitele ordinii și această putere ieșită din sînul societății, dar care, punîndu-se deasupra ei, se înstrăinează din ce în ce mai mult de ea, este statul”. Învățătura marxist-leninistă despre stat prezintă deci statul exploatare, și în primul loc statul capitalist, în lumina lui adevărată, de instrument al dominației de clasă. Nu numai statul sclavagist, statul proprietarilor de sclavi, sau statul feudal al seniorilor stăpîni de iobagi, ci și statul burghez, statul burgheziei capitaliste, este organul dictaturii de clasă. Statul apare și există pe terenul contradicțiilor de clasă care nu pot fi obiectiv împăcate. Înăbușînd conflictul dintre clasele antagoniste, ținîndu-l cu forța în limitele ordinii care consacră dominația unei clase, și apăsarea și exploatarea altor clase, statul exploatare are, în primul loc, funcția de a reprima orice încercare a celor stăpîniți și exploatați de a sfărîma această ordine. Statul burghez, chiar și sub forma celei

mai „democratice” republici parlamentare, nu este mai puțin un instrument al dictaturii de clasă decît orice alt tip de stat. Aceasta este concepția marxist-leninistă despre esența statului. Sociologia burgheză nu recunoaște, firește, adevărul acestei teorii care scoate la iveală caracterul de clasă al statului burghez, natura exploatoare a rînduiriilor capitaliste. Siliți, sub presiunea realităților istorice incontestabile, să recunoască existența contradicțiilor de clasă, apologeții bugheziei consideră statul ca un organ al împăcării claselor, ca un arbitru drept care, situîndu-se deasupra lor, contribuie la concilierea lor, reprezentînd cu egală sollicitudine, interesele tuturor membrilor societății. Această falsă teorie a statului arbitru, a statului conciliator, are astăzi o largă circulație printre sociologii și juriștii bugheziei imperialiste, care o folosesc pentru a înșela masele populare, pentru a prezenta statul dominației de clasă a monopolurilor capitaliste în lumina favorabilă a unui judecător drept, a unui reprezentant imparțial al intereselor sociale generale. Renegații marxismului, reformiștii și social-democrații de dreapta de toate nuanțele, revizioniștii din trecut și cei contemporani au îmbrățișat și ei această teorie reacționară a statului neutru, situat deasupra claselor, folosind-o larg pentru a dezarma clasa muncitoare, pentru a împiedica activitatea ei revoluționară îndreptată împotriva ordinii bugheze, statului burghez opresiv. Dacă ar fi să dăm crezare diferiților doctrinari ai social-democrației de dreapta și ai revizionismului contemporan, de felul lui Benedict Kautsky, lider al social-democrației austriace, laburistului John Strachey sau altora, ar trebui să admitem că statul imperialist de astăzi reprezintă cel mai potrivit cadru politic pentru realizarea aspirațiilor spre dreptate socială ale oamenilor muncii, că în acest stat s-a realizat o difuzare a puterii între clasele sociale, că, prin urmare, el nu poate fi considerat ca fiind expresia intereselor de clasă ale bugheziei, că el reflectă, în egală măsură, și voința muncitorilor, intresele clasei muncitoare. În consecință, mecanismul statului burghez contemporan ar realiza condițiile emancipării muncii. Din păcate, tabloul realităților social-politice din țările capitaliste dezmente, la fiecare pas, aceste afirmații. În ce măsură oare reprezintă mecanismul statului american, dominat în întregime de reprezentanții marilor monopoluri capitaliste, o difuzare a puterii, o împărțire a ei între clasele sociale? În ce constă participarea clasei muncitoare la funcționarea acestui mecanism statal? Cum se poate vorbi despre o difuzare a puterii în absența totală din organisme conducerea statale a reprezentanților proletariatului, a reprezentanților acelei clase care constituie partea cea mai mare a națiunii și care este producătoarea tuturor bogățiilor sociale? Cum se poate afirma că state care apasă milioane de muncitori prin legi și măsuri opresive și prin insuportabile impozite destinate alimentării bugetelor militare, care practică o politică militaristă, o politică de discriminare rasială și de asuprire națională reprezintă voința și interesele oamenilor muncii? Cum se poate susține că această voință și aceste interese se reflectă în legile anti-muncitorești și în măsurile care lovesc în nivelul de trai al maselor

populare, pentru asigurarea profiturilor fabuloase ale monopolurilor?

Realitatea ne dovedește că n-a avut loc și nici nu poate avea loc nici un fel de difuzare și împărțire a puterii în sinul statului capitalist contemporan, precum afirmă revizionistii, că, dimpotrivă, asistăm la o continuă concentrare a puterii statale în minile elementelor celor mai reacționare ale capitalului monopolist, că statul capitalist modern este în întregime subordonat monopolurilor, vîrfurilor monopoliste. Realitatea contemporană nu dezmente, ci, dimpotrivă, confirmă în totul aprecierea făcută de Marx și Engels, în „Manifestul Partidului Comunist”, după care puterea de stat modernă nu este decît un comitet care administrează afacerile comune ale întregii clase burgheze. Nașterea capitalismului monopolist n-a atenuat ci, dimpotrivă, a accentuat acest rol al statului burghez. În statul imperialist clasa muncitoare nu deține nici o fracțiune a puterii. Minciuna revizionistă privitoare la participarea clasei muncitoare la puterea statală trebuie să fie combătută cu toată energia. Ea întreține ideea falsă a inutilității cuceririi puterii politice de către clasa muncitoare. Or, tocmai această cucerire a puterii politice reprezintă singura cale pe care se poate realiza transformarea socială, eliberarea clasei muncitoare, biruința socialismului. Teoria antimarxistă a statului lipsit de caracter de clasă își găsește o formulare limpede și în programul revizionist al Uniunii Comunistilor din Iugoslavia, adoptat de al șaptelea congres al Uniunii care s-a ținut la Liubliana. În adevăr, în acest program se arată că în etapa capitalismului monopolist „se manifestă tendința aparatului de stat de a căpăta funcții independente, de a se situa deasupra societății și de a realiza o limitare tot mai pronunțată atît a capitalului privat cît și a rolului clasei muncitoare”. În felul acesta, prin formarea unei birocrații independente, s-ar asigura rolul de arbitru imparțial al statului. Autorii programului subliniază că această independență a aparatului birocratic, a aparatului statal, capătă un caracter cu atît mai pronunțat, cu cît, în procesul luptei dintre proletariat și burghezie pentru poziții în cadrul sistemului capitalismului de stat, se realizează un echilibru mai statornic. Cu asemenea argumente false, revizionistii iugoslavi transformă statul tiranic al burgheziei imperialiste într-un organism neutru, nepărtinitor care, îngrădind tendințele excesive ale claselor opuse, înfăptuiește pacea socială și stimulează progresul social. Poziția revizionistă din programul Uniunii Comunistilor din Iugoslavia constituie o renunțare totală la teza marxist-leninistă privitoare la caracterul de clasă al statului, teză pe care clasicii marxism-leninismului au formulat-o cu cea mai mare claritate. Ei au respins orice încercare de a prezenta statul burghez ca un organ care ar putea să depășească limitele intereselor capitalului, linia intereselor clasei burgheze. Ei au arătat că, în orice condiții și sub orice formă, el rămîne un stat al capitaliștilor. Engels exprimă acest adevăr în următorii termeni: „Statul modern, indiferent de forma lui, este o mașină în esență capitalistă, e statul capitaliștilor, capitalistul colectiv ideal. Cu cît preia proprietatea mai multor forțe de producție, cu atît mai

mult devine un adevărat capitalist colectiv, cu atât exploatează mai mulți cetățeni. Muncitorii rămân muncitori salariați, proletari. Relațiile capitaliste nu sînt suprimate ci, dimpotrivă, ajung la paroxism". (Engels — „Anti-Dühring”). — Imbrățișînd teoria statului arbitru, armă din arsenalul burgheziei imperialiste și al oportunismului internațional, folosită pentru a semăna confuzie în rîndurile clasei muncitoare, pentru a sădi acolo încrederea în statul burghez și în rîndurile capitaliste, pentru a împiedica deci lupta revoluționară de eliberare a proletariatului, revizionistii iugoslavi oferă sprijinul lor ideologic capitalismului.

Teoria dictaturii proletariatului este un element esențial al învățaturii marxist-leniniste despre stat, al învățaturii socialismului științific, în general. La temelia socialismului științific marxist stă ideea necesității istorice a prăbușirii societății capitaliste și a biruinței societății comuniste. Marx și Engels au exprimat cu toată claritatea această idee. În „Manifestul Partidului Comunist”, ei arată că, „prin dezvoltarea industriei mari, se surpă de sub picioarele burgheziei temeliile înseși pe care ea produce și-și însușește bunurile”, că „burghezia dă naștere propriului ei gropar”, că „pieirea ei și victoria proletariatului sînt deopotrivă de inevitabile...” — Fundamentînd teoretic necesitatea trecerii la orînduirea comunistă, învățătura socialismului științific indică, în același timp, și calea pe care această trecere se înlăpătuiește. Această cale este aceea a dictaturii proletariatului. Lichidînd prin revoluție relațiile capitaliste, proletariatul, în fruntea maselor de oameni ai muncii, înalță, într-o întregă perioadă istorică, zidirea societății noi, cu ajutorul statului său propriu, statul dictaturii proletare. Clasicii marxism-leninismului au arătat necesitatea istorică a dictaturii proletariatului, ca stat al perioadei de trecere de la capitalism la comunism. Această necesitate decurge din însăși natura specifică a revoluției socialiste, din particularitățile care o deosebesc de revoluția burgheză. În vreme ce revoluția burgheză găsește formele economiei capitaliste care s-au dezvoltat și s-au maturizat în sinul societății feudale, revoluția proletară nu găsește și nu poate găsi formele gata ale economiei socialiste. În vreme ce sarcina fundamentală a revoluției burgheze este aceea de a pune de acord puterea politică cucerită cu economia capitalistă existentă, sarcina fundamentală a revoluției socialiste este aceea de a construi economia nouă, socialistă, în perioada ce urmează cuceririi puterii politice. Această operă uriașă de construcție, care se desfășoară de-a lungul unei întregi perioade istorice și în condițiile rezistenței exploataților expropriați, nu se poate realiza decît sub oblăduirea și cu ajutorul noii puteri statale, statului dictaturii proletariatului. Ideea dictaturii proletariatului s-a impus lui Marx și Engels din primii ani ai activității lor. Primele elemente ale concepției lor despre dictatura proletară și necesitatea ei istorică le găsim încă în lucrarea lor „Ideologia germană” (1845—1846). În această lucrare se găsesc următoarele cuvinte privitoare la problema statului. „Fiecare clasă care năzuiește spre domi-

nație — chiar dacă, cum e cazul proletariatului, dominația ei implică desființarea întregii societăți vechi și a dominației în genere — trebuie să cucerească mai întâi puterea politică, pentru a prezenta interesul ei ca pe cel general, lucru la care este constrinsă în primul moment". În această formulare apare clar ideea misiunii istorice a proletariatului de a pune capăt oricărei dominații, precum și ideea necesității de a funda propria lui putere politică, în vederea realizării acestei misiuni. În „Manifestul Partidului Comunist” se găsește cunoscuta formulare care, deși nu conține termenul însuși de dictatură a proletariatului, exprimă cu vigoare și într-o manieră foarte sugestivă această idee deosebit de însemnată. „Primul pas în revoluția muncitorească — spun autorii Manifestului, — este ridicarea proletariatului la rangul de clasă stăpînitoare, este cucerirea democrației. Proletariatul va folosi domnia lui politică pentru a smulge burgheziei, pas cu pas, întreg capitalul, pentru a centraliza toate uneltele de producție în mîinile statului, adică în mîinile proletariatului organizat ca clasă stăpînitoare și pentru a mări cit se poate de repede masa forțelor de producție”. Formularea cuprinde, pe lîngă exprimarea limpede a ideii de dictatură a proletariatului (ridicarea proletariatului la rangul de clasă stăpînitoare), și această precisă definiție marxistă a statului proletar: statul adică „proletariatul organizat ca clasă stăpînitoare”. Precum vedem, în forma ei generală, concepția despre dictatura proletariatului se găsește exprimată în primele lucrări ale întemeietorilor marxismului, în acele lucrări în care ei au expus pentru prima oară și elementele fundamentale ale concepției lor despre lume, ale materialismului dialectic și materialismului istoric. Ulterior, pe temeiul experienței prețioase acumulate în anii de mișcări sociale 1848—1851, ei au precizat ideea dictaturii proletare. În această direcție, un moment însemnat îl reprezintă cunoscuta scrisoare a lui Marx către Weydemeyer, din 5 martie 1852. Textul acestui document conține idei foarte valoroase privitoare la teoria claselor și la teoria dictaturii proletariatului. Arătînd meritul istoricilor și economiștilor burghezi în problema claselor, Marx, cu cea modestie care îl caracteriza, prezintă și propriul său aport, de o însemnătate considerabilă. Această contribuție constă în a fi arătat că existența claselor este legată numai de anumite faze istorice de dezvoltare a producției, că lupta de clasă duce în mod necesar la dictatura proletariatului și că această dictatură constituie numai o etapă de trecere către desființarea claselor, către societatea fără clase. Precum se vede, textul definește dictatura proletariatului ca formă a puterii de stat în perioada istorică ce desparte societatea cu clase antagoniste de societatea fără clase, de societatea comunistă. Să observăm de asemenea că textul conține acum și termenul însuși: *dictatura proletariatului*. Din cuvintele lui Marx se desprinde concluzia foarte însemnată că ceea ce definește poziția revoluționară și o deosebește de aceea liberal-burgheză nu este numai recunoașterea existenței claselor și luptei lor, ci extinderea acestei concepții pînă la recunoașterea necesității istorice a dictaturii proletare. Lenin, referindu-se la acest text

al lui Marx, arată că cel ce recunoaște numai lupta de clasă nu este încă marxist, el poate să rămână încă în limitele gândirii burgheze și politicii burgheze. Marxist este numai acela care extinde recunoașterea luptei de clasă pînă la recunoașterea dictaturii proletariului. (Lenin „Statul și revoluția”). — Evenimentele Comunei din Paris (martie — mai 1871) au constituit pentru Marx și Engels o experiență istorică de o importanță excepțională. Comuna din Paris a fost prima încercare a proletariului de a statornici puterea lui de clasă, dictatura lui. Deși în septembrie 1870 Marx avertizase pe muncitorii parizieni cu privire la posibilitatea unui eșec, cu șase luni mai târziu, cînd evenimentele s-au produs, el și-a arătat admirația pentru vitejia fără seamăn a comunarilor care, după expresia lui, au dat asalt cerului. În opera lui „Războiul civil din Franța”, Marx a făcut o profundă analiză sociologică a evenimentelor Comunei, desprinzînd concluzii foarte prețioase. Viața Comunei a fost foarte scurtă, dar semnificația acestui eroic episod al luptei proletare este mare și deosebit de însemnate au fost învățămintele care au rezultat din această experiență. Patru ani mai târziu, în 1875, în lucrarea sa „Critica programului de la Gotha”, Marx, tratînd problemele fundamentale ale perioadei de trecere de la societatea capitalistă la cea comunistă, precizează poziția sa față de problema dictaturii proletariului în următorul text, pe drept cuvînt celebru. „Între societatea capitalistă și cea comunistă se află perioada prefacerii revoluționare a uneia în cealaltă. Acestei perioade îi corespunde și o perioadă de tranziție politică, al cărei stat nu poate fi altceva decît dictatura revoluționară a proletariului”. — Astfel Marx formulează, cu o claritate care nu lasă loc nici unei îndoieli sau interpretări, ca o lege de valoare generală, necesitatea istorică a îmfăptuirii dictaturii proletariului, în perioada de trecere de la capitalism la comunism. Ideea dictaturii proletare este indisolubil legată de întreaga construcție a gândirii sociale marxiste. Ea constituie unul din principiile ei fundamentale, străbătînd ca un fir roșu, de la un capăt la altul, întreaga operă a lui Marx și Engels. Teza marxistă a dictaturii proletariului a fost strălucit confirmată de dezvoltarea istorică, de cursul evenimentelor istorice ale epocii contemporane. Învățătura lui Marx și Engels despre statul socialist, despre statul dictaturii proletare a fost continuată de Lenin, în opera căruia ea a găsit o puternică dezvoltare creatoare, în condițiile istorice noi, determinate de intrarea capitalismului în ultima lui etapă de existență, în imperialism. Această epocă este aceea a marilor lupte revoluționare ale proletariului, cînd problema revoluției proletare și a instaurării dictaturii proletariului iese din domeniul construcțiilor teoretice, pentru a deveni o chestiune de practică nemijlocită. Leninismul a fost pe drept cuvînt definit ca fiind marxismul epocii imperialismului și revoluției proletare. Biruința Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și construirea cu succes a socialismului în Uniunea Sovietică, sub egida dictaturii proletare, constituie cea mai puternică verificare practică a adevărului învățaturii marxist-leniniste despre necesitatea

istorică a acestei dictaturi. În urma celui de-al doilea război mondial, dictatura proletară a biruit într-un șir întreg de țări din Europa și Asia, care s-au smuls din lanțul imperialismului și au pornit pe drumul construirii societății socialiste. Marile succese înregistrate de aceste țări în opera de construcție socialistă sînt succesele regimului lor de democrație populară, sînt victoriile strălucite ale dictaturii proletarietului.

Clasicii marxism-leninismului au legat strîns ideea revoluției proletare și a dictaturii proletarietului de aceea a necesității sfărîmării mașinii de stat burgheze și înlocuirii ei cu o nouă mașină statală. În „Manifestul Partidului Comunist”, precum arată Lenin, problema statului este tratată încă în manieră abstractă și în noțiuni și expresii generale. În anii următori însă, pe baza studiului aprofundat al evenimentelor revoluționare care s-au petrecut în Franța, în perioada 1848—1851, Marx și Engels au putut aborda această chestiune fundamentală în manieră concretă. În lucrarea sa „Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte” (1852), Marx a arătat că, spre deosebire de revoluțiile din trecut care au menținut, adaptîndu-l, vechiul mecanism statal, făurît în epoca monarhiei absolute (feudale), viitoarea revoluție proletară va trebui să distrugă acest mecanism. „Toate revoluțiile — spune Marx — au desăvîrșit această mașină, în loc de a o sfărîma”. Această concluzie a lui Marx este de o excepțională însemnătate. Ea aduce o clarificare deplină a problemei privitoare la poziția clasei muncitoare față de aparatul de stat burghez, în revoluția proletară. Mai tîrziu, experiența de însemnătate istorică a Comunei din Paris a permis lui Marx să aprecieze acest eveniment ca fiind prima încercare a proletarietului de a zdrobi aparatul de stat al exploatarelor și de a pune în locul lui propria lui mașină statală. În toiul evenimentelor Comunei, Marx spunea, în scrisoarea lui către Kugelmann, din 12 aprilie 1871, următoarele: „Dacă vei citi cu atenție ultimul capitol al lucrării mele „Optsprezece Brumar”, vei găsi că eu indic ca sarcină imediată a revoluției franceze aceea de a nu mai trece, ca pînă acum, dintr-o mînă în alta mașina birocratico-militară, ci de a o sfărîma și aceasta este condiția prealabilă a oricărei revoluții cu adevărat populare pe continent”. În prefața la noua ediție a „Manifestului Partidului Comunist” din 24 iunie 1872, Marx și Engels arată că evenimentele Comunei din Paris au dovedit că clasa muncitoare nu poate lua pur și simplu în posesiune și pune în mișcare pentru propriile ei scopuri mașina statală existentă. În felul acesta, ei subliniază din nou necesitatea pentru proletariet de a sfărîma vechiul aparat statal burghez și de a-l înlocui cu un nou aparat statal, adaptat țelurilor lui revoluționare. Aceeași idee a necesității lichidării mașinii statale burgheze este exprimată de Engels în 1891, în prefața la a treia ediție a lucrării lui Marx „Războiul civil din Franța”. — Adevărul profund al învățăturii marxist-leniniste privitoare la necesitatea sfărîmării aparatului de stat burghez, în revoluția proletară, a fost pe deplin verificat în evenimentele Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Cucerind pute-

rea politică, proletariatul din Rusia a distrus din temelii aparatul statal opresiv al burghezo-moșierimii, a lichidat cu totul odiosul stat țarist și a pus în locul lui noul aparat al statului socialist al muncitorilor și țăranilor. Armata, poliția și jandarmeria statului burghezo-moșieresc au fost lichidate. A fost de asemenea desființat aparatul administrativ birocratic, au fost lichidate vechile organe judiciare și au fost abrogate normele juridice pe temeiul cărora funcționaseră diferitele organe militare, polițieneste, judiciare și administrative ale vechiului regim. Revoluția a suprimat toate titlurile, gradele și privilegiile dregătorilor statului țarist. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a pus bazele unei noi construcții statale, proclamînd puterea sovietelor ca organe ale puterii de stat, ca expresie reală a dominației de clasă a muncitorilor și țăranilor. Pentru a paraliza rezistența exploatatorilor și a împiedica uneltirile lor contrarevoluționare, revoluția proletară biruitoare a făurit noi organe de represiune. De asemenea au fost create și organizate forțele armate ale muncitorilor și țăranilor, pentru a apăra cuceririle revoluționare ale poporului muncitor. Noi organe judiciare au fost create, avînd menirea de a menține și consolida legalitatea revoluționară. Un mecanism administrativ nou a fost pus în slujba muncitorilor și țăranilor. După cel de-al doilea război mondial, biruința revoluțiilor populare și instaurarea dictaturii proletariatului într-o serie întregă de țări europene și asiatice au dus de asemenea la lichidarea vechiului aparat statal. Acest proces a cunoscut unele particularități, decurgînd din noile condiții generale ca și din condițiile specifice fiecăreia dintre aceste țări. El a constituit însă, în esență, un proces de lichidare a vechiului stat și organelor lui.

Cum este și firesc, teza marxist-leninistă privitoare la necesitatea istorică a dictaturii proletariatului și a lichidării aparatului de stat burghez a fost și este ținta atacurilor celor mai înverșunate ale dușmanilor marxism-leninismului, ale oportuniștilor și revizionistilor din trecut și din prezent. Părăsind poziția revoluționară a proletariatului și transformîndu-se în apărători ai orînduirii capitaliste și ai statului burghez, revizionistii resping ideea dictaturii proletare, înfrumusețînd democrația burgheză a cărei dezvoltare o prezintă ca fiind calea ce duce spre socialism, în ale cărei instituții găsesc elemente socialiste. Metoda cea mai obișnuită, folosită de revizionisti pentru a combate ideea dictaturii proletare, constă în a susține că ea este cu totul străină marxismului, că Marx și Engels n-ar fi afirmat nimic în această direcție, că întregă această concepție ar aparține exclusiv lui Lenin, că ea ar constitui un element al leninismului și nu al doctrinei lui Marx. Pe poziția aceasta se întîlnesc revizionistii și oportuniștii din trecut (Bernstein, Kautsky) cu diverși reprezentanți ai revizionismului contemporan. Kautsky, de pildă, referindu-se la textul lui Marx din „Critica programului de la Gotha”, pe care l-am citat mai sus, consideră că este vorba numai de un cuvînt întîmplător, chiar de un cuvîntel, a cărui semnificație ar fi fost considerabil exagerată de Lenin

și de bolșevici. Se știe însă că acesta nu este, în opera lui Marx și Engels, unicul text referitor la dictatura proletariatului. Ideea aceasta a fost puternic subliniată de ei, precum am văzut, în repetate rânduri și într-o formă foarte clară, în lucrările și corespondența lor, cu deosebire în perioada care a precedat și în aceea care a succedat evenimentelor Comunei din Paris. Textul din „Critica programului de la Gotha” reprezintă, fără îndoială, cea mai limpede concretizare a unei poziții esențiale, formulate de ei însă în numeroase locuri din lucrările lor, în decursul întregii lor activități teoretice. Precum arată Lenin, a numi această idee celebră a lui Marx, care este bilanțul întregii lui teorii revoluționare, un singur cuvânt, ba mai mult încă un cuvântel, înseamnă a-ți bate joc de marxism și a abdica cu totul de la el. (Lenin, „Revoluția proletară și renegatul Kautsky”). — În adevăr, atunci când făcea aceste afirmații dușmănoase marxismului, în lucrarea „Dictatura proletariatului”, apărută la Viena, în 1918, Kautsky trădase de mult învățătura lui Marx, transformându-se într-un socialșovin, într-un apărător al burgheziei și al războiului imperialist, devenind, cum spune Lenin, „un virtuos în arta de a fi marxist în vorbe și servitor al burgheziei în practică”.

În lucrarea sa „Statul și revoluția”, Lenin arată cu multă dreptate că chiar în perioada în care Kautsky, declarându-se marxist ortodox, polemiza cu oportuniștii, cu Bernstein, de pildă, (în lucrarea „Bernstein și programul social-democrat”) sau când trata încă problemele revoluției (în lucrarea „Revoluția socială”), se poate vedea la el încercarea de a evita o abordare clară a problemelor de bază, referitoare la dictatura proletariatului și la poziția clasei muncitoare față de mașina de stat burgheză, încercarea de a face concesii spiritului oportunist. Ocolirea unor probleme esențiale, asupra cărora Marx și Engels se pronunțaseră fără echivoc, era dovada incontestabilă a unei adeviziuni numai aparente la doctrina marxistă. Cu deosebită îndrăjire resping revizionistii teza marxist-leninistă privitoare la necesitatea lichidării mașinii statale burgheze. După afirmațiile lor, Marx și Engels nu s-ar fi gândit niciodată la necesitatea sfărămării acestei mașini, iar teza aceasta ar fi de esență anarhistă. Precum am văzut însă, această idee a fost exprimată, în forma cea mai limpede, de către Marx încă din anul 1852 și a fost reluată și subliniată cu tărie în repetate rânduri. În lucrarea sa „Premisele Socialismului”, Bernstein, referindu-se la textul lui Marx și Engels din prefața la ediția „Manifestului Partidului Comunist” din 24 iunie 1872, recurge la o interpretare falsă, afirmând că Marx și Engels, atunci când susțineau că proletariatul nu poate lua pur și simplu în stăpânire și pune în mișcare pentru scopurile lui mașina statală existentă (burgheză), n-ar fi avut de loc în vedere necesitatea zdrobirii ei, ci, dimpotrivă, ar fi avertizat clasa muncitoare să se stăpânească de la excese revoluționare, în momentul cuceririi puterii. Precum am arătat, revizionistii din trecut, ca și cei de astăzi, nu numai că resping ideea lichidării statului burghez, dar văd în acest stat și în democrația burgheză un instru-

ment al dezvoltării spre socialism. Ridicîndu-se împotriva dictaturii proletariatului, revizionistii îi opun formula democrației, a metodelor democratice. Aceasta a fost poziția lui Bernstein, a lui Kautsky, a tuturor oportuniștilor internaționalei a II-a. Revizionistii contemporani atacă dictatura proletariatului, învinuind-o de suprimarea democrației. În lucrarea amintită mai sus, „Dictatura proletariatului”, Kautsky susține că „opозиția dintre cele două orientări socialiste este opозиția dintre două metode radical diferite, cea democratică și cea dictatorială”. Kautsky se declară adeptul așa-zisei democrații pure, democrației pentru toți, pentru toate clasele. O astfel de poziție constituie cea mai tipică renegare a marxismului, care ne învață că democrația pentru toți n-a existat și nu poate exista în societatea împărțită în clase antagoniste. Noțiunea de democrație are un conținut precis de clasă. Kautsky, raționînd ca orice burghez liberal, vorbește despre democrație în general. Analiza marxistă ne cere să ne întrebăm, în fiecare situație, pentru care anume clasă există democrație. Istoria nu cunoaște democrație deasupra claselor, democrație în general, ci tipuri concrete de democrație, cu un anumit conținut de clasă: democrația sclavagistă, democrația burgheză, democrația proletară. Străin înțelegerii dialectice, Kautsky opune, în manieră absolută, dictaturii democrația. În realitate, dictatura nu exclude democrația pentru clasa stăpînitoare, pentru clasa care exercită dictatura. Democrația sclavagistă, ale cărei avantaje erau în întregime rezervate stăpînitorilor de sclavi, a fost cea mai necruțătoare dictatură a acestora asupra sclavilor. Democrația burgheză este democrația cea mai largă pentru burghezie, pentru cei avuți, și dictatură îndreptată împotriva clasei muncitoare. Pentru a-și susține teza, Kautsky invocă exemplul Comunei din Paris care, după el, ar fi constituit un model de asemenea democrație pură. Referîndu-se la Comuna din Paris, Kautsky afirmă că „pentru Marx dictatura proletariatului era o stare care în mod necesar decurge din democrația pură”. Adevărul este că Marx, pe baza unei analize adînci a activității Comunei din Paris, a arătat că elementul esențial în această activitate îl constituie faptul că s-a încercat distrugerea mașinii de stat existente, mașinii de stat burgheze. Meritul Comunei este acela de a fi lichidat armata și birocracia statului burghez. Comuna din Paris, cu toată existența ei efemeră, a făcut pași însemnați către făurirea unui nou aparat de stat. Ea a organizat un nou sistem al funcțiilor publice, la baza căruia se găsea principiul eligibilității și revocabilității tuturor funcționarilor. Vechiul stat al oprîmării majorității muncitoare de către minoritatea posedantă a fost desființat. Forța represivă a trecut în mîinile majorității. Toate acestea însă n-au nimic comun cu pretinsa democrație pură a lui Kautsky. Ceea ce au reproșat și Marx și Engels Comunei este faptul de a nu se fi folosit cu toată vigoarea de metodele autoritare față de burghezie. Apreciînd opera Comunei, Engels spune următoarele: „S-ar fi menținut, oare o singură zi Comuna din Paris, dacă nu s-ar fi sprijinit pe autoritatea poporului

înarmat împotriva burgheziei? Dimpotrivă, n-avem noi oare dreptul să condamnăm Comuna pentru faptul că ea s-a folosit prea puțin de această autoritate?“ Teoria kautskystă a democrației pure este în totul străină marxismului. Revizionistul Kautsky falsifică învățătura marxistă pentru a înfrumuseța democrația burgheză, pentru a apăra statul burghez, dictatura de clasă a burgheziei. Engels arăta că „statul reprezentativ actual este o armă pentru exploatarea muncii salariate de către capital“, în vreme ce Kautsky înșela pe muncitori cu fraze despre democrația pură. Tot Engels, în cunoscuta lui scrisoare către Bebel din 28 martie 1875, arătând caracterul fals al formei *statului popular liber*, sublinia că „atîta timp cît proletariatul are nevoie încă de stat, el are nevoie de acesta nu în interesul libertății, ci în interesul reprimării adversarilor lui ; iar atunci cînd este posibil să vorbim despre libertate, statul ca atare încetează de a exista“. Iată cum înțelegeau făuritorii marxismului problema democrației și a dictaturii. Această înțelegere științifică, această poziție revoluționară n-are nimic comun cu construcțiile false și reacționare folosite de revizionisti pentru a pleda cauza pierdută a democrației burgheze. Dictatura proletariatului nu este și nu poate fi democrație pentru toți, atîta timp cît clase exploatoare mai există. Fiind cea mai înaltă, cea mai cuprinzătoare democrație pentru imensa majoritate, ea este, în același timp, dictatură împotriva minorității exploatoare alungate de la putere și care manifestă cea mai mare ostilitate față de noua putere de stat. „Statul dictaturii proletariatului — arată Lenin — trebuie să fie un stat în chip nou democratic pentru proletari și neavuți în genere și în chip nou dictatorial împotriva burgheziei“. Dictatura proletariatului include și întrebuițarea violenței împotriva exploatarelor, deși ea nu se reduce la violență și nu înseamnă în primul loc violență. Folosirea violenței revoluționare împotriva exploatarelor este în totul justificată și are un caracter profund democratic, deoarece urmărește afirmarea și apărarea drepturilor și intereselor oamenilor muncii, adică ale imensei majorități și deoarece violența se exercită în numele și cu sprijinul celor mai largi mase populare. Părăsind tezele marxism-leninismului privitoare la revoluția proletară și la dictatura proletariatului, revizionistii vorbesc despre integrarea pașnică a capitalismului în socialism, în cadrul statului burghez și a democrației burgheze, prin lărgirea treptată, evolutivă a acestui cadru, prin acumularea lentă de reforme, pe calea reformismului. Revoluționarismului marxist-leninist revizionistii îi opun evoluționismul plat și reformismul vulgar. Se știe care este poziția partidelor comuniste față de reforme. Ele nu resping, firește, orice fel de reforme și luptă activ, în fruntea maselor, pentru obținerea unor reforme avantajoase clasei muncitoare, unor reforme care întăresc pozițiile ei. În același timp, ele combat cu tărie răspîndirea credinței false, iluziei înșelătoare că s-ar putea ajunge la socialism pe calea acumulării treptate de mici reforme.

Partidele comuniste învață clasa muncitoare că biruința socialismului este cu putință numai pe calea revoluției socialiste și instaurării puterii clasei muncitoare, dictaturii proletariatului. În funcție de condiții istorice concrete, revoluția proletară și instaurarea puterii proletare se pot desfășura pe calea violenței sau pe cale pașnică. Și într-un caz și în celălalt procesul are un caracter revoluționar. Pornind de la analiza profundă, marxist-leninistă a condițiilor existente în epoca actuală în lume, Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a arătat că, în virtutea noilor condiții și marilor schimbări care au intervenit, s-a născut, pentru unele țări capitaliste, posibilitatea trecerii pașnice la socialism, pe cale parlamentară. Această teză, cu care Congresul al XX-lea a îmbogățit învățătura marxist-leninistă, nu poate fi confundată cu teza oportunistă, revizionistă a integrării pașnice a capitalismului în socialism. Este vorba aici nu de parlamentul clasic burghez, ci de parlamentul care, constituind o oglindire fidelă a forțelor din sinul națiunii, se transformă dintr-un organ al democrației burgheze într-un instrument al adevăratei voințe populare, într-un organ al adevăratei democrații, al democrației pentru oamenii muncii. Un asemenea parlament, în care clasa muncitoare, strângând în jurul ei țărănimea muncitoare, intelectualitatea, toate forțele sociale progresiste și lichidând rezistența elementelor oportuniste susținătoare ale exploataților, ar dobândi o majoritate trainică, ar fi chemat să realizeze, într-un timp scurt, reforme adânci, revoluționare, în direcția desființării relațiilor de producție capitaliste, instaurării relațiilor socialiste, statornicirii puterii de stat a oamenilor muncii, dictaturii proletariatului. Precum se vede, poziția revoluționară, marxist-leninistă a Congresului al XX-lea se opune în totul tezei revizioniste, reformiste care constituie, în esență, o consacrare a veșniciei orânduirii capitaliste.

Vechea teză oportunistă privitoare la integrarea pașnică a capitalismului în socialism îmbracă, la diverși revizionisti contemporani (laburiștii de dreapta John Strachey și H. D. Cole, conducătorul social-democrat de dreapta Benedict Kautsky, americanii Gates, Bitteman și alții), forma așa-zisei teorii a apariției spontane a socialismului. După afirmațiile lor, capitalismul contemporan s-ar deosebi radical de acela analizat de Marx în secolul trecut, iar previziunile marxiste privitoare la dezvoltarea capitalismului nu s-ar fi realizat. În momentul de față, ne-am găsi în prezența unui organism economico-social cu totul nou, în care elementele capitaliste s-ar îmbina cu elemente de esență colectivistă, acestea din urmă înlocuind, printr-un proces spontan, tot mai mult pe cele dintii. Dacă ar fi să dăm crezare acestor apărători ai burgheziei, capitalismul monopolist de stat, care se caracterizează printr-o concentrare foarte puternică și în cadrul căreia se manifestă intervenția accentuată a statului burghez în domeniul economiei, ar fi aproape socialism. Statul burgheziei imperia- liste, statul monopolurilor capitaliste este prezentat, precum am ară-

tat în altă parte, ca un organism situat deasupra claselor, a cărui activitate ar fi îndreptată spre realizarea bunei stări generale, spre înfăptuirea socialismului democratic. Revizionişti urmăresc să convingă clasa muncitoare că este inutil să desfăşoare lupta revoluţionară pentru socialism, întrucît capitalismul contemporan generează spontan socialismul, se transformă pe nesimţite în socialism.

Teoria antimarxistă a apariţiei spontane a socialismului din sinul capitalismului monopolist este lipsită de orice temei şi infirmată de realitate. Oricît de puternic ar fi procesul de concentrare în cadrul capitalismului monopolist contemporan şi orice forme ar îmbrăca intervenţia statului burghez în economie (intervenţie care se produce, de altfel, în interesul exclusiv al monopolurilor), capitalismul monopolist de stat nu conţine în nici o măsură şi nu poate conţine elemente socialiste, în condiţiile dominaţiei de clasă a burgheziei. Reglementările pe care le practică statul capitalist contemporan în domeniul economiei nu afectează în nici un fel şi în nici o măsură natura relaţiilor de producţie, care rămîn relaţii tipic capitaliste. Lenin a dezvăluit caracterul fals al tezei oportuniste, după care capitalismul de stat ar însemna „socialism de stat”. El a arătat că în procesul de concentrare trebuie să vedem numai premisele obiective ale trecerii la socialism, pregătirea materială în vederea acestei treceri. „Capitalismul monopolist de stat — spune Lenin — reprezintă cea mai deplină pregătire materială a socialismului, constituie pragul lui, este cea treaptă a scării istorice între care treaptă şi treaptă numită socialism nu există nici o treaptă intermediară”. Cum arată „socialismul democratic”, generat spontan de capitalismul contemporan, se poate vedea în ţările capitaliste din Europa şi America. Acest socialism democratic îmbracă forma şomajului de proporţii uriaşe din Statele Unite şi din alte ţări capitaliste, aceea a pregătirilor intense ale războiului atomic şi a cheltuielilor fabuloase pentru înarmare, aceea a discriminării rasiale şi măsurilor antidemocratice îndreptate împotriva libertăţilor cetăţeneşti, aceea a exploatării sîngeroase a popoarelor coloniale şi a sugrumării sălbatice a luptei lor pentru libertate şi independenţă naţională. Capitalismul monopolist de stat creează posibilitatea trecerii la socialism. Pentru a transforma această posibilitate în realitate este necesară desfiinţarea revoluţionară a puterii de clasă a burgheziei şi instaurarea puterii clasei muncitoare, a dictaturii proletare. Alt drum spre socialism nu există.

În programul Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia, în care elementele cu caracter revizionist abundă, există formulări care reprezintă largi concesi făcute teoriei apariţiei spontane a socialismului din condiţiile capitalismului contemporan. Afirmaţia cu totul generală că trecerea de la capitalism la socialism nu poate avea un caracter spontan apare ca o poziţie strict formală, de vreme ce apoi, în loc de a se sublinia necesitatea istorică a dictaturii proletarietului se afirmă că „forme specifice ale relaţiilor capitaliste de stat pot con-

stitui atât ultima sforțare a capitalismului de a se menține, cit și primul pas spre socialism, dar pot fi totodată și una și alta". Vorbindu-se despre „activitatea politică conștientă” a clasei muncitoare, în vederea trecerii la socialism, se înțelege prin această activitate doar lupta pentru rolul conducător în mecanismul puterii actuale, în mecanismul statului actual burghez. Se vorbește de asemenea despre tendințe, fenomene, elemente socialiste în capitalism și despre pătrunderea tendințelor socialiste în sistemul capitalismului de stat, făcându-se constatarea că „socialismul devine tot mai mult conținutul și metoda practicii de zi cu zi a întregii omeniri”. Asemenea formulări se găsesc în flagrantă contradicție cu realitatea și cu tezele fundamentale ale marxism-leninismului privitoare la revoluția socialistă și dictatura proletariatului. Ele dovedesc în fond părăsirea de către Uniunea Comuniștilor din Iugoslavia a învățaturii marxist-leniniste despre dictatura proletariatului. Deși programul Uniunii se referă de mai multe ori la dictatura proletariatului, semnificația acestor referințe este cu totul întunecată de teze antimarxiste după care transformarea socialistă a societății actuale (capitaliste) ar fi rezultatul „limitării continue a pozițiilor privilegiate, de care se bucură burghezia în mecanismul conducerii statale, prin presiunea neîntreruptă a clasei muncitoare, care luptă pentru a lărgi și grăbi procesul de socializare a funcțiilor economice, pentru a cucerii influența hotărâtoare asupra organelor de conducere a acestor funcții, pentru a deține puterea în stat”. De aici rezultă că lupta se dă pentru poziția dominantă, pentru puterea în cadrul acestui stat, al statului actual (burghez) și că transformarea socialistă reprezintă suma diferitelor poziții câștigate de clasa muncitoare treptat, ca urmare a presiunii ei neîntrerupte, suma reformelor câștigate de ea în limitele orînduirii actuale.

Orice s-ar spune, este evident că din acest program lipsește o recunoaștere limpede, fără echivoc a necesității istorice a dictaturii proletariatului. Problema dictaturii proletariatului reprezintă un element esențial, de importanță hotărâtoare în ansamblul construcției socialismului științific. Ea este însăși piatra de încercare a poziției revoluționare, marxist-leniniste. Una din trăsăturile caracteristice ale revizionismului contemporan este tăgăduirea rolului conducător al partidului clasei muncitoare în lupta ei pentru cucerirea puterii și pentru transformarea socialistă a societății. Revizionistii contemporani protestează împotriva așa-zisei monopolizări de către partidele comuniste a luptei pentru socialism. Ei afirmă că proletariatul poate să ajungă la socialism și fără conducerea partidului, că, în diferite țări capitaliste, cum ar fi, de pildă, Statele Unite, clasa muncitoare va folosi, în primul loc, sindicatele drept cadru de desfășurare a activității ei îndreptate spre câștigarea poziției conducătoare în sistemul puterii. Această atitudine de ostilitate față de partidul clasei muncitoare, de negare a rolului său conducător apare limpede exprimată și în programul Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia. Revizionistii iugoslavi, subestimînd

lupta eroică a partidelor comuniste și realizările lor excepționale, se dedau la atacuri josnice, lipsite de obiectivitate și principialitate, exagerînd, într-o manieră inadmisibilă, unele lipsuri care s-au manifestat în activitatea acestor partide și prezentîndu-le drept organisme politice birocratizate și dominate de o mentalitate sectară și dogmatică. Atacul lor se îndreaptă în special împotriva poziției conducătoare a partidelor în opera de construire a socialismului. Invățătura marxist-leninistă, confirmată în totul de practica luptei revoluționare, ne arată că, lipsită de conducerea avangărzii sale, lipsită de conducerea partidului său, clasa muncitoare nu poate îndeplini cu succes sarcinile ei istorice. Exercițarea rolului conducător al partidului nu are nimic comun cu monopolizarea luptei pentru socialism. Această conducere nu exclude ci, dimpotrivă, include și presupune existența unei largi participări și colaborări active a tuturor organizațiilor clasei muncitoare și aliaților ei, a maselor celor mai largi de oameni ai muncii. Dictatura proletariatului se îndeplinesc printr-un mecanism, printr-un sistem al puterii în sinul căruia partidul reprezintă elementul conducător și coordonator al activității numeroaselor organizații ale oamenilor muncii, acelor curele de transmisiune care leagă avangarda clasei muncitoare cu masele de milioane ale muncitorilor și țărănilor constructori ai socialismului. Revizionistii iugoslavi rezervă partidului doar rolul unui factor ideologic și de dezvoltare a conștiinței socialiste, refuzîndu-i orice rol politic. Această concepție falsă și periculoasă înseamnă dezarmarea clasei muncitoare lipsite de conducătorul și îndrumătorul ei firesc, în condițiile extrem de anevoioase ale luptei pentru socialism. Elaborarea și îndeplinirea politicii statului socialist, întreaga conducere statală, îndrumarea întregii munci a diferitelor organe de stat și organizații ale oamenilor muncii, imbinarea și coordonarea tuturor acestor variate și complexe activități pe linia îndeplinirii marelui țel unic al construirii socialismului ar fi cu neputință fără directivele de conducere ale acestui stat major ferm, disciplinat, experimentat și călit în lupta revoluționară, înarmat cu învățătura marxist-leninistă, care este partidul proletariatului. Construirea socialismului este cu neputință fără dictatura proletariatului, iar dictatura proletariatului nu se poate îndeplini fără activitatea conducătoare a partidului. Așa ne-a învățat Lenin. Acest adevăr a fost și este confirmat de realitatea istorică. Cine tăgăduiește rolul conducător al partidului se ridică împotriva dictaturii proletariatului, împotriva realizării sarcinilor ei istorice, împotriva socialismului.

Una dintre problemele esențiale ale teoriei marxist-leniniste a statului și ale învățaturii socialismului științific în general este problema dispariției statului. Marxism-leninismul a arătat că statul a apărut pe o anumită treaptă a dezvoltării istorice, ca produs al unor condiții obiective, și că el va trebui, în mod necesar, să dispară în viitor, în condițiile societății comuniste. Proletariatul biruitor în revo-

luția socialistă nu desființează statul ca atare; el sfărîmă vechea mașină statală, statul burghez, pe care îl înlocuiește cu o nouă mașină statală, cu statul său propriu, cu statul dictaturii proletare. Statul proletar reprezintă însă o realitate tranzitorie. Proletariatul se folosește de el nu pentru a eterniza dominația sa de clasă, ci pentru a-și zdrobi adversarii și pentru a realiza misiunea sa istorică. Această misiune este aceea de a construi societatea comunistă, societatea fără clase, societatea fără stat. Statul dictaturii proletariatului, fiind principalul instrument folosit de clasa muncitoare pentru construirea societății comuniste, pregătește, prin activitatea lui, condițiile propriei lui dispariții. Arătînd necesitatea istorică a dictaturii proletariatului, ca stat al perioadei de trecere de la capitalism la comunism, marxism-leninismul respinge tezele false și reacționare ale anarhismului care nu face nici o distincție între statul proletar și celelalte tipuri de stat, aparținînd claselor exploatoare, și reclamă desființarea imediată a statului. Marx, Engels și Lenin au studiat și rezolvat științific problema dispariției viitoare a statului, arătînd care sînt bazele economice ale acestui proces. Textele lui Marx din „Critica programului de la Gotha”, cele ale lui Engels din „Anti-Dühring” și cele ale lui Lenin din „Statul și revoluția” reprezintă textele clasice în această materie. Trădînd învățătura marxistă, revizionistii, oportuniștii și reformiștii de tot felul consideră problema dispariției statului ca o construcție utopică. Oprindu-se la formele democrației pure, ale democrației burgheze în fapt, și văzînd în cadrele acestei democrații însăși realizarea socialismului, ei trec cu vederea caracterul de clasă al democrației și faptul că democrația reprezintă ea însăși o anumită formă de stat, o anumită formă a dominației de clasă și că, în consecință, va trebui și ea să dispară, odată cu clasele și cu statul. În programul revizionist al Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia, tratarea acestei probleme, deși se face de pe o poziție diferită, constituie totuși o părăsire a tezelor clasice ale marxism-leninismului. În acest program se afirmă că în Uniunea Sovietică și în țările de democrație populară ar fi avut loc, prin acceptarea unor teze ale lui Stalin, o revizuire pragmatico-etatistă a doctrinei marxiste despre stat. Această revizuire ar consta în aceea că ar fi fost sacrificată concepția lui Marx și Engels despre necesitatea dispariției statului și ar fi fost înlocuită cu aceea a necesității menținerii și întăririi continue a mașinii statale. Termenii folosiți de autorii programului sînt următorii: „Teoria marxist-leninistă a dictaturii proletariatului, ca stat care dispare treptat și ca mijloc de luptă al clasei muncitoare în procesul distrugerii economice a capitalismului și al creării condițiilor politice și materiale pentru dezvoltarea liberă a noilor relații obștești socialiste, a fost transformată în teoria lui Stalin cu privire la un stat care nu dispare, care trebuie întărit din ce în ce mai mult în toate domeniile vieții obștești și avînd un aparat, căruia i se atribuie un rol prea mare

în construirea socialismului, rol care, mai devreme sau mai târziu, trebuie să înceapă să frneze dezvoltarea factorilor sociali și economici socialiști". Ca urmare a acestei poziții, se afirmă că s-ar manifesta, în Uniunea Sovietică și în țările de democrație populară, o tendință birocratico-etatistă, un proces negativ de creștere peste măsură a puterii și influenței aparatului statal. Statul socialist ar manifesta tendința de a deveni o forță autonomă, de a se situa deasupra societății. Birocratizarea aparatului de stat, pe care autorii programului, în chip cu totul nejust, o leagă organic de dezvoltarea statului socialist, prezentînd-o ca pe o trăsătură caracteristică, ar transforma statul într-o piedică a dezvoltării și lărgirii democrației, într-un instrument de frinare a creșterii elementelor socialiste. Dezvoltarea statului socialist ar fi deci incompatibilă cu dezvoltarea democrației socialiste. Concluzia la care se ajunge este aceea că dispariția statului este o problemă care se pune încă în perioada de trecere, că este o sarcină nemijlocită a acestei etape istorice. În program se spune: „De aici rezultă că, după întărirea puterii clasei muncitoare și a oamenilor muncii în general, problema dispariției treptate a statului apare ca problema fundamentală și hotărîtoare a sistemului obștesc socialist". La temelia tuturor acestor construcții privitoare la așa-zisa tendință de birocratizare a statului socialist și la transformarea lui într-o barieră în calea dezvoltării democrației, se află denaturarea atît a aportului teoretic stalinist la dezvoltarea învățaturii marxist-leniniste despre stat, cît și a procesului însuși de manifestare a acțiunii statale în Uniunea Sovietică și în celelalte țări socialiste.

Adevărul este că Stalin n-a procedat la nici un fel de revizuire a teoriei marxiste a statului, că însemnata lui contribuție la dezvoltarea acestei teorii este în întregime de esență marxist-leninistă, în deplină concordanță cu tezele clasice ale marxism-leninismului și că, dacă se poate vorbi de îndepărtare de la aceste teze, de această îndepărtare sînt vinovați tocmai revizionistii iugoslavi. Marxism-leninismul a arătat necesitatea existenței statului, necesitatea dictaturii proletariatului de-a lungul întregii etape istorice care desparte capitalismul de comunism. Subliniind această idee, Lenin spunea că „esența învățaturii lui Marx despre stat și-a însușit-o numai acela care a înțeles că dictatura unei singure clase e necesară nu numai oricărei societăți împărțite în clase în general, nu numai proletariatului care a doborât burghezia, ci și pentru întreaga perioadă istorică ce desparte capitalismul de societatea fără clase, de comunism". Este un adevăr dovedit cu prisosință de experiența istorică acela al tezei leniniste după care, în perioada de trecere lupta de clasă nu se stinge, ci se manifestă în forme noi, puțînd să îmbrace, în anumite împrejurări și condiții forme deosebit de ascuțite. Pentru a paraliza orice încercare a exploatatorilor de a recuceri pozițiile pierdute, pentru a împiedica renașterea și dezvoltarea elementelor

CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN PODIȘUL CENTRAL MOLDOVENESC*)

(Continuare)

II. SUBREGIUNEA STEMNIC-RACOVA ȘI VALEA BÎRLADULUI SUPERIOR ÎNTRU BUHĂIEȘTI ȘI VASLUI

DE

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, M. DINU și EM. BOLD.

În toamna anului 1955 și în primăvara lui 1956 colectivul de Istorie Veche al catedrei de Istorie R.P.R., în cadrul planului de lucru al catedrei, a continuat cercetările de suprafață începute în 1954, în Podișul Central Moldovenesc.

Aceste cercetări, conform planificării stabilite în 1954, s-au desfășurat în sectorul dintre văile Bîrladului și Racovei (subregiunea Stemnic-Racova, inclusiv valea Bîrladului superior între Buhăiești și Vaslui).

În general, cercetările programate în acest sector s-au efectuat în mare parte, ajungîndu-se la rezultate interesante în ceea ce privește dezvoltarea societății omenești din această regiune, din vremea orînduirii comunei primitive și pînă în perioada feudală inclusiv. Totuși, timpul nefavorabil și vegetația bogată, ca și posibilitățile de deplasare mai dificile, au împiedicat identificarea mai multor locuri cu resturi arheologice.

Regiunea cercetată este o subunitate a Podișului Central Moldovenesc, bine conturată prin caracteristicile ei. Astfel, tipurile de văi și orientarea lor, ca și circulația, sînt deosebite aici față de regiunea de la nord de valea Bîrladului superior. Văile sînt orientate N.V.—S.E., brăzdînd podișul dintre ele, care prin relieful lui înalt și împădurit constituie partea cea mai caracteristică a Podișului Central Moldovenesc.

Ambele văi ale Stemnicului și Rahovei sînt inundabile, ca și valea mai largă a Bîrladului de la Buhăiești la Vaslui. Din punct de vedere geografic, valea Stemnicului, în comparație cu aceea a Racovei, este mai îngustă și cu puțini afluenți pe cursul mijlociu și superior, ceea ce se pare că a determinat o intensitate de locuire mai slabă în trecut.

*) Pentru prima parte a acestei lucrări vezi M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Bold și M. Dinu, *Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc I, Valea Bîrladului superior de la izvoare și pînă la Buhăiești*, în „Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza” Iași, Seria Științe Sociale, tom. I, 1-2, 1955, p. 1 și urm.

Cu toate acestea, bogăția în ape, terenurile bune pentru agricultură și pentru creșterea vitelor de pe terasele văilor și din luncă, precum și abundența în vegetație au constituit elemente de atracție pentru așezările omenești în această subregiune Stemnic-Racova încă din cele mai vechi timpuri.

În ceea ce privește căile de circulație, în sectorul dintre Buhăiești și Vaslui, de pe valea Birladului superior trecea drumul tătarăsc care lega Lembergul cu Caffa.¹⁾ În schimb, circulația pe valea Stemnicului a fost probabil mai redusă, de altfel ca și astăzi, din cauza reliefului înalt, vălurit și împădurit, în special în partea de nord-vest, precum și a inundațiilor din sectorul de sud-est. În comparație cu valea Stemnicului, valea Racovei prezintă condiții mai avantajoase de circulație datorită deschiderii mai largi și a reliefului mai puțin inaccesibil.

Din aceste motive, circulația pe această vale fiind mai lesnicioasă, se putea face pe aici legătura cu valea Birladului superior, de la Vaslui și pînă la Băcești, scurtîndu-se traseul mai ocolit al văii Birladului superior dintre aceste două localități.

Acest sector al Podișului Central Moldovenesc a fost în trecut mai bine cunoscut din punct de vedere arheologic în comparație cu valea Birladului și Coasta Iașilor. Cele dintîi informații arheologice se găsesc în manuscrisul cu răspunsurile învățătorilor din fostul județ Vaslui la *Cestionarul arheologic* al lui Al. Odobescu, precum și în unele manuscrise păstrate de la Gr. Tocilescu și P. Polonic²⁾.

În legătură cu aceasta, amintim că în răspunsurile la *Cestionarul arheologic* al lui Al. Odobescu se dau informații cu privire la Buhăiești, Cetățuia de la Vaslui, Paiu, Secuia și Băcăoani (com. Muntenii de Jos)³⁾.

La fel și într-un manuscris al lui Gr. Tocilescu sînt citate descoperiri de monede de la Oșești⁴⁾, iar în manuscrisul lui P. Polonic sînt menționate în special șanțurile și întăriturile⁵⁾.

În afară de acestea, în unele lucrări și manuscrise mai sînt amintite cîteva descoperiri arheologice întîmplătoare, dintre care mai importantă este aceea din anul 1897 a depozitului de obiecte de bronz de la Rafaila, compus din două fibule de tip *passemblerie*, un vîrf de lance și un fragment de celt⁶⁾.

1) Vezi Em. Diaconescu, *Vechi drumuri moldovenesti. Contribuțiuni în legătură cu luptele lui Ștefan cel Mare pentru ocuparea domniei*, în *Lucrările Societății geografice „Dimitrie Cantemir”*, vol. II, 1949, p. 105.

2) Datele arheologice menționate în aceste manuscrise ca și în altele din arhivă au fost procurate din Repertoriul arheologic al R.P.R., lucrare colectivă în manuscris, pe care am consultat-o cu aprobarea Direcției Muzeului Național de Antichități.

3) Vezi ms. 230 cu răspunsurile la *Cestionarul sau isvod de întrebările la care se cere a se da răspunsuri în privința vechilor așezăminte ce se află în deosebitele comune ale României*, care se păstrează la secția de manuscrise a Academiei R.P.R.

4) Arhiva Muzeului Național de Antichități, dosarul 1894, nr. 20, f. 29-30.

5) Secția de manuscrise a Academiei R.P.R., ms. cu numărul provizoriu 22/940.

6) Vezi M. Petrescu-Dimbovița, *Contribuții la problema sfîrșitului epocii bronzului și începutului epocii fierului în Moldova*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche” IV, 1953, 3-4, p. 461 și nota 1.

În ceea ce privește descoperirile monetare, pe lângă cele citeva monede imperiale romane de la Vaslui și Coșești⁷⁾ și altele feudale de tip moldovenesc, din vremea lui Ștefan cel Mare, tot de la Vaslui⁸⁾, menționăm tezaurul de monede imperiale romane de la Oșești⁹⁾. La aceste descoperiri monetare cunoscute mai de mult, trebuie adăugate și descoperirile recente de tezaure imperiale romane de la Hîrșova¹⁰⁾, Munteștii¹¹⁾ și Cursești¹²⁾ cu emisiuni din sec. I—III e. n.

Pe lângă acestea, mai sînt unele informații de caracter arheologic și numismatic în Marea Dicționar Geografic, precum și în dosarele din arhiva Muzeului Național de Antichități și de la secția de manuscrise a Academiei R.P.R.

Cele mai multe date arheologice s-au obținut însă cu prilejul recunoașterilor efectuate pe teren de C. Cihodaru și de membrii colectivului șantierului Poienestii.

Astfel, în anii 1931—1933, C. Cihodaru a făcut o serie de recunoașteri pe văile Stemnicului (Rafaila, Răduștii și Bălești), Racovei (Toporăștii, Bleșca, Ivănești, Broșteni, Hîrșoveni, Coșești, Hîrșova și Oprîșița) și valea Birladului superior (Rediu și Ștefan cel Mare lângă Vaslui)¹³⁾. Cu prilejul acestor cercetări de suprafață s-au identificat resturi de locuire cucuteniană, îndeosebi din faza Cucuteni A, pe Dealul „Piciorul Hîrbului” de la Rafaila, pe locul „Coadă Siliștei” de la Bălești, în jurul satului Toporăștii, precum și în diferite puncte de la Bleșca, Coșești, Oprîșița, Hîrșoveni (fază neprecizată), Rediu și Ștefan cel Mare.

În afară de acestea, s-au mai semnalat și alte resturi din epoca bronzului la Bălești „Coadă Siliștei” și la Toporăștii lângă sat, din La Tène pe capul Dealului Morii de la Broșteni și pe Dealul Făgărășului de la Coșești, precum și din perioada prefeudală pe dealurile Făgărășului de la Coșești, Hîrboanele de la Răduștii, Coadă Siliștei de la Bălești și Prisacu de la Oprîșița. De asemenea, au mai fost semnalate mobile la Hîrșoveni și Coșești și s-a găsit o monedă romană din sec. II e. n. la Coșești.

Alte recunoașteri s-au efectuat în 1949 pe valea Racovei, în sectorul dintre Armășoia și Laza, în cadrul șantierului arheologic Poienestii de sub conducerea lui Radu Vulpe¹⁴⁾. Cu prilejul acestor cercetări s-au identificat resturi de locuire din faza Cucuteni A lângă satul

7) Informație de la C. Cihodaru.

8) *Marile Dicționar geografic al României*, vol. IV, p. 626.

9) Arhiva Muzeului Național de Antichități, dosarul 1894, nr. 20, f. 29—30.

10) „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, I, 1950, 1, p. 43.

11) D. Tudor, *Tezaurul de denari imperiali de la Munteștii*, în „Studii și Cercetări Științifice”, Iași, V, 1954, p. 34.

12) M. Dinu, *Tezaurul de denari romani de la Cursești*. Comunicare prezentată la 22 mai 1955 la cea de-a doua sesiune științifică a Universității „Al. I. Cuza” Iași (în manuscris).

13) C. Cihodaru, *Contribuțiuni pentru fixarea unei bărți preistorice a Datiei, Stațiuni preistorice din județul Vaslui*, în „Arta și Arheologia”, 7—8, 1931—32, p. 31—32, 43, 50.

14) Cf. R. Vulpe, *Săpăturile de la Poienestii*, în *Materiale arheologice I*, 1953, p. 475 și urm.

Slobozia și la punctul „Piciorul Grosului” de la Lingurari și din La Tène pe movila de la Laza, de pe dealurile Hușenilor de la Gologofta și Vîrteguț de la Hirșova, într-un punct din marginea de sud a satului Hirșova și pe dealul Prisacu de la Oprișița.

De asemenea, tot de către același colectiv s-au identificat resturi de locuire de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV e.n.) pe dealurile Vîrteguț de la Hirșova, Hirșoanele de la Răduiești, Hușeni de la Gologofta și Prisacu de la Oprișița, precum și din perioada feudală pe Dealul Vîrteguț de la Hirșova. În afară de acestea, pe Dealul Morilor de la Armășoia s-a descoperit o aplică scitică cruciformă de bronz cu ornamente zeomorfe de stil scitic, care a fost publicată de Anton Nițu¹⁵⁾. În ceea ce privește Movila Mare de la Hirșoveni amintită în lucrarea din 1938 a lui C. Zagoritz relativ la valuri, s-a precizat că presupusa movilă din marginea satului, atribuită lui Ștefan cel Mare, reprezintă în realitate un grind natural fără de urme arheologice.

Recent, s-au mai făcut și alte descoperiri de către prof. Florentina Banu de la școala medie din Vaslui, în cadrul planului de cercetări de suprafață stabilit în colaborare cu Muzeul de Antichități din Iași. Cu ocazia acestor cercetări s-au descoperit resturi de locuire din La Tène la Albești, din Hallstatt, La Tène, începutul epocii migrațiilor și perioada feudală (sec. XVII—XVIII) la Ivănești, precum și urne de incinerare de la începuturile epocii migrațiilor la Gologofta, tot materialul colectat fiind identificat cu ajutorul specialiștilor din Iași.

Foarte puține din așezările semnalate au fost cercetate prin sonde și săpături. Astfel, pe valea Stemnicului dr. Gr. Buțoreanu și N. Beldiceanu în 1892 și 1895¹⁶⁾ și C. Cihodaru în 1933¹⁷⁾ au făcut sonde în așezarea neolitică din faza Cucuteni A de la „Piciorul Hirbului” de la Rafaila. De asemenea, s-au efectuat sonde în așezarea din aceeași epocă de la Bălești, care a fost cercetată în 1929 tot de C. Cihodaru¹⁸⁾. Pe valea Racovei s-au executat în 1931 sonde de către O. Tafrași și C. Cihodaru în așezarea neolitică din faza Cucuteni A de pe Dealul Făgărașului de la Coșești¹⁹⁾, un sondaj de C. Cihodaru în 1931 în așezarea cu resturi din faza Cucuteni A și de la începutul epocii migrațiilor de la Ivănești-Dejugăți²⁰⁾ și sonde mai mari în 1936 în așezarea neolitică și în necropola din La Tène și de la începu-

15) A. Nițu, *Despre unele urme scitice în Moldova*, în *Materialc arheologice*, vol. I, 1933, p. 3 și urm.

16) Arhivele Statului din București, dosarul Ministerului Instrucțiunii Publice 38/1897. f. 19 și 46.

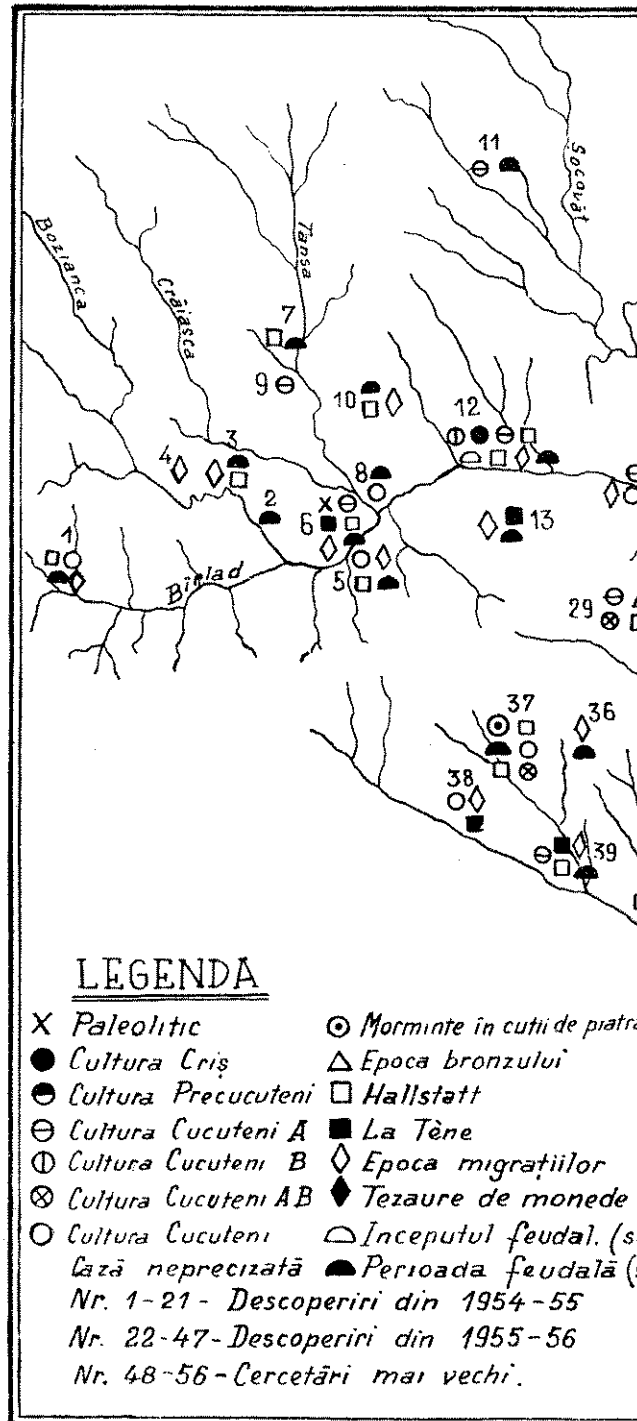
17) C. Cihodaru, *Stațiunea eneolitică de la Rafaila*, în *Anuarul Liceului M. Kogălniceanu*, Vaslui, 1933—1934, p. 220 și urm.

18) C. Cihodaru, *Contribuțiuni pentru fixarea unei bărți preistorice a Daciei*, p. 43 și urm.

19) *Ibid.*

20) C. Cihodaru, *Urme din epoca de bronz și dovezi străvechi despre incinerarea morților. Descoperirile arheologice din județul Vaslui*, în „*Arta și Arheologia*”, 9—10, 1933—34, p. 83. Vezi și „*Studii și Cercetări de Istorie Veche*”, I, 1950, 1, p. 43 și R. Vulpes, *op. cit.*¹⁵⁾, p. 484.

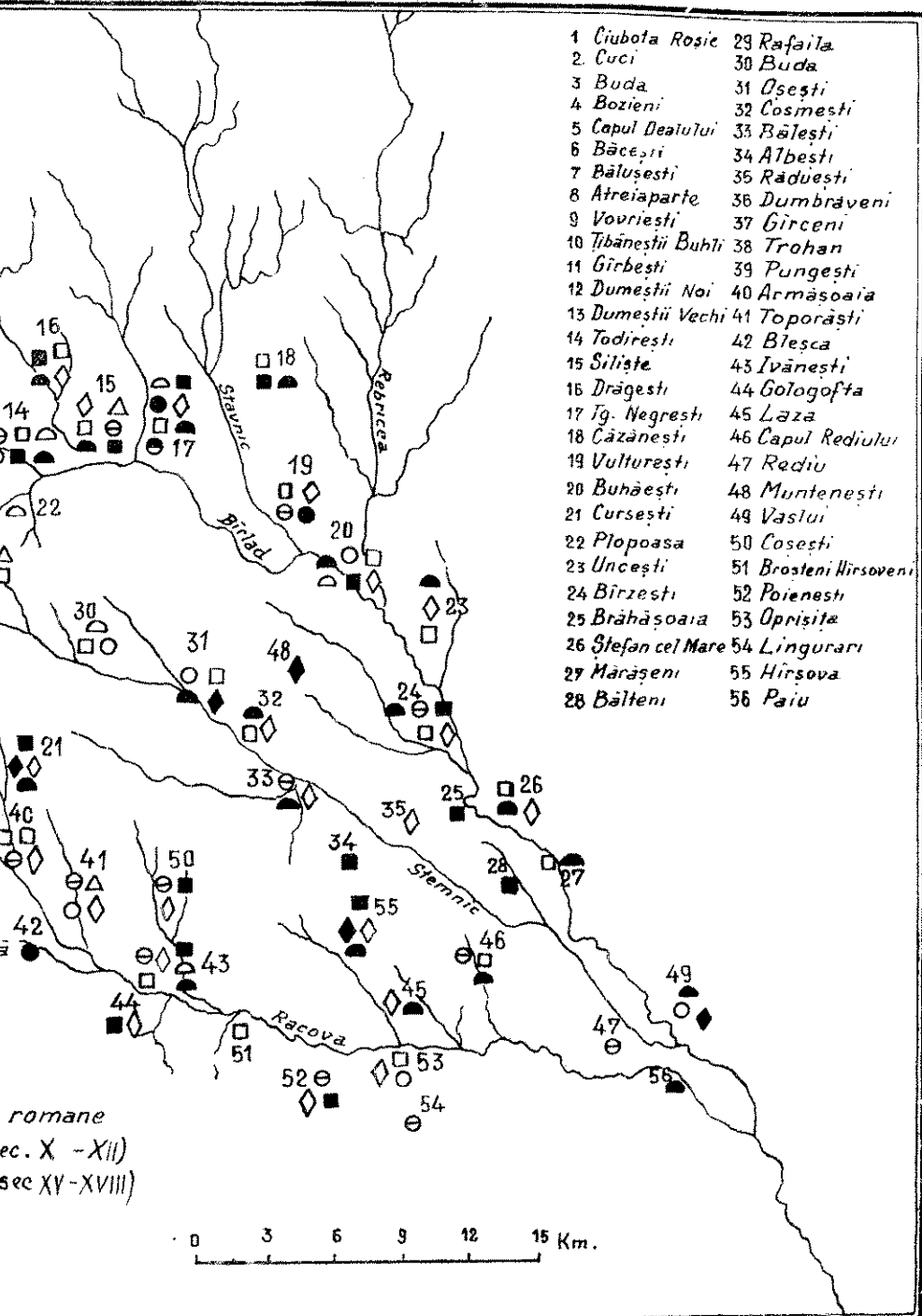

LEGENDA

X	Paleolitic	⊙	Morminte în cutii de piatră
●	Cultura Criș	△	Epoca bronzului
◐	Cultura Precucuteni	□	Hallstatt
⊖	Cultura Cucuteni A	■	La Tène
⊕	Cultura Cucuteni B	◇	Epoca migrațiilor
⊗	Cultura Cucuteni AB	◆	Tezaure de monede
○	Cultura Cucuteni	◑	Inceputul feudal. (s Lază neprecizată
		◑	Perioada feudală (s Lază neprecizată
- Nr. 1-21 - Descoperiri din 1954-55
 Nr. 22-47 - Descoperiri din 1955-56
 Nr. 48-56 - Cercetări mai vechi.

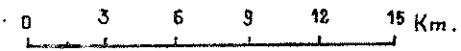
Fig. 1. Harta descop

1 Ciubota Roșie	29 Răfăila
2 Cuci	30 Buda
3 Buda	31 Oșești
4 Bozieni	32 Cosmești
5 Capul Dealului	33 Bălești
6 Băcești	34 Albești
7 Bălușești	35 Rădușești
8 Atrăiașești	36 Dumbrăveni
9 Vovrișești	37 Gîrceni
10 Tîbănești Buhli	38 Trohan
11 Gîrbășești	39 Pungesti
12 Dumăștii Noi	40 Armășoara
13 Dumăștii Vechi	41 Toporaști
14 Todirești	42 Bleșca
15 Siliște	43 Ivănești
16 Drăgești	44 Gologofta
17 Ig. Negrești	45 Laza
18 Căzanești	46 Capul Rediului
19 Vulturești	47 Rediu
20 Buhăești	48 Muntenesti
21 Cursesți	49 Vaslui
22 Plopoasa	50 Coșești
23 Uncești	51 Broșteni Hirsoveni
24 Bîrzesti	52 Poienest
25 Brăhășoara	53 Ūprîșița
26 Ștefan cel Mare	54 Lingurari
27 Mărășeni	55 Hirsova
28 Bălteni	56 Paiu

romane
sec. X - XII)
sec XV - XVIII)

Slo
pe
gut
și j

de
dea
de
da
Mo
bro
Ar
tit
că
Ma
gio

Ba
su
oc
la
rie
ci
ria

da
di
în
la
ea
de
T
p
1
e
1

—

v

f

c

z

f

f

lul epocii migrațiilor de pe Dealul Teilor de la Poienești²¹). În afară de acestea, recent numărul sondajelor de pe valea Racovei a mai crescut cu încă unul, în urma cercetărilor de la Cursești din 1954, efectuate în cadrul colectivului de Istorie Veche al catedrei de Istorie R.P.R. de la Facultatea de Istorie și Filologie din Iași.

Pînă în prezent în această regiune nu s-a făcut decît o singură săpătură mai mare în 1949 pe Dealul Teilor de la Poienești de către un colectiv al Academiei R.P.R., condus de Radu Vulpe, cercetîndu-se, pe lîngă resturile de locuire din neolitic, două importante necropole, dintre care una din sec. II—I î.e.n., din care s-au săpat 57 morminte și o alta de la începuturile epocii migrațiilor, din care s-au dezvelit 78 morminte cu un interesant inventar²²).

Din datele de mai sus rezultă că pînă la cercetările de suprafață întreprinse de colectivul nostru, în regiunea Stemnic-Racova se cunoșteau 43 descoperiri provenite din 23 localități. Majoritatea descoperirilor datau din neolitic, faza Cucuteni A, La Tène și începutul epocii migrațiilor. În schimb, din epoca bronzului, Hallstatt și perioada feudală erau mai puține dovezi. Din descrierile transmise relativ la locuirile de descoperire se poate trage concluzia că cele mai multe dintre ele se află pe ultimele prelungiri ale dealurilor.

Deși regiunea a fost mai bine cercetată în trecut, în comparație cu alte sectoare din Podișul Central Moldovenesc, totuși s-a impus continuarea cercetărilor metodice de suprafață, pe de o parte pentru completarea hărții arheologice a regiunii respective cu noi descoperiri, iar pe de alta pentru verificarea unora din informațiile mai vechi lipsite de precizii.

În cele ce urmează prezentăm rezultatele obținute recent și mai demult în această subregiune, grupînd descoperirile pe cele trei văi cercetate: valea Bîrladului superior, în continuare, între Buhăiești și Vaslui, valea Stemnicului și valea Racovei (fig. 1). Cu prilejul prezentării acestor rezultate vom lua în considerație și tot ceea ce se cunoaște din literatură, precum și informațiile inedite în legătură cu descoperirile arheologice din regiunea cercetată.

Atît în text cît și pe harta descoperirilor, localitățile cercetate recent au numerele în continuare a celor din anul 1955 (nr. 22—44), după care urmează numerele localităților cu descoperiri arheologice și numismatice cunoscute mai de mult²³).

Înainte de a prezenta aceste rezultate, în ordinea cunoscută, menționăm că prin cercetările de suprafață întreprinse recent la Todirești și Cursești, unde se făcuseră deja recunoașteri de către unii membri

21) C. Cihodaru, *Poienești-Tamasidava. O așezare carpică în Moldova centrală*, în „Arta și Arheologia”, 13—14, 1957—58, p. 30 și urm.

22) R. Vulpe, *op. cit.*¹⁾, p. 253 și urm.

23) Pe harta descoperirilor arheologice din Podișul Central Moldovenesc din lucrarea de față s-au corectat semnele convenționale de la localitățile cu nr. 8, 9 și 10, indicate greșit pe harta publicată în articolul anterior din 1955.

ai colectivului nostru în 1954 și 1955, s-au mai identificat puncte noi cu resturi de locuire din vremea orînduirii comunei primitive.

Astfel, în partea de sud a comunei Todirești (r. Negrești, reg. Iași), pe malul drept al Bîrladului, pe drumul de țară care duce spre satele Plopoasa și Rafaila s-a semnalat o așezare cu resturi de locuire din Hallstatt și perioada feudală (sec. XVII), situată pe un bot de deal care înaintează în direcția N.V.—S.E. spre șesul Bîrladului. Resturile ceramice sînt masate spre coasta de est a dealului, pe proprietatea locuitorului Ion Cracană din satul Todirești.

De asemenea, la Cursești (r. Vaslui, reg. Iași), în afară de descoperirea așezărilor geto-dacice din vremea Provinciei Dace, una pe

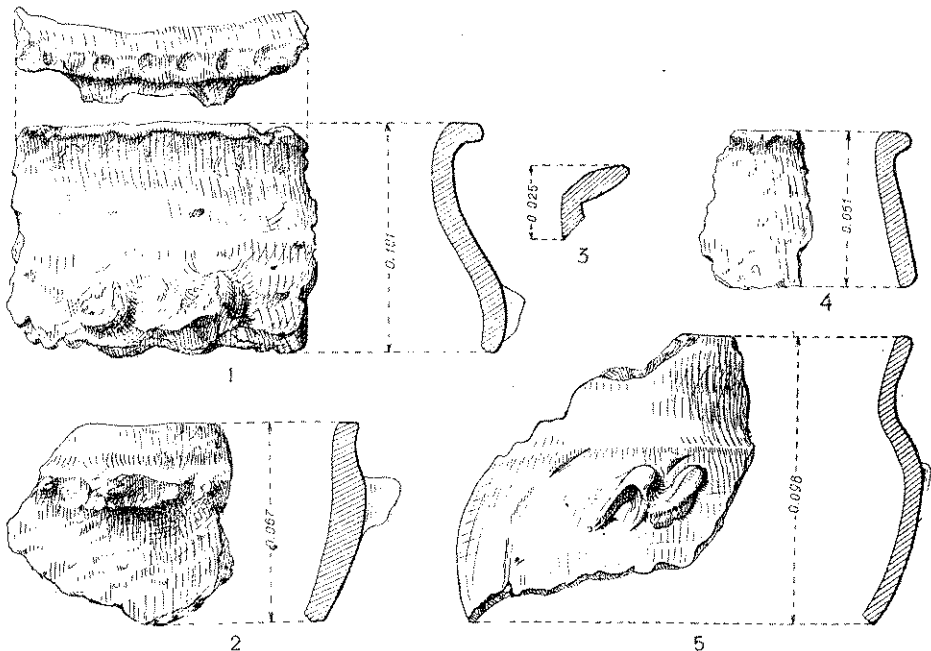

Fig. 2 — Birzești. Ceramică din La Tène

Dealul Matei și alta pe Dealul Sbiera, în cuprinsul căreia se afla și un tezaur cu monede imperial romane (sec. II—III e.n.)²⁴⁾, s-au identificat și alte așezări în diferite puncte de la extremitățile satului. Astfel, la cca 3 km de partea de N.—N.V. a satului, în punctul numit „Hara-goșa”, de pe versantul vestic al dealului care desparte comuna Cursești de satul Dumbrăveni, s-a descoperit o așezare cu ceramică La Tène de tradiție hallstattiană. Cele mai multe fragmente ceramice de pe acest loc au fost culese de pe proprietatea locuitorilor G. Palade și Iorgu Palade din Cursești-Vale. Așezarea ocupă o poziție dominantă, fiind

24) M. Dinu, op. cit. ¹²⁾ (în manuscris).

situată pe terasa medie a văii Dumbrăvenilor, care este orientată N.S. Partea de N.—N.E. a Dealului Haragoșa, numit de locuitori și Dealul Bogdana, este împădurit, iar în sectorul de V. și S.V. pantele acestui deal ajung pînă la apa Dumbrăveni, care separă acest deal de Dealul Chițcani, unde s-au descoperit cîteva așezări de la începutul epocii migrațiilor și din perioada feudală. De asemenea, pe una din terasele Dealului Haragoșa, situată la cca 500 m V.—N.V. de punctul amintit, în locul numit de băștinași „La Case”, sînt indicii ale unei așezări medievale (sec. XV—XVII?), probabil vechea vatră a satului Dumbrăveni.

De asemenea, în partea de N.—N.V. a satului Cursești-Vale, la punctul numit „Cordișa” de pe stînga ripii cu același nume, pe proprietatea locuitorului Gh. Gemene, cu ocazia lucrărilor de sapă din vara anului 1956, s-au descoperit cîteva fragmente ceramice și un vîrf de

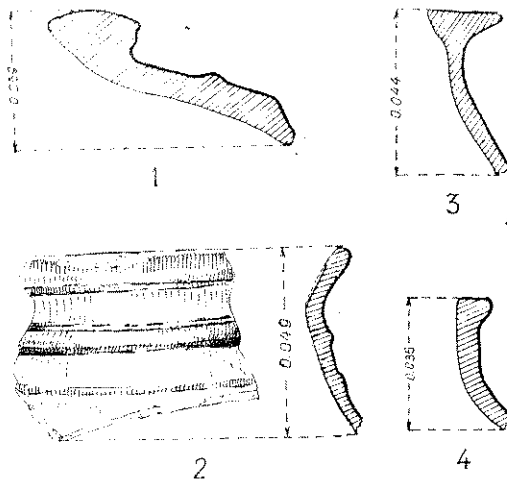

Fig. 3 — Birzești. Ceramică de la începutul epocii migrațiilor (sec. III-IV)

săgeată de fier medieval cu două aripioare (fig. 11). Locul descoperirii are o poziție dominantă, aflîndu-se pe versantul V.—S.V. al Dealului Cordișa în punctul unde acesta face legătura cu pădurea Dudaia.

22. *Plopoasa*, comuna Rafaila, (r. Negrești, reg. Iași). La cca 500 m S.—S.V. de satul Plopoasa, pe poteca ce duce spre Rafaila, s-a descoperit o așezare medievală cu fragmente ceramice din sec. XVII—XVIII, resturi dintr-un cuptor probabil de ars oale, din care s-a dezvelit un colț, precum și bucăți de lipitură de la o locuință. Într-o ruptură a malului care secționează cuptorul s-a putut observa stratul de arsură de culoare roșie, gros de cca 20—30 cm, suprapus de un strat de cenușă de 0,01 m grosime. Forma de teren pe care se găsește această așezare este un bot din dealul Rafaila cu terasa în trepte, cuprins între Dealul Stejar la N.V. și Pogonatul la S.E. Botul acestui deal se află la con-

fluența a două pârâișe care se varsă în apa Bîrladului în fața satului Todirești.

23. *Uncești* (r. Negrești, reg. Iași). Pe șoseaua Buhăiești-Vaslui, la cca 3 km sud de gara Buhăiești, pe malul stîng al Bîrladului, se află o așezare cu resturi de locuire din Hallstatt, începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV) și perioada feudală (probabil sec. XVII). Printre resturile acestei așezări care sînt răspindite pe terasa medie din stînga Bîrladului, se relevă foarte multe bucăți de vălătuci de la locuințe.

24. *Bîrzești* (r. Vaslui, reg. Iași). a) La cca 500 m S.—S.V. de gara Bîrzești, pe Dealul Morii, cuprins între pîrăul Bîrzești la N.—N.E. și valea Bîrladului la sud, s-a descoperit o bogată și întinsă stațiune cu resturi de locuire din neolitic (faza Cucuteni A), Hallstatt, La Tène (fig. 2, 1—5), începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV) (fig. 3, 1—4) și perioada feudală (fig. 8, 12).

Poala acestui deal, înaltă de cca 8—10 m față de albia majoră a Bîrladului, prezintă un mal mai abrupt în colțul N.V., unde sînt masate resturile așezărilor Cucuteni, Hallstatt și La Tène și mai lină spre S. și S.E., unde predomină resturile de locuire de la începutul epocii migrațiilor și din perioada feudală. La piciorul pantei se găsesc mai multe izvoare cu apă potabilă, ceea ce a contribuit, desigur, în trecut, la alegerea acestui loc pentru așezare.

b) La E. și N.E. de Dealul Morii, peste pîrăul Bîrzești, la cca 1 km N.E. de gară, în punctul numit „Ludeasca”, pe dealul cu același nume, s-a descoperit o așezare cu resturi de locuire neolitică (faza Cucuteni A), Hallstatt, La Tène, începutul epocii migrațiilor și perioada feudală (sec. XVII)²⁵⁾. Printre resturile mai importante din această așezare menționăm ceramica neolitică, de tip Cucuteni A, reprezentată prin fragmente de vase ornamentate atît cu decor adîncit (fig. 4, 1), ca în așezarea din aceeași fază de la Trușești, cît și cu motive pictate de benzi spiralice sau meandrice. În ceea ce privește ceramica pictată, se distinge un fragment decorat cu motive meandrice de culoare brun roșcat, conturate cu negru și cu interspații pictate cu culoarea albă, ca în maniera tehnicii ceramicii pictate de tip Ariușd (fig. 4, 4).

Stațiunea de pe Dealul Ludeasca, menționată și sub numele de „Tîrgușorul Ludești”, a fost cercetată în 1931 de C. Cihodaru, care a presupus că a existat aici o așezare din epoca bronzului²⁶⁾.

25. *Brăhăsoaia*, comuna Ștefan cel Mare (r. Vaslui, reg. Iași). În marginea de sud a satului Brăhăsoaia, pe o prelungire a versantului estic al Dealului Bucium, la punctul numit „Sub Pădure” s-a descoperit o așezare din La Tène cu ceramica de tradiție hallstattană lucrată cu mîna.

25) Recunoașteri efectuate în 1954 de D. Teodoru, student la Facultatea de Istorie și Filologie din Iași.

26) Pentru descoperirile mai vechi vezi Marele Dicționar Geografic al Romîniei, vol. I, p. 461 și Gr. Tocilescu, ms. 5144/65 de la Secția de manuscrise a Academiei R.P.R. Cercetările mai noi ale lui C. Cihodaru sînt inedite.

Terenul în acest loc se prezintă sub forma unui pînten, detașat din terasa inferioară din dreapta Bîrladului și înalt de 14—17 m față de albia majoră a Bîrladului.

26. *Ștefan cel Mare* (r. Vaslui, reg. Iași). a) În marginea de sud a satului, de la ultimele case și pînă la cotitura principală a șoselei în acest loc, pe o distanță de cca 400 m, s-a identificat o așezare de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV), în cuprinsul căreia s-au găsit bucăți de vîlătuci bine arși, fără pleavă în compoziția lor, o ceramică fină lucrată la roată din pastă de culoare cenușie, asociată cu o altă specie zgrunțuroasă, de calitate inferioară, precum și cu fragmente de amfore romane tîrzii.

Așezarea se află pe versantul vestic al Dealului Bîrladului, care în acest loc, prin prelungirea mai puțin accentuată a pantelor, prezintă condiții favorabile de locuire.

b) Pe versantul estic al Dealului Bîrladului, în punctul numit de localnici „La Poștă”, situat la cca 400 m de capul dealului, în dreapta riului Telejna care se varsă puțin mai la sud de riul Bîrlad, s-a descoperit o așezare cu resturi ceramice de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV) și din perioada feudală (sec. XVI—XVII). Așezarea ocupă poalele versantului sud-estic al acestui deal.

c) La extremitatea sudică a Dealului Bîrlad, orientat N.-N.V.—S.-S.E, în punctul numit „Capul Dealului”, s-a identificat o așezare cu resturi de locuire din prima epocă a fierului, de la începutul epocii migrațiilor și din perioada feudală (sec. XVIII). Locul așezării se află la confluența riului Telejna cu apa Bîrladului și la întretărirea șoselei Vaslui—Roman cu drumul gării Bălteni.

27. *Mărășeni*, comuna Ștefan cel Mare (r. Vaslui, reg. Iași). În fața gării Bălteni, la cca 500 m nord-est de gară, în dreptul drumului ce leagă gara cu șoseaua Vaslui—Roman, între calea ferată și apa Bîrladului, se află un scruntar înalt de cca 2—3 m deasupra văii inundabile a Bîrladului, care poartă numele de „Grindul Oilor”. Pe acest loc s-au descoperit mai multe fragmente ceramice, dintre care unele provin dintr-o așezare din prima epocă a fierului și altele probabil dintr-o așezare din vremea orînduirii feudale.

În afară de aceasta, locuitorul Alecu Iovu, care are locuința pe acest teren, susține că atunci cînd s-a construit șoseaua din acel loc s-au scos 11 schelete umane, care au fost apoi reînhumate în cimitirul satului.

28. *Bălteni* (r. Vaslui, reg. Iași). La cca 7—800 m V. de gara Bălteni este o ușoară mamelonare a terenului care culminează cu Dealul Siliștea, pe panta căruia se află comuna Bălteni (satul Băltenii din Vale). Pe prima ridicătură, cu care începe Dealul Siliștea, se găsește o stațiune feudală (sec. XV—XVII). Panta de deal pe care se află așezarea are o formă alungită cu orientarea N.V.—S.E., iar fragmentele ceramice se găsesc în majoritatea lor pe latura de S.E.

29. *Rafaila* (r. Negrești, reg. Iași). a) În marginea de V.—N.V. a satului Rafaila, pe dealul împădurit numit „Piciorul Hîrbului”, cuprins între pîraiele Stemnic și Rece, se află o așezare neolitică cu cera-

mică pictată din fazele Cucuteni A și A—B. Așezarea este situată pe versantul V. N.V. al unui deal orientat N.-N.E.—S.-S.V. Laturile de V.

Fig. 4 — Ceramică neolitică din faza Cucuteni A de la Birzești (nr. 1,4) Rafaila (nr. 2), Buda (nr. 5), Bălești (nr. 3, 8-9), și din faza Cucuteni A-B de la Rafaila (nr. 6-7).

și SV. ale acestui deal sînt abrupte și greu accesibile, ca la majoritatea așezărilor cucuteniene.

Așezarea a fost cercetată și mai înainte în 1892 și 1895 de N. Beldiceanu și Gr. Buțureanu și în 1933 de C. Cihodaru, descoperindu-se aici resturi neolitice din faza Cucuteni A²⁷⁾. Prin recunoașterile recente efectuate pe același loc s-a dovedit că în afară de ceramica din faza Cucuteni A, caracterizată prin benzi pictate înguste (fig. 4, 2), sînt aici și alte fragmente ceramice de cupe și străchini, aparținînd fazei Cucuteni A—B (fig. 4, 6—7).

b) În partea de sud a comunei Rafaila, la punctul numit de localnici „Iezer”, care este un deal mărginit la vest de apa Stemnicului și la est de un pîrîias, se află o așezare cu ceramică foarte fragmentară și corodată, care datează probabil din faza Cucuteni A și din prima epocă a fierului.

30. *Buda*, comuna Rafaila (r. Negrești, reg. Iași). a) În marginea de est a satului Buda, pe ultimele prelungiri ale Dealului Bisericii de

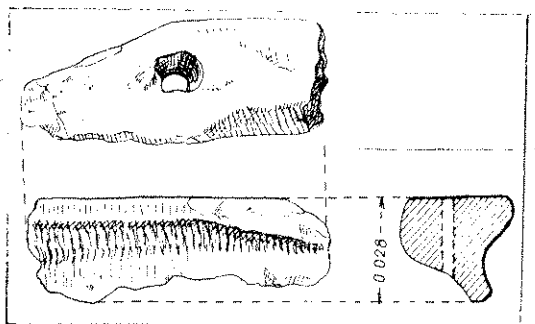

Fig. 5 — Buda—Rafaila. Margine de cazan din perioada feudalismului timpuriu

pe stînga Stemnicului, s-au descoperit resturi ceramice dintr-o așezare neolitică din faza Cucuteni A și cîteva fragmente din epoca feudalismului timpuriu (sec. X—XIII). Dintre fragmentele ceramice neolitice descoperite aici, menționăm unul cu decor adîncit (fig. 4, 5), similar aceluia din așezarea de la Trușești din Depresiunea Prutului Mijlociu, iar din acelea aparținînd feudalismului timpuriu se distinge o buză de cazan prevăzută cu un orificiu vertical (fig. 5).

b) La est de Dealul Bisericii, în stînga Stemnicului, se află Dealul Alba, care este despărțit de Dealul Bisericii printr-o văiușă. Pe ultimele prelungiri de S.V. ale acestui deal s-a descoperit o întinsă așezare cu resturi de locuire din faza Cucuteni A, Hallstatt și probabil din epoca feudalismului timpuriu.

c) La aproximativ 100 m de Dealul Alba și la jumătatea drumului dintre Buda și Oșești, pe stînga Stemnicului, s-au găsit cîteva fragmente ceramice lucrate cu mîna din pastă grosolană și cu cioburi

27) C. Cihodaru, *Stațiunea eneolitică de la Rafaila*, p. 200 și urm.

pisate în compoziția ei, care documentează o așezare hallstattiană târzie. În afară de acestea s-a mai descoperit aici și un fragment dintr-un vas lucrat la roată, din pastă de culoare cărămizie pe ambele fețe și cenușie în interior, care datează probabil din perioada feudală. Resturile acestea ceramice puțin numeroase au fost descoperite în partea de sud a dealului, în dreptul drumului de țară Buda-Oșești.

31. *Oșești* (r. Vaslui, reg. Iași). a) La punctul numit de localnici „Hăstăoia”, care se află la o distanță aproape egală între satul Buda și extremitatea vestică a comunei Oșești, s-a descoperit o așezare cu fragmente ceramice, dintre care unele corodate dintr-o fază neprecizată a culturii cucuteniene și altele mai numeroase din prima epocă a fierului. Fragmentele ceramice, destul de rare de altfel, sînt împrăștiate pe o suprafață de cca 1 km. Așezarea ocupă partea de S.V. a Dealului Fîstici și este localizată pe două mamelonări care se pierd în valea Stemnicului.

b) În marginea de vest a comunei Oșești, la cca 100 m de moara comunală, la poalele Dealului Fîstici, care în acest loc poartă numele de Dealul Luncii, s-a descoperit o bogată și întinsă așezare din Hallstattul târziu și La Tène-ul cu ceramica lucrată cu mina. Dealul Fîstici, și respectiv Dealul Luncii, orientat N.V.—S.E., este mărginit la N.V. de lunca Stemnicului, iar la S.E. de drumul de țară Oșești-Fîstici.

c) În punctul numit „Tîntirim” de pe stînga Stemnicului, din marginea de N.E. a comunei Oșești și la cca 800 m distanță de marginea satului, s-a descoperit un cimitir din perioada feudală. Locul cimitirului se află la o lutărie, în ale cărei maluri tăiate, la 0,80 m adîncime, se pot observa scheletele orientate cu capul la vest și picioarele la est.

Tot pe teritoriul satului Oșești, în anul 1894, cu ocazia arăturilor de primăvară, s-a descoperit un vas cu mai mulți denari romani din sec. II e. n., dintre care s-au achiziționat numai 36 bucăți pentru Muzeul Național de Antichități²⁸⁾.

32. *Cosmești* (r. Vaslui, reg. Iași). a) La punctul numit „Capul Dealului”, de pe ultimele prelungiri ale dealului cuprins între Stemnic și pîrăul Ruginoasa, s-a descoperit o stațiune cu resturi de locuire de la începutul epocii migrațiilor și din vremea orînduirii feudale. Cele mai multe din aceste fragmente ceramice au fost culese de pe proprietatea locuitorilor Merilă, N. Sterică din Comuna Oșești.

b) La est de pîrăul Ruginoasa, în punctul numit „Grama”, de pe un dîmb care culminează cu dealul Ruginoasa, s-a descoperit o așezare cu unele resturi ceramice mai vechi, din prima epocă a fierului, și cu altele mai noi de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV). În cuprinsul acestei așezări, tăiată la mijloc de drumul de țară Oșești—Cosmești, fragmentele ceramice sînt rare și răspîndite pe o suprafață destul de întinsă.

c) Pe malul drept al Stemnicului, pe dealul din fața stațiunii de la punctul Grama, s-au găsit cîteva fragmente ceramice, precum și resturi de vălătuci arși și cu nisip în compoziția lutului. Unele fragmente cera-

28) Arhiva Muzeului Național de Antichități, dosar 1894, nr. 20, f. 29—30.

mice datează din prima epocă a fierului și altele de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV e.n.).

d) Pe locul izlazului comunal din marginea de est a satului Cosmești de pe stînga Stennicului, s-a descoperit o întinsă așezare feudală

Fig. 6 — Bălești. Ceramică neolitică din faza Cucuteni A

cu resturi ceramice din sec. XVII—XVIII. Pe marginea de sud a acestei așezări trece șoseaua națională Oșești—Vaslui.

33. Bălești, comuna Cosmești (r. Vaslui, reg. Iași).

La punctul numit „Coadă Siliștei”, de pe teritoriul satului Bălești, la

poalele Dealului Lotului, cuprins între apa Stemnicului, pe stînga și satul Bălești pe dreapta, se află o întinsă așezare de tip Cucuteni A caracterizată prin ceramica pictată cu motive spiralice sau meandrice din bandă îngustă (fig. 4, 3, 8—9 și fig. 6, 1—5), specie frecventă în așezările de acest fel din Podișul Central Moldovenesc. Printre fragmentele ceramice colectate recent din această așezare se remarcă unul care provine de la un suport decorat cu motive geometrice de culoare albă și roș-cărămizie (fig. 6, 4) și un altul din buza unui vas, pictat pe ambele fețe cu motive în formă de hașuri de culoare neagră (fig. 4, 9).

În cuprinsul acestei așezări, în afară de resturile neolitice din care nu lipsesc nici fragmentele ceramice decorate cu benzi spiralice mai late (fig. 4, 3), s-au descoperit și cioburi mai noi de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV), care provin din vase lucrate la roată din pastă fină de culoare cenușie (fig. 7, 1—5), precum și din altele din pastă

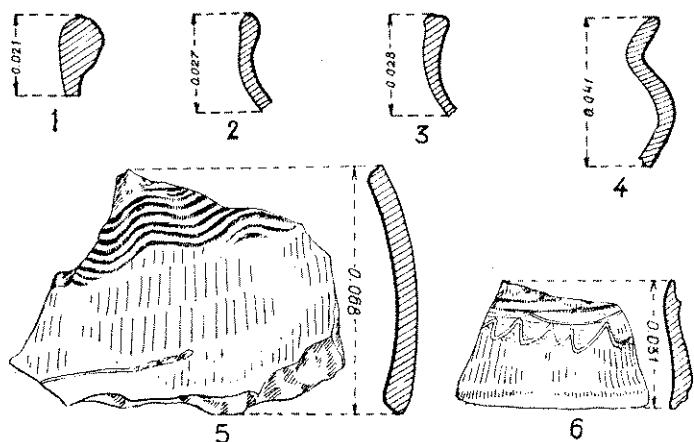

Fig. 7 — Bălești. Ceramică de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV).

zgrunțuroasă de calitate inferioară (fig. 7, 6). În afară de acestea, tot aici s-au descoperit și alte fragmente ceramice lucrate la roată, care datează din vremea orînduirii feudale (sec. XV—XVII, fig. 8, 1—2, 6—7).

După cum se știe, această stațiune a fost cercetată și mai înainte printr-o serie de sondaje efectuate în 1930 și 1933 de C. Cihodaru. Autorul acestor cercetări a menționat numai resturile din faza Cucuteni A, din epoca bronzului(?) și de la începutul epocii migrațiilor²⁹⁾. Prin recunoașterile recente efectuate la fața locului s-au găsit în plus și altele din perioada feudală (sec. XV—XVII). În schimb nu s-au descoperit urme din epoca bronzului, care, în general, pînă în prezent, sînt slab documentate în această parte a Moldovei.

²⁹⁾ C. Cihodaru, *op. cit.*²⁷⁾, p. 204 și urm. și de același. *Contribuțiuni pentru fixarea unei bărți preistorice a Daciei*, p. 48 și urm.

34. *Albești*, comuna Delești (r. Vaslui, reg. Iași).

În partea de est a satului Albești se află pădurea Stelea prin care trece drumul spre Tilhărești. Pe stînga acestui drum și spre N, în ogrorul lui D. Popescu din Albești, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice lucrate cu mina, care provin dintr-o așezare neolitică din faza Cucuteni A (fig. 9, 6)³⁰⁾.

35. *Răduiești* (r. Vaslui, reg. Iași).

În fața satului Răduiești, pe Dealul Hirboanelor, din marginea șoselei Bălteni—Delești și în stînga pirăului Stemnic, se află o așezare de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV) identificată mai demult de C. Cihodaru³¹⁾. Ceramica descoperită recent aici se caracterizează atît printr-o specie cu pastă cenușie de bună calitate, cit și printr-o alta cu

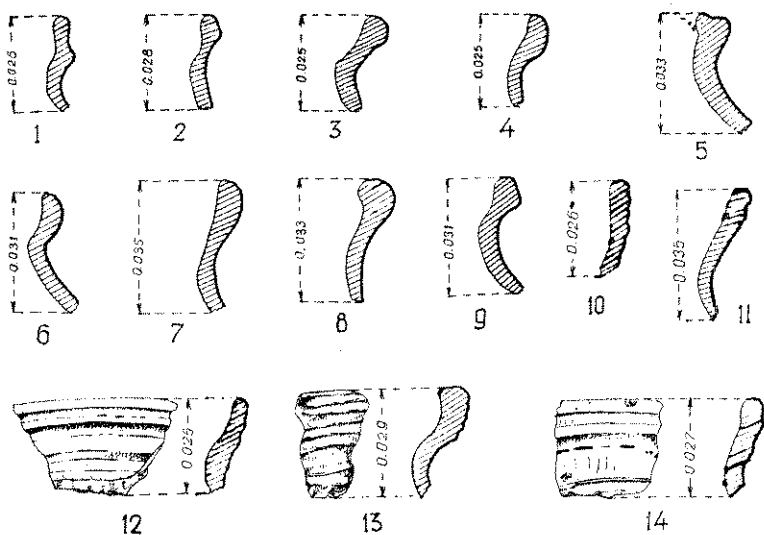

Fig. 8 — Ceramică medievală din sec. XV—XVII de la Bălcești (nr. 1—2, 6—7), Dumbrăveni (nr. 3—5, 10—11, 13), Ivănești (nr. 8—9), Bîrzești (nr. 12) și Gîrceni (nr. 14)

pasta poroasă și cu nisip în compoziția ei. În raport cu întinderea așezării, numărul fragmentelor ceramice descoperite este destul de redus.

36. *Dumbrăveni*, comuna Gîrceni (r. Vaslui, reg. Iași). a) În marginea de est a satului Dumbrăveni, la punctul numit „Hrisob” de pe versantul NE al Dealului Chițcani, s-a identificat o așezare întinsă de la începutul epocii migrațiilor (sec. III—IV), în cuprinsul căreia s-au găsit bucăți de lipitură arsă la roșu, oase de animale și în special, fragmente ceramice lucrate la roată din pastă bună de culoare cenușie. Resturile acestei așezări se întind pînă spre malul drept al pirăului Dumbrăveni,

30) Recunoașteri efectuate în 1955 de Florentina Banu.

31) Informații C. Cihodaru.

care curge prin mijlocul satului înspre capătul Dealului Chițcani, unde confluează cu pârâul Grama.

b) Pe același versant al Dealului Chițcani, în fața Dealului Caselor și la cca 800 m S. de satul Dumbrăveni, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice dintr-o așezare feudală din sec. XV—XVII (fig. 8, 3—5, 10—11, 13). Așezarea este situată la poalele Dealului Chițcani, în mar-

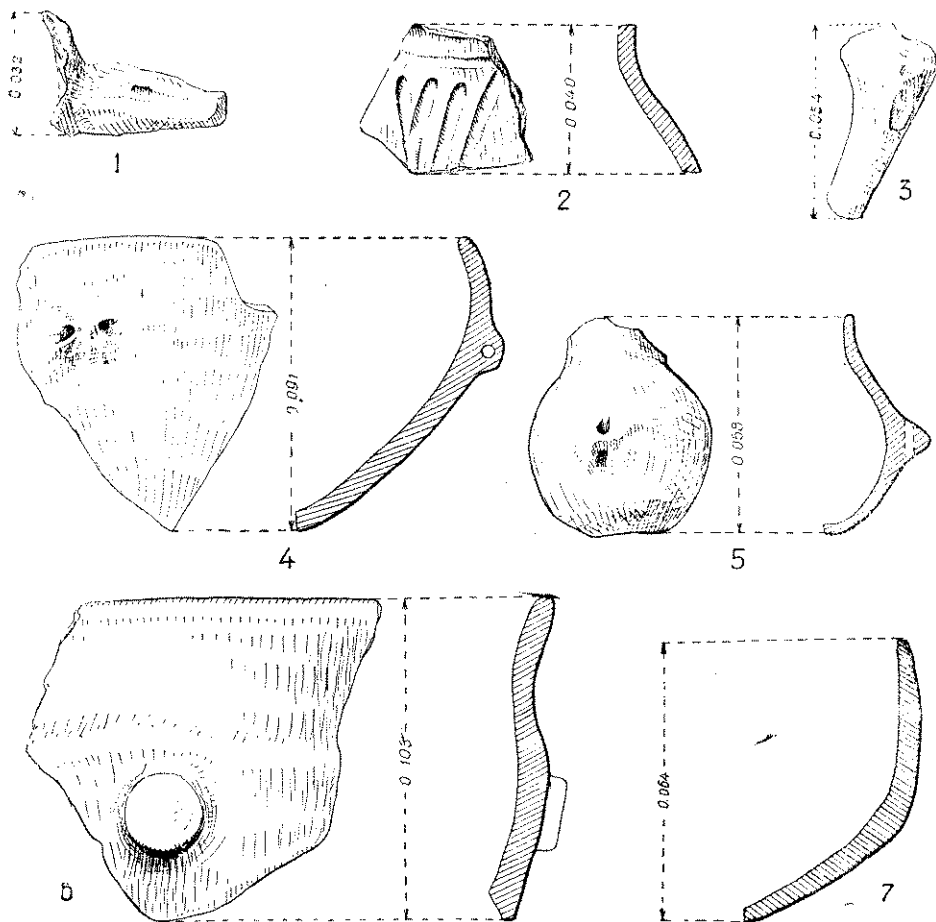

Fig. 9 — Ceramică și plastică neolitică din faza Cucuteni A de la Gîrceni (nr. 1—3), Albești (nr. 6) și ceramică din faza Cucuteni A-B de la Gîrceni (nr. 4—5, 7)

ginea drumului de țară care în acest loc se unește cu acela de pe valea Dumbrăvenilor.

c) Pe ultimele prelungiri de pe capul Dealului Chițcani, s-au descoperit câteva fragmente ceramice, dintre care unele lucrute cu mîna și foarte corodate datează dintr-o fază incertă a orînduirii comunei primiti-

capitaliste, pentru a apăra cuceririle revoluționare ale oamenilor muncii, împotriva agenturii imperialiste și atacurilor din afară ale forțelor imperialiste, pentru a construi economia și cultura nouă, socialistă, statul este o necesitate imperioasă. Precum cu multă dreptate se arată în articolul intitulat „Despre proiectul de program al Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia”, apărut în revista sovietică „Kommunist” Nr. 6/1958 și semnat de Fedoseev, Pomelov și Ceprakov, statul nu poate să dispară imediat după lichidarea claselor exploataatoare. Existența lui este absolut necesară și după acest moment, ea fiind determinată nu numai de necesitatea de a apăra țara împotriva agresiunilor lumii imperialiste ostile, ci și de menținerea, în această etapă, a deosebirilor esențiale dintre sat și oraș, dintre munca fizică și cea intelectuală, de faptul că societatea n-a atins încă acel stadiu de dezvoltare a forțelor de producție, care să-i permită să realizeze un belșug de bunuri, repartiția făcându-se deci după muncă și implicând deci efectuarea unui control riguros al statului asupra cantității de muncă și consum. La aceste considerente autorii articolului adaugă și altele, cum sînt persistența deosebirilor naționale și aceea a suveranității naționale legate de problema frontierelor statale. Arătînd necesitatea menținerii și întăririi statului sovietic, Stalin n-a tăgăduit niciodată teza marxist-leninistă cu privire la necesitatea dispariției treptate a statului în societatea comunistă. În considerațiile teoretice din raportul prezentat la Congresul al XVIII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, cu privire la problema statului socialist sovietic, el a făcut o analiză științifică, marxist-leninistă a chestiunii și, ca dialectician, a privit statul sovietic și funcțiile lui în dezvoltarea lor istorică, studiînd schimbările suferite de aceste funcții, pe temeiul schimbării condițiilor obiective. Ținînd seama de ansamblul acestor condiții, el a ajuns la concluzia justă a necesității persistenței statului și în perioada comunismului, dacă nu va fi dispărut încercuirea capitalistă, și a dispariției lui treptate, în această perioadă, dacă încercuirea capitalistă va fi lichidată și înlocuită cu încercuirea socialistă. În aceasta constă poziția lui Stalin și ea nu contravine întru nimic tezelor fundamentale marxist-leniniste privitoare la statul diciturii proletare și la dispariția lui viitoare.

În perioada de trecere, statul socialist exercită funcția de reprimare militară a exploataților, cit timp clase exploataatoare mai există. După lichidarea exploataților, această funcție, restringîndu-se treptat, își îndreaptă ascuțișul numai împotriva agenturii imperialiste. Statul socialist exercită de asemenea funcția de apărare împotriva atacurilor din afară, împotriva agresiunilor imperialiste. Necesitatea acestor două funcții este atît de evidentă, încît ea nu poate fi contestată nici de revizionistii jugoslavi. A cere lichidarea statului, fără a lua în considerare condițiile obiective ale existenței țărilor socialiste, a subestima primejdiile care pîndesc aceste țări din partea duș-

manilor interni și externi, înseamnă a părăsi terenul realităților, a pluti în utopie, a milita pentru interesele dușmanilor socialismului. Dar statul socialist exercită și funcția economico-organizatorică și cultural-educativă. funcție de o excepțională însemnătate, întrucât tocmai prin ea se manifestă el ca principala pirghie, de care se folosesc oamenii muncii, pentru a construi societatea nouă, noua economie și noua cultură. Impotriva acestei funcții esențiale a statului socialist își îndreaptă de fapt atacurile lor revizionistii iugoslavi și, vorbind despre necesitatea dispariției statului încă în perioada de trecere, ei au în vedere, în primul loc, această funcție, în manifestarea căreia văd o primejdie pentru afirmarea democrației socialiste. Considerând această funcție necesară numai într-o anumită perioadă, în perioada incipientă, care urmează cuceririi poziției dominante în sistemul puterii, ei afirmă că ea se transformă într-un factor de stagnare, de frînare a dezvoltării democratice mai târziu, când „au apărut mecanismele democratice sociale, centralizate și necentralizate, ale conducerii producătorilor înșiși, ale oamenilor muncii asupra mijloacelor de producție”. Precum se vede, programul opune conducerii și organizării de către stat a economiei, organisme economice, mecanisme căutate în afara conducerii statale. Construirea socialismului și trecerea treptată de la socialism la comunism reprezintă vaste procese istorice care comportă rezolvarea unor probleme complexe, legate de o uriașă transformare economică. Numai organismul perfect sudat, numai mecanismul centralizat al statului socialist poate dirigu, în bune condiții, rezolvarea uriașelor sarcini ale construcției economico-organizatorice, poate coordona multiplele și variatele activități și procese pe linia realizării tuturor obiectivelor unei vaste economii planificate. Este absurd să se vorbească despre existența unei incompatibilități între diriguirea de către statul socialist a economiei și dezvoltarea democrației socialiste, să se stabilească o opoziție între conducerea statală, considerată ca nedemocratică, și democratismul mecanismelor extrastatale de organizare economică, al așa-ziselor „mecanisme ale conducerii producătorilor înșiși”. Statul socialist nu poate fi comparat cu statul unei clase exploatare. El este statul imensei majorități muncitoare. Obiectivele și metodele activității lui sînt, prin esență, indisolubil legate de realizarea țelurilor acestei majorități, de natura acestor țeluri. Statul socialist poartă democratismul în însăși ființa lui. Organele statului socialist, strîns legate de masele populare, își desfășoară activitatea cu concursul și sub controlul acestor mase chemate, tocmai de dezvoltarea continuă a democrației socialiste, să participe activ și efectiv la conducerea treburilor obștești.

Afirmația existenței unei contradicții între activitatea de conducere economică a statului socialist și dezvoltarea democrației este fundamental falsă. Ea n-are nimic comun cu marxism-leninismul. În „Manifestul Partidului Comunist”, Marx și Engels asociază ideea dic-

taturii proletariatului cu aceea a cuceririi democrației, cînd arată că „primul pas în revoluția muncitorească este ridicarea proletariatului la rangul de clasă stăpînitore, cucerirea democrației”.

În cadrul relațiilor capitaliste, democrația, oricare ar fi forma ei, oricare ar fi dezvoltările și transformările ei, rămîne, în esență, o democrație burgheză, — o democrație pentru bogați, pentru minoritatea exploataților. Marxism-leninismul a arătat caracterul îngust al democrației burgheze și a combătut cu tărie concepțiile false, propovăduite de revizionistii, de oportuniștii și reformiștii de toate felurile, după care simpla acumulare de elemente ale democrației burgheze ar putea duce la democrația socialistă. Pentru biruința acesteia din urmă este necesară cucerirea puterii politice de către proletariat, stornicirea dictaturii proletariatului. Această dictatură reprezintă o democrație de tip nou, democrația pentru imensa majoritate muncitoare, eliberată de revoluția socialistă de sub jugul exploatării capitaliste. Clasicii marxism-leninismului au subliniat caracterul cu adevărat democratic al dictaturii proletariatului. „Democrația proletară — spune Lenin — a căreia una din forme este puterea sovietică, a dat un exemplu de dezvoltare și de lărgire a democrației nemaivăzut în lume, tocmai pentru majoritatea uriașă a populației, pentru masele muncitoare și exploatare”. „Democrația proletară este de un milion de ori mai democratică decît oricare democrație burgheză; puterea sovietică e de un milion de ori mai democratică decît cea mai democratică republicană burgheză”. Revizionistii iugoslavi văd o primejdie pentru dezvoltarea democrației socialiste în sistemul centralizat al puterii. Se știe că centralismul democratic reprezintă principiul organizatoric fundamental al partidelor comuniste și al statului socialist. Aplicarea acestui principiu, care îmbină în chipul cel mai fericit necesitatea conducerii dintr-un singur centru cu democratismul cel mai cuprinzător, cu posibilitatea participării efective a celor mai largi mase ale oamenilor muncii la realizarea obiectivelor economice, politice, culturale urmărite de statul socialist, se înfăptuiește în forme diferite, în funcție de condiții obiective diferite. Experiența Uniunii Sovietice și a țărilor de democrație populară confirmă în totul valoarea și eficacitatea acestui principiu organizatoric fundamental și constituie cel mai hotărîtor argument împotriva atacurilor revizioniste. Excesul de centralism reprezintă, fără îndoială, o manifestare negativă și primejdioasă. Dar manifestările de centralism exagerat au fost și sînt combătute în țările socialiste, urmărindu-se îmbunătățirea continuă a formelor și metodelor organizatorice, în cadrul și pe baza principiului centralismului democratic, care oferă cel mai larg cîmp afirmării elementelor democrației socialiste. A asigura cele mai bune condiții pentru realizarea acestui principiu este, fără îndoială, o necesitate și o sarcină de prim ordin. A lovi însă în el, a preconiza renunțarea la conducerea

centralizată, înseamnă a deschide drum tendințelor anarhice de pulverizare a activității economice, a îngreua considerabil desfășurarea planificată a economiei socialiste, a îngusta posibilitățile de afirmare a forțelor noi, socialiste și a face loc tendințelor de reînfrirare a elementelor capitaliste. De existența sistemului centralizat al puterii revizionistii leagă apariția birocratismului. Această construcție este fundamental greșită, fiindcă manifestările de birocratism se pot produce și se produc și pe terenul descentralizării. A considera birocratismul ca o trăsătură caracteristică statului socialist, a considera lichidarea birocratismului și afirmarea democrației cu puțință numai pe temelii desființării statului socialist constituie, fără îndoială, o poziție total eronată și străină marxism-leninismului. Birocratismul reprezintă desigur un rău care trebuie să fie combătut și este energic combătut, sub toate formele lui de manifestare, în toate țările socialiste, unde lupta împotriva metodelor birocratice este o sarcină de mare importanță. Lenin, care n-a subestimat niciodată influența negativă a birocratismului, a arătat și căile luptei împotriva lui. Adversar al tuturor schematizărilor și simplificărilor, el sublinia dificultățile luptei împotriva birocratismului și arăta că lichidarea acestui rău cere o activitate îndelungată și perseverentă. Calea indicată de Lenin pentru stîrpirea mentalității birocratice, pentru promovarea democrației socialiste este aceea a ridicării continue a nivelului cultural al maselor și a stimulării participării lor la activitatea obștească, la conducerea treburilor statului, la rezolvarea problemelor celor mai însemnate ale întregii societăți. Lenin nu vedea nici o incompatibilitate între existența statului socialist și progresul democrației socialiste și înțelegea prin organizare democratică tocmai posibilitatea participării tuturor cetățenilor la discutarea și aplicarea legilor statului. Teza desființării statului încă în perioada de trecere la socialism este cu totul străină concepției marxist-leniniste, care leagă dispariția statului de biruința deplină a comunismului, de dispariția claselor. „Statul va putea să dispară în întregime — spune Lenin — când societatea va îndeplini principiul „de la fiecare după capacitățile sale, fiecăruia după nevoile sale”, cu alte cuvinte atunci când oamenii se vor obișnui pînă într-atît cu respectarea regulilor fundamentale ale conviețuirii sociale și când munca lor va fi atît de productivă, încît ei vor munci de bunăvoie, conform cu capacitățile lor”.

În cele expuse am încercat să prezint unele aspecte ale revizionismului trecut și contemporan și să arăt primejdia pe care o reprezintă falsificările revizioniste ale tezelor clasice ale marxism-leninismului privitoare la problemele de importanță hotărîtoare ale statului și dictaturii proletariatului. Atacul revizionist este însă îndreptat împotriva învățăturii marxist-leniniste în ansamblul ei, urmărind dezarmarea ideologică a proletariatului, compromiterea luptei lui pentru

socialism. Epoca actuală se caracterizează printr-o ascutită luptă ideologică, prin lupta între ideologia revoluționară a proletariatului și ideologia reacționară, decadentă, a burgheziei imperialiste. Burghezia mobilizează toate forțele reacțiunii ideologice pentru a lovi în pozițiile clasei muncitoare, pentru a-și apăra propriile poziții. Ea folosește acum în stil mare arma veche a revizionismului, mînuită de renegații marxismului. Această armă este cu atît mai primejdioasă, cu cît se găsește în mina unor oameni care pretind a face parte din tabăra clasei muncitoare și cu cît ea este prezentată ca fiind o dezvoltare creatoare a marxismului, un răspuns la poziții pretins dogmatice. Respingînd orice dogmatism, combătînd interpretările rigide și anchilozarea teoretică, partidele comuniste și muncitorești apără cu toată hotărîrea și consecvența tezele fundamentale ale învățaturii marxist-leniniste, demascînd construcțiile false și dușmănoase ale revizionismului și arătînd că ele n-au nimic comun cu dezvoltarea creatoare a marxismului, că ele constituie negarea învățaturii lui Marx, Engels și Lenin, negarea socialismului. Credincioase marxism-leninismului revoluționar pe care îl îmbogățesc creator în condițiile noi ale dezvoltării sociale, partidele comuniste, prin justa lor orientare teoretică și prin succesele strălucite ale activității lor practice, dau o ripostă zdrobitoare tuturor încercărilor de subminare ale revizionismului.

РЕВИЗИОНИСТСКАЯ ФАЛЬСИФИКАЦИЯ МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКОГО УЧЕНИЯ О ГОСУДАРСТВЕ И ДИКТАТУРЕ ПРОЛЕТАРИАТА

Краткое содержание

В настоящей работе автор выявляет антимарксистскую сущность ревизионистских утверждений, касающихся вопросов такого огромного значения, как вопрос о государстве и диктатуре пролетариата. Изложив кратко классические положения марксистско-ленинского учения, автор показывает, что, как и в прошлом, ревизионисты нашего времени отрицают революционные принципы марксизма и пытаются представить капиталистическое государство как нейтральный надклассовый организм, имеющий роль правдивого судьи между противоположными классами — буржуазией и пролетариатом. Ложная теория так называемого распространения власти внутри современного капиталистического государства представляет собой разновидность теории нейтрального государства, которую используют ревизионисты, чтобы скрыть настоящую природу буржуазной государственной машины а также чтобы ввести в заблуждение трудящихся и парализовать их революционные действия, направленные против этой машины угнетения.

Антимарксистская теория бесклассового государства получает свое яркое выражение в программе „Союза Коммунистов Югославии“ и является наиболее характерной чертой его позиции. Современные ревизионисты идут по стопам своих предшественников (Бернштейна, Каутского), отрицая историческую необходимость социалистической революции и

диктатуры пролетариата. Ревизионистская теория спонтанного возникновения социализма, согласно которой условия современного монополистического капитализма порождают социализм незаметным образом, путём мирного вращающегося капитализма в социализм, совсем чужда марксистско-ленинским взглядам и категорически отвергается самим развитием социальной действительности. Присвоив себе эту оппортунистическую теорию, „Союз Коммунистов Югославии“ зашёл далеко по пути отрицания марксизма и защиты капиталистической эксплуатации. Автор подчёркивает также антимарксистский, ревизионистский характер позиции „Союза Коммунистов Югославии“ в основных вопросах о ведущей роли партии, о социалистической демократии о функциях социалистического государства и об исторической необходимости его исчезновения в будущем.

LA FALSIFICATION REVISIONNISTE DE LA DOCTRINE
MARXISTE-LÉNINISTE DE L'ÉTAT ET DE LA DICTATURE DU PROLÉTARIAT

Résumé

L'auteur se propose de mettre en lumière l'essence antimarxiste des constructions revisionnistes concernant les problèmes d'exceptionnelle importance de l'état et de la dictature du prolétariat. Après avoir brièvement exposé les thèses classiques du marxisme-léninisme, il montre que les revisionnistes d'aujourd'hui, comme ceux d'autrefois, en reniant les principes révolutionnaires du marxisme, cherchent à présenter l'état capitaliste comme un organisme neutre, situé au-dessus des classes, comme un juste arbitre entre les classes opposées, entre la bourgeoisie et le prolétariat. La fausse théorie de la soi-disant diffusion du pouvoir au sein de l'état capitaliste contemporain représente une variante de la théorie de l'état neutre, dont se servent les revisionnistes pour cacher la vraie nature de la machine d'état bourgeoise, pour tromper les ouvriers et paralyser leurs actions révolutionnaires dirigées contre cette machine oppressive. La théorie antimarxiste de l'état dépourvu de caractère de classe représente un aspect essentiel de la position revisionniste de „L'Union des communistes yougoslaves“ dans le programme de laquelle elle trouve une expression très nette.

Les revisionnistes actuels marchent sur les traces des revisionnistes du passé (Bernstein, Kautsky), lorsqu'ils nient la nécessité historique de la révolution socialiste et de la dictature du prolétariat. La théorie revisionniste de l'apparition spontanée du socialisme, selon laquelle les conditions du capitalisme monopoliste contemporain font insensiblement naître le socialisme, par un processus d'intégration continue, est tout à fait étrangère à l'esprit du marxisme-léninisme et se trouve catégoriquement infirmée par le développement de la réalité sociale. En embrassant cette théorie opportuniste „L'Union des communistes yougoslaves“ s'est profondément engagée dans la voie du reniement du marxisme et de la défense de l'exploitation capitaliste.

L'auteur souligne aussi le caractère antimarxiste, revisionniste de la position de „L'Union des communistes yougoslaves“ dans les questions fondamentales concernant le rôle dirigeant du parti, la démocratie socialiste, les fonctions de l'état socialiste et la nécessité historique de sa disparition future.

ETIMOLOGIA HIDRONIMULUI SIUL

DE

EM. PETROVICI

Hidronimul *Siul*, pronunțat de localnici *Știu*, afluent de stînga al Oltului și numele unei plăși din fostul județ Olt (plasa *Siul de jos*)¹⁾, a fost explicat de Gustav Weigand ca provenind probabil din substantivul tătăresc *sîu* „apă” (în turcă îi corespunde forma *su*), după ce a trecut prin filieră bulgară, ceea ce se dovedește prin trecerea lui *i* la *i*²⁾.

De altfel forma cu *i* este foarte obișnuită în pronunțarea localnicilor și se explică prin faptul că în părțile Munteniei situate de-a lungul Oltului, întocmai ca în Oltenia, consoana *s* este refractară palatalizării și provoacă trecerea lui *i*, *e*, *ea* la *î*, *ă*, *a*. De aceea un *Siiul* mai vechi a devenit *Șiul*, formă semnalată și de *Marele dicționar geografic al Romîniei*.

Etimologia acestui hidronimic este ușor de dat, dacă se cunoaște forma care apare în documente. Într-adevăr, în unele documente slave (anii 1533, 1641) acest hidronim este atestat sub forma *sin*³⁾, pe care traducătorii din trecut ai documentelor noastre slave o traduc prin expresia *riul vînat*⁴⁾. Așadar la baza acestui hidronim stă adjectivul slav cu sensul de „vînat, albastru”: v. sl. *sinъ*, bulg. *sin*, s.-cr. *sinji* „cenușiu” rus. синій, pol. *siny* etc. Forma romînească mai veche, pînă în secolul al XV-lea, va fi fost *Siul, cu un *n* dorsopalatal (muiat) intervocalic, corespunzător lui *n* muiat slav, care a devenit, la sfîrșitul secolului al XV-lea, pe teren romînesc un iod (*i*) *Siiul* (scris *Siul*), ca în alte topo-

1). Vezi *Marele dicționar geografic al Romîniei*, V, p. 412, 413, care dă formele *Șiul*, *Siul* (adică *Șiul*) și *Valea Siului*. Pîrăul *Siul* izvorăște lingă comuna Comani, plasa *Siul de jos*, în fostul județ Olt și se varsă în cracul Oltului numit Oltul Mic, în dreptul comunei Lița, plasa Turnu-Măgurele, fostul jud. Teleorman.

2) Vezi G. Weigand, *Ursprung der südcarpatischen Flussnamen in Rumänien*, „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, XXVI—XXIX, p. 77. Weigand el însuși se îndoiește de etimologia dată, deoarece prin aceste părți nu se găsesc toponimice tătărești.

3) Vezi Grigore Nandriș, *Documente slavo-romine din mănăstirile Muntelui Athos*, București, 1933, p. 64, 177, 181.

4) *Ibid.*, p. 2). Editorul documentelor traduce expresia slavă *ot potoka Sin* prin „de la pîrăul albastru” (p. 181). Deoarece numele actual al acestui pîrău este *Siul*, traducerea corectă ar fi „de la pîrăul *Siul*”. Să nu uităm că rostirea reală a acestui hidronim este *Șiul*.

nimice de origine românească, slavă sau maghiară, de ex. *Budonii* (la 1480)⁵⁾ — *Budoii* (la 1502)⁶⁾, *Sibinb*, *Sibiniu* (sec. XV-XVI), *Sibin* (la 1505) *Sibiiu* (la 1482-83)⁷⁾, azi *Sibiu* (localnicii pronunță *Sibiiu*⁸⁾, articulat *Sibiiu* sau *Sigișu*,⁹⁾ *Sigișu*), *Sybinyel* (la 1507)⁹⁾ — azi *Sibiel* rostit *Sibiiel*¹⁰⁾ bulg. *Bdin > rom. *Diș*, articulat *Dișu* (*I*) (numele românesc, popular al orașului *Vidin* din Republica Populară Bulgaria), vechiul magh. *Hunyadin (azi [*Bánffy*] *hunyad*) > rom. *Hunedin > *Huedin* > *Huedin* (localnicii pronunță *Hiod'in*).¹¹⁾

Hidronime, oronime și nume de localități avînd la bază adjectivul slav *sinb* se întîlnesc destul de des în țările slave, de ex. *Sinja Glava*¹²⁾, *Sinjac*¹²⁾, *Sinjevac*¹³⁾, *Sinji Vir*¹⁴⁾, *Sinjevica*¹⁴⁾, (în Iugoslavia, *Synjavka* (în Ucraina occidentală)¹⁴⁾, *Sinjo-bărdo* (în Bulgaria)¹⁵⁾, *Sinjucha* sau *Sinica*¹⁶⁾, afluent al Bugului meridional din Ucraina, *Sinjaja*, rîu în Republica Socialistă Federativă Rusă și în Republica Socialistă Sovietică Letonă¹⁶⁾, etc.

Și românii au format toponimice cu ajutorul adjectivelor *vinăt* sau *meriu* „albastru, violet”. De asemenea avem și toponimice de origine maghiară care au la bază adjectivul maghiar *kék* „albastru” sau *kékes* „albăstriu”.

Despre pîrăul Siul, *Marele dicționar geografic al Romîniei* observă că are apa totdeauna limpede. Limpezimea apei a putut fi motivul pentru

5) Vezi P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești, I. Documente interne* (1369—1490), București, 1938, p. 310. La p. 346, într-un document de la 1484, acest toponimic e scris *Boloni*.

6) *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XVI, B. Țara Românească, vol. I (1501—1525), Ed. Academiei R. P. R., 1951, p. 11. Satul *Buloi* a fost lângă Sinești, raionul Horezu.

7) Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țărilor Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI*, „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, IV, p. 12, 21, passim. *Doc. priv. ist. Rom.* v. XVI, B. Țara Românească, vol. I, p. 216. În formele *Sibinb*, *Sibiniu*, *Sibin*, nazala *n* era dorsopalatală, cf. toponimicul *Sibinj* din Iugoslavia („Balkan-Archiv”, II-1926, p. 67). Cf. și „Dacoromania”, XI, p. 233, nota 1.

8) Forma nearticulată se termină într-un iod labializat (rotunjit), care face impresia de a fi urmat de un *u* ultrascort, surd.

9) „Balkan-Archiv”, II, p. 9 și III, p. 139. „Dacoromania”, XI, p. 233, nota 1.

10) Comună în raionul Sibiu și afluent al râului Sibiului (numit de geografii noștri, greșit, *Cibin*).

11) E. Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, „Balcania”, VI, 1943, p. 507—509.

12) „Dacoromania”, XI-1948, p. 231, nota 3 și 232.

Privitor la tratamentul lui *ñ* (*n* dorsopalatal) în elementele slave ale limbii romîne. vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne, III, Limbile slave meridionale*, București, 1940, p. 61; id., *Contribuție la o istorie științifică a limbii romîne, Influența limbilor slave meridionale*, București 1950, p. 66; E. Petrovici, *Les éléments slaves d'origine savante en roumain et les suffixes -anie, -enie*, „Balcania”, I, p. 86.

13) Stev. M. Koturović, *Rečnik mesta u Kraljevini Srbiji poslužbenim podacima*, Beograd, 1892, p. 467.

14) Vezi Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, p. 314 [232].

15) *Dictionnaire des localités dans le royaume de Bulgarie d'après le recensement du 31 décembre 1923*, Sofia, 1924, p. 18.

16) *Boljšaja Sovetskaja Enciklopedija*, vol. 39, p. 137.

care multe piraie și riuri au fost numite *Vinăta, Meria, Siñ, Sinjaja, Kékes* etc. (cf. și *Nilul Albastru, Ian-tse-Kian* „rîul albastru”). În cazul lui *Vinăta, Meria, Checheș, Chichișa*, numele piraului, al văii a trecut asupra satului așezat în valea respectivă.

ЭТИМОЛОГИЯ ГИДРОНИМА СИУЛ

Краткое содержание

Г. Вейганд связывал гидроним *Siul*, название левого притока реки Олт, с татарским существительным *sin* „вода“ (в турецком языке ему соответствует форма *su*).

В данной статье уточняется этимология этого гидронима на основании славянских грамот, где появляется форма *sin*, которая в переводе обозначает „синяя река“. Автор приходит к выводу, что на основе этого гидронима стоит славянское прилагательное со значением „синий“; ст.-слав. *siňь*; болг. *sin*; сербо-хорв. *sinji* „пепельный“; русск. синий; польск. *sinu* и т. д.

L'ÉTYMOLOGIE DU HYDRONYME SIUL

Résumé

L'hydronyme *Siul* (prononcé *Stiul* par les habitants des régions qu'arrose la rivière de ce nom) ne peut pas être d'origine tatar comme le supposait Gustave Weigand, car la forme attestée dans les documents anciens en a été *Sin* que les premiers traducteurs des documents slavo-roumains ont rendu par *Riul Vinăt* „la rivière bleue“. L'étymon de cet hydronyme est par conséquent l'adjectif slave *siňi* (bulg. *sin*, s-cr. *sinji*, russe синий, pol. *sinu*) „bleu“. Le *ñ* (*n* palatal) est devenu en roumain au cours du XV-e siècle *i*: sl. *siňi* > roum.* *Siñ*(ul) > *Stiul* (écrit *Siul*) > *Stiul*.

PROBLEME DE LIMBĂ ÎN VARIANTELE UNOR POEZII ALE LUI COȘBUC

DE

G. ISTRATE

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 1—3 iunie 1957*

Procesul de creație la Coșbuc a atras prea puțin atenția specialiștilor, pînă în momentul de față. Spre deosebire de Eminescu, la care variantele poeziilor sale au fost comentate și discutate pe larg, Coșbuc n-a stîrnit acest interes.

În mare măsură, lucrul se explică prin necunoașterea manuscriselor poetului năsăudean. Pînă nu demult nici nu se știa de existența unor asemenea piese. Chiar astăzi, problema nu poate fi pusă în același fel ca la Eminescu. După cîte știu, manuscrisele celor mai valoroase poezii ale lui Coșbuc nu ni s-au păstrat.

Altă deosebire între Eminescu și Coșbuc, din acest punct de vedere, este următoarea. Coșbuc și-a tipărit, singur, opera în volume, în timpul vieții, și a redus, astfel, la minimum valoarea manuscriselor, aproape le-a desființat; ele nu mai pot prezenta interes decît din punctul de vedere al istoriei literare, al curiozității care ne îndeamnă să știm cum lucra poetul, și nicidecum din punctul de vedere al unui editor care trebuie să stabilească textul „definitiv” al unei poezii.

În sfîrșit, voi aminti, aici, ca un al treilea punct deosebitor între Eminescu și Coșbuc, concepția pe care ne-am fondat-o noi toți, de multă vreme, că autorul „Baladelor și Idilelor” compunea cu foarte mare ușurință, dădea poeziilor sale forma definitivă dintr-odată și, în felul acesta, ele nu cunosc variante. Mulți au crezut, și poate mai sînt unii care continuă să creadă, că mai aproape decît de Eminescu ar fi Coșbuc de Vasile Alecsandri, sub raportul întîrzierii asupra textului. Ca și acela, se spunea, „poetul fărănimii” nu lucra cu ciorne.

Studierea atentă a operei celor doi scriitori duce, însă, la alte concluzii.

Nu am nici răgazul, nici intenția să mă ocup și de Alecsandri. Mă voi opri numai la câteva poezii ale lui Coșbuc, apărute în primul său volum „Balade și Idile” (1893).

Studiind, cu ani în urmă, limba poeziei lui Coșbuc am fost ispitit la un moment dat să compar textul din volumele tipărite cu același text al unor poezii publicate, mai înainte, în diferite reviste. De la început trebuie să spun că modificările aduse în forma poeziilor sînt, cu deosebire, vizibile în primul volum și ele devin tot mai puțin însemnate în „Fire de Tort” (1896) și în „Ziarul unui Pierde-Vară” (1902). Se vede că poetul a procedat în felul acesta atît din motivul că era necunoscut, și vroia să se prezinte în fața publicului cît mai bine, cît și din motivul că, în vremea aceea, nu atinsese încă culmea meșteșugului său.

Pentru volumele de la 1896, 1902 rămîne absolut valabilă mărturisirea poetului făcută cu ocazia apariției „Firelor de Tort”, cînd se exprima în felul următor despre poeziile cuprinse în acest volum :

„În concepțiunea lor, în metru, în ritm, n-am schimbat nimic : sînt publicate așa cum le-am scris atunci. Am păstrat chiar și rimele, de aceea se găsesc și rime slabe în unele poezii: Tot ce-am schimbat e cîte un cuvînt povincial, ori cîte o expresiune care azi nu-mi mai place”¹⁾.

Prima poezie din volumul „Balade și Idile” este *Noapte de vară*. Ea a fost tipărită, inițial, în „Lumea ilustrată” I, 1892, p. 208. La publicarea în volum, poetul i-a adus însemnate modificări de natură calitativă. El înlătură elementele care duc la situații singulare, întîmplătoare, și caută să surprindă, să impună atenției noastre ceea ce este general în viața satului, ceea ce caracterizează, într-adevăr, atmosfera rurală în care s-a deșteptat și a crescut poetul însuși. Renunță la expresiile prea comune și caută exprimarea desăvîrșită, în care forma să se subordoneze perfect conținutului. Artist în toată puterea cuvîntului, el tinde la crearea de versuri cărora nimeni să nu fie în stare să le reproșeze ceva din punct de vedere tehnic.

Spre deosebire de Eminescu, la care întîlnim și asonanțe, alături de numeroase rime rare, la care nimeni nu s-a putut gândi înaintea lui, Coșbuc nu sacrifică niciodată rima. Ba s-ar putea spune că, cel puțin uneori, el recurge la elemente regionale numai pentru a obține realizarea formei dorite.

Prin punerea în lumină a acestei deosebiri, între cei doi poeți, nu intenționez, cîtuși de puțin, să reduc ceva din valoarea excepțională a operei lui Eminescu. El continuă să rămînă un caz unic, în literatura noastră, un minuiitor neîntrecut al limbii, neegalat de nimeni pînă în momentul de față și, de ce n-am spune-o, greu de egalat și în viitor. Am vrut numai să arăt cîtă dreptate au avut cei care au subliniat în ce măsură urmărește Eminescu reliefaarea ideii poetice, chiar cu sacri-

1) *Fire de tort*, p. 169.

ficiul formei²⁾), spre deosebire de Coșbuc, în concepția căruia tehnica este pusă pe același plan cu ideea poetică, dacă nu cumva mai presus de aceasta, cel puțin uneori.

Intorcându-ne, acum, la poezia citată, vedem, mai întâi cum poetul a modificat versul al treilea din prima strofă și s-a decis pentru lectura :

Zboară mierlele-n tufiș

în loc de :

S-ascund mierlele-n tufiș

cum era în revista pomenită. Modificarea, neînsemnată la prima vedere, mi se pare, totuși, importantă din motivul că verbul „a zbura” exprimă precis ideea pe care a urmărit-o poetul și ne duce, în mod implicit, în mediul respectiv. Dimpotrivă, „a se ascunde” nu se referă atât la viața păsărilor, cât la aceea a oamenilor și, în consecință, poate provoca unele nedumeriri în mintea cititorilor.

Modificări mai mari au fost făcute în strofa a doua a poeziei. Ea avea, în revistă, următoarea formă :

*Caru-mpovărat de muncă
Trece-ncet și scîrțîind,
S-aud turmele mugind
Iar flăcăii vin pe luncă
Dăulînd.*

Singularul substantivului *car*, ca și verbul *trece*, care exprimă o acțiune momentană³⁾, nu pot crea impresia de continuitate și de intensitate a muncii, a vieții de țară, ci, mai degrabă, duc la ideea unui fenomen întâmplător. Cu totul alta este impresia produsă de întrebuintarea aceluiași substantiv la plural și de înlocuirea verbului *trece* cu *vin*, care nu mai duce la ideea de sfârșit, ci, dimpotrivă, ne lasă să înțelegem că procesul este neîntrerupt ; carele se urmează unele pe altele subliniind, în mod elocvent, una din ocupațiile de bază ale locuitorilor de la țară.

În versul al treilea, plasarea verbului la început nu subliniază, în măsură suficientă, desfășurarea acțiunii în mediul rural ; e mai mult o constatare fără sublinierea ideii de loc. În forma definitivă, cu trecerea substantivului la începutul versului, i se dă acestuia importanța cuvenită și se pune în lumină alt aspect al mediului rural. Vom mai

2) Cf. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, IV, 1936, p. 224 : „Poeziile lui Eminescu sînt pline, e adevărat, de incorectitudini gramaticale, dar contemporanii n-au înțeles că aveau de a face cu un mare poet care nu voia să sacrifice ideea. Cetea celor mai necultivate poezii eminesciene dă această încredințare că dacă am atinge cîtuși de puțin fraza poetică spre a o îndrepta ea s-ar strînge și ar muri”. Cf., de asemenea, și paginile 223, 225.

3) Sînt și cazuri în care acest verb exprimă o acțiune care durează : „Oltul trece, din Transilvania în Țara Romînească, pe la Turnu-Roșu”, dar, în mod obișnuit, verbul în discuție exprimă acțiuni momentane.

constata că *dăulind*, din ultimul vers, este confuz în primul rînd pentru motivul că se găsește în descîntece și în colinde cu alt sens, cu acela de a se văieta, a se căina, a jeli⁴⁾. Inlocuirea lui prin *hăulind*, care exprimă cu precizie ideea urmărită și nu dă posibilitate să se producă nici cea mai mică confuzie, este foarte bine venită.

În sfîrșit, trebuie să mai observ că în prima ei redactare strofa dădea impresia că e construită din bucăți, că acțiunile prezentate acolo se desfășoară independent una de alta, fără nici o legătură între ele. Dimpotrivă, în redactarea definitivă venirea carelor nu poate fi imaginată singură, neînsoțită de mugetul turmelor și hăulitul flăcăilor. Aceste „fragmente” contribuie, în chip fericit, la conturarea tabloului a cărui veridicitate este determinată tocmai de valoarea pe care o are fiecare dintre cele trei aspecte pomenite, în alcătuirea întregului. Legătura dintre părți este subliniată și prin înlocuirea lui *iar* cu *și* (versul al patrulea !):

Care cu poveri de muncă
Vin încet și scîrțîind ;
Turmele s-aud mușind,
Și flăcării vin pe luncă
Hăulind.

Lipsa de legătură între ideile exprimate se observă și în strofa următoare (a treia !) căreia poetul i-a adus, iarăși, o serie de modificări :

Vin neveste de la rîu ;
Și cu spice blonde-n plete
Și cu flori de cîmp la brîu
Vin cîntînd un stol de fete
De la grîu.

Vedem, mai întîi, cum primul vers lasă impresia că ar fi „lipit”; nu-i legat nici de strofa anterioară nici de cea din care face parte. „Spicele blonde”, în plete, ca și „florile de cîmp”, la brîu, din versurile imediat următoare, nu sînt de natură să ne impresioneze nici prin justetea ideii pe care o exprimă, nici prin valoarea artistică. „Stolul” de fete (din versul al patrulea !) singularizează acțiunea, o limitează, dă impresia a ceva izolat. Introducerea pluralului *stoluri*, în varianta din volum, are același rol pe care am văzut că trebuie să-l atribuim pluralului *care*, din prima strofă :

Cu cofița, pe-ndelete,
Vin neveste de la rîu ;
Și cu poala prinsă-n brîu
Vin cîntînd în stoluri fete
De la grîu.

4) Sensul acesta apare chiar în poezia lui Coșbuc și poetul nu putea păstra cuvîntul, aici, cu alt înțeles.

În strofa a patra semnalăm înlocuirea lui *chiot* prin *vuiet*. Primul substantiv duce la ideea unui anumit zgomot, pe care nu-l poate produce decât omul⁵⁾. *Vuietul*, în schimb, este mult mai cuprinzător, mai în conformitate cu mișcarea variată din mediul rural. El poate însemna, în același timp, zgomotul pe care-l produc apele în tălăzuirea lor, sunele produse de vânturile mari pe deasupra pădurilor, huruitul carelor în mișcare etc. Sensul figurat al acestui cuvânt poate denumi și unele zgomote omeneste cum se poate vedea din *Dicționarul* citat II, p. 473 (sub *huiet*!), dar trebuie să spun, și aici, că e vorba de un sens nu numai recent, ci și secundar.

Versul următor :

Și ca norii fumul iese

a fost refăcut, în întregime, din motivul că comparația fumului cu norii nu duce la nici o idee fundamentală a vieții de sat, nu integrează acțiunea aceasta în celelalte acțiuni obișnuite, permanente, ale satului. Ea ne face să ne gândim doar la cantitatea momentană a fumului, eventual la forma pe care o are acesta la ieșirea din coș.

Ultimele trei versuri din strofa a cincea :

*Și-ntuneric s-a lăsat
Muncitorii după cină
S-au culcat.*

constituie o simplă informație, aproape prozaică, fără nimic poetic în ea. În redacția-i definitivă, strofa accentuează într-o formă superioară, ideea de *liniște*⁶⁾ care se instaurează încetul cu încetul și pune stăpînire pe sat, iar omul, simplă parte a întregului, nu face decât să se supună ordinii firești. Ca element component al naturii, el se integrează aceleia, ca în atâtea alte poezii ale lui Coșbuc :

*Muncitorii s-au culcat.
Liniștea-i acum deplină
Și-a-nnoptat.*

În versul al doilea din strofa imediat următoare :

Iar opaițele-au pierit.

poetul a renunțat la verbul subliniat și l-a înlocuit cu *au murit* din motivul că „stingerea” opaițelor nu s-a produs în împrejurări neprevăzute, neașteptate. Numai în aceste situații se recurge la verbul *a pieri*, eventual la substantivul *peire*, *perire*.

5) De la acest sens s-a desprins, apoi, și unul figurat, care este recent și nu are decât valoare stilistică (v. *Dicționarul limbii române literare contemporane*, I, p. 413).

6) Substantivul acesta nu apare în prima variantă.

Luna care iese plină din brădet, ru-i *luminoasă*, ca în prima variantă, ci *gînditoare*. Poetul a observat că primul adjectiv nu aduce nimic nou, că ideea exprimată prin el este implicată în substantivul însuși și, atunci, a căutat alt epitet care s-a dovedit mult mai expresiv, în primul rînd din motivul că n-a mai fost întrebuițat de nimeni, pînă la Coșbuc, pe lângă substantivul *lună*. Poetul nu s-a referit la posibilitatea lunii de a gîndi, ci la efectul pe care ea îl produce asupra poezilor. Aceștia gîndesc sub impresia lunii. Adjectivul din varianta definitivă a putut fi cerut și de substantivul *frunte*, cu care se asociază atît de bine tocmai din motivul că sub ea se găsește... sediul gîndirii.

Mai departe, în strofa a opta, a fost modificat versul :

Cîntă silhele de brad

în :

Sună codrii mari de brad.

Silha (sau *sihla*!) nu este un element determinant nici în natură, nici în viața poporului nostru. Ea nu apare prea des nici în poezia populară. Codrul, în schimb, se întîlnește la tot pasul. De aici a trecut, apoi, și la numeroși poeți culti. El reprezintă, în concepția poporului nostru, forța, bărbăția, rezistența în fața furtunilor și a năvălirilor. Numai sunetul lui poate aduce aminte de glasul domol de clopot, care pune stăpînire pe tot peisajul. El simbolizează, în mai mare măsură decît cîmpul, decît terenul neacoperit, legătura dintre om și natură.

Fericită este și înlocuirea verbului *cînta*, prin *sună*. Cel dintîi nici nu se asociază cu *silha*, cu *codrul*. *Sună*, în schimb, prin înțelesul lui general, poate acoperi, la nevoie, și înțelesul exprimat de *cînta*.

Ultima strofă a poeziei a suferit modificări în versurile 2—4 :

Numai dorul mai colindă,
Că-i dor tînăr și pribeag :
Acu-i vremea, cînd în prag
Ese-ncet să se cuprindă
Drag cu drag.

Nu ne mai oprim asupra tuturor modificărilor fiindcă, și așa, am stăruit poate prea mult asupra unei singure poezii. Nu poate fi trecută, însă, cu vederea, ortografierea, în volum, a adjectivului *pribeag* :

Dorul tînăr și *pribag*
cu atît mai mult cu cît îl întîlnim, sub forma aceasta, și în alte locuri.

Să-mi pun capul pentr-o Lină
Să mă fac un om *pribag* !?
Ieși din neguri, lună plină,
Să mă vezi la Lina-n prag !
(*Mînioasă, Balade și Idile*, p. 9).

S-alerge fără țintă, nebun, un om *pribag*,
 Să fugă să se știe departe de-acest *prag*
 Al casei locuite de cea mai rea femeie.
 (*Fragment, Ibid., p. 144*).

De dorul cui și de-al cui *drag*
 Să-mi plîngă sufletul *pribag*,
 Intreaga noapte nedormind,
 Ca s-aud roibii ⁷⁾ tropotind,
 Să sar din pat, s-alerg în *prag*,
 Să te cuprind!
 (*Moartea lui Fulger, Ibid., p. 150*).

Și nu mă-ntrebi, ce plîns nebun
 Am plîns de-atunci? O, cum s-adun
 În vorbe-atîta gînd *pribag*,
 Și cum să-ncep... O, dă-mi *toiag*!
 O cît ești de frumos și bun
 Și cît îmi ești de drag!
 (*Ideal, Fire de tort, p. 161*).

Venit-a și norocul din alte lumi *pribag*,
 Și-abia sosit, el grabnic re-ntorsu-s-a din *prag*!
 (*Sacontala, p. 76*).

Peste tot, cuvîntul discutat se găsește în rimă cu *prag*, *drag*, și, o singură dată, și cu *toiag*. Este interesant de subliniat faptul că ultimul cuvînt nu l-a „obligat” pe Coșbuc să recurgă la forma literară, cu diftong ci, consecvent cu principiile sale, a preferat să se conducă, și de data aceasta, după *drag*, pe baza căruia a putut menține forma regională a adjectivului în discuție. Atît în nordul Transilvaniei, cît și prin Maramureș cuvîntul nostru sună, pînă în momentul de față, *pribag*, *pripag*, cum l-am auzit eu însumi de foarte multe ori. Pentru Maramureș găesc o indicație, în acest sens, și la Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București 1925, p. 159, 230.

Alte exemple, în care poetul preferă un regionalism de dragul „tehnicii” și al precizunii în exprimare, se găsesc în *Rea de plată*:

Și iată-mă săracul,
 Să-i duc o *poștie* sacul
 Pe-un singur sărutat!
 (*Balade și Idile, p. 34* ⁸⁾)

7) Transcris, greșit, *robii*!

8) N. Drăgan, în *Serbările de dezvelire a bustului lui Gb. Coșbuc*, Bistrița 1926, p. 92, vorbește de «menținerea» acestui regionalism, deși el nu apare în prima variantă a poeziei (*Tribuna* 13.27 dec. 1891, p. 1119).

în *Crăiasa zinelor* :

Crăiasa vine iar. Zărind
Frumoasa *jucătee*,
Aprinșii ochi mai mult s-aprind
De dorul să i-o dee.

În varianta inițială a acestei poezii, publicată în *Tribuna* V, 1888, nr. 229, p. 913—914, substantivul subliniat mai apare odată la forma de plural (*jucărei* !), în primul vers din strofa :

„Ce ai tu, Ano ?” — „*Uite ce-i!*”
Crăiasa schimbă fețe,
Că n-a văzut în viața ei
Inel, și ce mîndrețe !

Cuvintele subliniate înlocuiesc, în ultima redactare, tocmai pluralul indicat mai sus.

Este greu de spus ce l-a determinat pe Coșbuc să recurgă la această modificare. Nu poate fi vorba numai de tendința de a elimina un fonetism regional fiindcă am văzut că același fonetism este păstrat în altă strofă a poeziei „*Crăiasa zinelor*”. Mai degrabă trebuie să ne gândim la altceva. Substantivul în discuție nu exprima, cu toată claritatea, ideea urmărită de Coșbuc. „*Jucărie*” poate însemna foarte multe lucruri și pronunțarea cuvîntului nu ne duce cu gîndul la inelul cu care „*Ana*” ținea, cu orice preț să cîștige sufletul crăieșei. Mult mai convingător este, în asemenea cazuri, procedeul celălalt : prezentarea obiectului însuși, fără a-l numi.

Va trebui să mai spun că unele necesități de versificație îl vor fi determinat, și ele, pe Coșbuc să recurgă la această schimbare după cum nu trebuie să uităm că același cuvînt revenea, tot în rimă, cîteva strofe mai jos.

Poezia aceasta, despre care atît Gherea⁹⁾ cît și I. Breazu¹⁰⁾ au cuvinte de laudă este, și ea, foarte instructivă pentru urmărirea procesului de creație la Coșbuc. Din compararea celor două „*variante*” pe care le cunoaștem, se vede, încă odată, grija cu care poetul urmărea înlăturarea oricărei imperfecțiuni de formă în vederea realizării totale, dacă mă pot exprima așa.

Privită în ansamblu, poezia „*Crăiasa zinelor*” este rezultatul unei munci pe care poetul a desfășurat-o, cu deosebită grijă, pe toate planurile. El elimină, deopotrivă, din prima variantă, strofe sau fragmente de strofe nerealizate în întregime, neologisme nepotrivite cu atmosfera de basm a poeziei și cu plasarea acțiunii în trecut, elemente regionale de limbă care puteau duce la ideea că palatul zinelor s-ar găsi

9) *Studii critice* II, București 1956, p. 200, 255.

10) *Studii literare* IV (1948), p. 205.

în Transilvania poetului, după cum modifică, în întregime sau numai în parte, construcția a numeroase versuri.

Să vedem, pe rînd, cîteva exemple concludente.

În varianta din 1888 a poeziei găsim, după primele patru versuri, următorul adaos la care poetul a renunțat ulterior, fără nici o pagubă pentru unitatea textului :

Frumoase, ca speranțe vii,
Cu trup ca nea de Faur,
Cu părul blond ,cu ochi căprii,
Cu haine prinse-n aur !

Culoarea albă, a zăpezii, nu era o noutate în caracterizarea frumuseții femeii, în vremea în care scrie Coșbuc. Comparația fusese întrebuintată, chiar în mod abuziv, de mulți poeți anteriori. Cealaltă comparație, „ca speranțe vii”, bazată pe neologismul *speranță*, nu-i de loc coșbuciană ; dă impresia că ar aparține altcuiva.

La fel a renunțat Coșbuc la următoarele versuri, plasate în „Tri-buna” după actuala strofă a patra :

Obrajii ei — un alb de fulgi
Și-un roș de curcubee,
Pe cap un vâl de gingaș giulgi
Fantastic i se-ncheie.

Prima variantă conținea cîteva neologisme pe care poetul le-a eliminat fie prin renunțarea la versul întreg, fie prin înlocuirea cuvîntului respectiv.

Versul al doilea, de la începutul poeziei avea următoarea formă în prima redactare :

Și-n *reverii* se pierde

Cuvîntul subliniat a fost înlocuit prin *gînduri dulci*, expresie mai proprie decît *reverie* pentru situația în care se găsea . . . uraganul :

Orcanul însuși stă domol
Și-n *gînduri dulci* se pierde ,
Cînd zînele cu pieptul gol
Răsar pe lunca verde.

Neologismul eliminat este prea vag și, aș zice, nepotrivit cu caracterul sălbatic, neprimitor al uraganului pornit numai spre rele, spre distrugere. *Gînduri dulci*, dimpotrivă, subliniază îmblînzirea inimii ace-luia, în fața frumuseții necontestate a zînelor. Cuvintele preferate de Coșbuc sînt proprii acestei stări de lucruri, ele reușesc să ne facă să „vedem” cum uraganul poate fi învins nu printr-o forță asemănătoare

cu aceea de care dispune el însuși, ci prin apariția fetelor „pe lunca verde”. Nu ne găsim în fața unui procedeu unic la Coșbuc. Avem și alte exemple asemănătoare, în care anumite elemente ale naturii sînt dominate, învinse, cel puțin pentru moment, sau înduișate de cele ce vād pe pămînt. Să ne amintim numai de cunoscuta strofă din „Nunta Zamfirii”:

A fost atita chiu și cînt
 Cum nu s-a pomenit cuvînt!
 Și soarele mirat sta-n loc,
 Că l-a ajuns și-acest noroc,
 Să vadă el atita joc
 Pe-acest pămînt.

sau de versurile următoare din „Moartea lui Fulger”:

Mirați și de răsuflet goi
 Văzîndu-ți chipul de război
 Să stee îngerii-nlemnit;
 Și orb de-al armelor sclipit
 S-alerge soarele-napoi
 Spre răsărit!

Primele patru versuri din strofa a doua :

Vezi tu departe-n răsărit
 Aprins lucind ca focul
 Palatul lor? Imprejmuit
 Cu zid de-argint e locul.

au rezultat din varianta cu mult inferioară pe care o găsim în „Tribuna”:

Nu vezi tu zid de-argint, cu porți
 Cioplite în roș ca focul?
 Ca sufletele celor morți
 Atit de piu e locul.

Versurile :

Venea cu părul rîurînd
 Rîu galben de mătăsă

se prezentau și ele, la început, într-o formă mult mai puțin realizată :

Venea cu părul rîurînd
 Fuior blond de mătăsă.

Cine ar putea susține că între varianta din „Tribuna”:

Și dîndu-i zînele-adăpost
 Trăia cu ele soră.
 De-atunci cu ele-n rînd a fost
 La jocuri și la horă.
 Dar într-o zi, crăiasa, ea
 De Ana dă cu ochii,
 Inel avînd, Ana-și făcea
 De joc în poala rochii.

și cea din volumul tipărit la 1893 :

Și dîndu-i zînele-adăpost
 Trăia cu ele soră.
 Dar într-o zi a fost ce-a fost,
 Că ea n-a mers la horă!
 Avînd inel, ea se juca
 Stînd singură-ntr-o vale :
 Pe-acolo Doamna se plimba
 Și-a dat de Ana-n cale.

nu-i evidentă, fără putință de indoială, superioritatea ultimei ?

Sînt multe asemenea deosebiri și nu ne putem opri la toate ; nu avem de gînd să reproducem întreaga poezie, sub formele ei deosebite, de la 1888 și 1893 ,dar nu putem renunța, totuși, la încă două-trei exemple prin ajutorul cărora sperăm să convingem pe toată lumea de superioritatea textului preferat de poet, introdus în primul său volum de versuri.

De la varianta :

A treia zi pe mal de rîu,
 Privind în valuri crețe,
 C-un brîu se juca Ana, brîu
 În fel de fel de fețe.
 Îl ia crăiasa-n mini, isteț
 În copcii să-l închidă,
 Cum stă pe trup ! Cum strînge-n creți
 Purpurul din hlamidă !

s-a ajuns la strofa desăvîrșită, vrednică de cel mai mare făuritor de versuri :

A treia zi, privind în lac
 Copila, ca-n oglindă,
 Cerca și nu putea pe plac
 Un brîu pe trup să-și prindă.

Crăiasa vine iar. Grăbit
S-a-ncins atunci crăiasa,
Și cît de strîns i s-a lipit
De caldul trup mătasa!

iar din versurile :

Și cît de neted o prindea!
Schimbat s-afla enormă,
Că-n larg vestmînt e toată ea
Un trup fără de formă.

au rezultat

Mai naltă pare, și-n umbrat
Mlădie ca o vargă,
Ea simte cît de rău i-a stat
În haina ei cea largă.

În sfîrșit, în locul strofei :

„Ce-i asta? — „Salbă!“ Ard răzleț
Mărgeanuri roșii-n pară,
Și n-ai fi dat d-ajunsul preț
Al salbei, dînd o țară.

„Și cui o dai tu?“ Pătimaș
Zîmbind crăiasa-ngîină.
Ți-o dau și ție, de mă lași,
Să te sărut, stăpînă!“

avem, în prima redactare, următoarele versuri nesudate în măsură suficientă, conținînd elemente de limbă nepotrivite atmosferei (cf. *nebuna*) și cu vădite influențe eminesciene :

„Ce-i asta? — „Salbă!“ Viu lucesc
Mărgeanuri cît dau pară,
Și lanuri înflorite cresc
Și scad și s-aprind iară.

„Aș vrea s-o am!“ Șoptea din grai,
Privind-o ca nebuna.
„Ți-o dau eu, Doamnă, dacă-mi dai
O gură, numai una!“

De notat, pe lîngă alte scăderi ale acestei variante, prezența substantivului *doamnă*, în locul lui *stăpînă* din redacția definitivă. Să nu uităm că e vorba de o femeie nemăritată, fapt subliniat de Coșbuc în ultimul vers din strofa a doua :

Și toate sînt fecioare.

În varianta de la 1888, doamnă ține locul lui stăpînă, și în cele lalte două versuri cunoscute și anume acolo unde-i vorba de inel

„Ți-l dau eu, *Doamnă*, de mă lași
Să te cuprind odată!”

și acolo unde ni se vorbește de scena cu briul :

N-aveau mirării fine
„Ți-l dau eu, *Doamnă*, de mă culci
La noapte-n pat cu tine!”

Intrebuițarea curioasă a cuvîntului *doamnă*, în această împrejurare, își găsește explicația în stările de lucruri din graiul vorbit în nordul Transilvaniei unde se întîlnește pe alocuri, pînă în momentul de față, la adresa unei fete cu școală, în locul substantivului *domni-soară*, în expresii ca : „am o fată doamnă” sau în unele poezii populare :

De-ași trăi pînă la toamnă,
Să mă-nsor, să iau o *doamnă*.

În unele versuri la care poetul a renunțat, sau pe care le-a modificat, am găsit neologisme ca *piu*, *purpur*, *hlamidă*, *enormă*, *fine* etc. rare, în general, în toată poezia de inspirație rurală și, deci, cu atît mai nepotrivite într-un text a cărui origine folclorică nu poate fi contestată¹¹⁾.

Coșbuc a înlocuit, aici, și unele elemente regionale de limbă, fonetisme sau cuvinte propriu-zise, deși am văzut că pe *jucăree* l-a menținut, într-unul dintre cele două cazuri, din necesități de versificație. El renunță la *nea* (pentru *zăpadă* !), înlocuiește pe *lovit* (prin *potrivit* !), pe *prunci* (prin *copii*). Tot așa nu mai întrebuițează pe *căprii* (pentru *căprui* !) și nici pluralul *pălmi* (în locul căruia apare literarul *palme* !).

Din aceste exemple nu rezultă, însă, că poetul ar fi procedat întotdeauna așa. În multe alte împrejurări el a păstrat „vorba de acasă”.

Graiului de acasă al poetului i se datoresc fonetismele *arhangel*, *brață*, *desculța*, *durmi*, *ficior* *mustră* (= *mostră* !), *părau*, *povoii*, *pus-tiu*, *rădica*, *rump*, *sînt*, *stîngi* (în rimă cu *frîngi* !), *șin*, *șintă*, *șifini*, *vă-tav*, *vreu*, *zăbăvi* etc. care se mențin, de foarte multe ori, și în redacția definitivă nu numai în variantele inițiale ale poeziilor sale. Aceiași lucru se poate spune și despre unele cuvinte regionale ca *băndu-rică*, *capău*, *cioareci*, *drumar*, *fain*, *ghiordan*, *glajă*, *hinteu*, *hurlup*, *laz*,

11) Cf. I. Breazu, *loc. cit.*, p. 205-211.

lălai, lătorean, ol, parapleu, pieptar, pînzătură, sălhui, sălhuietic, stavă, struț, troahnă etc., pe care Coșbuc le introduce în text ori de cîte ori i se pare că nu există „sinonime” literare care să exprime cu aceeași precizie noțiunile respective ori, ceea ce însemnează același lucru, îl obligă să recurgă la ele motive de ordin tehnic.

Am văzut că poetul nu procedează în toate împrejurările în felul acesta și că, în alte situații, el renunță la variantele „populare” și le preferă pe cele „culte”. În afară de exemplele date, deja, să ne mai oprim la cîteva.

Versul al doilea din strofa penultimă a poeziei „Rugămîntea din urmă” a fost modificată în acest sens și de la

Mai tulburi *i s-or* face

s-a ajuns la :

Mai tulburi *se vor* face

după cum strofa a 11-a din poezia „La oglindă” (p. 90) a suferit importante transformări. Versurile 3—6 au fost aproape în total refăcute, înlocuite :

Dintii salba cea cu *potori*
Și pui brîul, pui inelul,
Și pe după spate-*nchiotori*
Testemelul.

În ultima strofă din *Calul dracului* (p. 93) *obsiga* este înlocuită prin *momîie*, împotriva faptului că cele două cuvinte nu sînt sinonime.

În general, poetul se străduiește să realizeze o formă cît mai perfectă. Iată, în poezia „Romantă” (p. 59), cum versul penultim din strofa întîia :

Dar stelele-n ceruri albastre

devine :

Dar stelele bolții albastre

din motivul că culoarea albastră nu caracterizează *stelele*, ci *bolta*. În aceeași poezie (strofa a doua, vers 5), s-a ajuns de la :

Pe mal stăteau cîrduri de fete

la

Pe țarm erau stoluri de fete

fiindcă e vorba de mare (care are *țarm* !), nu de riu (care are *maluri*!) ¹⁾. Nici *cîrdul* nu era bine plasat; el ar fi fost potrivit dacă poetul s-ar fi referit la animale, nu la oameni.

În sfîrșit, în strofa a treia, care este și ultima, în versul al patrulea, neologismul *invidie*, puțin cunoscut în vremea în care și-a scris Coșbuc poezia și sîrac în conținut semantic, a fost înlocuit prin popularul *patimă*. Înlocuirea aceasta ni se pare cu atît mai potrivită cu cît conținutul poeziei lui Coșbuc nu se leagă direct de prezența neologismului ²⁾. Așa se și explică de ce îl întîlnim rar în opera poetului, și cîteodată, nu fără o anumită valoare stilistică ca în următorul „Cîntec”:

Și-atunci cînd rizi *aristocratic*
Cu veșnicul tău *mon-ami*,
Ah nu-nțelegi, *sublimă* doamnă,
Cu ce *plaisir* te-ași pîlmui !

(*Balade și Idile*, p. 217)

Modificări importante au suferit și poeziile „Mînioasă”, „Nu te-ai priceput”, „Fatma”, Nunta Zamfirii”, „Fata morarului”, „Rada”, „Trei Doamne, și toți trei”, „La oglindă”, „Numai una”, „Carol IX”, „Fresco-Ritornele”, „Vară” etc.

Semnificativă mi se pare modificarea strofei a șasea din poezia „Trei, Doamne, și toți trei” (p. 83—86) prin înlocuirea perfectului cu prezentul, pe de o parte, și prin întrebuițarea articolului hotărît, în locul celui nehotărît, pe de altă parte. Strofa inițială (*Tribuna*, VIII, 1891, nr. 126) avea un caracter de poveste. Faptul, prezentat la trecut, dădea impresia unei întîmplări de mult consumate care nu mai poate emoționa pe nimeni. Pe de altă parte, neologismul *caporal*, folosit cu articolul nehotărît, nu exprima decît parțial situația în care se găsea tatăl celor trei feciori :

Un caporal îi iese-n prag
„Ce-mi face Radu”, el întreabă,
De Radu i-a fost mai cu grabă,
Că Radu i-a fost cel mai drag.

În redacția definitivă, strofa se prezintă în felul următor :

1) Distincția aceasta nu se mai face în mod categoric, dar Coșbuc respectă, și aici, realitatea graiului său de acasă. Cf. poeziile „Mama”, „Cîntecul fusului”, „În miezul verii”, „Dragoste-nvrăjbită”, „Costea”, „Vintoasele”, „Prutul”, etc.

2) Nu am în vedere, aici, traducerea „Divinei Comedii” unde neologismele, cerute de conținutul lucrării, sînt extrem de numeroase, și nici traducerea de la începutul activității lui Coșbuc, din perioada născătoare, cînd, de asemenea, conținutul textelor respective cerea folosirea neologismului și nu justifica întrebuițarea elementului regional, cum se va întîmpla în faza imediat următoare, aceea a Tribunei, cînd poetul versifică basmele auzite acasă.

Căprarul vechi îi iese-n prag
 „Ce-mi face Radu?” El¹²⁾ întreabă,
 De Radu-i este mai cu grabă,
 Că Radu-i este cel mai drag.
 „E mort! El a căzut la Plevna
 În cel dintii şirag!”.

Dacă articolul hotărît individualizează, după cum se ştie, pe cel în cauză şi dă prestigiu spuselor vorbitorului¹³⁾, verbele puse la prezent dramatizează acţiunea. Deşi moartea celor trei feciori aparţine trecutului, tatăl lor abia acum află nenorocirea, abia acum trăieşte evenimentul. Pe de altă parte, *căprarul* se confundă cu regimentul însuşi şi vorbele lui nu pot fi puse la îndoială, informaţiile primite de la el sînt absolut sigure. Verbele întrebunţate la prezent ne dau impresia că flăcăii abia au murit, că pot fi văzuţi etc.

Dacă modificările făcute în textul strofei de care ne-am ocupat, din poezia „Trei, Doamne, şi toţi trei” au fost cerute numai de nevoia de precizie, de o mai mare claritate în expunere, altele schimbările sînt provocate şi de anumite situaţii din viaţă, de anumite dorinţi a căror traducere în fapt depăşeşte voinţa omului. Este cazul strofei a cincea din poezia „La oglindă” ale cărei ultime patru versuri se prezentau în felul următor, în „Convorbiri Literare” XXIV, 1890 (p. 43—46) :

Te-am numai pe tine fată,
 Nu te dau ca să fii dată :
 Cui te dau are să-mi fie
 Om odată !”

Poetul şi-a dat repede seama că formularea :

Cui te dau are să-mi fie
 Om odată

nu poate fi menţinută din motivul că mama afirma o dorinţă pe care nu era în stare s-o ducă la îndeplinire ; ea nu dispunea de puterea necesară pentru a determina „soarta” fiicei sale, alegîndu-i omul cel mai potrivit. În volum, versul păstrează „hotărîrea” mamei dar îi li-mitează, acesteia, posibilităţile de a interveni :

12) Era mai bine *el* (cu literă mică !).

13) Lucrul acesta este atît de cunoscut încît nu mai cred necesar să insist asupra lui. Toţi autorii de gramatică l-au subliniat. Îmi permit, totuşi, să-l trimit pe cititor la următoarele rînduri ale lui Arghezi : „Nu ştiu cum şi nu ştiu de ce, dar sînt critic de artă, şi nu sînt unul din criticii de artă, sînt criticul de artă (cu *ul*), adică ăla, adică ăsta, adică eu. Sînt cel mai, sînt superlativ”. (Bilete de papagal, p. 19). Cu toată deosebirea dintre cele două texte, dintre atitudinile celor doi scriitori, nu-i greu de văzut că rolul articolului, funcţia lui stilistică şi gramaticală e aceeaşi.

Cui o dau voiesc să-mi fie
Om odată.

Verbul *voiesc* este aproape sinonim, în acest vers, cu *doresc* la care Coșbuc se va fi gândit, desigur, dar l-a evitat, probabil, nu numai din motivul că este mai vag decât celălalt, ci și din cauză că nu era popular, cum nu este nici astăzi, în graiul din nordul Transilvaniei.

Modificările aduse de Coșbuc poeziilor sale sînt, așa cum am spus, de natură calitativă. În absolut toate împrejurările varianta mai apropiată de noi, în timp, este superioară. El cunoștea foarte bine limba noastră din trecut și de astăzi, din nord și din sud, din apus și din răsărit. Nici un alt poet român nu poate fi apropiat, în mai mare măsură, de Eminescu, din acest punct de vedere.

În majoritatea cazurilor, modificările nu sînt provocate numai de tendința de perfecționare a versurilor, sub aspect tehnic, ci și de folosirea cît mai proprie a fiecărui cuvînt. Urmărind procesul de creație al scriitorului sîntem înclinați să acordăm tot creditul spuselor sale din 1896¹⁴⁾.

„Mi s-au făcut imputări stătătoare mai ales la forma poeziilor mele. Că nu așa se exprimă poporul cum mă exprim eu în versuri. Fără îndoială că nu ; și fără îndoială că așa! Dar în treaba asta să-mi dea voie toți criticii prezenți și viitori, să le ignorez povețele. Eu îmi cunosc graiul părinților mei ; iar în chestiunea unei limbi literare populare pricep și eu ceva, și-apoi voi fi avînd doar și eu măcar un dram de sentiment artistic în ce privește graiul. Iar dacă e vorba, că nu așa își manifestează poporul ideile și sentimentele, cum le manifestez eu — da, aici primesc povețe, dar trebuie să fiu convins întîi că înșiși criticii știu, știu cu siguranță, cum își manifestează poporul ideile și sentimentele, căci eu mi-am dat foarte multă trudă să știu, și-am citit și citec toate poeziile populare care se publică pretutindeni : și pe cele din Maramureș, ca și pe cele din Bucovina, ca și pe cele din Macedonia. Știu și eu, și asta o știu foarte bine, ce spune românul în poezia lui”.

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА В НЕКОТОРЫХ СТИХОТВОРЕНИЯХ Г. КОШБУКА

Краткое содержание

Путем сравнения различных редакций одного и того же стихотворения Г. Кошбука, автор раскрывает языковые средства поэта и его постоянную работу по улучшению опубликованных ранее текстов. Таким образом, отпадает мнение о том, что Кошбук писал легко и что его стихотворения не имеют вариантов.

Изменения, вносимые поэтом при переиздании стихотворений, отражают все без исключения его стремление к предельной ясности, к самому точному и верному употреблению каждого слова при сохранении своеобразного стихосложения. В период после 1890 года, поэт вообще

14) *Fire de tort*, p. 169.

старается очистить свои произведения от диалектных слов. Однако он не отказывается совершенно от местных слов, если они помогают ему лучше выразить свою мысль или свое чувство. Он не уклоняется, например, от употребления в своих стихах тех или иных слов или фонетических особенностей, свойственных народному языку, когда ему кажется, что эти особенности являются необходимыми для техники его стиха. Из этого не следует однако, что поэт злоупотреблял нелитературными словами и что он увлекался стихосложением в ущерб содержанию своих произведений.

CONSIDÉRATIONS LINGUISTIQUES SUR LES REMANIEMENTS DE COŞBUC À QUELQUES-UNES DE SES POÉSIES

Résumé

Par une comparaison entre deux rédactions différentes de la même poésie de G. Coşbuc, l'auteur met en évidence les procédés linguistiques du poète ainsi que sa préoccupation permanente d'améliorer, sous tous les aspects, les textes, déjà publiés. On écarte, de la sorte, l'idée que Coşbuc écrivait facilement et que ses poésies ne connaissent pas de variantes.

Les modifications survenues, d'une édition à l'autre, sont provoquées, absolument toutes, par le besoin du poète d'atteindre un maximum de clarté et d'utiliser chaque mot dans le sens le plus propre possible, sans que la technique du vers en souffre. Bien qu'en général après 1890 le poète procède à l'élimination des éléments régionaux de sa poésie, rien ne l'empêche de les employer lorsqu'il ne trouve pas le mot littéraire propre à exprimer une idée ou un sentiment. Il n'hésite pas à placer, dans sa poésie, un mot ou un phonétisme populaires toutes les fois qu'il a l'impression que, sans ceux-ci, la technique de son vers pourrait souffrir. Mais il n'en résulte pas que l'écrivain abuserait de l'emploi d'éléments non littéraires, ni que pour, l'amour de la technique, il négligerait le contenu de la poésie.

LIMBA ÎN OPERA LUI DIMITRIE CANTEMIR

DE

ȘT. GIOSU

1. Dimitrie Cantemir (1673—1723), unul din marii învățați ai timpului său, este o personalitate de seamă a culturii noastre. S-a subliniat în repetate rânduri că savantul moldovean, autorul multor opere (istorice, filozofice, literare etc.) ocupă în istoria literaturii romine un loc unic, că dintr-un anumit punct de vedere opera sa apare ca izolată¹⁾. Locul unic i-l dau preocupările sale multilaterale, pe care nu le-a avut nici un cărturar de pînă la el, concretizate într-o operă ce întrece, prin masivitatea ei, pe aceea a lui Miron sau Nicolaie Costin și care este scrisă în mai multe limbi (română, greacă, latină), apoi faptul că, deși a stat 22 de ani la „Poarta sultănească”²⁾, nu s-a înstrăinat de „graiul moldovenesc”, cum își numește el limba maternă în capitolul penultim al „Descrierii Moldovei”. Dimitrie Cantemir ocupă un loc aparte și prin faptul că este un mare „reformator” al limbii. În special acest aspect trebuie să-l rețină pe cercetător, căci el ridică o serie de probleme, cu toate că (și situația pare paradoxală) opera de care ne ocupăm n-a influențat dezvoltarea limbii noastre literare. „Divanul...”, apărut la Iași în 1698, în limba română și greacă, a avut un ecou slab în rîndurile cărturarilor noștri, datorită conținutului greoi; e drept că în această operă sînt și fraze întortochiate, unele ne mai întîlnite „la niciunul din scriitorii contemporani” — cum spune G. Sion³⁾ — dar, credem, nu acestea au determinat soarta operei în discuție. Celelalte opere scrise în românește se publică foarte tîrziu: „Hronicul...” apare în 1835 (vol. I) și 1836 (vol. II), la Iași, (ediție îngrijită de G. Săulescu) iar „Istoria ieroglică” apare în 1883, în tomul VI al colecției amintite⁴⁾.

1) Vezi de exemplu *Observații asupra limbii lui Dimitrie Cantemir în „Istoria ieroglică”*, de acad. Al. Rosetti (în „Buletin științific, Secțiunea de știința limbii, literatură și artă”, al Academiei R.P.R., tomul I, nr. 1-2 ianuarie - iunie 1951).

2) Vezi „Hronicul”, p. 435-436.

3) Vezi „Prefață” (p. XI) la ediția din 1878 („Operele principelui Dimitrie Cantemir” tipărite de Societatea Academică Română, tomul V, București).

4) În trecut spus și alte opere ale lui D. Cantemir, scrise în alte limbi, au apărut la noi tîrziu, deși în traduceri străine ele au fost cunoscute cu mult mai devreme. Astfel „Istoria Imperiului Otoman” apare în traducere engleză în 1734, iar „Descrierea Moldovei” apare în traducere germană în 1769. Ambele apar în traducere românească abia în secolul următor (prima în 1876, cealaltă în 1835).

Prin operele sale scrise în limba română (unele scrise direct în această limbă, altele traduse de autorul însuși în românește) D. Cantemir justifică prezența unui capitol în istoria limbii noastre literare. Operele acestea, alături de altele, sînt documente de limbă de mare însemnătate pentru epoca respectivă. Ele arată necesitatea îmbogățirii limbii cu cuvinte noi, pentru exprimarea unor noțiuni noi.

Incercările lui D. Cantemir de a îmbogăți limba noastră arată drumul pe care aceasta trebuia să-l urmeze : acela al creării unei terminologii științifice, filozofice, politice etc. Însă lucrul acesta, după cum se știe, se va înlăptui cu un secol mai tîrziu, prin contribuția altor cărturari și scriitori.

Pînă la D. Cantemir putem nota și părerile despre limbă ale altora (Gr. Ureche, M. Costin ș. a.). Totuși D. Cantemir este cel dintîi care a avut preocupări mai susținute despre limbă.

El cunoștea foarte bine limba noastră, graiurile ei, iar unele afirmații ale sale rămîn actuale pînă astăzi.

Personalitate mare, formată în diferite medii, la culturi diferite, D. Cantemir avea prețuirea necesară pentru a-și da seama de unele fapte de limbă pe care alții, pînă la dînsul, nu le-au arătat : stabilirea unor etimologii, redarea unor forme paralele pentru aceeași noțiune etc. Preferința pe care autorul o arată pentru o anumită formă (după cum se va vedea mai departe) ni-l arată pe Cantemir preocupat mereu de problemele limbii. Chiar grija lui de a lămuri numeroși termeni, fie în text, fie în lista de cuvinte pe care el însuși o alcătulește (vezi „Istoria ieroglică”), demonstrează cele spuse mai sus. La acestea se mai adaugă și faptul că acest om, cu o cultură străină atît de vastă, n-a uitat nu numai obiceiurile, cîntecele și jocurile țării natale, dar nici graiul acesteia, folosit de el în mai mare măsură decît au arătat cercetătorii de pînă acum ai operei sale. Legat de aceasta trebuie să arătăm că și în ceea ce privește influența folclorului în opera Domnului moldovean, la cele arătate pînă acum se mai pot adăuga și alte fapte. De aceea am socotit necesar să ne ocupăm într-un capitol special de elementul popular din opera lui D. Cantemir.

Este adevărat că la Cantemir se vede influența (uneori destul de puternică) a unei topici străine. A-l caracteriza însă numai după frază (care, de fapt, devine, cu fiecare operă, tot mai limpede), fără a avea în vedere faptul că autorul a valorificat, în bună măsură, tezaurul graiului popular, înseamnă a avea în vedere numai un aspect, care nu poate da viziunea ansamblului și, deci, nici nu ne ajută la formularea unor concluzii temeinice.

Dacă ținem seama și de valoarea literară a „Istoriei ieroglifice”, operă în care găsim, uneori, fragmente de o rară frumusețe, unde mînuirea cuvintelor, folosirea imaginilor, arta portretistică etc. ni-l arată pe D. Cantemir ca pe un scriitor de talent, vedem că studiul limbii operei de care ne ocupăm ridică probleme variate, iar unele din ele sînt dintre cele mai complexe.

Dar cercetătorul limbii lui D. Cantemir întîmpină și unele greutăți. „Istoria ieroglifică” apare, după cum am arătat, în 1883, în volumul VI al „Operelor principelui Dimitrie Cantemir” editate de Academie. Ortografia acestei publicații este latinizantă, încît pentru notarea unor forme trebuie să recurgem la alte ediții, ale operelor scrise în limba romînă de autor. Cea a „Hronicului” din 1835—1836, după cum arată Gr. Tocilescu în „Precuvîntare” la Tomul VIII (1901), se deosebește de manuscris prin „ortografie, punctuațiune, modernizare sau dialectizare a cuvintelor...” (p. XLVIII). Cea mai recomandabilă este compararea cu „Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea” apărut la Iași, în 1698, în limba romînă și greacă⁵⁾. Trimiterile pentru această din urmă lucrare, prima în ordinea cronologică a operelor scrise în romînește de D. Cantemir, le voi face, totuși (după confruntarea, acolo unde este posibilă, desigur, cu textul din 1698) la textul din 1878, deoarece textul acesta se găsește mai ușor⁶⁾.

Cele trei opere de care ne vom ocupa apar la intervale aproximativ mari. Fiecare aduce ceva caracteristic, nu numai în ceea ce privește conținutul („Divanul”, scris în tinerețe, este o operă filozofico-religioasă, „Istoria ieroglifică”, scrisă în 1704—1705 este un roman cu conținut istoric, iar „Hronicul”, scris începînd cu 1717, este operă istorică propriu-zisă), dar și în ceea ce privește limba, înțelegsă în sensul cel mai larg al cuvîntului. Fiecare operă ridică noi probleme de limbă, iar concluziile trebuie formulate numai după ce ținem seama de faptul că fraza lui D. Cantemir se limpezește treptat (chiar cele trei „cărți” ale „Divanului” sînt, în această privință, inegale), iar influența populară crește și ea cu timpul.

5) În Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu” din Iași există un singur exemplar, din care lipsește foaia de titlu. Voi face mai departe trimiterile după numărarea foilor (f.). Folosesc literele *r* și *v* pentru a indica cele două tețe ale foii.

6) Pentru a înțelege mai bine cele spuse, dau, deocamdată, câteva exemple: în ediția din 1698, f. 4, v.: *aducîndu-se, se, adică*. (și *adecă*), *umbla*. Apoi: f. 5, r.: *în adîncime, să te răpască, prăpastie, carile, a lumii*; dincolo: *în adîncimi, să te răpască, prăpastia* (p. 41), *care* (sau *carile*), *a lumii* (p. 42); f. 5, v.: *paabară, pre denațară*; în cealaltă ediție: *paabare, pe dinațară* (p. 42); f. 6, r.: *ne arătare, ce, vîi drege*; în ediția din 1878: numai *arătare*, apoi *ci* (p. 42), *vei drege* (p. 41). Omisiunile, în această din urmă ediție sînt numeroase: „și încă și mai fericit cela ce încă nau venit” (f. 23, r.); cuvintele subliniate lipsesc în cealaltă ediție (D., cap. XLVIII, p. 69); f. 18, r.: „porurea spre de singe vârsare gata”; dincolo fragmentul apare fără prepoziția *de* (D., cartea I, cap. XXXVIII, p. 63); „Dară de vreme ce prorocu nu ești, iată dară că ești unu omu ca și alalți camenii și de vreme ce ești ca alalți oameni, iată dară că cele fitoare nu pricepi” (f. 32, r.) este simplificată dincolo (D., cartea I, cap. LXV, p. 80): „Dară de vreme ce prorocu nu ești, iată dară că cele viitoare nu pricepi”. Lipsesc din ediția din 1878 (cartea I, cap. XXXIV, p. 61) fraza: „unde este Dioclitianu, Maximilian și Iulian, tiranii cei puternici și mari” (f. 17, v). Pot fi date și numeroase exemple de modificare a textului: *luciu mării* (f. 16, v.) hai prin *ceață* (f. 32, v.), a *hulturului* (f. 30, v.) sînt dincolo *lucrulu mării* (cartea I, cap. XXXIV, p. 61), *O, prin ceață* (cartea I, cap. LXVI, p. 80), *alle hulturului* (cartea I, cap. LXII, p. 78). Iată acum și cîteva deosebiri între ediția din 1835—1836 a „Hronicului” și cea din 1901 (trimiterile le voi face numai la aceasta din urmă); ediția din 1836 (vol. II): *dumnezeu* (401—402), *țării, cetitoriu, nimică* (402); ediția din 1901: *dumnăzăn, țării, cîltoriu, nemică* (p. 484). Chiar titlul diferă: „Hronicul vechimei a Romano-

Este adevărat că fiecare lucrare înseamnă o etapă nouă în stilul lui D. Cantemir⁷⁾. Dar, în multe privințe (introducerea de cuvinte străine în limba noastră, crearea unor cuvinte noi, folosirea unor procedee specifice creației populare etc.) „Istoria ieroglifică” trebuie pusă pe primul plan. Este „opera literară viabilă a lui Cantemir... adevărat *Roman de Renard* românesc însă cu scopuri polemice”, cum spune G. Călinescu⁸⁾.

§2. Înainte de a trece la studiul limbii operelor amintite, este necesar să vedem părerile lui D. Cantemir despre limbă. Vom discuta aici următoarele probleme: părerile autorului despre originea limbii române, părerile sale în legătură cu limba pe care trebuie s-o folosim în scris⁹⁾ și apoi, în câteva cuvinte, să vedem poziția autorului față de limba folosită de el însuși în scris.

Ceea ce îl preocupă îndeosebi pe D. Cantemir este originea limbii române. El combate câteva teorii greșite: că limba noastră „ar fi graiul latinesc stilcit, fără amestecul altor graiuri” (D. M., p. 281-282) sau că „s-ar trage din graiul italianesc” (D. M., p. 282), apoi teoria că limba noastră ar fi o limbă slavă.

Poziția autorului față de prima teorie reiese clar din faptul că el vorbește de existența, în limba română, și a altor elemente (D. M. 286): românii din Transilvania au în graiul lor elemente maghiare, cei din sudul Moldovei folosesc unele elemente tătare, turcești etc. El explică și pătrunderea unor elemente străine în limba noastră. Astfel cuvinte de origine grecească precum *pedeapsă* (παιδευσις *chivernisire* (κωβέρονταις), *drum* (δρόμος), ș. a. au intrat în limbă în urma relațiilor economice cu grecii. Tot împrejurări economice au facilitat și intrarea în limba noastră a unor elemente polone sau turcești.

Există apoi în limba noastră o serie de cuvinte „rămase pesemne din graiul cel vechi al dacilor, fiindcă ele nu se cunosc nici în graiul latinesc și nici în graiurile noroadelor megieșe” (D. M., 285—286). Și dă ca exemple: *stejar*, *pădure*, *heleşteu*, *cărare*, *grăiesc*, *nemeresc* (D. M., 286). Nici unul însă din aceste elemente nu intră în categoria la care se referă autorul: *stejar* < bg. *stežerŭ*, *pădure* < lat. pop. *padulem* (lat. clasic e *paludem*) „baltă”, *heleşteu* < magh. *halastó*, *cărare* < lat. *carraria, *grăi* < sîrb. *grajati*, iar *nemeri* < sîrb., slov. *namjeriti*. Rămîne, totuși, pozitivă, ideea că există în limba noastră și elemente autohtone, problemă pe care au

Moldo-Vlahilor” (ediția din 1901) — „Hronicul Romano-Moldo-Blahilor” (ediția cealaltă). Deoarece nepotrivirile sînt numeroase, socotim că este necesar să se facă demersurile cuvenite pentru fotografierea, fie și parțială, a textelor „Hronicului” și „Istoriei ieroglifice”.

7) Vezi Dragoș Protopopescu, *Stilul lui Dimitrie Cantemir*, în „Analele Academiei Române”, seria II-Tom. XXXVII, Memoriile Secțiunii Literare, București, 1915.

8) G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București 1941, p. 44.

9) Aici ne vom referi și la altă lucrare a lui D. Cantemir, „Descrierea Moldovei”. Trimiterile le voi face la ediția apărută la E.S.P.L.A., („Biblioteca pentru toți”). 1956. Folosesc pentru această lucrare inițialele D.M.

studiat-o unii cercetători mai tirziu. În această privință D. Cantemir este un precursor al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Între dovezile aduse pentru a arăta că limba română nu se trage din cea italiană este și constatarea că în limba română există numeroase cuvinte latinești care nu se găsesc în limba italiană¹⁰⁾, apoi constatarea că unii termeni, de altă origine, existenți în limba italiană, lipsesc în limba română.

Și pentru a dovedi că limba română este o limbă romanică, nu slavă, D. Cantemir aduce argumente lingvistice: "... noi mai mult ceva împotriva lui Sarniție a zice nici îndrăznim, nici ne trebuie, fără cât în limba noastră îl întrebăm: ce faci, Sarniție, lătineste i-am zice: *cvid fațis Sarniți*; slovoneste: *čto délais?* Sarniție; și de această proastă întrebare el singur socotescă limba rominească diu cé lătinescă, au din cé slovenescă iaste stricată?" (H. 152)¹¹⁾.

Mult discută D. Cantemir și numele *Valahia*. El respinge afirmația unora că termenul vine de la numele unui „hatman”, Flaccus. Se referă la Eneas Sylvius, Ian Zamoschie Liah și Gr. Ureche. Pentru fiecare are alte cuvinte. Cel mai vinovat este Eneas Sylvius. Spusele lui Ian Zamoschie Liah nici nu merită osteneala să fie combătute: „pentru aceia nici zisa lui a o mai destrăma ne vom pierde vremea, nici de răspuns vrednic îl socotim” (H. 113). Pe Grigore Ureche îl pomenește cu toată înghăduința și înțelegerea: „Pe acest Enias Sylvius se vede să fie crezut și urmat săracul Ureche vornicul și la predoslovie hronicului său zice și el că a vlahilor nume să fie luat depe acel hatman” (ibid.). Autorul arată că termenul este de origine grecească, fapt care reiese din citatele: „Turcii mai pre urma grecilor, oarece stricînd numele grecesc... le zic Iflac...” (H. 306—307), „... căci la orthografia turciască nici un nume nu să află, carele să începă din doai slove mute, cumu-i V și L în cuvîntul Vlah; pentru aceia cei ce scriu cu orthografio, înainté lui F și lui L adaug un I și scriu și citesc Iflac, iară nu Flac sau Vlah” (H. 307). Realitatea însă este alta, căci cuvîntul în discuție e de origine germană.

În sfîrșit, autorul explică tot cu argumente lingvistice de ce locuitorii Daciei se numeau *Dachi* sau *Dai* (în grecește *Δάχοι* și *Δάου*); „... obiciuită iaste limba elinească a muta pe *cus* în *os* și pe *chi* în *i* și precum *Γαυροί, Γόδοι* și *Γαυροῦς, Γόδοῦς*, așa *Δάχοι* au mutat în *Δάου* și *Δάχοι* în *Δάου*...” (H. 72).

Indicații privind limba pe care trebuie s-o folosim în scris găsim în „Descrierea Moldovei” (partea a III-a, cap. IV). Plecînd de la observația că și graiul moldovenesc are diferite pronunții, D. Cantemir arată că „cea mai bună rostire este la Iași, în mijlocul Moldovei,

10) ca: *incep* < lat. *incipio*, ital. *comincio*; *alb* < lat. *albus*, ital. *bianco*; *masă* < lat. *mensa*, ital. *tavola*, *domn* < lat. *dominus*, ital. *signore*.

11) Și de data aceasta se impune apropierea lui D. Cantemir de B. P. Hasdeu. Cel din urmă vrea să demonstreze că în cea mai simplă întrebare cuvintele folosite sînt de origine latină; mult mai tirziu Hasdeu va arăta că mai toate cuvintele unei poezii populare culesc din Dobrogea (unde romanizarea a fost mai slabă!) sînt de origine latină.

fiindcă oamenii din părțile acestea sînt mult mai învățați, din pricină că acolo se află curtea domnească". (D. M. 286). Aici autorul emite, în fond, teoria originii aristocratice a limbii folosite în textele vechi moldovenești. Continuîndu-și observațiile, autorul arată că există deosebiri între pronunția femeilor și cea a bărbaților¹²⁾. El face, astfel, primele observații cu privire la palatalizarea labialelor¹³⁾, fenomen întîlnit, de obicei, în vorbirea femeilor "... căci ele schimbă silabele *bi* și *vi* în *ghi*, ca: bine, *ghine*; vie, *ghie*; *pi* în *chi*: pisma, *chizma*, piatra, *chiatra*" (ibid.). Dacă un bărbat folosește palatale în locul labialelor este un semn că "... a stat prea mult în poala maică-si" (ibid., 286—287), și este numit în batjocură, „fecior de babă" (ibid. 287).

Pentru D. Cantemir graiul moldovenesc e mai literar — dacă ne putem exprima astfel — căci deși „valahii și ardelenii au același grai ca moldovenii... rostirea lor este ceva mai aspră..." (ibid. 287) și dă, între altele, exemplele: *giur*, *dumnezeu*, *acmu*— *jur*, *dumnezău* (sic!), *acuna*. Exemplele date însă se referă numai la graiul muntean. Ne reține atenția și o altă afirmație a lui D. Cantemir: „Mai au [valahii și ardelenii, sau poate numai cei dinți] — din text, D. M., 287, nu reiese clar] și cîteva vorbe pe care moldovenii nu le știu; însă pe acestea nu le folosesc cînd scriu". Autorul se referă aici la elementele regionale, cu arii restrînse, care nu pot fi folosite în scris deoarece nu sînt înțelese de toți cititorii. Cele discutate pînă aici ni-l arată pe D. Cantemir ca pe un cunoscător al graiurilor din nordul Dunării. Chiar numai cele spuse pînă acum sînt o dovadă că autorul „Descrierii Moldovei" nu s-a înstrăinat de limba maternă. Trebuie să invocăm aici și faptul că lucrarea aceasta este scrisă tîrziu (pe la 1716).

Dar limba romînească de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea nu era, după părerea lui D. Cantemir, o limbă de prestigiu, așa cum erau, de exemplu, greaca, latina ș. a., limbi de cultură, în care s-au scris opere de mare însemnătate. Cantemir marchează, în privința aceasta, un moment unic, pînă la el: el este primul reformator al limbii sale materne, pe care dorea s-o ridice la nivelul prestigiului altor limbi. Așa se explică avalanșa de termeni străini (în primul rînd de origine greacă, apoi latină) din opera lui D. Cantemir (mai ales în „Istoria ieroglifică") pentru a desena noțiuni noi sau termeni străini care să dubleze pe cei existenți în limba sa.

¹²⁾ E vorba, fără îndoială, în primul rînd (dacă nu chiar exclusiv) de vorbirea de la sat. Anchetetele dialectale făcute recent pe teren, în diferite părți ale țării (Ardeal, Bucovina, Maramureș, Moldova) arată că observația lui D. Cantemir este valabilă pînă astăzi. Lucrul este ușor de explicat: bărbații vin mai mult în contact cu orașul, fac armată, călătoresc, în general, mai mult.

¹³⁾ De aceea D. M a r c e a începe „Istoricul problemei" (partea I a articolului „Palatalizarea labialelor" din volumul său „Probleme de fonetică", Editura Academiei Republicii Populare Romine, 1953) cu discuția părerilor lui D. Cantemir despre acest fenomen.

Să vedem acum în ce fel se reflectă în opera sa aceste idei. În general, întâlnim la D. Cantemir forme cu labialele păstrate: *copil* (H. 291), *fierbințeală* (H. 347), *picioare* (H. 337), *pișca* („... din câte-va părți *pișcat* de varvari iera...”, H. 317), *pizmă* (H. 356) etc. Autorul însă nu este consecvent. Acad. Emil Petrovici spune¹⁴): „Numai în două cuvinte, *hiriș* (formă derivată de la *hire*, adică *fire*) și *chiezi*... în loc de *piezi* (pl. de la *piază*), prezintă palatalizarea labialelor”. Trebuie să spunem că există și alte cuvinte pe care D. Cantemir le notează cu pronunția populară, cu palatale în locul labialelor. Să vedem, mai întâi, exemple pentru cele două cuvinte. Ambele apar destul de des, prima cu formele *hiriș* sau *hireș*: „viața *hireșă*” (I. 26), „legătura *hireșului* cuvint” (I. 35); „vor să scrie *hiriș* slovoneste” (H. 303); „ce noi văzind că Sarniție mai pre larg îngaimă această disputație, a lui *hireșe* cuvinte de față le vom aduce” (H. 127) „mai înainte *hireșe* cuvintele acelor scriitori de față li-am adus” (H. 221; vezi și D., 81). Apoi: „Căci crâncăitul Corbului aspru și spre răi *chezi* tuturor pasirilor și dobitoacelor se vede și este” (I. 204); „Iară cel mai de pre urmă al meu cuvint este că adunarea aceasta *chezi* răi și-au vrăjit...” (I. 40); „Pe nepriiatin cu bun *chezi* la mână ți-l aduc” (I. 214);”.

Trebuie să mai adăugăm și substantivul *hirișie* (I. 29), pe care-l explică autorul însuși: „*Hirișia* (insușire naturală) se cuvine totului și fietecăruia și pururea”. Termenul apare și în „Hronic” (vezi de ex. p. 303).

Am notat apoi forma *chizmire*, în care *p* este palatalizat (*pizmă* < gr. *πείσμα*): „Că podoaba și *chizmirea* minciunii în chiteala scornită și în voroava tocmită stă” (I. 352).

Trebuie amintită apoi forma *truchină* alături de *trupină* (< bg. srb. *trupina*): „...Petăr... s-au lovit cu piciorul de o *truchină* de copaciu...” (H. 328); „... Scaligher... arată... precum toate numerele, cuvintele și graiurile lătinești ca niște crângi dintr-o *trupină*... dintr-acé elinească răsar și să despart” (H. 102).

În sfârșit, mai notăm și *hi* pentru *fi* în forma verbală de optativ *ar* (*n-ar*) *hi* *fost*: „...nici suflet de om *n-ar hi fost*...” (H. 392); la pag. 294 găsim, de asemenea, *ar hi fost*. Forma cu palatală apare de câteva ori numai. La cronicari alternează forma cu palatală cu cea cu labială. În această privință D. Cantemir face un pas înainte¹⁵).

14) În articolul *Limba lui Dimitrie Cantemir* („Limba română”, anul III, nr. 6, noiembrie - decembrie, p. 107).

15) Pentru a vedea aceasta e necesar să ne referim la un cronicar moldovean. În cronică lui I. Neculce de ex. sint numeroase și formele cu palatale și cele cu labiale. Cităm după ediția îngrijită de Iorgu Jordan, apărută la E.S.P.L.A., în 1955: „de-ar *bi* avut” (194), „i-ar *bi* voia” (226), „s-ar *bi* fostu întemeiat” (254) etc.; „să *fie* despărțit” (225) „n-ar *fi* scăpat” (313) etc. Apoi: *hiindu* (231), *biece* (238), *birea* (303) etc., *fire* (225, 238). E. vorba, și aici, mai ales de sunetul *f*. Alte labiale rămân de obicei intacte. Forme ca *inchedeca* (247), *chept* (292) - sint cu totul rare.

„Și dacă un bărbat s-a obișnuit odată cu această rostire — spune autorul (D. M. 286) — [e vorba de palatalizarea labialelor] el n-o poate lepăda decît cu multă trudă...” Și D. Cantemir se străduia să elimine aceste particularități care caracterizau, după dînsul, vorbirea celor incuți. S-au strecurat însă și la el, după cum am văzut, cîteva forme cu palatale în locul labialelor. Putem spune că opera lui D. Cantemir reprezintă un moment important pentru înlăturarea unor particularități regionale.

Dar din preocuparea de a elimina formele ce prezentau palatalizarea labialelor, D. Cantemir cade, uneori, în cealaltă extremă. Grija pentru corectitudinea formelor îl duce și la exagerări. Așa se explică prezența cîtorva hiperurbanisme. Acad. Emil Petrivici (art. citat, p. 10) notează *obial* și *pilotă*. În privința formei *pilotă* autorul arată unele rezerve, deoarece nu s-a stabilit încă etimologia acestui cuvînt. Iată acum un citat (D. 96) : „eu afundat în *pilotă*, el îngropat în gropniță; el acoperit cu țarnă, eu învelit cu *obial*”. Regional, primul cuvînt e pronunțat numai *oghial* (<sl. *odělo*¹⁶). Mai adăugăm apoi cuvîntul *pilug* „chilug”. Dacă e adevărat că *biftui* ar fi un hiperurbanism, după cum ne informează Dicționarul Academiei cînd discută verbul *ghiftui*, atunci intră în aceeași categorie și forma *biftuire* pe care o întîlnim la D. Cantemir. Cameleonul se așează în gura Crocodilului pentru a-i adresa o rugăminte. Acesta era sătul, încît „*biftuirea* Crocodilului norocul Hameleonului fu” (I. 205). Forma *pilug* o găsim în „Hronic” (p. 445) : „... minciuna băsnuitorilor... mai goală decît *pilugul* piuliții rămîind...” Dicționarele dau și forma *pilug*, alături de *chilug* (v. și ardelenescul *pcilug*). Avem aici un caz similar cu *chiftea* (formă etimologică) — *pițtea*, căci originea cuvîntului este turcescul *kulug*. Elocvent pentru discuția noastră este faptul că D. Cantemir preferă forma cu labială, cealaltă sunîndu-i, probabil, tot atît de neliterar ca și forma *chiatră* de ex. pe care el o discută în capitolul amintit din „Descrierea Moldovei”.

Am văzut apoi că D. Cantemir este pentru notarea în scris a pronunției moldovenești cu *gi* (ž), nu cu *j*, și *dz* (ǰ), acolo unde în graiul muntean este *z*. Deși s-ar părea că în privința aceasta lucrurile sînt cît se poate de limpezi, totuși anumite particularități ce apar în opera de care ne ocupăm trebuie discutate. S-ar părea că unele forme cu *j* întîlnite în edițiile ultime ale operei lui D. Cantemir ar putea fi interpretate ca o influență munteană. În privința formelor cu *j* din „Divanul”, apărut la 1878, lucrurile se pot clarifica ușor. Comparînd textul acesta cu cel apărut la Iași, la 1698, am constatat că lui *j* îi corespunde aici *gi* (v). Forma cu *j* din ediția de la 1878 trebuie pusă, deci, pe seama editorilor. Cîteva exemple, numai, sînt edificatoare : „a sărărilor *agiutoriu*” (f. 39, r.); dincolo (p. 90) : „... *ajutoriu*”; la pag. 91 însă găsim, ca și în alte părți, *gi* pentru *j* : *agiutori*, *agiutorești*; apoi *a agiunge* (p. 70). Însă să *agiungă* (f. 24, r.) e transcris în cealaltă ediție (p. 70) *se ajungă*.

16) Vezi H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 1906, p. 1083.

Forme cu *j* și *gi* întâlnim și în „Istoria ieroglică”: *batjocură*, (p. 85), *agiutoriu* (p. 103). Uneori ambele particularități există în aceeași frază: „... pe unde cu capul și cu picioarele nu *ajunge*, pentru epărarea de muște cu coada să *agiungă*” (p. 89). Mai adăugăm: *gios* (p. 89), *glumătate* (p. 91), *agiutorință* (p. 99). Trebuie să admitem că și aici *j* în locul lui *gi* se explică la fel ca mai sus. Dacă transcrierea lui Gr. Tocilescu este corectă, în „Hronic” apare sistematic *gi*: *agiutorește* (p. 71) etc. Iată de ce pentru studierea limbii este necesară fotografierea unor pagini din manuscrisele acestor opere.

Întâlnim dificultăți și la interpretarea celeilalte particularități fonetice: *dz* pentru *z*. Din ediția de la 1878 a „Divanului”, cu ortografie etimologică (iată un singur exemplu: *dumnedieu*, p. 50), nu ne putem da seama cum trebuie rostit sunetul acesta. În ediția din 1698 găsim *dz* în acest cuvânt (f. I, 5 r.). Mai notăm: *invitiadză*, *luminiadză*, *vădzindu*, însă *grozav*, *grozăvie*, (f. 5, r.). Și în „Hronic” găsim africata *dz* (notată aici *đ*), provenită din *d+i* (*đua*, 181, *đice*, 189 etc.) însă mult mai rar decât spiranta sonoră *z* (*zua*, 165, 265, 326, 389; *zile*, p. 408, apoi *dumnăzău*, p. 313). Și de data aceasta numai cu ajutorul manuscrisului putem afirma dacă în „Hronic” apare sistematic africata *dz* (acolo unde ea se explică etimologic, desigur) sau alternând cu spiranta sonoră *z*.

Cîteva alte fapte ar putea fi interpretate, cred, ca elemente ale graiului muntean în scrisul lui D. Cantemir. E vorba, în primul rînd, de forma *mîine* (f. 35 r. și v. și *cîine* (f. 37, v.). În scrierea acestui cuvînt *i* este notat deasupra, cu același semn ca la adverbul *mai* de exemplu. Pe foaia 37, v. găsim ambele forme: *cîinii*, *cîinii* (în ediția cealaltă, p. 86, numai *cîinii*!). Intrucît e vorba de particularități fonetice, desigur că și de data aceasta numai manuscrisul autorului ar putea arăta dacă cele afirmate de mine sînt juste sau, dacă nu cumva, faptele discutate se datoresc tot editorilor.

Amintim apoi, (ca să dăm nu numai fapte fonetice care caracterizează graiul muntean) cuvîntul *puț* („...în vîrful unui munte pré înalt ni-am urcat, în vîrful a căruia un *puț* pré adînc și mai să zic fără fund am aflat”, I. 287), apoi cuvîntul *piftire* folosit probabil de autor pentru „piftie”: „sau de au știut pomenire (care decît cerbii mai fugare și decît *piftire* mai deghetătoare iaste) i-au amăgit...” (H. 197).

Să vedem și alte fapte fonetice care rețin atenția cititorului, cu atît mai mult cu cît unele nu există, de exemplu, în cronica lui I. Neculce. Mă refer la existența, în mai multe cuvinte, a lui *a* protetic. Nu-i vorba numai de cuvînte ca *amiroși* (D. 64, I. 80, H. 169), *apipăi* (I. 93, 286), care se aud, în forma aceasta (mai ales primul) în vorbirea populară de astăzi, ci și de *amistui* („*amistuindu-se* și *aciuindu-se*...”, I. 236; vezi și pag. 92, 136, 192, 369), *aspumat* („balele *aspu-mate*”, I. 268), *avedea* („...au *avăzut*...”, H. 319), neobișnuite cu forma aceasta.

Întilnim apoi și la Cantemir o serie de fonetisme arhaice. Dau doar câteva exemple: *curund*, H. 193, 258 etc. (cuvîntul vine din lat. *currendo*, gerunziu de la *currere*; forma citată se explică printr-un fenomen de asimilație progresivă); *nemică* (I. 115, H. 316); *nuir*, H. 141, 360 și *boir*, H. 155 (apoi *buirat*, I. 197), faze intermediare în trecerea lat. *bubalus* în *bour* și *nubilum* în *nour*. În aceeași categorie trebuie pus, cred, și *rumpe* (D. 38, I. 36, 84, H. 347), deși acesta se mai poate auzi încă și astăzi, cu derivatul *rumpător* („... jiganii *rumpătoare*...”, I. 361).

La Cantemir găsim apoi *schinteie* și *schinteia* (I. 32). În dicționarul lui A. Scriban găsim indicația că „în vest” se spune *schinteie*. În ultima ediție a cronicii lui I. Neculce, Iorgu Jordan spune (vezi nota de la pag. 251) că „în text apare aspectul muntenesc al cuvîntului care-i stă la bază, ceea ce ar dovedi că copistul era muntean”. (E vorba de Scînteia, sat din regiunea Iași, care în cronica lui Neculce este scris *Schinteia*). *Schinteie* există pînă astăzi prin Transilvania și Bucovina. Faptul că forma aceasta apare la mai mulți scriitori moldoveni, ne face să presupunem că ea putea exista și în Moldova. Și alte fapte, care astăzi caracterizează numai Transilvania, altă dată erau și în Moldova. E de ajuns să cităm un verb ca *a găta*, (existent și la Cantemir, I. 63) sau forma *Simgiorzi* (H. 415, „... în zua de *Simgiorzi*...”¹⁷).

Trebuie semnalată și existența mai multor forme ale aceluiași cuvînt: *noroc* (H. 189), ca în limba literară actuală și *năroc* (H. 129), *nărocit* (H. 279), *nărocire* (H. 274). Acestea din urmă sînt predominante¹⁸). Apoi: *jecui* (H. 275) și *jăcui* (H. 129), *vultur* (H. 107) și *hultur* (D. 64), *vulpe* și *hulpe* (I. 43) — cu derivatul *hulpesc* (*hulpești măgulituri*, I. 211), *nicăiuri* (H. 333) și *necăiuri* (H. 132), *căce* (H. 148) și *căci* (H. 71).

Tot aici trebuie să amintim și formele *sint*, *sînt*, *singe*, *sînge* etc. întîlnite la Cantemir, uneori chiar pe aceeași pagină¹⁹). Ediția din 1698 a „Divanului”, tipărită la Iași, ne arată că trebuie să admitem ambele pronunții în Moldova de atunci și că nu trebuie să le considerăm hiperurbanisme pentru vremea aceea. Ele sînt hiperurbanisme numai din punctul de vedere al limbii literare actuale, după cum tot hiperurbanisme, din acest punct de vedere, sînt și formele *striml*, *zimbet* care se aud, încă, adesea, în unele părți ale țării. O altă particularitate (care poate privi nu numai fonetica ci și morfologia) este

17) Dacă transcrierea lui Gr. Tocilescu este exactă, înseamnă că în locul africetei *dz*, etimologică (<g+l+ vcală în silaba neaccentuată finală: vezi și *axungia* >*osindzâ*) autorul folosește spiranta *z*.

18) Exemple pot fi date și din cronica lui I. Neculce. Și aici facem aceeași remarcă: formele moldovenesti (mai bine zis, nordice) sînt preponderente: *lași* (405), *leș* (374); *au mersu* (370), *mărgu* (370), *umblă* (370) *imble* (366), *piine* (401), *pine* (397). Formele muntenești (azi literare) ca *merg*, *piine*, *umblă* etc. se pot explica ușor dacă ținem seama de faptul că și în celelalte provincii circulau texte din Țara Românească. Unele din ele (*ciine*, *piine*) se găsesc și la Gr. Ureche, M. Costin, mitropolitul Varlaam.

19) Ca și la alți contemporani, de altfel.

prezența verbelor iotacizate. S-a arătat de către cercetători că aceste forme, ce caracterizează azi numai anumite regiuni din sudul țării, erau, altă dată, răspândite pe o arie mult mai întinsă²⁰⁾. Iată câteva exemple: *să cază* (H. 189), *să închiză* (H. 294), *puind* (I. 281), *puiu* („martur *puiu*”, I. 263), *râmiind* (I. 322), *să scoață* (H. 223), *să sloboază* (H. 421), *să trimață* (H. 344), *țiind să vază* (H. 400), *viind* (I. 283).

În sfârșit, un alt fapt pe care-l întâlnim adesea în opera lui D. Cantemir este notarea unor cuvinte cu pronunția influențată de limba greacă: *chentrul* (I. 152), *Dachia* (H. 70), *hronicile* (H. 282), *hronic* („boală *hronică*”, I. 34), *ocean* (I. 137) etc.

Să vedem acum și atitudinea lui Cantemir față de cele scrise de el însuși. Autorul își dă seama că unii termeni pe care-i folosește nu vor fi înțeleși de cititori. De aceea se vede mereu la el preocuparea de a explica anumite expresii și cuvinte. Lucrul acesta se vede mai ales din „Scara a numerelor și cuvintelor streine tilcuitoare” de la începutul „Istoriei ieroglifice”, de care ne vom ocupa când vom discuta lexicul. În cursul expunerii pentru a fi înțeles de cititor autorul folosește mai multe procedee: uneori dă cuvântul obișnuit, alături de cel mai greu de înțeles: „fietecare picior de pod să fie stătut de 170 picioare departe unul de altul și din picior în picior *boltă*, sau cum mai prost zicem, *sclip rădicat*” (H. 188—189). Apoi: „... *index* adecă scară...” (D. 234); „*polusu* este steaoa căreia îi dzicu moldovenii *fusul*”; (D. 197); „*Sirine*²¹⁾... moldovenii *fete de mare* le dzicu”, (D. 75). Alteori explică termenul nou: „socotéle *etimologhicești* (adecă tilcuitoare de cuvinte)”, (H. 102); „Iustin au fost nepot de frate lui Iustinian și în boieria ce să chema *curopalat*, adecă purtătoriu de grija Curții” (H. 326); „... cu curată *conștienție* (ascunsul inimii) altora să le povestim...” (H. 179); „... cu alt *sens* (înțelegere)...” (H. 271); „... *museele* (cămărilor unde stau la citală sau la învățătură...)” (H. 298). Altă dată autorul dă variantele fonetice ale aceluiași cuvânt: „... *Hunii* sau *Unii*, neam varvar...” (H. 255).

§ 3. Particularități morfologice. Notăm lipsa articolului la pronumele personal *dînsul*: „... bucuroși era, ori cu ce mijloc ar fi, numai de *dîns* să să izbăvască...” (H. 450).

În dicționarul vechii Academii, s. v. *amînă* (adv.) se arată că se găsește și forma articulată a acestui cuvânt, *amîna*. Exemplul dat din Cantemir acolo nu ilustrează această particularitate, căci *a* pentru *ă* în *amîna*, la p. 370 a „Istoriei ieroglifice”, este o problemă de ortografie: „Treaba aceasta *amîna* [= *amînă*] luînd... soroc *puse*”. Adesea întâlnim cu *multul* (articulat): „... la fire cu *multul*, pre toți să fie covîrșind...” (H. 146).

20) Vezi Gheorghe I. v. a. n. e. s. c. u, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide”, vol. XI-XII (1944-1945), capitolul V, intitulat „Apariția verbelor cu *-t, -d, -n, -r*.”

21) Am reprodus forma din ediția de la 1698; în ediția din 1878 citim *Sirene* (cartea I, cap. LVIII, p. 75).

Cu privire la substantiv, remarcăm, mai întâi, forme de plural la unele abstracte: *trude* (d. *trudă*: „... ostenélele și *trudile* oștilor...”, (H. 166); „*trudeli* noastre”, (I. 326); *șegi* (d. *șagă*: „... *șiegi* necrezute și glume nesuferite...”, (I, 265); *dragostele* („Tatăl meu îndată descîntecul *dragostelor* în capul fecioarei descînta...”, I. 289).

Pluralul substantivului *întunec* era întrebuițat, în limba veche (Codicele voronețean, Biblia de la 1688, Dosoftei, Antim Ivireanu...) cu sensul „zece mii, mulțime”. La Cantemir găsim pluralul sensului propriu al acestui cuvînt: „grele *întunerece*” (I. 227). Primele trei exemple pot fi considerate ca încercări de a forma pluralul unor substantive abstracte.

Amintim apoi pluralul, mai puțin obișnuit astăzi, în *-e*, la unele substantive: *blane* (singular *blană*; I. 275), *oglinde* (H. 313, 361), *talpe*, *rane* (I. 26, H. 163)²²).

Altă dată pluralul unor substantive trebuie considerat ca o particularitate numai a limbii vechi: *trebe* (pentru *treburi*: „... alte lucruri și alte *trebe* într-alte părți a împărăției noastre s-au timpplat...”, I. 282) *gauri* „... el în niște *gauri* de stîncă se ascunsese...”, I. 362; vezi și D., ediția din 1698, f. 24 r.—*gaurile*; în ediția din 1883, cartea I, cap. L, p. 70, *gaurele*!). Forma aceasta o întîlnim în Biblia de la 1688, la Dosoftei și, după cum arată același dicționar amintit mai sus, la Alecsandri, din necesități de rimă). Vechi este pluralul *dovede* care apare de multe ori la Cantemir: I. 67, 68, 81; H. 125, 181, 217, 319, etc. De la acest plural se formează și genitivul singular: „argumenturile *dovédii* lor” (H. 150).

Mai notăm pluralele *lance* (I. 26) și *minule* (H. 172, 216), (sing. *mînu*: „... nu cumva viu în *mînu*”²³) nepriiatinului să cază”, H. 189). Acesta din urmă e folosit încă și astăzi²⁴).

În aceeași categorie intră și pluralul *țărîle*²⁵) (H. 153) — de unde și genitiv — dativul *țărîi* (H. 462) — (mai rar *țărî*, H. 196). În Hronic (p. 501) găsim și pluralul *lucri* (pentru *lucruri*): „Scara a *lucrilor* și a cuvintelor care sînt mai de însărcinat într-acest Hronic”. Pluralul acesta vechi s-a păstrat la aromîni²⁶).

Uneori există două forme de plural: *ani* (H. 123) și *ai* (I. 265). Cea din urmă, mult mai răspîdită în limba veche, poate fi urmărită încă și astăzi.

22) Mai tîrziu aceste plurale vor fi modificate, încadrîndu-se în tendința manifestată în limba noastră de a marca pluralul prin *-i* (*cărți*, *vești*, apoi *blăni*, *tălpi*, *râni*). E drept că la unii scriitori întîlnim pînă astăzi forme în *-e*, dar ele nu sînt literare.

23) Și alte forme de singular sînt tot vechi: *copaci* („*Copaciul pînzei...*”, I. 338), *grăunți* („...un *grăunț* de mac...”, I. 207; „...nici un *grăunț* să nu picce”, H. 141). Forma de sg. *grăunță* este formată după *grăunțe*, pluralul lui *grăunț*.

24) Vezi *Atlasul Lingvistic Român*, Cluj 1938, partea I, vol. I, harta nr. 49.

25) Acest *i*, puternic gutural, semn al pluralului, există pînă astăzi în graiurile din nordul Moldovei: *perî*, *merî* (pentru *pere*, *mere*).

26) „Cîte *lucri* greale era,

Epî putea di li adra” (Vezi Tache P a p a h a g i, *Antologie aromîneasă*, Bucureșit, 1922, p. 67).

Iată și forme arhaice pentru vocativ : *Coarbe* (I. 241, 301), *oame* (D. 66), apoi *păminte* („O, ceriu și *păminte*, I. 236), *Șoaima* (I. 246)²⁷⁾.

Întilnim, apoi, genitivul construit cu prepoziția *a* : „Nici iaste de crezut precum acei crai ungurești să să fie numit stăpîni *a locuri* pustii și de tot fără oameni...” (H. 468) ; „... au vrea numele *a bărbat* ca acesta să pomenim...” (H. 117) ; „... coadele *a cai* sirepi...” (D. 70)²⁸⁾.

O altă particularitate este păstrarea lui *l* în pluralul adjectivului *gol* : *goli*. Forma *goli*, care se explică prin înmuierea și dispariția lui *l*, este mai nouă. Pluralul notat la Cantemir (I. 66, 125, H. 167, 380, 381) mai este încă întilnit și astăzi prin Ardeal și Bucovina.

Și la pronume sînt de remarcat cîteva particularități. Ca în toate textele vechi, pronumele relativ apare și la forma articulată : *careia* (D. 39), *carile* (I. 28)²⁹⁾ sau cu particola —și : *cineși* „*fiecare*” (I. 27 ; uneori verbul este la plural, făcîndu-se acordul după sens : „... *cineși* [adică „toți”] la ale sale se duseră ; I. 373). Autorul folosește și *fietecare(le)*, uneori pentru a alterna formele, ca în exemplul : „iară grecilor li-au zis să margă *cineș* pre la locurile sale și să siliască *fietecarile*, cu mijloc ca acela, ce vor putea afla...” (H. 424). Mai notăm : *cevas* (I. 104, 181, H. 110, 204), *aceastaș* (H. 127, 207, 212, 380), alături de *același* (H. 146, 147). Cu timpul se va fixa în limbă numai forma *același*. Astăzi forma *acestași*, cu sensul de „tot acesta”, după cum ne informează dicționarul citat mai înainte, „a devenit foarte rară și e cu desăvîrșire necunoscută poporului, care-l înlocuiește prin *același*”. Iată două exemple : „*Acestaș* Zonoras scrie...” (H. 156) ; „Intr-*acestaș* an iară să mai pomeniște precum Goții să mai fie trecut Dunăre...” (H. 207).

La genitiv pronumele demonstrativ *aceea* apare cu forma veche : *aceii*, „alegerea *aceii* pasiri” (I. 33) ; „... stîmpărarea *aceii* înfocări și potolirea *aceii* arsuri a fi sau a se face nu socotia...” (I. 29). Forma aceasta se explică prin evoluție fonetică normală, din lat. *eccum + illaei*³⁰⁾. Genitivul *celeii* a fost refăcut după pluralul *acele*.

Verbul prezintă, de asemenea, cîteva particularități ce trebuie reținute. Și de data aceasta întilnim forme vechi, azi dispărute. Notăm, mai întii, formele de perfect forte³¹⁾ : *avum* (H. 75, 162), *înțeleș*

27) Pentru „vocativ” Cantemir folosește expresia *cădere chemătoare* : „— Eu [Struțocamila] pe mine niciodată nu mă chemău, în locul numelui, gramatica, n-ai citit, unde arată că *Na* în locul numelui *cu*, de *căderea chemătoare* se lipsește ?). ce alții pe mine... mă cheamă” (I. 60).

28) Acest *a* este, uncori, suprimat în ediția din 1883 : „poamele pomilor acelora gustu'a amărescu” (D. 73) ; „poamele *a* pomilor acelora...” (ediția din 1698, f. 26, r.).

29) Și în această privință există deosebiri între cele două ediții ale Divanului : *pre care* (D. cartea I, cap. XXVII, p. 58), *pre carele* (f. 14, v.).

30) Există la Cantemir și *cei*, *ceii*, articol adjectival (H. 106, D. 78). Căderea lui *a* marchează diferențierea în ceea ce privește funcția. Forma aceasta, întilnită și la Eminescu, este și astăzi curentă în unele graiuri populare.

31) Pentru explicarea unora vezi A. I. Rosetti, *Istoria limbii romine*, I, București 1938, p. 130-132.

(I. 164), *făcum* (I. 137), *răspuș* (I. 134), *spuș* (I. 132), *zisəm* (H. 291), *vrum* (H. 151), *văzum* (I. 287) etc.

Perfectul compus al verbului *a cere* este format cu participiul vechi *cerșut*: „au cerșut agiutoriu...” (H. 262; vezi și p. 188).

Găsim și la Cantemir infinitivul lung cu valoare verbală: „...să socotia vrednici de *a iiré* gineri împărătești” (H. 231); „lasă-te de a mai *hulire*... podoabele a zestrelor mele (D. 65); „Auzi tu, nesăti-oasă (de *a ucidere* ale oamenilor suflete) lume! (ibid.). Intrucît infinitivul lung astăzi are numai întrebuintare substantivală, exemplele citate trebuie considerate tot arhaisme.

Arhaice sînt și formele *vei* „vrei” („De *vei* să fii cap de oaste și... de *vei* să fii viu, mîna slujitorului conținește” (H. 220), va „vrea” („celuia ce nu o *va*, înainte îi iese...”, I. 29), *vom* „vrem” („Nu *vom*, nu priimim”, I. 118).

Astăzi conjunctivul perfect trebuie considerat ca formîndu-se din conjunctivul prezent al verbului *a fi*, devenit invariabil, și participiul verbului de conjugat. În limba veche însă auxiliarul se conjugă în întregime. Și în această privință opera lui D. Cantemir este un document de limbă: *să fie vinit* (H. 124), *să fie fost* (H. 75), *să fie avut* (H. 71).

Regional există și un trecut perifrastic, compus din perfectul compus al auxiliarului *a fi* și gerunziul verbului de conjugat³²). Forma aceasta, mult mai răspîdită în limba veche, este folosită și de Cantemir: *au fost crăind* (H. 441), *s-au fost chemînd* (H. 446), *s-au fost văzînd* (H. 142), *au fost lăcuînd* (H. 125). Iată acum un citat: „Așe au fost învățat, cit în răsboiu și el pre nepriiatin cu gura *au fost apucînd* și dîndu-l gios, cu picioarele *l-au fost stropșînd*; de la stăpi(nul) său măcar odată n-au fost fugînd și la loc de primejdie mare isteciună pri-céperii *au fost arătînd*” (H. 146).

Alte forme verbale au dispărut din limbă. E vorba de cele alcătuite din conjunctivul perfect al auxiliarului *a fi* și participiul sau gerunziul verbului de conjugat: *să fie fost plecînd*, *să iie fost scutînd* (H. 143), *să nu fie fost putut* (H. 275).

Deseori apare mai mult ca perfectul perifrastic, pe care pînă astăzi îl întîlnim în varianta nordică a dialectului dacoromîn: *m-am fost lipit* (I. 156), *am fost giuruît* (I. 388). Notăm însă și forma sintetică a acestui timp: *se amestecase* (H. 132), *ținuse* (H. 270). Ultima apare mai rar, ceea ce arată, încă o dată, orientarea lui D. Cantemir mai ales către formele din graiul moldovenesc al vremii sale.

Particula *-și*, folosită mai întîi la pronume, (*cineși*), apare apoi și la alte cuvinte (adverbe sau chiar conjuncții): *acoloș* (H. 216). Dicționarele îi dau sensul de „tot acolo”. Sensul particulei *-și* s-a șters cu timpul. Așa se explică prezența ei la adverbe ca *precumuș* (H. 145), *încăș* (H. 185), apoi la conjuncții: *niciș* (H. 251). Un alt ar-

³²) Vezi *Gramatica limbii romine*, I. editura Academiei R.P.R., 1954, p. 273. Aici se vorbește numai de valoarea de imperfect. De fapt forma verbală amintită are și alte valori.

gument care sprijină această afirmație este și întrebuintarea adverbului *tot* înaintea lui *acoloși*: „Așijderé dintr-altă poveste a lui Bonfin, *tot acoloș* puțin mai ăios poate să fie mutat basna numele apei Visla cu Sirétiul” (H. 149).

În sfârșit, mai semnalăm superlativul, neobișnuit, al adverbului *molcom*: „foarte *molcom* tace” (H. 133).

§ 4. Să vedem acum particularitățile sintactice ale operei lui D. Cantemir. Toți cei care au vorbit de opera marelui învățat au arătat că în sintaxă autorul este mult tributar unor modele străine. Atît în privința frazei, cît și în aceea a stilului în general, constatăm la Cantemir un drum ascendent, care merge de la „Divanul” pînă la „Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor”. Stîngaci, adesea confuz, în „Divanul”, mai puțin în „Istoria ieroglifică”, autorul va avea fraza cea mai clară în „Hronic”, opera cu cele mai puține elemente lexicale străine, în care exprimarea devine firească, autorul mulțumindu-se, uneori, numai să înregistreze faptele, notînd datele cele mai importante în cuvinte puține, simple.

Iată mai întii părerile unor cercetători despre fraza (și stilul) lui D. Cantemir. Dragoș Protopopescu (în lucrarea citată) arată că „subtilizarea” limbii materne sub influența limbilor culte apusene sau antice este cea mai însemnată particularitate a stilului lui D. Cantemir. La p. 129 el spune: „dintre toți cronicarii el are limba cea mai latinizantă”. Alături de această influență autorul vorbește și de cea greacă în stilul lui D. Cantemir. S. Pușcariu arată³³⁾ că D. Cantemir a modificat sintaxa limbii sale după modelul celei latine. De asemenea G. Pascu vorbise de fraza lui Cantemir imitată după cea latină. G. Călinescu scrie: „Ceea ce sperie la Cantemir e sintaxa. Aruncarea elementelor din frază în altă parte decît la locul unde ne-am obișnuit a le pune pare un efect al stilisticeii latine. Însă singura adevărată bizarerie este introducerea unor elemente între componentele unui verb, fenomen obișnuit în alte limbi, la noi imposibil” (opera citată, p. 42—43). Cel dintii care a vorbit de influența orientală în stilul lui D. Cantemir a fost L. Șăineanu³⁴⁾. Problema aceasta a fost reluată de acad. Al. Rosetti (articolul citat, p. 18, 19, 21). Dar după cunse va vedea mai departe, lexicul nu dovedește o influență turcească sporită la Cantemir în comparație cu ceilalți cărturari, de pînă la ei. În opera scriitorului există apoi destule pasaje în care turcii sînt prezentați nefavorabil. (E de ajuns să ne gîndim la paginile din „Istoria ieroglifică” în care ni se arată cum se cumpărau domniile de la Poartă).

Problema influențelor străine în scrisul lui Cantemir e reluată apoi de acad. Emil Petrovici: „Nici construcția frazei și topica — cu verbul la sfârșit — nu se datorește influenței turcești, ci în primul rînd influenței limbii comune a învățaților și cărturarilor din evul

33) În lucrarea sa *Istoria literaturii romine, epoca veche*, ed. II, Sibiu 1930.

34) Vezi *Influența orientală asupra limbii și culturii romine*, București, 1900. p. LXXXVI. Autorul se referă la „Istoria ieroglifică”.

mediu și din epoca în care a trăit Dimitrie Cantemir, a limbii latine care după întemeierea Academiei lui Petru Movilă la Kiev, devine limba cărturarilor și în estul Europei, în Rusia și în parte în Moldova și Țara Românească" (art. citat, p. 14—15). Alte fapte care ne determină să privim cu rezerve influența turcă în opera lui Cantemir se vor da în capitolul consacrat vocabularului. Și pentru a explica structura frazei sale trebuie să invocăm faptul că D. Cantemir a fost discipolul lui Ieremia Cacavelas și că a scris și în limba latină și în cea greacă. Unele întorsături de frază din „Divanul”, operă scrisă în românește și grecește, se explică, în primul rând, prin influența grecească. Așa se explică dece într-o dedicație, pusă la începutul „Divanului”, învățatul grec pomenit își laudă elevul, apreciind cartea atât pentru compoziție, cât și pentru limbă: „și a voroavei înfrumusețare, pe cât a moldovenescului neam limba a cuprinde poate cu retoricesc meșteșug împodobită, adîncă și bogată...” (D. 46).

Cuvintele citate din Călinescu se refereau la „Divanul”. În parte ele caracterizează și unele fraze de mai târziu. Trebuie să facem, mai întâi o distincție între fraza prefetelor și cea a textului operei. Cea dintîi este, de obicei, întortochiată, împovărată de multe subordonate și, de aceea, și mai greu de înțeles. Cea de a doua, deși străină, în bună parte, de specificul limbii noastre, este totuși, mai puțin oșitoare. „Divanul” este o operă cu caracter religios și filozofic. Autorul cunoștea literatura noastră religioasă, cu stilul ei caracteristic, cu specificul retoric al cazaniilor. În „Divanul” citatele biblice sînt numeroase. Ele sînt tot atât de caracteristice pentru această operă cum sînt „sentințele”, zicalele în „Istoria ieroglifică”. Deși se observă multă artificialitate în fraza „Divanului”, totuși, ceea ce se numește supunerea la obiect îl obliga pe autor să nu fie artificial în aceeași măsură în care era în prefetele sale, unde se vede toată „libertatea” autorului în privința exprimării, a alcătuirii frazei după modele străine.

Să ilustrăm afirmațiile de mai sus cu cîteva exemple. În „Carte de închinăciune” (D. 38) citim: „Ca aceste dară două stelle (dulcele meu iubit mai mare frate !) doi frați sau două inimi a doi (însă adevărați) s-ar asemena putea frați, carii cu starea locului și cu depărtarea deosebirii (trupești) măcar că cît departe depărtați și cu petrecerea ne întrulocați ar fi, însă după a sufletelor de nimica cevași oprită pătrundere (de vreme ce sufletul neoprit și prin toate pătrunzătoriu este) pururea nedepărtați, totdeauna și în toate date întrulocați se află”. Parantezele, apoi ordinea nefirească a cuvintelor, fac textul greu de înțeles.

Iată acum un fragment de la pag. 63: „Lumea : O, vai de minel ! Ți-am zis precum puțină ți-este cunoștința și prę multă necunoștința; dară eu nu sînt înșelătoare, precum tu mă ocărăști ; ci sînt dreaptă și toate pe dreptate facu ; căci eu oricîte am în mine cuprinse, pe toate ca pe niște fii le țiiu ; și precum un părinte carele are mulți fii

și le împarte avuția și bunurile sale și dintru dinșii timpându-se vre unuia a muri, și aceluia avuția iarăși fraților mortului și fiilor lui o împarte, așa fac și eu; și de aceste de³⁵⁾ toate de cît m-ai întreat drept a-ți spune nu mă voi rușina, căci nu strîmb și vrednic de ocară, ce³⁶⁾ drept și vrednic de laudă am făcutu". Recunoaștem numai-decît, stilul cărților bisericesti. Dar după cum arăta Ieremia Cacavelas (D. 46) „Divanul” este împodobit cu „ritoricesc meșteșug”. Abundă în această lucrare fraza retorică, interogativă, domină tonul de predică: „O, prostatecule, oame! dară iarăși te abați din dreapta și buna socoteală? dară ce socotești? au doară că cu zestrele mele împodobit și cu avuția mea înavuțit și îmbogățit fiind, sufletul îți vei pierde? și nu știu ce-mi spui că cu ale mele cuvioase desfătări te vei închina bozilor? O, minunat lucru de mare a ta nepricepe (sic) și de grosimea a timpirii minții tale! dară n-ai cunoscut că nu multă avuție cu multul folos sufletului tău vei face?...” (D. 66).

O altă caracteristică a frazei din această lucrare este ordinea nefirească a unor cuvinte. Cantemir este puternic influențat de stilul greco-latin al epocii bizantine, caracterizat prin fraze lungi, retorice, printr-o anumită ordine a cuvintelor pe care o imită (în special în prima parte a activității sale) deși era străină limbii romine.

Ne referim mai ales la separarea unor cuvinte care, în mod obișnuit, stau alături. Exemplele sînt numeroase. În special acest procedeu îl „sperie” pe cititorul „Divanului”. Socot necesar, de aceea, să dau cîteva exemple: „Și acestea nu pentru alta, ci ca să-ți ochii lumineze...” (p. 56); „Și, ca să cu un cuvînt zic, tot binele nu va lipsi, și răul la nime se va atinge” (p. 55); „Și să nu te mai pentru alții vechi și minunați a grecilor împărați întreb...” (p. 61); „cari acmu din mijlocul nostru periră și acmu se pare că n-au mai nici odănoară fost!” (61); „Prietine! în grea m-ai supus întrebare” (p. 61); „Cetățile lui alții le-au fărîmat și le-au cu pămîntul alăturat” (p. 64); „Ah, lume lingușitoare! cum te spre a mea amăgire lingușești!” (p. 67); „Dară (o, sărace!) Solomon au n-au mai înțelept de cît tine fost?” (p. 72); „Și cine ar de mine a se despărți vrea?” (p. 73); „i-ai în lanțurile tale vînat” (p. 82); „Ci cată dară eu cum voi rele și stricătoare cuvintele tale asculta?” (p. 85); „Incailea taci și gura îți strînge și nu mă cătră toți de ocară face” (p. 89); „Aceste dară trecute pomenind și cele viitoare socotind, păzește-te, căci în mari te afli primejdii...” (p. 122—123).

Procedeul acesta, al dislocării, folosit mai mult în prima carte a „Divanului”, scade treptat în celelalte două „cărți”. În „Istoria ieroglică” el este folosit în puține fraze (vezi de ex. pag. 177, 246, 277), iar în „Hronic” l-am întîlnit doar de cîteva ori (vezi de ex. pag. 105, 426). Vedem aici o dovadă că fraza lui D. Cantemir se limpezește cu fiecare lucrare a sa. Și din punct de vedere sintactic cele trei opere

35) Acest *de* există numai în ediția din 1698 (f. 18, v.).

36) În ediția din 1878 este *ci*. Am corectat textul cu ediția din 1698 (f. 18, v.).

scrise în limba română se deosebesc, fiecare marcînd o etapă în evoluția acestui scriitor.

Fraza din „Istoria ieroglifică” este, de obicei, lungă. Reflectiile pe care autorul le face (cartea are 760 „sentenții”) întrerup, adesea fraza, încît, uneori, sensul acesteia e greu de urmărit. Altă dată se mai adaugă și propoziții incidente. Dau doar două exemple: „Adunarea dară acestor două monarhii și orînduiala acestor două soboare într-acesta chip după ce se orîndui și se tocmi, dintr-îmbe părțile cuvînt mare și poruncă tare se făcu, că olăcari cu cărți în toate părțile și alegători în toate olaturile să se trimată, că prin toate țările și orașurile crainici strigînd, de aceasta mare, a marilor monarhii adunare, tuturor în știre să dea și cu deadinsul iscotînd (sic!) să poată cunoaște, de este lipsind vre un chip, din vre un feliu din dururile purtătoare și de nu se află cu toții la aceasta a tuturor adunare și de obște împreunare” (I. 27).

„A doa, că măcar cum mai mult dobitoacele în patru picioare asemănîndu-te (precum singură tu cu al tău cuvînt te-ai legat), [«Căci la cel cunoscătoriu mai tare se ține și este legătura hireșului cuvînt, decît frînghia întreită de la altul înfășurată»], mai mult în cumpăna dobitoacelor greuimé dreptății să pleci și după fățărnicie priinții, iară nu după pofta dreptății, giudecata să abați” (I. 35).

O altă caracteristică a frazei din „Istoria ieroglifică” este muzicalitatea ei, pe care nu o întîlnim în celelalte două opere. „Cantemir — spune G. Călinescu (opera citată, p. 47) — are talent, evident, în «muzica» frazei... Se va vedea mai departe că unele pot fi scrise sub formă de versuri de factură populară. Chiar cînd lucrul acesta nu-i posibil, fraza rămîne, totuși, cu o anumită cadență:” — Iată eu acmu voi tăcé, însă bine știi că mai pre urmă alții pentru mine vor grăi, a căroră cuvinte nu cu scrișnete, ce cu buhnete vor răsuna, cînd urechile a vă astupa, bumbac viți cerca și nu viți afla, și atuncé precum Liliacul nu de înfruntat, ce de ascultat au fost, viți cunoaște” (I. 153); „Așijderea îngrozături și înfricoșături să se zică poruncia unuia ca aceluia, carile la acel sobor a se obști ar tăgădui, sau alt feliu de pricini spre apărare ar scorni, și aceluia ce cit de puțin în ceva împotrivire ar arăta, plata cu pedeapsa morții și cu prada căsii i se puné” (I. 27).

Ne oprim aici cu exemplificările și vom cita alte fraze din această operă în paragrafele următoare, cînd vom vorbi de „scriitorul” Cantemir și de elementul popular.

Stilul cel mai clar îl întîlnim în „Hronic”. Găsim aici cînd fraza lungă, întotochiată, construită după modelul limbii latine, cînd fraza scurtă, lapidară, în care se consemnează, ca în anale sau cronici, un eveniment, o domnie: „Țițeron, marele acela a romanilor Dimosthenis, a limbii lătimești părinte, a ritoricai canon, a cuvîntului îndreptariu, a vorovii frumoasă neapotrivită pildă și mai a tuturor științelor domn, în toate orațiile scrise și zise, veri lăudătoare ar fi fost, veri hulitoare și într-alte mai fără număr epistolii și scrisori, cu toa-

tă a minții isteciune pre caré firé n-o dedése, și meștersugul cu multul înainte i o ascuțisă, precum puțin să să fie ostenit, puțin să fie asudat să véde" (H. 5)³⁷⁾.

Apoi : „In locul lui au stătit împărat Leon Armanul, carile au împărățit ani 7, luni 7 și la anul 820 fu ucis în biserică de Mihail Balbul (ce va să zică fiicavul). Acesta încă au împărățit ani 8, luni 9" (H. 352). Exemplele de acest fel sînt numeroase. Se adaugă, uneori, frazei, citate din diferiți istorici, care fac din „Hronic" o operă de erudiție.

§ 5. In epoca în care scrie D. Cantemir limba romînă avea posibilități lexicale reduse. Cărturarii noștri și-au dat seama de acest lucru³⁸⁾.

Cel ce citește „Divanul" întilnește aici, pentru prima dată, termeni ca *polus arcticus*, *polus antarcticus* (p. 37), *macrocosmos*, *microcosmos* (p. 93). Explicația apariției lor o găsim în prefața „Istoriei ieroglifice", unde autorul arată (p. 6) de ce a alcătuit lista cuvintelor („Scara") : „... pentru că de împrumutarea cuvintelor streine cei mai nedepriși lovind vrerési ca așé a le întelege și în dialectul strein să să deprinză. Că așé unul după altul nepărăsit urmînd, spre cele mai adînci învățături prin hirișa limba a noastră a purcede a se îndrăzni cu puțință ar fi". Cantemir, care cunoștea atîtea limbi, și-a dat seama, mai mult ca oricare altul, că limba romînă, în comparație cu unele limbi străine, este mai săracă și, după cum mărturisește mai sus, vrea s-o îmbogățească cu termeni străini pentru ca astfel posibilitățile limbii sale de a exprima ideii cît mai adînci, să fie ridicate la nivelul celor din alte limbi.

Calea pe care autorul o recomandă este aceea a împrumutului de cuvinte din limba greacă, așa cum au făcut alte limbi (polona, italiana ș. a.).

Nu putem spune că pînă la Cantemir nu au pătruns în limbă unii termeni străini. Cantemir însă pune pentru prima dată problema introducerii masive în limba noastră a termenilor științifici și mai ales filozofici. L-a determinat la aceasta constatarea prezenței acestora în alte limbi, pe care el le considera limbi de cultură, limbi de prestigiu.

Citatul continuă astfel : „precum toate alalte limbi de la cea elinească întii îndemăindu-se, cu deprinderea îndelungă și a limbii este supțiiare și a cuvintelor însemnare și-au agonisit, așé cît ce va să dzică *ετόθεις* întelege latinul, leahul, italul și alții, *hypothesis* măcar că cuvîntul acesta singur a elinii numai ar fi ; într-acesta chip spre alalte învățături gréle trebuitoare numere și cuvinte dîndu-te, a le moldoveni sau a le romîni siléște" (ibid.).

In același timp opera lui Cantemir pune și problema creării de

37) Pentru a explica structura ei, compară această frază, cu care începe „Pridoslovnia", cu textul latinesc din „Praefatio" (H. 29).

38) Vezi J. Byck, *Vocabularul științific și tehnic în secolul al XVIII-lea* (în „Studii și cercetări lingvistice", 1954, nr. 1-2) precum și V. Sofronie, *Părerii despre limbă în literatura romînă veche*.

cuvinte noi în limba română. Credem că la acest aspect se referă G. Călinescu (op. cit., p. 44) când vorbește, între altele, de „invenția verbală extraordinară” din „Istoria ieroglifică”. Și din acest punct de vedere lucrarea amintită ocupă un loc însemnat în opera lui D. Cantemir.

Prima problemă este, de fapt, mult mai complexă decît s-ar părea. Dacă cercetăm „Scara tilcuitoare”, constatăm că cele mai multe elemente lexicale sînt de origine greacă. În rîndul al doilea urmează, ca număr, elementele latine, de care D. Cantemir nu vorbește în prefața din care am citat mai sus. De asemenea, „scara” mai cuprinde elemente slave, polone, italiene, turcești ș. a., apoi elemente pe care autorul le numește „moldovenesti”.

Problema creării unei terminologii filozofice și științifice la Cantemir trebuie apoi lărgită, întrucît se adaugă numeroase alte neologisme care nu figurează în „Scara tilcuitoare”. În privința elementelor neologice, în general, opera lui D. Cantemir, în comparație cu cea a cronicarilor, este mult mai bogată.

Am arătat, la începutul lucrării, că o terminologie științifică, filozofică se va crea la noi cu un secol mai tîrziu, deoarece opera lui D. Cantemir n-a putut influența dezvoltarea limbii noastre literare. Meritul lui Cantemir este cu atît mai mare înșă, cu cît el, care „face .. întiiele sforțări romînești de a găsi termeni filozofici...”³⁹⁾, „trebuia să scoată din nimic...”⁴⁰⁾ acest vocabular. Putem spune, deci, că D. Cantemir este un deschizător de drumuri în această privință⁴¹⁾. Acest aspect, la care se mai adaugă faptul că „Istoria ieroglifică” este primul nostru roman, îi dau lui D. Cantemir un loc însemnat în istoria limbii noastre literare.

Găsim, uneori, pentru aceeași noțiune, doi termeni: *antifarmac* (I. 85) și *antidot* (I. 114). Ambele sînt date de autor ca fiind de origine greacă. Primul a dispărut din limbă. Al doilea este, astăzi, un neologism, imprumutat și din limba franceză, cum spun unele dicționare, dar și pe alte căi⁴²⁾. La scriitorii vechi el era mai curînd un element latin (*antidotum* < grec. *antidoton*). Cantemir l-a putut lua direct din grecește sau, cînd l-a pus între elementele „elînești”, s-a gîndit la această origine a sa chiar în limba latină. Tot „elinesc” este dat de autor și *agoană* „agonie” pe care îl explică, după cum se va vedea și în alt paragraf, printr-o expresie populară: „tragerea sufletului de moarte” (H. 360). Cuvîntul a dispărut din limbă. *Agonie*

39) G. Călinescu, op. cit., p. 42.

40) *ibid.*, p. 41.

41) Mi se par potrivite aici cuvintele doctorului Vasile Popp: „El [D. Cantemir] nu au avut mergători înainte, ci au spart ghița singur” (în partea a doua a articolului „Ceva despre Hronical romano-moldo-vlahilor”, publicat în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 38, din 15 septembrie 1840, p. 297, col. 2, semnat „P”: așa semna uneori Vasile Popp, după cum putem vedea din lucrarea lui Ion Mușlea, „Viața și opera doctorului Vasile Popp (1789-1842)”, publicată în Anuarul Institutului de istorie națională, vol. V, Cluj 1928, p. 119-120.

42) Am în vedere, cînd spun aceasta, ceea ce demonstrează acad. Al. Graur în articolul „Etimologic multiplă”, publicat în „Studii și cercetări lingvistice”, 1950, nr. I, fasc. I).

este un împrumut ulterior din limba franceză. De fapt acest element este tot latin. După cum arată dicționarul Academiei (s. v. *agonă*) acest neologism, pe care D. Cantemir îl folosește pentru prima dată, este luat din latina bisericească (*agonia*). Autorul se va fi gândit la *αγων* „chin, luptă” (El însuși arată că *atheist* de ex. este „latinesc și elinesc”).

Elementele pe care D. Cantemir le dă ca fiind de origine greacă pot fi grupate pe categorii. În primul rând distingem cuvinte care n-au fost în uz în limba noastră (în sensul că termenii respectivi n-au fost reintroduși în limba română nici mai târziu): *anángheon*, I. 335 („atîta de treabă, cît fără dînsul a fi nu poate”) ⁴³⁾; *aplos*, explicat de autor, („chiar, de-a dreptul, prost, curat”), „n-a fost niciodată uzual” (Dicționarul Academiei, s. v. *aplos*). Exemple: „*Aplos* a grăi... de la mamce ne deprindem” (I., 82); „*Jigania* aceasta... Cămîlă nu este, *Struț aplos* nu este” (I., 93) ⁴⁴⁾. În aceeași categorie intră și *allofil* („Cel de alt neam. Streinii”), *omofil* (I. 104) („tot de un neam, de o seminție, tot de un fel”), apoi *apotasisticos*, I. 290 („ales de istov, cuvînt carile într-alt chip nu se mai poate întoarce”), *navarh*, I. 85, („mai marele corăbiei, reis”), *omonie*, I. 109 („împreunarea, unirea statului, învoința inimilor”), *parahorisis*, I. 348 („lepădare, întoarcerea feții de cătră cineva, ales dumnăzăiască”), *sunhorisis*, I. 303 („iertare, slobozenie, darea vocii”), *sicofandie*, I. 331 („clevetă, cleve-tuire, trecerea cu cuvîntul”), *simperazma*, I. 39 („încheierea voroa-vii, trecerea din necunoștință la cunoștință” — concluzie deci).

„Scara” nu cuprinde toți termenii care interesează discuția noastră. Apoi unii termeni noi se mai pot întîlni de exemplu și în *Hronic*. Notăm, astfel, pentru aceeași categorie, *anarh*, „fără început”, H. 3, *orfantotrofie* „azil de copii găsiți”, H. 112 *parasanghe*, explicat de autor: „... patru *parasanghe* (mile mari) nu mersese...”, H. 405; uneori D. Cantemir introduce chiar termenul scris cu litere grecești: „...sînt și cu valahii cești de peste Dunăre *δμολογίου* tot de o limbă” (H. 416).

În al doilea rând deosebim termeni care au fost (alții mai sînt) în uz, de origine greacă (și la Cantemir și ulterior, după ce problema creării unei terminologii științifice, filozofice a fost pusă din nou) ⁴⁵⁾: *evghenie*, I. 35, 42, termenul există și la unii scriitori din secolul trecut (C. Negruzzi de ex.), dar, după cum am arătat, ca un împrumut nou din limba greacă; *hrizmuri*, I. 44 („vraja, prorocie...”) : avem a face cu o formă romînzată a unui grecism pe care dicționarul Academiei îl notează *hrismos* (< gr. *ροησιμός*) ; *hirograf*, I. 27, 96 ⁴⁶⁾ este

43) Avem, în schimb, substantivul *ananghie* (< ngr. *αναγκη* „necesitate, nevoie”) dar pe acesta nu l-am întîlnim la Cantemir. În paranteze notez sensurile cuvintelor, așa cum le-a dat D. Cantemir în „Scara a numerelor și cuvintelor streine tilcuitoare”.

44) În schimb, după cum găsesc în același dicționar, adv. *aplă* „simplu, popular” (< ngr. *απλα* cu același sens) este „familiar învechit”.

45) Voi da sensul ca mai sus, însă numai cînd acest lucru va fi necesar.

46) Dicționarul Academiei trimite greșit la „Ler” 96, deoarece citatul dat („hirograful de mina tuturor se va iscăli”) este din „Istoria ieroglifică”, p. 96.

un grecism literar în limba noastră; *ipochimen* (I. 39), *irmafrodit* (I. 93), *lacherdă* (I. 207), *monarhie* (I. 34), *macrocosmos*, *microcosmos* (D. 93), *megalopsihie* (I. 295), *micropsihie* (I. 115), *parigorie* (I. 292 „mingiure, leacul întristării”), *paradigmă* (I. 335), *peristasis* („...întii toate *peristasele* să se cerce...”), I. 382. Unele dicționare arată că termenul acesta nu are formă de plural. (În dicționarul lui H. Tiktin gășesc un singur exemplu, care nu-i din opera lui Cantemir: „Pe cît știutele *peristasis* și iuțelele vremii ne-au slobozit”). În „scară” Cantemir notează aceeași formă (*peristasis*). (Cf. și forma cuvîntului din limba italiană, *peristasi*, cu aceeași origine). Pentru aceeași noțiune Cantemir folosește, după cum se va vedea mai departe, și cuvîntul, de origine latină, *încumstanție* I. 382, H. 396), pe care-l explică (vezi „scară”) prin „peristasis”; *trop* pl. *tropuri* (I. 386), *trigon* (I. 39).

Am arătat că autorul introduce în limbă termeni, după modelul altor limbi. Astfel el a putut observa de ex. prezența unor cuvinte din cele date mai sus în limba italiană (amintită între limbile de cultură) unde acestea au, de asemenea, origine greacă: *monarchia*, *macrocosmo*, *microcosmo*, *paradigma*, *trigono*, *tropo*.

O altă grupă cuprinde cuvintele pe care Cantemir le ia din limba greacă, dar, care mai târziu vor pătrunde în limba română ca neologisme franceze: *axiomă* (I. 33, 39), *anthraxi* („antrax”), H. 347, *axon* („axă, osie”), D. 37, *dimocrație* (I. 30, 31), *dialectic* (I. 64), *fantazie* (I. 46, 106, 294). Cuvîntul apare cu forma aceasta (< neogr. *φαντασία*) pînă prin secolul al XVIII-lea. Îl întîlnim și la Neculce de ex., dar nu cu sensul de aici („Păreră, închipuirea minții”), ci desemnînd un anumit joc militar. Forma *fantazie*, folosită numai pentru „imaginație, închipuire” etc. este un franțuzism recent introdus în limba noastră; *lavinint*, cu *v* pentru *b* (cf. grec. *λαβύρινθος*) se explică prin pronunția din greaca modernă; *labirint*, cu *b*, din limba contemporană, se explică prin pronunția franceză a cuvîntului: *labyrinth*. Cantemir folosește termenul cu sens figurat: „...nepriiatinul în *lavinintul* neștiinței s-au încuiat” (I. 295); *melanholie*, I. 272 (cu *h*, ca în limba greacă: *μελαγχολία*; astăzi cuvîntul are pronunția apropiată de cea franceză (*mélancolie*). De altfel și sensul pe care-l notează Cantemir, „boală de voie rea, pătîmirea întristării, fiere neagră”, este foarte apropiat de cel al cuvîntului din limba greacă (*μέλας* „negru” și *χολή* „fiere, minie”); *metamorfosin*, I. 170; *protases* I. 39; *siloghism*, I. 39; *simfonie*, I. III; *simtomatic*, I. 45; *sinonim*, I. 337; *tiranie*, I. 40.

În sfîrșit, o altă categorie cuprinde cuvintele pe care dicționarele le dau ca fiind neologisme latine. De fapt aceste elemente (poate și unele din cele de mai sus) pot fi considerate ca avînd o etimologie multiplă, dacă le studiem din punctul de vedere al limbii de astăzi: *apotecar*, I. 254, *atomuri*, I. 334, *cataracte*, I. 140, *planetă*, I. 140, etc. Termeni ca aceștia au putut intra în limba română din latină (*atomus*, *apothecarius*, *cataracta*, *planeta*) sau franceză (*atome*, *apothicaire*, *cataracte*, *planète*).

Numeroasele cuvinte latinești din „Scara tilcuitoare”, la care se mai adaugă și altele, netrecute aici de autor, sînt o dovadă că autorul înțelegea, de fapt, îmbogățirea limbii romîne nu numai cu elemente grecești. Practic deci acel „program”⁴⁷⁾ din prefața „Istoriei ieroglifice” este lărgit mult de autor, mai ales dacă avem în vedere „Ironicul vechimii a romano-moldo-vlahilor”. Faptul este explicabil. Cantemir, care la început învăța mai mult grecește (să nu uităm că dascălul său era Ieremia Cacavelas) scrie și unele lucrări în limba latină: „Historia incrementorum atque decremenorum Aulæ othomanicæ”, „Vita Constantini Cantemirii, cognomento senis Moldaviae principis”, „Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae” etc. Formația sa latină se întregeste apoi în Rusia, unde — arată E. Petrovici — „în pleiada cărturarilor ruși adepți ai reformelor lui Petru I, mulți erau absolvenți ai Colegiului întemeiat de Petru Movilă din Kiev, unde învățămîntul se făcea în bună parte în latinește⁴⁸⁾. La acestea E. Petrovici mai adaugă faptul că unii termeni de origine latină „erau obișnuiți în stilul oficial rus al epocii lui Petru I”⁴⁹⁾. Mai mult chiar, arată E. Petrovici⁵⁰⁾ unele elemente latine din opera lui Cantemir puteau fi luate prin intermediul limbii ruse (*confuzie* de ex. — H. 308, 396, neologism, are la Cantemir terminația din limba literară contemporană, aceeași ca în limba rusă, nu *-iune*).

Să vedem, mai întii, cîteva din elementele latine cuprinse și în „scară”: *argument*, H. 218 (pl. *argumenturi*, H. 133; *armistiție*, I. 360, venit la cei vechi „poate prin filiațiune polonă” (Dicționarul Academiei), *încercarea*, I. 382, D. 72 („lucruri împrejur stătătoare...”, H. 396), alături de *peristasis* și de *lucruri împrejur*. Această abundență de cuvinte pentru aceeași noțiune vorbește, încă o dată, de o fază a limbii romîne cînd căutarea unui vocabular care s-o îmbogățească devenise o necesitate. Autorul nu excludea nici redarea cu cuvinte romînești a unor noțiuni noi. La *împrejur stări* — care-i traducerea grecescului *περίστασις* sau a latinului *circumstantia* (plural *circumstantiae*) — se mai pot adăoga: *duhul vinului* („vinars, vin prefăcut”) căruia autorul îi dă o etimologie „moldovenească” (vezi „scara”) și care nu-i altceva decît un calc după latinescul *spiritus vini*; *corespondență* („... *corespondență* veri aevea, veri pre taină, din gură sau din scrisori și în tot chipul măcar cum să nu aibă”, I. 183).

Termenii aceștia în limba romînă contemporană pot avea etimologie multiplă. Mai adaug cîteva: *cfartana*, „friguri care revin din patru în patru zile”, (I. 98), luat din limba latină (*qartana*) de Cantemir; *publică* „republică”, I. 327, H. 348. Există la Cantemir și *respublică* (H. 338) și, dacă transcrierea este corectă, *republică*, (I. 84), pe care nu-l dă în „scară”. Prima formă putea fi introdusă de

47) Termenul este folosit de E. Petrovici, art. cit., p. 8.

48) *Ibid.*, p. 12.

49) *Ibid.*

50) *Ibid.*

el după modelul limbii polone (cf. pol. *publika*): „... iată lucrurile *publicăi* noastre spre groaznică răsipă s-au plecat” (I. 337); *piliuă* (I. 115).

Să vedem acum și elemente latine netrecute în „scară”: un neologism latin pe care-l întâlnim mai întâi la Cantemir are forma *ada-gheu* (H. 88). Într-o notă marginală autorul îl explică: „zicătoare”; cuvîntul de origine este latinul *adagium*. Dicționarele dau forma de bază *adagiu* (pl. *adagii, adagiuri*) „sentință, proverb, maximă, zicală”; *content* „mulțumit”, H. 124; la Cantemir există și verbul *conten-tui*⁵¹⁾ „a mulțumi”, H. 246; *confederație*, H. 312; *consens*, H. 324; *confirmație*, H. 365; *desputații*, D. 89, H. 260; *duxul* „duce, cap” („... *Duxulu credinții* noastre”, D. 209); *fantastic*, I. 261; *maghis-tratură*, H. 189; *monstru* H. 360; *orație*, H. 358; *protecție*, H. 319; *sens*, H. 271. Nici de data aceasta nu trebuie să excludem posibilitatea ca unele elemente să fi fost luate prin intermediul limbii polone (cf. de ex. pol. *oracya* < lat. *oratio*). Unele din cuvintele discutate sînt, astăzi, neologisme de origine franceză (*fantastic, sens, monstru...*).

În „scară” Cantemir trece și doi termeni italienefți: *parolă* și *rețetă*. Al doilea cuvînt (vezi I. 114), pronunțat *ricetta*, este vechiul *recetta* (< gr. *ρεσέττα*). Chiar dacă autorul indică originea italiană a termenului, trebuie să ne gîndim că a avut în vedere și forma grecească. Altfel nu putem explica pronunția lui *l*. Tot italian poate fi și *suplică* „rugi_minte”, H. 423 (ital. *sùpplica*); termenul există și în limba franceză (*supplique*) pe care D. Cantemir o cunoștea de ase-menea. Unele dicționare dau originea franceză a acestui cuvînt, în-tîlnit mai tirziu și la Odobescu (cu sensul de „cerere scrisă pentru a obține o favoare”). Pentru originea sa italiană la Cantemir pledea-ză, cred, și faptul că autorul nu dă niciun cuvînt de origine franceză în „scară”; pe autor îl va fi izbit, la alegerea sursei, mai marea ase-mănare de pronunție între limba italiană și limba sa maternă.

Elementele slave sînt numeroase în opera lui D. Cantemir. Erau elementele în general cunoscute la noi. Numărul este mult mai mare decît cel dat de autor în „scară”, unde sînt trecuți numai acei ter-meni care necesitau o explicație: *blagoutrobni* („milos, milostiv, duios”), *izgnanie* („izgonire...”), *neistielit* („netămăduit, nevinde-cat...”), *poslanie* („carte trimisă, scrisoare, răvaș”). Alți termeni slavi în lucrările lui D. Cantemir (cei mai mulți erau cunoscuți în vre-mea sa): *boz* „zeu, idol” (I. 322), pl. *bozi* (I. 38, D. 38). Femininele *boază* (I. 132) și *bozoaie* (la N. Costin) reprezintă formații pe terenul limbii romîne; *a brăni* „a opri, a împiedeca, a apăra” (H. 98), *blago-cistiv* „evlavios, pios” (H. 371), *blagodarenie* (D. 38), *conej* (D. 103), *corenie* „început, origine” (H. 260), *a se conceni* „a se sfîrși” (H. 189), *devestevcie* „castitate, puritate” (D. 208), *dosadă* (D. 146, I. 37), *dodei* „încomoda, supăra, necăji” (I. 103) — de unde și derivatul *dodeială*

51) În transcrierea lui Tocillescu „s-au contetuit”.

„incomodare, supărare, necaz“ (I. 325), *divă* „minune, mirare“ (I. 379, H. 100), *glavatină* („căci iscoada și nepriiatinul de casă cu *glavatina* cîntariului se asămăna“, I. 318). Sensul cuvîntului este „greutatea rotundă și mobilă a cîntariului care indică măsura, căpățînă“. Termenul este bulgarul *glavetina* „cap mare“. Apoi adăogăm: *milosîrdie* „milă“ (I. 180), *năvrăp* „jefuitor“ (H. 450), *nacealnic* „cap, comandant“ (D. 132), *oblastie* „oblăduire, regiune stăpînită“ (H. 374), *poitori* „repetă“ (I. 294), *pozvolenie* „permisiune“ (D. 85, I. 32), *provideț* „prevăzător“ (I. 294), *preobrăjenie* „transfigurare, schimbare la față; sărbătoarea de 6 august“ (I. 233), *a se prestăvi* „a muri“ (H. 357), *pogrebanie* „înmormîntare“ (H. 258), *stepenă* „treaptă“ (I. 26), *a se stăvi* „a se așeza, a se stabili“ (H. 304), *stoliță* „capitală“ (H. 447), *sad* „plantă tînără ce urmează a fi răsădită“ (H. 195), *volnic* „liber, slobod“ (I. 105), de unde și derivatul *volnicie* (H. 380, 401) „libertate, permisiune“. Numărul elementelor slave poate fi sporit mult.

Referindu-ne la elementele turcești, trebuie să spunem că numărul lor este relativ mic. E vorba de cuvinte cunoscute, curente în limba epocii, nu de cuvinte noi pe care autorul le-ar fi introdus. Opera însăși a lui Cantemir este, deci, o dovadă că elementul turcesc este slab reprezentat. Iată cîteva, în afara celor cuprinse în „scară“: *donanmă* („au făcut triumf, adecă *donanma* pentru biruința asupra Goților...“, H. 232), *taiță* „ceată“ (H. 266), *zahară* (H. 430).

Se vede apoi la D. Cantemir preocuparea de a crea cuvinte, plecînd de la rădăcini romînești. Este a doua cale pe care el înțelegea să îmbogățească limba romînă. Și aici problema este mai complexă, deoarece trebuie să avem în vedere și preocuparea autorului de a traduce unii termeni străini în limba sa. Am pomenit mai înainte *duhul vinului* (=lat. *spiritus vini*), *împrejiur stare*, D. 105, I. 376 (=lat. *circumstantia* sau gr. *περίστασις*). Mai adaog *substare* „substanță“ (D. 186), calc după lat. *substantia*, -ae. Dacă avem în vedere și faptul că el creează cuvinte care n-au existat în limbă sau au existat, dar sub iorma altor variante, cu alte sufixe, înțelegem că termenului „creație“ la Cantemir trebuie să-i dăm o accepție largă.

Despre unele substantive dicționarele arată că sint creații personale ale lui D. Cantemir: *cîtință*, D. 37, I. 136 („cantitate, întindere“) un derivat de la *cit*, cu sufixul substantival — *ință*; *cinsteșie* „politețe, omenie, urbanitate“ este, iarăși, o „formație personală a lui Cantemir“ (Dicționarul Academiei) de la adjectivul *cinsteș*, frecvent în limba veche, cu sufixul substantival -ie: „... spre orînduiala și *cinsteșiea* omenescă stăruesc...“ (H. 179); pentru „intestine“ la Cantemir găsim expresia *vase primitoare* (I. 32). De fapt el îi dă un sens mai larg: „Stomahul, rinza, mațele și toate măruntele în carile intră bucatele“. Tot astfel pentru „ochi“ găsim în „Istoria ieroglică“ (p. 50) *organele văzătoare*. Unii cronicari, arată Cantemir, nu-și merită acest nume, deoarece au scris neadevăruri, au falsificat istoria. Acestor cronicari mincinoși el le spune *hloricari*, cuvînt întîlnit numai în „Hronic“, și pe care — reiese destul de clar din text, — el

l-a stîlcit intenționat, în bătaie de joc, căci spune: „... *hloricarii* (iară nu *hronicarii*)...” (H. 150).

Uneori Cantemir creează un cuvînt prin analogie cu altul. Astfel după modelul substantivului *săditor* el creează un altul, inexistent în limba noastră, *temeliitor*: „...săditorul și *temeliitorul* nostru și părintele a tot nēmum românesc, Traian marele...” (H. 192).

Procedeele acesta, folosit mai ales în „Istoria ieroglifică”, îi servește cîteodată pentru a realiza muzicalitatea, „rima” în frază. Exemplele pe care le dau pentru creații de adjective ilustrează și cele spuse aici: la pag. 316 din „Istoria ieroglifică” citim: „...munții *copăcioși* și *umbroși*”. Primul adjectiv (= acoperit cu copaci, păduros) este atestat numai la Cantemir. Un alt exemplu: „...precum voroavii vorovitoare așé tăcerii *tăcătoare*, cumpănitoare și giudecătoare va fi” (I. 83). Aici creația este determinată de analogia cu adjectivele cealalte. Autorul extinde un procedeu: după cum alături de *vorovă* există adjectivul *vorovitoare*, tot așa alături de *tăcere* trebuia să existe adjectivul *tăcătoare*. Pentru „adulmecătoare” întîlnim în aceeași operă (p. 83) adjectivul *adulmeacă*: „In Lup nu numai tăcere inimoasă, ce și oarece simțire *adulmeacă* este”. Un alt exemplu: „...toți... pre o parte, călători și trecători ne aflăm; una numai *remăitoare* și în veci stătătoare se ține și este, adecă sfîrșitul...” (I. 337). De la *a rămîne* în afară de participiul *rămas*, alt derivat cu valoare de adjectiv nu există. Creații de adjective găsim și în „Hronic”: „...s-au ascuns în niște locuri *văioasă* și holmu-roasă...” (H. 425—426). Alte adjective: *suduros* („*suduroasele* ostentituri”, I. 295); *tusăros*, *sughîțos* („*tusăroase* și *sughîțoase* răspunsurile jiganiilor...”, I. 372). Prin același procedeu creează el adjectivele *păreros* „închipuit” și *viseros* „fantastic”: „Fără numai din *viseroasă* și *păreoroasă* tilcuire lui Maienburg” (H. 264). De la *părere* mai există un derivat la Cantemir, *parnic* „ipotetic, îndoielnic”: „...Dachii să fie apucat o parte din limba romînescă precum Zamoschie... și alalți aceștii *părerici* vînturează...”, H. 221).

E de remarcat numărul apreciabil al derivatelor în -cs. Mai adăug adjectivul *comos*, (I. 376) „cu coamă (bogată)”. Forma e notată în dicționarul lui Tiktin și în cel al Academiei, unde se dă același exemplu din „Istoria ieroglifică”... Tot numai la Cantemir întîlnim și cuvîntul *tăcător* pentru „taciturn”: „In locul lui Zenon... au ridicat... pe Anastasie, ce i-au fost zicînd Silențiarul, adică *Tăcătorul*...” (H. 296). În sfîrșit, adjectivul *leneș*, care are și formele *lenevos*, *lenos* apare la Cantemir sub forma *lenitor*: „...să nu ne socotescă *lenitori* în cercare hronicilor...” (H. 374).

Atrag atenția apoi o serie de verbe. Distingem aici mai multe categorii: verbe create de la substantive, procedeu frecvent la Cantemir: *vulturi* < *vultur*, *leui* < *leu*, *ieपुरi* < *iepure*, *prepeliiți* < *prepeliiță* („Că unde Leul *vulturește* și Vulturul *leuește*, Prepeliița ce va *epuri* și Epurile ce va *prepeliiți*?, I. 112—113). Apoi prin analogie cu „se porci” „a se transforma în porc”, c *se dobitoci* „a se transforma

în dobitoc" (cu sensul lor propriu deci, nu figurat) întâlnim multe creații la Cantemir. Intrucît cuvintele nu comportă o explicație specială, iar sensul lor este ușor de înțeles, dau numai câteva citate: Inorogul îl întrebă pe Cameleon: „— De unde te luași, jiganie dobitocită și dobitoc jigăniit?” (I. 211) Apoi: „... cine vreodată pasire dobitocită sau dobitoc păserit au văzut?” (I. 39) Sau: „— Bre, hei porc peștit și pește porcit, Dulfe!” (I. 156). În sfârșit, la pag. 40 a aceleiași opere citim: „... este Cămila nepăserită și paserea necă-milită căria unii alcătuiindu-i numele, Struțocămilă îi zic”. Procedul este folosit cînd autorul caracterizează personajele care făceau parte cînd dintr-o tabără (a dobitoacelor), cînd din cealaltă (a păsărilor).

Dicționarele dau apoi (citindu-l pe Cantemir) verbul a *desfeciori* „a lăsa fără feciori, a-l priva pe cineva de feciori”. E de notat, alături de acesta și a *despărinți*, tot la Cantemir, creat prin același procedeu: „și precum tu pre mine mă desfecioarești, așé altul pre puii tăi va despărinți” (I. 193).

În sfârșit, la alte verbe constatăm numai un sufix nou: *plesnez*, I. 307 (pentru *plesnesc*, pers. III plural), *întunecază*, I. 263 (pentru *întunecă*). La acesta din urmă sufixul a putut fi influențat de cel al verbului următor: „deși este soarele mai frumos, însă eclipsis îl întunecază și noaptea îl depărtează”⁵², I. 263).

Studiul operei lui D. Cantemir prezintă interes și în privința formării cuvintelor. Vom semnala aici numai acele fapte ce prezintă, în general, deosebiri, față de stadiul contemporan al limbii romîne.

Materialul privind derivarea este destul de bogat. Faptele în legătură cu compunerea și schimbarea funcției gramaticale sînt mai puține.

Apar și la Cantemir substantive derivate cu sufixul *-ime*: *greuime* (I. 41, 57, 80; H. 158, 233). La plural cuvîntul are aceeași terminație: „*greuimele* lucrurilor”, I. 51. Acest sufix apare și sub forma *-îme*, deoarece *i* precedat de *r* se transformă în *î*: *amărîme* (I. 175, H. 256).

Un sufix întâlnit de multe ori este *-ură*, cu variantele *-ătură*, *-itură*, cu care se formează substantive de la verbe: *adăosătură*, „exagerare”, H. 470; *betejitură* „vătămare, rană”, H. 389; *brehăitură* I. 372; *hurduitură* „hodorogeală”, H. 416; *izvoditură* „născocire, scornire”, H. 172; *împrăștiitură*, I. 273; *îmbunătură*, H. 370; *îndemnătură*, H. 311; *încruntătură*, H. 424; *lătrătură*, I. 372; *măgulitură*, H. 312; *poreclitură*, I. 285. Forma *dosăditură*, întâlnită în aceeași frază în care este și *poreclitură*, notată numai în dicționarul lui Tik-tin, unde se dă același exemplu (I. 285), apare, poate, numai la Cantemir. În limba veche existau numai *dosadă* și *dosădire* „chin, sufe-

⁵²Pentru alte creații vezi articolele citate ale acad. E. Petrovici (p. 15-16) și Al. Rosetti (p. 22-23). Pomenind aici doar câteva: *nelucrăreț* „leneș”, *îmbunătățimat* „stimat” (D.), *feldeință* „categoric”, *firian* „fizic”, *păciulire* „împăciuire”, *vios* „vioi” (I.).

rintă, muștrare". Substantive derivate cu sufixul *-iune*: *cumpleciune* „grozăvie, cruzime” H. 19, *isteciune*, I. 269, *măscăriciune*, H. 203 etc.

Substantive derivate cu sufixul *-ăluire*: *împăcăluire*, H. 23, *înfărmăluire*, H. 215. Dacă în exemplele de mai sus, în *-iune*, se pleca de la adjective sau alte substantive, aici avem a face cu substantive la origine infinitive lungi (*împăcălui*),⁵³⁾.

Multe substantive au la plural sufixul *-uri* (*azi-e*): *argumenturi* (I. 49, 50, 67); *creșteturi* („... creșteturile munților...”, I. 191); *glonțuri*, H. 416; *giurământuri*, I. 44; *instrumenturi*, H. 416; *orașuri*, I. 27; *vasuri*, I. 128. Dintre substantivele derivate cu prefixe, de la alte substantive, merită să fie amintite aici cele cu *ne-*: *nefrică*, *negrijă* (I. 188), *neflare*, *nenemerire* (I. 205), *nepază* (I. 376).

Dintre sufixele adjectivale amintim *-os* (fem. *-oasă*) și *-esc* (fem. *-ească*): *mișălos* („... în mișălos chip i-au ieșit sufletul din oasă...”, H. 427); *mojicos* („... lighioi spurcate, mojicoase...”, I. 200); *dihănesc* („materie dihăniască”, I. 91); *laconesc* („voroavă laconască”, I. 245), *persesc* (*împăratului persesc*”, H. 232), *stăpînesc* („porunca stăpîniască”, I. 297). Cred că și acest exemplu, la care se mai pot adăuga și altele, arată libertatea mare cu care D. Cantemir folosește sufixele pentru a realiza ceea ce numeam mai înainte „rima” în frază, cu atât mai mult, cu cât este vorba de o „sentință” care, în general, trebuie să aibă o astfel de formă încît să poată fi ușor de reținut: „Că voia dumnezeiască decît porunca stăpîniască cu multul mai strășnică a fi trebuie să cunoaștem”, I. 297).

Numeroase sînt apoi verbele terminate în *-ui* la infinitiv. Nu-i vorba de verbe ca *a șirui*, *a pietrui*, ci de forme analogice, create în limba noastră după modelul acestora: *argumentui* (I. 328); *explicitui* (H. 392); *informui* forma, informa” (I. 105, H. 215); *prezentui*, explicat de autor: „... le prezentuia (le puné înainte)...”, H. 360; *profesui* „profesa”, I. 83; *propozui* („cuvinte de pace a-i propozui am”, I. 342).

Tot analogice sînt și formele de prezent *înpăimîntează*, I. 268; *să-ș imprumuteze*, H. 444 etc.

Un procedeu pentru formarea adverbelor este derivarea acestora cu sufixul *-este*: *blăstămățește* („... hatmanii blăstămățește purtîndu-se, fu el biruitoriu”, H. 379), *laconește* („a ciasului strîmtoare laconește a ritorisi mă învață”, I. III); *tirănește* („tirănește stăpîniia”, H. 273).

Întîlnim și la Cantemir adverbul *mîlcomis* (< *mîlcom*), simplu, sau precedat de prepoziția *pe*: „*mîlcomis* la pămînt ascunzîndu-se, I. 73; „*pe mîlcomiș* au cuprins toate cetățile”, H. 429).

§ 6 Elemente populare în opera lui Dimitrie Cantemir.

Mulți dintre cei care au vorbit despre limba și stilul lui Dimitrie

⁵³⁾ Vezi G. Pascu, *Sufixe românești*, București 1916, p. 419.

Cantemir au fost preocupați mai ales de influențele străine în fraza acestui mare erudit. Astfel Dragoș Protopopescu, în studiul său „Stilul lui Dimitrie Cantemir” arată că cel ce era „... o precocitate a geniului românesc” (p. 125) avea o triplă personalitate: erudit, reformator al limbii și reprezentant al influențelor străine. După ce vorbește de influențele latină și greacă (bizantină), autorul spune (p. 169): „Trebuie să mai facem loc însă și unei a treia influențe care nu e de vigoarea celor două de mai sus, dar care se însinuează puțin și își imprimă pe alocurea nota. E influența graiului poporan”. Autorul însă nu s-a ocupat de această influență, pe care o recunoștea.

G. Pascu în lucrarea sa „Viața și operele lui D. Cantemir”, Buc. 1924, observa că „In descrierile sale Cantemir întrebunțează adeseori proza ritmată și rimată” (p. 42), apoi că „De la proza ritmată și rimată Cantemir trece chiar la versuri”. După cum vom vedea, în privința aceasta, influența poeziei populare este destul de puternică. (Avem în vedere „Istoria ieroglifică”).

Ilie Minea, în lucrarea sa „Despre Dimitrie Cantemir. Omul—Scriitorul—Domnitorul” (Iași, 1926), spune: „Cultura multă și variată, cită își va însuși Dimitrie Cantemir, nu-i va desființa însă firea sa de moldovean. Construcția frazei din operele sale va fi străină, dar atîta moldovenism rămîne în expresie și în vorbă, atîta spontaneitate găsim în povestirea aceluia care ajunsese un polihistor. Prin aceasta se apropie de Neculce” (p. 9).

În schimb, Sextil Pușcariu (lucrarea citată p. 168) scrie: „Lui îi lipsește înțelegerea pentru firea limbii poporului său, pe care o cunoștea bine, dar pe care nu știa s-o prețuiască, schimosind-o după sintaxa și topica limbii latine...” La pag. 173 autorul spune: „In versurile sale se simte cîteodată influența poeziei populare, pe care o cunoștea”.

Deși în lucrările pomenite se recunoaște influența populară în opera lui D. Cantemir, totuși problema aceasta nu-i dezvoltată.

Un loc mai de seamă acestei influențe îi dă G. Călinescu (opera citată): „Lui Cantemir îi place să spună istorii, anecdote și are limbușia lui Creangă în debitarea zicătorilor populare. Cameleonul care a mîncat ouă de șarpe și simte reptilele născîndu-i-se în pîntece, se vaită ca o lăuză la țară” (p. 47). „În cursul operei sunt și numeroase «elegii» în aceeași cadență populară și cu o nespus de inteligentă tratare cultă a metaforei țărănești premergînd lui Eminescu” (ibid.).

Mai amplu tratată este influența populară la Cantemir în lucrarea lui Al. Bistrițeanu „Creația populară ca preocupare și izvor de inspirație la D. Cantemir și N. Bălcescu”,⁵⁴). Autorul se ocupă aici mai ales de „Descrierea Moldovei”, operă pe care Cantemir n-a putut-o alcătui decît „prin contactul direct cu înțelepciunea și eposul popular” (p. 25), și, în oarecare măsură, de „Istoria ieroglifică”. Au-

54) În revista „Studii și cercetări de istorie literară și folklor”, an II, 1953, p. 23-54.

torul mai arată că e necesar să se studieze și „aspectele de limbă care îl apropie pe acesta de popor” (p. 40). Unele fapte de limbă, specifice graiului popular, întâlnite în scrisul lui Cantemir, au fost arătate de Al. Rosetti și Emil Petrovici, în lucrările citate, singurele care tratează mai pe larg probleme de limbă în general în opera de care ne ocupăm.

Vorbind de elementul popular în opera lui D. Cantemir, trebuie să distingem, de fapt, două aspecte: elementul pur lingvistic și procedee artistice folosite de autorul „Istoriei ieroglifice” în construcția frazei, în stilul său în general. Numai în felul acesta putem avea o privire de ansamblu asupra problemei pe care o discutăm și putem întemeia concluzia că D. Cantemir folosind graiul popular, se apropie de cronicarii noștri.

Înainte de a discuta faptele, vom arăta și aici că cea mai bună dovadă că autorul cunoștea bine graiul, creația orală și obiceiurile poporului său o constituie, între altele, capitolele „Despre năravurile moldovenilor”, „Despre obiceiurile de la logodnă și de la nuntă”, „Despre obiceiurile de îngropăciune la moldoveni”, „Despre religia moldovenilor”, „Despre graiul moldovenesc”, din lucrarea sa „Descrcriea Moldovei”.

Mai întâi e necesară o precizare: elementele populare sînt mult mai numeroase decît le vom prezenta noi în acest paragraf. Cele mai multe dintre elementele arhaice sînt, de fapt, și populare pentru vremea lui D. Cantemir. Unele din acestea au fost date în capitolul despre vocabular. Aici ne-am propus să discutăm numai acele fapte care sînt populare pînă astăzi, chiar dacă unele dintre ele au mai suferit, cu timpul, modificări.

Remarcăm, în primul rînd, bogăția de diminutive în opera lui D. Cantemir: *bortifă* (I. 158), *cuptoraș* (I. 135), *cîrlănaș* (I. 79), *cuvîntel* (H. 110: „... pus-am în socotélă ca de lucrurile moșiei de la singuri noi măcar un *cuvîntel* să nu izvodim...”), *floricele* (D. 39,40), „copil *mititel*”, „grăunțe *mititele* (I. 190), *mititeluș* (D. 39), *mănunchiaș* (D. 39), *moviliță* (I. 171), *păsăruică mititelușă* (I. 192), *pușori* (I. 280), *puținel* („s-au julit *puținel* cu lancé la mînă”, H. 389), *puținei* (H. 257), *puțineluș* (D. 39, I. 78), *puținteluș* („*puținteluș* lut galben lui”, I. 134), *spinișori* (I. 194) etc.

În general Cantemir folosește diminutivul acolo unde conținutul îl cere: între Dulău și mița sălbatică este mare deosebire. Dulăul (Bogdan Hatmanul) zdrobește mița (Ilie Cantacuzino): „...vrăjmași și ascuțiți colții Dulăului îndată toate *oscioarele* îi zdrumică și toate *mățișoarele* îi deșirară” (I. 195). Autorul vorbește cu modestie despre „Divanul”, în „Cartea de închinăciune”, unde scrie: „acest *dărișor* mării tale nevrednic și netrebnic este” (p. 40). Folosirea diminutivelor îi servește apoi la sublinierea contrastului: „Au poate dară *luminuța lumînărelei* împotriva soarelui să strălucească?” (ibid.). Minciuna nu poate avea o bază temeinică, ci una șubredă, mică, ce poate fi ușor dărîmată. Autorul vorbește, de aceea, de *scăueșul* minciunii, care are

doar trei picioare. Unul singur dacă i se scoate, minciuna se prăbușește : „Că din trii picioare a scăuiașului minciunii, unul scoțindu-se, în viclesug răzimatul, fără greș pohărindu-se, cu bună samă cu capul, în gios se dă” (I. 47).

Notăm apoi cuvinte ca : *a (se) aciua* (D. 157, I. 40, H. 205), *a astruca* „a îngropa” (H. 195), *bîrdihan* (I. 80), *bortă* (I. 44), *ciolane* (I. 75 : apare des și *os*), *ciubote* (H. 402), *cîrjob* (I. 107), *çoromîslă* (I. 286), *ficior de suflet* („copil adoptiv”, H. 195), *glod* (H. 139), *grea* „însărcinată” („citim la . . . Bonfin, la locul pomenit, precum maica lui Ștefan, Sarolta, fiind gré, să i să fie arătat Ștefan Protomartirul în somn . . .”, H. 375), *hulub* (I. 66 ; dar și *porumb*), *haîbuz* (I. 130), *a întiri* (H. 137), *a murui* (H. 454), *a să ogoi* (H. 410), *omăt* (I. 138) — pl, *omeți* (H. 406), *pîclă* (H. 209), *a probози* (I. 119), *raclă* (H. 195), *stropsî* „a călca în picioare” (H. 210), *troahnă* „epidemie” (H. 431), *vilioan* „slab” (I. 45).

Autorul preferă, uneori, forma populară, alteia, care se va impune în limba literară. El folosește *a vindeca* numai cînd necesitatea varierii expresiei impune cuvîntul acesta ; altfel, termenul popular *a tîmădui* (I. 254, 340), apare cu regularitate : „și ce mehlemul nu *vîndica*, *vîndica* fierul și ce fierul nu *tîmăduiaște* cu mai mare usturime *tîmăduiaște* focul” (I. 340—341). Ca atribut, termenul pleacă tot de la cel popular : *netîmăduit* (H. 390).

Există în opera lui D. Cantemir un mare număr de expresii și locuțiuni care caracterizează pînă astăzi graiul popular. Prin aceasta graiul popular se deosebește de cel literar, cult, în care formele sintetice sînt mai frecvente.

Astfel din graiul popular ia Cantemir expresia *a-și face seama* „a se sinucide”. Iată cîteva cuvinte rostite de Cameleon : „de aș ști că piialea de pre mine știe cele ce zac în mine, singur mie *sama făcîndu-mi* . . . m-aș spînzura . . .” (I. 292). Biruit de romani, Decebal „singur șie *samă făcîndu-și*, s-au omorît” (H. 189).

În loc de „cu de-amănuntul” se întrebuițează în graiul popular expresia de-a fir-a-păr. Cantemir o folosește adesea. Iată doar două exemple : „. . . toate cuvintele Lupului *dé fir-a-păr* povesti . . .” (I. 98) ; „. . . eu pentru chiară firea Inorogului și pentru nestătătoare cuvintele lui a povesti și *dé-fir-a-păr* a le tilcui începînd, Șoimul cu mare minie a mă probози . . . au început” (I. 271).

Semnalăm apoi expresia *cu totulii tot*, atît de des întilnită în scrierile lui Cantemir : „. . . Mița spre vînătoarea Șoarecelui *cu totulii tot* dîndu-se, ce o aștepta nici știa, nici se gîndia” (I. 195) ; „Ce pentru ca mai fără grijă să facă părțile despre Dachia, *cu totulii tot* i-au rîdicat și mai bine de o sută mii de casă în Thrachia i-au trecut” (H. 228), sau : „. . . iarăș au căzut la împăratul Valens, cu rugăminte să-i priimască supți supuneré împărății și să le aréte loc unde să-i mute, *cu totulii tot*” (H. 262)⁵⁵.

55) Expresia o găsim și la Creangă, sub forma *în totulii tot* : „*În totulii tot* a fi trecut

Și mai mult decât expresia amintită ne atrage atenția locuțiunea adjectivală *ca aceea*: „După despărțire împăratului de oaste, au intrat în oaste o frică și o spaimă *ca aceea*, cit de nime goniți fugiia, carile încotro puté” (H. 337); „Intre acéle dat-au dumnăzău o arșiță și o căldură *ca acéia*, cit toate apele și izvoarăle atita s-au fost încălzit, cit n-au mai putut oamenii să-și potoléască seté cu apă...” (H. 455)⁵⁶.

În aceeași categorie intră și expresia *a-i fi voia* („a vrea”), întâlnită de mai multe ori la Cantemir: „... viind la împăratul, i-au zis că *de-i va fi voia* împăratului să mintuiască de un nepriiatin... să poroncéscă să tae capul stîlpului...” (H. 368); [„Hanii tătarești]... au slobozit oardele ș-au prădat spre țara nemțască, cit și cum *li-au fost voia*” (H. 437)⁵⁷.

La pag. 360 a „Hronicului”, Cantemir explică *agoană* „agonie” din expresia *în agoana morții*, printr-o expresie populară: *în trage-reă sufletului de moarte*. Altădată el folosește numai construcția populară: „Grecii, ca un om cînd *trage de moarte*, tînd leșinînd, tînd iarăș mai răsufliînd și ca cum țarna mormîntului și-ar fi scuturat de pre umere, toți odată însufletîndu-să, au năvălit...” (H. 422).

Pentru „a nu-și putea închipui” se spune, în popor, *a nu-l încape mintea*. Întîlnim și acest element popular în „Hornic” (p. 432): „Iară ce răutăți (zice istoricul Honiatis) au făcut vlahii cu tătarii, cu acéste a lor prăzi și jacuri, într-acesta chip iera, ca carile nici s-au mai văzut vre odînoară, *nici pot să le încapă cineva cu mintea*”.

Adesea Cantemir nu se mulțumește cu simpla relatare a faptelor. Vom vedea că tonul frazei sale este, uneori, ironic sau chiar violent. Altă dată fraza ni-l arată pe autorul „Hornicului” și satisfăcut pe deplin de faptele petrecute. Așa se explică preferința autorului pentru anumite expresii. „Varvarii” sînt bătuti din nou: „Ce și acolo varvarii *acéias păpară au mîncat*” (H. 329); apoi: „Ce acésta a lor mindrie, după ce au stătut Mavrichie la împărăție, *li-au ieșit pe nas*, precum îndată vom arăta” (H. 327).

Pentru redarea superlativului Cantemir folosește și procedeele populare: *prea tare, peste samă* „foarte”: „au căzut tocmai în fundul lîntînii care era *pré adîncă*” (H. 158); „un om *pré învățat*” (H. 275); „... Decheval, om în purtatul oștilor foarte meșter și la toate viclesugurile *pré isteț și gata*...” (H. 166); „... pentru această din părere scornită voroavă, *tare* probozesc pre Eneas...” (H. 124); „în mijlocul cetății au fost un stîlp de marmure înalt *peste samă*...” (H. 457).

la mijloc vro jumătate de ceas, cit a zăbovit mama acolo...” (Ion Creangă, *Opere*, E.S.P.L.A., 1958, p. 49). Și alte expresii, după cum vom vedea, ne aduc aminte de scrisul lui Creangă. Apropierea **nu** trebuie să surprindă. O facem pentru a arăta, încă odată, izvorul popular al expresiilor, comun ambilor scriitori.

⁵⁶ Și această expresie ni-l amintește pe Creangă: „cu biserică frumoasă și niște preoți și dascăli și poporeni *ca aceea*, de făceau mare cinste satului lor” (ibid. p. 17).

⁵⁷ Iată acum o frază din Creangă: „De-amu puneți-vă pe făcut privigheri de toată noaptea și parascovenii cîte vă place, măi băicți, dacă *vi-i voia* să vă deie mă-ta în toate zilele numai colaci de cei unși cu miere...” (ibid. p. 36).

Tot un procedeu de limbă vorbită este și repetarea cuvântului pentru sublinierea unei idei superlative, ca mai jos: „Deci Lupul într-acesta chip pre Dulău la mijloc luînd...ca cu un brici pârul, fără nici o milă îi curmară și *bucăți - bucățele*... îl spintecară și ciolanele în toate părțile îi împrăștiară „(I. 75). Lupul îl atacă pe Dulău și-l sfișie, încît „...biruința la Lup rămase și *bucăți - bucățele* făcîndu-l, viermilor îl intinse...” (I. 195). Adăugăm și expresia de *minune*, cu sens superlativ: „Pod lucru de *minune*... au ridicat, nu departe de la Nicopolis...” (H. 160)⁵⁸).

Construcția unor fraze apoi, este tot de factură populară. Dăm două exemple (pot fi date multe în acest sens) în care nominativul suspendat este un indiciu pentru cele afirmate acum: „Căci *Bitlanul*, socotind că Vidra prin gîrle vînatul peștelui îi împrăștiară, i s-a părut că i se va deșerta vre o dată gușa de putregiune de pește și mațele de vermi de putregiune (căci lăcomia *Bitlanului* lumii este vestită)” (I. 52). „*Porcariul*, uneori vis, uneori părere, alteori ca o basnă de poveste lucrul carile aévé și adevărat se făcuse, a fi i se pare” (I. 299).

Trebuie să amintim apoi și fraze de tipul „...*trag ce trag și pat ce pat*...” (I. 193), „*Însă cine ce are și cît are*, atîta poate da și arăta” (I. 65)⁵⁹).

Aș mai adăuga chiar faptul că propozițiile cauzate sînt, de cele mai multe ori, introduse cu locuțiunea conjuncțională *de vreme ce*, caracteristică vorbirii populare (I. 59, 65, 71, 82, 87, 94, 99, etc.).

Cea de a doua latură a problemei impune discutarea mai multor categorii de fapte. Mă voi opri la cele mai semnificative: utilizarea unor comparații în stilul popular, folosirea a numeroase proverbe, influența puternică a poeziei populare în structura frazei, apoi încercarea de a scrie pagini în genul basmului popular. De data aceasta vom avea în vedere mai ales „Istoria ieroglifică”, deoarece nicăieri în opera lui D. Cantemir influența populară nu se resimte atîta.

Toate acestea vor întări concluzia că autorul cunoaște bine limba, obiceiurile, folclorul patriei sale,⁶⁰) că în ciuda frazei sale adesea artificială, pedantă, erudită, străină topicii limbii romîne, un loc destul de însemnat îl ocupă în scrisul lui Cantemir și elementul popular care reușește, uneori, să limpezească expresia.

O caracteristică a stilului lui Cantemir este folosirea, din abundență, a comparațiilor. Multe din acestea sînt luate din vorbirea de

58) Mai notez aici și citeva fapte semnalate de E. Petrovici (art. citat, p. 8-9): *dă dos sau dă dos a fugi* „fuge” (H. 386, 405), *intră în prepus* „bănuiește” (H. 407), *ride pe supt mustăți* (I. 43).

59) Ultimul exemplu ne aduce iarăși aminte de Creangă: „Măcar să zică *cine ce-a zice*” (ibid., p. 35).

60) Trebuie să remarcăm preocuparea pentru folclor în general la D. Cantemir. El cunoștea și folclorul altor popoare (E deajuns să pomenim „Sisteme religioase mahomedane”, în care prezintă nu numai credința, ci și obiceiurile, superstițiile etc). Pentru Cantemir, spre deosebire de Neculce de ex., tradiția, legenda puteau servi la întemeierea unei concluzii istorice.

toate zilele „...ce măcar *cît negrul sub unghie* lucrul acesta așe a fi nu l-am aflat” (I. 294). Autorul face și o selecție a lor. El își dă seama că unele l-ar putea impresiona urît pe cititor și, de aceea, își cere iertare. Basna cu originea tilhărească a rominilor se prinde „*cum... să prinde sula în sac și măciuca în pungă* : (Crează cititoriul și iarte proastelor noastre cuvinte, căci cătră băsnuitori ca acia, pilde ca acesté să prind...”, (H. 448).

Al. Rosetti (art. citat, p. 21) arată că procedeul stilistic al acumularii de epitete folosit de Cantemir, se întâlnește și în literatura occidentală : „în scrierile lui Fr. Rabelais (secolul al XVI-lea), de exemplu, se găsesc numeroase pasaje de acest fel : «Ghibul, gîtul, flocos peptul, bofoase genunchele, catalige picioarele, dintoase fălcile, ciute urechile, puchinoși ochii, suciți mușchii, întinse vinele lăboase copitele cămilei, cu sulegele trupul, cu albă peliță, cu negri și mîngioși ochii, cu suptiri degețele, cu roșioare unghișoarele, cu molcelușe vinișoarele, cu iscusit mijlocelul și cu rotungior grumăgiorul Helgii, ce potrivire, ce asemănare și ce alăturare are» (p. 107—108)”. Apropierea făcută poate arăta procedee identice, dar nu trebuie să ducă numaidecît la admiterea unei influențe occidentale la autorul „Descrierii Moldovei”⁶¹⁾.

Peșitorilor li se arată nu „ciuta” pe urmele căreia ei au venit, ci o fată bătrînă, zdrențuroasă. Ei atunci răspund părinților : „«nu» ! și adaugă că vînatul lor are plete bălaie, ochi de șoim, dinți ca șiragul de mărgele, buze mai roșii decît cireșele, trup ca de leoaică, pieptul ca de gîscă, gît ca de lebădă, degete mai netede decît ceara și fața mai strălucitoare decît soarele și luna” (D. M. 251). Sînt reproduse, după cum se vede, cuvintele peșitorilor. Avem și aici aceeași aglomerare de epitete, pe care o întîlnim peste tot în poezia populară. Mai mult chiar, fragmentul acesta seamănă cu partea a doua a citatului dat mai înainte, dacă ținem seama și de amănuntul că și Helgea (a doua soție a lui M. Racoviță) era mireasă. (Cămila, Mihai Racoviță, fost cumnat al lui D. Cantemir, e mirele)⁶²⁾.

O caracteristică a „Istoriei ieroglifice” este bogăția de „sentenții” — cum le spune autorul — introduse cu scopul de a „împodobi” această lucrare. Sînt tot atîtea reflecții cu caracter filozofic, mistic, moralizator etc. pe care autorul le face. Chiar dacă procedeul acesta e luat din literatura turcă (cum spune Al. Rosetti, *ibid.*, p. 19), deși E. Petrovici se îndoiește în privința influenței turce în scrisul lui Cantemir⁶³⁾ trebuie să nu uităm și influența pe care a putut-o avea graiul popular. Cantemir a putut observa folosirea unor maxime, a unor

61) Al. Rosetti, de fapt, nici nu afirmă acest lucru.

62) Pentru acest procedeu vezi și I. 209, H. 326.

63) Vezi articolul citat, p. 14—15, unde arată că D. Cantemir nu introduce în limba sa neologisme turcești, că între limbile date ca exemplu pentru creșterea limbii romine nu figurează și cea turcă, apoi că în general autorul n-a arătat admirație nici pentru limba, nici pentru cultura turcească ; concluzia sa e că „în general, în toată opera lui Cantemir influența turcă e minimă”.

reflecții în general în proza turcească, dar materialul pe care-l dă este, într-o măsură considerabilă, de factură populară. Procedul este folosit — e drept, în mai mică măsură — mai înainte și de Miron Costin, la care zicalele populare au, de asemenea, scop moralizator.

Uneori zicala populară este reprodusă aproape întocmai de D. Cantemir: „Că leneșul mai mult aliargă și scumpul mai mult păgubește” (I. 385); „Că pre cela ce-l mușcă șarpele și de șopîrlă se ferește” (I. 359); „căci acesta iaste dobînda minciunosului, ca cînd ar grăi și adevărul, să nu să creză” (H. 471); „... cu paza bună din primejdia ré poate să scape” (I. 292); „Sara ghigariu, dimineața spatariu” (I. 299); „... nu toată pasirea zburătoare se mîncă...” (I. 185).

Alteori el prelucrează zicala populară, o îmbogățește: „Lupul pârul după vremi își schimbă, iară din firea lui nu iase, nici obiceiile învățate își mută” (I. 167).

Tot în „Descrierea Moldovei” (p. 268) se arată că în Moldova, ca și în alte părți, poporul „se mai închină și acuma în poezii și cîntece, la nunți, îngropăciuni și întîmplări știute...” El dă chiar cîteva titluri de poezii din acestea: *Zîna*, *Drăgaica*, *Stahia*, *Dracul din tău*, *Sînzienele*, *Paparuda*, *Descîntec* ș.a. Autorul cunoaștea deci, versurile populare. El însuși a scris versuri. Amintim, în primul rînd, versurile de la începutul „Divanului” (p. 36), alcătuite în chip popular, apoi cele din „Istoria ieroglifică” (vezi, de ex., p. 137, 144, 194). Redau cîteva (I. 275);

„Cu penele Șoimului vîntul despîcînd,
Cu Bitlanul negru cuvîntul puind,
Corbul din ceput cu rău tirănește
Nici din hereghie pre drept stăpînește;
Ce-n cuibul altora oaăle ce-au scos,
Tare laba Șoimului le va da-le gios”.

Nenumărate fraze din „Istoria ieroglifică” pot lua forma unor poezii (populare mai ales), datorită cuvintelor care rimează la intervale egale⁶⁴). Această caracteristică n-o mai întîlnim în altă operă a lui D. Cantemir. Uneori pasaje întregi pot fi transpuse în formă versificată.

În urma viclesugului Cameleonului, Crocodilul reușește să-l prindă pe Inorog. Vestea aceasta s-a răspîndit numaidecît. Nici Filul (Antioh Cantemir) nu mai putea face nimic pentru salvarea captivului:

64) Un editor al „Luptei dintre Inorog și Corb”, Em. C. Grigoraș, redă, în note, capitole întregi transcrise în formă versificată. Ediția aceasta (București, 1927), alcătuită „pe întelesul tuturor”, nu-i deloc recomandabilă pentru cel ce studiază limba lui Cantemir (poate nici pentru acela care-o citește cu alte preocupări), deoarece modifică textul, îl modernizează, omite multe pasaje (uneori din cele mai importante) și are și greșeli ce provin din interpretarea greșită a textului de bază.

„Ce mîngiire i-au rămas ? Nici una ; ce sprijineală i-au rămas ? Nici una. Ce priiatin i se arată ? Nici unul !” (I. 307). Pasajul ce urmează poate fi reprodus și astfel :

Munți, crăpați !
 Copaci, vă despicați !
 Pietre, vă fărîmați !
 Asupra lucrului ce s-au făcut
 Plîngă piatra cu izvoară,
 Munții puhoae pogoară.
 Lăcașele Inorogului,
 Pășunile,
 Grădinele,
 Cernească-se,
 Păliască-se,
 Vestejiască-se,
 Nu înflorească,
 Nu înverziască,
 Nici să odrăslească
 Și pre domnul lor cu jéle
 Pre stăpînul lor nêgréle
 Suspinînd,
 Tinguind,
 Neîncetat să pomenească !
 Ochiuri de cucoară,
 Voi limpezi izvoară
 A izvorî vă părăsiți
 Și-n amar vă primeniți... (I. 307).

Un alt fragment (p. 262) :

Eu m-am vechit,
 M-am vestezit
 Și ca florile de brumă m-am ovilit,
 Soarele m-au lovit,
 Căldura m-au pălit,
 Vînturile m-au negrit,
 Drumurile m-au ostenit,
 Zilele m-au vechit,
 Aii m-au îmbătrînit
 Noptile m-au schimosit
 Și decit toate mai cumplit
 Norocul m-au urgisit
 Și din dragostele tale m-au izgonit”.

La pag. 87 citim: „Mai cu suferire și mai cu cuvenire este, în munții hor-
 muroși, codri umbroși, în stînci pietroase, peșteri întunecoase, între

păreți zugrăviți și ziduri cu iaderă acoperiți, cuvinte a face, decît între oameni carii cuvîntul adevărului a auzi nu le place”.

La ospățul dat cu prilejul împăcării Leului și Vulturului, îndrăznesc să vină, fără să fie poftite, muștele și alte zburătoare și „mergătoare”. Se dă atunci poruncă cetelor de război să dea o lecție bună acestor cutezători : „Cum mai curînd dară în unghii să-i fărmați, în colți să-i zdrumicați, în labe să-i spintecați și cu lutul și țărna să-i amestecați și ca pravul și pulberea în vînt să-i aruncați” (I. 186). Porunca se îndeplinește numaidecît : „Toată jigania cumplită coltii își tocea și toată pasirea rumpătoare pîntenii își ascuția. Cucoarele cu buciunile buciuma ; Lebedele cîntecul cel de pre urmă a morții cînta ; Păunii de răutatea ce videa, în gura mare și cu jele se văita ; Șoimii ca hatmanii, Uleii ca serdarii, Corvii ca căpitanii pe dinaintea gloatelor și a bulucurilor se primbla ; Pupăza ca ciaușii la alai îi așeza ; Caile din fluire șuiera ; Brehnacele înalt pentru paza străjilor se înălța” (I. 186).

Intenția de a scrie fraze rimate este mărturisită de autor, deși indirect, la pag. 308 a „Istoriei ieroglifice” unde citim, între altele : „toate... să se-nvrîtească, de jele să se uluiască, de ciudă să se amurtească și dreptatea Inorogului în veci povestească”. Dar Cameleonul, cauza neplăcerilor Inorogului, exclamă, prefăcîndu-se că nu știe nimic : „ce pot fi... *stihurile*... carile la urechi în vin!” (I. 309).

După cum am văzut, G. Călinescu, vorbind de elementele populare în scrisul lui D. Cantemir, semnala și vaietul de lăuză al Cameleonului. Pot fi adăugate și alte fapte : Inorogul acceptă întîlnirea cu Șoimul și-l roagă pe Cameleon ca de acest lucru să nu afle Dulăii. Cameleonul începe atunci să se jure ca o femeie de la țară : „Pre viața mé, o domnul meu, și pre credința mé, de voi descoperi, de voi grăi sau din mîni, din cap și din ochi semn de înștiințare de voi face ; în cap urgie, în ochi orbie, în mîini ciungie să-mi vie și roada gîndului meu cu amar, cu pelin și cu venin să mînînc” (I. 213).

Îată-l acum pe același Cameleon (Scarlat Ruset), a cărui duplicitate este bine redată de autor, jurîndu-se în același fel, după ce Dulăii îl întrebă dacă Inorogul și Șoimul s-au întîlnit în secret : „— Cu bună samă... și așé să aib parte de copiii pre care acmu prin pîntece i-am născut... cît este minciună sau alt chip de blojeritură în voroava mé” (I. 274).

În sfîrșit, mai trebuie subliniat aici un fapt : există în „Istoria ieroglifică” unele pagini care ne duc numaidecît cu gîndul la factura basmului popular. Stilul narativ, remarcat de unii cercetători, trebuie legat de această influență. Fragmentele acestea contrastează cu restul stilului lui D. Cantemir. Autorul se transformă într-un povestitor, iar fraza sa captivează prin simplitate : „Odăneoară era un om sîrac, carile într-o păduriță, supt o colibiță, era lăcuitoriu. Acesta mai mult de zece găini, 2 cucoși, doi miei și un dulău altă ceva după sufletul său nu avé. Deci Dulăul atîta era de bun păzitoriu și atîta de tare în giur împregiurul casii străjutoriu, cît nici frunza de vînt să se clă-

tească și el asupra sunetului să nu năvrăpască cu putință nu era... Du-lăul așe pre dinaintea casii pururē se afla, iară găinele în podul colibii se culca; mieii noaptea dinaintea ușii în tindită; iară omul ostenit și obosit, dacă viniia de la lucru, în colibiță spre odihnă se așeza..." (I. 70).

Asemănătoare, intrucitva, cu această poveste este și aceea a hērghelegiului și armăsarului (I. 75—81), sau a porcarului („păstoriu de rîmători”; I. 298—300).

Altă dată povestirea se apropie și mai mult de basm, prin elementul fantastic introdus (deși tot cu aluzii la realitate; semnificativ este fragmentul în care ni se arată cum se aduceau jertfe boazei Pleonexis). De data aceasta autorul dovedește o imaginație foarte bogată (I. 133—138).

La capătul acestor observații se impune sublinierea concluziei că deși la D. Cantemir se simt puternic influențe străine, totuși putem urmări și numeroase elemente populare în scrisul său.

Cu toate că a trăit 22 de ani la Constantinopol, D. Cantemir nu și-a uitat limba maternă, iar cei care, studiind opera acestui mare învățat, s-au oprit mai ales la influențele străine, au avut, de fapt, în vedere, numai un aspect al problemei.

§7. Nu putem încheia observațiile asupra limbii în opera lui D. Cantemir fără a ne întreba dacă se poate sau nu vorbi de Cantemir ca „scriitor”. La cronicari nu poate fi vorba de o „căutare” a cuvintelor pentru realizarea unor scopuri artistice. „Talentul unora dintre cronicari, cum este, indiscutabil, cazul lui Ion Neculce, îi conduce la rezultate surprinzătoare, fără ca actul acesta de autentică creație literară să fie conștient”⁶⁵). În această privință Cantemir se deosebește de cronicari. Trebuie să vorbim de elementul conștient în ceea ce am putea numi procedee de creație la Cantemir. O analiză literară amplă a „Istoriei ieroglifice” nu avem încă. Liniile mari ale unei asemenea analize au fost însă date de G. Călinescu (lucrarea citată) care, între altele, (p. 47) arată că în vreme ce „Cronicarii au farmec lingvistic și dar de povestire, Cantemir e scriitor, creator, aducind idei și combinații”. Analiza literară a „Istoriei ieroglifice” cere, fără îndoială, o preocupare specială. În rîndurile ce urmează vom arăta doar unele procedee folosite de Cantemir, pentru a vedea ce loc ocupă el, în comparație cu cărturarii de pînă la el sau din vremea sa, care au scris despre istoria poporului nostru.

Să vedem, mai întîi, de ce Cantemir prezintă certurile politice dintre cele două familii (1688—1705) altfel decît le-au prezentat de exemplu N. Costin sau Radu Greceanu. Cantemir recurge la forma alegorică, nu numai fiindcă se „jena” să dea numele personajelor (era în joc și familia sa și însuși el), ci, mai ales, fiindcă alegoria este pentru el un mijloc artistic de prezentare a evenimentelor. Descifra-

65) Al. Andriescu, *Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la dezvoltarea limbii literare*. Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (seric nouă), secțiunea III (științe sociale), tomul III, anul 1957, fasc. 1—2, pag. 121.

rea „ieroglifelor“ pe care o dă autorul la sfârșitul romanului este un indiciu în acest sens.

Forma alegorică a prezentării faptelor îi dă posibilitate autorului să caricaturizeze, să îngroașe trăsăturile personajelor. De aceea portretul în „Istoria ieroglifică“ ocupă un loc însemnat. Astfel Cămila (M. Racoviță) este descrisă cu minuțiozitate. Autorul insistă asupra colosului, pentru ca apoi, prin antiteză, să prezinte și trăsăturile psihice, morale : „Iară de toate mai pre urmă de socotit la Cămilă rămîne că după mărirea trupului micșorimea sufletului și după arătatea trupului prostimea duhului ce are, că un copil de șapte ani, sau și mai mic, șapte Cămile sau și mai multe, după sine a trage și încotro voia îi este a le întoarcere poate...” (I. 90). Iată acum și portretul Cucunozului, din care se vede lăcomia, mîndria și incapacitatea personajului : „Aceasta este fire cu socoteală înaltă ; cuvîntul vre o dată gîos să-i rămîie nu primește, însă multe grăește, dară puține isprăvește ; la mînie iute, la foame nesăturată este ; zic că vițelul întreg deabia îi este de gustare dimineții ; iară la ospățul prînzului cu Taurul și cu Cămila nu se satură. Despre partea stomahului așé, iară despre partea sufletului cu multul mai mult nesățios și nesăturat este ; prin olaturile ei altă jiganie nu numai cît a nu viețui, ce nici a trece fără primejdie, poate” (I. 54—55). Apoi (p. 55) : „Această pasire dară, cu mare mînie, mai mult din stomahul tulburat de cît din rostul fără sfat într-acesta chip cuvintele de odată cu balele își stropia“.

Reține numaidecît atenția cititorului și hiperbola, procedeu pe care Cantemir îl folosește atît de mult. Deși lucrarea relatează fapte simple, adesea de amănunt (nimeni altul nu putea cunoaște mai bine vrajba dintre cele două familii decît D. Cantemir), acestea capătă, uneori, proporții supranaturale de basm, sub pana lui Cantemir, care dovedește o imaginație bogată, alimentată, desigur, de o bogată lectură de cărți populare. Cîteva exemple numai sînt, credem, edificatoare. Cele două monarhii au hotărît, fiecare, convocarea unui sobor. S-au dat vești peste tot, arătîndu-se că cel ce va lipsi va fi aspru pedepsit. Iată cum se îndeplinește această poruncă : „[«Că vestea aspră tare pătrunde urechile și inima înspăimîntată îndată simte sunetul»], de vreme ce alergăturile iuților olăcari și tropotele picioarelor a neobosiților alergători, toată pulberea de pre toată calea în ceriu se ridica ; toate văile adînci de tari strigări tare se răsuna ; toate a munților înalte virvuri de iuți chiote și groase huete în clipă se covîrșia ; și toți cîmpii pustii și ne călcați de groaznice strigări și de fricoase lăudări se împlé. Nu era dară, nici se putea afla ureche în văzduh și pre pămînt, care de strașnic sunetul vestii și de groaznic cuvîntul poruncăi aceștia să nu se sfredeliască, nu era, nici se afla într-aceste două stihii dihanie carea de virtutea și puterea învățaturii aceștia cu mare frică, cu neincetat tremur și cu nespusă groază să nu se clătească” (I. 27—28).

Folosindu-se de uneltirile Cameleonului, Crocodilul îl prinde pe Inorog. Vestea se răspindește în toate părțile, încît „toți munții și co-

drii de fapta ce se făcuse se răsună și toate văile și holmurile de huetul glasului se cutremura, atîta cît glasurile răsunării precum ca o muzică să fie tocmită se păre, carile o armonie tîngăioasă la toată urechea aduce, nici cineva alta ceva auzia, fără numai: — „Plecatur-s-au cornul Inorogului, împiedicatur-s-au pașii celui iute...” (I. 306).

Simțînd apropierea Lupului, Dulăul „... îndată toată pădurea de lătrături și de brehăituri împlu, așe cît nu numai codrii se răsună, nu numai cît omul din greu somn se scula, ce încă și pre micii în scutece inveliți copilași spăimînta și-i deștepta” (I. 71—72).

Cantemir alătură, adesea, numeroși termeni pentru a realiza efecte onomatopeice. (Nu rareori întîlnim și diferite interjecții care servesc aceeași intenție).

Partizanii lui M. Racoviță, ales domn, hotărăsc să-l nimicească pe Inorog (D. Cantemir). Aceasta era, însă, arată autorul, o mare nedreptate: „... strîmbătate ca aceasta, în multă vreme, ceriul a privi pămîntul a suferi neputînd, de năprasnă din toate părțile și marginile pămîntului *holburi, vivore, tremuri, cutremuri, tunete, sunete, trăsnete, plesnete* scorniră atîta, cît tot muntele înalt cu temeliile în sus și cu vîrvul în gios răsturnară și tot copaciul gros, înalt și frunzos din rădăcină îl dezrădăcinară...” (I. 169). Zgomotul unei bătălii este redat astfel: „Iară după ce Puhacele din puștile cele mari și Cucuavele din cele mici semnul războiului dederă, îndată *sunet, buhnet, trăsnete, plesnete, vijiituri și duduuituri* preste tot locul se răsunară” (I. 186); „Minie ca aceasta vărsară, vrăjmășie ca aceasta arătară, gătire ca aceasta făcură, *tunară, detunară, trăsniară, plesniară, răcniră, piuiră* și din toate părțile cu mare urgie marile aceste jiganii asupra micșoarelor musculițe se repeziră” (I. 187). La întorcerea sa în țară, Struțocămila este însoțită de celelalte jigării și dobitoace. Ajung la sălașul monarhiei sale, dar, „tot ochiul ce le privea, cu lacrimi de singe le tînguia; între dînzele undeva glas de bucurie sau viers de veselie nu se simțea, fără numai *răget, muget, obide, suspine, vâetături, și olecăituri* în toate părțile și în toate colțurile se auzea” (I. 174).

Autorul folosește și metafora, mai ales în frazele poetice. Acest fapt a scăpat acelor care au studiat la Cantemir mai mult fraza influențată de izvoare străine. Luna este „făclie de aur”, soarele este „părintele planetelor și ochiul lumii” sau „ochiul cel de obște”, „ochiul cerului”, „mîna cea de aur”, iar razele soarelui sînt „degete de trandafir”: „... făclia cea de aur, în sfeșnicul de diamant și lumina cea de obște în casele și mesele tuturor se pune” (I. 73); „Deci după ce părintele planetelor și ochiul lumii razele supt ipoghei își sloboade și lumina supt pămînt își ascunde... Lupii... spre locul știut se coborîră...” (I. 73). Autorul descrie astfel apariția soarelui, dimineața, cînd razele de lumină alungă întunericul: „Iară cînd mîna cea de aur, cu degetele de trandafir, din vîrfurile mîntilor flori culege și mînunchele negre din cele albe alege, Hameleonul... la ispițele răutăților școala vrajbilor și cercetarea străjilor de grabă purciasă...” (I. 257).

Cînd autorul prezintă un personaj din tabăra adversă sau cînd vorbește de cei ce-au defăimat istoria neamului, folosește epitete din cele mai tari. Astfel după ce Inorogul vine să se întilnească cu Șoimul, Cameleonul „... la Ogari, la Cotei și la alalți spurcați Dulăi se duse” (I. 225); „Vino acmu *bunule* Simioane și *frumosule* Misaille și vedeți pe romîni din Volohia pre carii pre acesté vremi ziceti că n-au fost nicăiuri...” (H. 393). În general cînd vorbește de basna lui Simion Dascălul, Cantemir folosește un ton violent, pentru ca după ce va arăta adevărul asupra originii poporului român, să scrie: „După cîtă trudă ni-au adus băsnuitoarii cu Laslăul lor cel mincios, atîta odihnă simțim acum, cînd noi într-o parte dîndu-ne, toți scriitorii străini condéile mai ascuțite de cît sulele și mai lîngi de cît sulițele asupra-le-ș buiréză și ca niște buni viteji a istorii; adevărate păzitori și scutitori, din trufaș scaunul minciunii prăvălindu-i, ca fumul și pulberé de vîntul vivorît împrăștiindu-i și răschirîndu-i, îi face așé; ca după ce le va peri numele cu sunet, să trecă și să să întórcă și nici locul să nu li să mai afle” (H. 447).

Preocuparea lui D. Cantemir pentru fraza sa, pentru o exprimare cît mai atrăgătoare se vede peste tot. Vorbind, în cartea a V-a a „Hronicului” de continuitatea romînilor în Dacia, el subliniază cu următoarele cuvinte dificultățile ridicate de această problemă: „Mărturisim, și nu fără puțină tînguială ne cutremurăm, de mare și de nepurtat greuița caré asupra-ne vine; căci mari stînci în mijlocul drumului, ca neclătite stau; și multe și împletecite împidicături, înainte pașilor ni să aruncă, carile și pașii înainte a-i muta ne opresc și calé hronicului nostru slobod alerga, tare astupă; și ca troianii omeților de vivor și vicol în toate părțile spulbărați și aruncați, cărările céle mai denainte de alții călcate, atîta le acopăr și le ascund, cît nu fără mare frica primejdii; ne iaste; ca nu cumva pîrté rătăcind și cărarea pe caré a merge am apucat, pierzînd, cursul istorii; noastre în adinci virtopi și ne îmblați codri de povață lipsit, să cadă, și așé la doritul popas și odihnă să nu putem agiunge” (H. 297).

Am dat mai multe citate în acest paragraf și pentru a vedea că, adesea, fraza lui Cantemir este clară, iar exprimarea colorată, vie.

Putem conchide, cred, că studiul limbii operei lui D. Cantemir a fost făcut simplist de către unii cercetători. Au fost tratate (și exagerate, totodată) anumite aspecte ale limbii operei de care ne-am ocupat. O astfel de judecare a fost nedreaptă.

Astăzi apare ca o necesitate retipărirea operelor lui D. Cantemir, căroră istoria limbii noastre literare trebuie să le acorde cuvenita prețuire.

ЯЗЫК ПРОИЗВЕДЕНИИ Д. КАНТЕМИРА

(Краткое содержание)

В настоящей работе рассматриваются произведения Д. Кантемира, написанные на румынском языке. Исходя от утверждений других исследователей

дователей, автор показывает, что особое место Д. Кантемира в румынской культуре и литературе определяется не только его многосторонними занятиями или тем, что он был „реформатором“ румынского языка, но и тем, что, хотя пробыл 22 года в „Султанской порте“, он не оторвался от языка своей страны.

Но, благодаря некоторым обстоятельствам, такое выдающееся творчество не оказало влияния на развитие нашего литературного языка. Изучение же языка этого творчества представляет большое значение, так как Д. Кантемир предвидел пути обогащения румынского языка, и это он сделал, желая видеть свой родной язык на высоте культурного языка, какими были, например, польский, итальянский и др. Произведения Д. Кантемира, в которых имеются страницы замечательной красоты, являются языковыми образцами для той эпохи (конца XVII-го начала XVIII-го в. в.).

Работа показывает, прежде всего, трудности, встречаемые исследователем при изучении языка произведений Д. Кантемира из-за некоторых изданий, не представляющих достаточной научной гарантии. Потом изучаются взгляды самого Д. Кантемира на язык, подчёркивается, что он сделал шаг вперёд по сравнению с летописцами относительно устранения явления палатализации губных звуков на письме. Некоторые его положения, как например, о том, что в нашем языке существуют некоторые коренные элементы (хотя примеры автора являются ошибочными), потому система доказательств автора о том, что румынский язык является латинским, а не славянским языком — всё это указывает нам на то, что Д. Кантемир был предшественником Б. П. Хашдеу, будучи близок к нему и по своей эрудиции.

Потом следует глава, посвящённая морфологическим особенностям, и затем глава о синтаксических особенностях в творчестве Д. Кантемира. Автор показывает, что предложение и вообще стиль развивается по восходящей линии. Таким образом, если в „Диванул“ стиль является неудачным, тяжеловатым, порой неясным (подчёркиваем, что те три „книги“ этого произведения, всё-таки, не равными в этом отношении), то это меньше наблюдается в „Иероглифической истории“, а в „Хронике“ у автора уже самый ясный стиль. Некоторые исследователи настойчиво показывали, что Д. Кантемир был под влиянием чужих образцов и что его стиль неясный, тяжеловатый, но тем самым они несправедливо судили о нём, так как занимались только одной стороной вопроса. Поэтому в настоящей работе автор посвящает отдельную главу влиянию народного творчества на язык Д. Кантемира. Многочисленные народные слова и выражения в творчестве молдавского учёного (из которых исследователи указали до сих пор только на часть) часто призваны выяснять высказываемое им. Много предложений Д. Кантемира носит отпечаток народной поэзии, столь известной ему.

Словарный состав его творчества лучше всего показывает, что Д. Кантемир был и „реформатором“ языка. Он предложил обогатить румынский язык посредством заимствования из других языков (в первую очередь из греческого языка) и создания новых слов в румынском языке. Несмотря на то, что всё было заново сделано век спустя, несмотря на то, что термины, созданные Д. Кантемиром не остались в нашем языке, его

работа стоит внимания, так как он правильно наметил пути обогащения языка.

Работа оканчивается главой, в которой показаны писательские достоинства Д. Кантемира. Прежде всего речь идёт о „Иероглифической истории“ Некоторые страницы явной красоты у летописцев являются не результатом сознательного творческого литературного процесса, а продуктом талантливых людей. Не то же самое можно сказать о В. Кантемире, у которого слово, художественный образ являются подысканными. Некоторые доминирующие средства, как например, гиперболы, перечисление некоторых слов для осуществления звукоподражаний, определённое искусство портрета и т. д. подтверждают вышесказанное нами.

LA LANGUE DANS L'OEUVRE DE DIMITRIE CANTEMIR.

Résumé

Le travail présent s'occupe des oeuvres que Dimitrie Cantemir a rédigées en roumain.

En prenant comme point de départ les affirmations d'autres chercheurs dans ce domaine, l'auteur montre que la place unique de Dimitrie Cantemir dans la littérature et la culture roumaines vient non seulement de ses préoccupations multiples ou du fait qu'il est un „réformateur“ de la langue roumaine, mais encore de ce qu'il n'a pas abandonné le langage de son pays, quoiqu'il fût resté 22 ans à la „Porte des sultans“ (Poarta sultânească).

Pourtant, cette oeuvre si vaste n'a pu influencer le développement de notre langue littéraire L'étude de la langue de cette oeuvre a une grande importance, parce que Dimitrie Cantemir entrevoit les moyens d'enrichir la langue roumaine et il le fait poussé par le désir de voir sa langue maternelle à la hauteur des autres langues de culture, comme le polonais, l'italien etc. Les écrits de Dimitrie Cantemir dans lesquels on peut trouver aussi des pages d'une remarquable beauté sont, à côté des autres, des documents pour la langue de l'époque (fin du XVII-e, début du XVIII-e siècle).

Le travail montre tout d'abord à quelles difficultés se heurte celui qui étudie la langue dans l'oeuvre de Dimitrie Cantemir, à cause de certaines éditions qui ne présentent pas toutes les garanties scientifiques.

On étudie ensuite les opinions de Dimitrie Cantemir sur la langue, en insistant sur le fait que celui-ci marque un pas en avant par rapport aux chroniqueurs, en ce qui concerne l'élimination du phénomène de la palatalisation des labiales dans la langue écrite. Quelques idées, par exemple celle de l'existence de certains éléments indigènes dans notre langue (même si les exemples donnés par l'auteur sont inexacts), puis la manière dont l'auteur prouve que le roumain est une langue latine et non pas slave, font de Dimitrie Cantemir un précurseur de B. P. Hasdeu, dont il se rapproche aussi par son érudition.

Il y a ensuite un chapitre consacré aux particularités morphologiques et un autre qui s'occupe des questions de syntaxe dans l'oeuvre de Dimitrie Cantemir. L'auteur constate chez Dimitrie Cantemir, une évolution ascendante en ce qui concerne la phrase et en général le style. Maladroit, lourd, souvent confus dans le „Divan“ (on remarque pourtant que les trois „livres“ de cette oeuvre sont inégaux à ce point de vue), il l'est moins dans l'„Histoire hiéroglyphique“ et arrive à la phrase la plus claire dans sa „Chronique“.

L'ÉQUILIBRATION NEURO-PSYCHIQUE CHEZ L'ENFANT

PAR

V. PAVELCU

*Communication présentée au XIII-ème congrès international de psychologie appliquée (Rome
9-14 avril 1958).*

L'enfant et son milieu constituent ensemble un système dynamique en équilibre instable, dont les termes se modifient l'un par rapport à l'autre (assimilation et accommodation, selon J. Piaget).

Pour expliquer les cas de déséquilibre, il faut connaître les relations quantitatives et qualitatives existantes entre la structure neuro-psychique de l'enfant et son milieu. L'équilibre dynamique entre l'individu et le milieu est premièrement en fonction d'une juste proportion entre la *quantité* d'énergie mobilisée et le poids de la tâche à effectuer, entre „l'offre et la demande“. Cet aspect de l'équilibration se réduit donc aux lois de „l'économie psychologique“ (Pierre Janet) qui règlent les relations quantitatives entre la force, la résistance du système nerveux et la difficulté de la tâche, avec tous ses caractères de complexité, degré de nouveauté, niveau de la solution demandée etc.

Le degré de changement, le rythme ou la vitesse dans la succession des stimuli, constituent un autre facteur important, en relation avec la *mobilité* du système nerveux de l'individu.

Les conséquences fâcheuses d'une discipline insuffisante, d'une discipline dure, trop sévère ou, enfin, d'une discipline chaotique, exercée sur l'enfant, ont leur explication fondamentale dans les lois de l'activité supérieure du système nerveux. La typologie de I. P. Pavlov a mis en évidence les traits fondamentaux du système nerveux: la force, la mobilité et l'équilibre entre l'excitation et l'inhibition. Les écarts formés entre la capacité du système nerveux et les exigences du milieu se traduisent par des troubles de comportement, dont la gravité croissante se manifeste au cours des phases successives: égalitaire, paradoxale et ultraparadoxale.

En dehors des relations existantes entre les foyers corticaux, réglées par les lois de l'induction réciproque, il faut souligner l'importance du mécanisme de la mobilisation de l'énergie par rapport à la situation; il s'agit ici des relations entre les centres sous-corticaux et les instances nerveuses supérieures.

Si dans le monde des animaux et sur les paliers primitifs de la hiérarchie nerveuse de l'enfant, la mobilisation de l'énergie, nécessaire dans le processus de l'équilibration, s'établit relativement sans grande

difficulté, en s'appuyant sur la connaissance directe, presque immédiate de l'objet, en s'aidant aussi de mécanismes innés, l'estimation de la charge est une opération beaucoup plus difficile à l'échelle humaine. Ici l'équilibration s'effectue au niveau supérieur des opérations symboliques, des relations sociales complexes; elle exige une longue expérience individuelle.

Au-dessus des rapports plus ou moins directs et immédiats, s'élèvent des systèmes compliqués, déployés dans les cycles „à long circuit“, „métaénergiques“ (R. Cattell), qui constituent un aspect de ce qu'on appelle communément l'intelligence, c'est-à-dire l'anticipation, la prévoyance, la capacité de profiter de l'expérience, l'énergie mentale (G. Spearman), la conduite relationnelle (P. Janet). Le développement du caractère de l'enfant implique surtout l'éveil et la différenciation de sa conscience: la conscience de ses possibilités, d'une part, et la conscience de la difficulté de la charge, d'autre part. La conscience, ainsi polarisée, du „moi“ et de la tâche à accomplir se complique par la conscience du devoir, qui nous indique le niveau de la tension psychique et nous sert à expliquer ses oscillations. Ainsi, au-dessus des mécanismes *primaires* de l'équilibration entre le type du système nerveux donné et la situation externe s'élèvent les mécanismes *secondaires* de régulation des rapports qui ont lieu entre l'idée de notre pouvoir et l'idée de la charge à effectuer; ces mécanismes sont soutenus par la tension née de la conscience du devoir à accomplir.

Le déséquilibre se produit lorsque les limites de la tension, créée par l'écart entre les termes en jeu, sont dépassées; la conscience simple et primaire de l'échec est aggravée, compliquée et amplifiée par la conscience personnelle de l'échec, c'est-à-dire par l'idée des conséquences sociales avec leur répercussion sur l'autoestimation. On connaît assez bien l'influence négative des programmes scolaires surchargés sur la discipline des élèves. Le fait est connu que la plupart des victimes du surmenage intellectuel et émotif se trouvent parmi les élèves „conscienceux“ et que la schizophrénie était nommée „maladie propre aux professeurs et aux fils de professeurs“.

Nous croyons donc qu'il faudrait isoler d'abord les désadaptations qui se manifestent par des troubles simples ou primaires du comportement, la catégorie de *déficiences* proprement dites, effets d'une incompréhension de la tâche et des possibilités de la résoudre. Le manque d'expérience peut être dû au déficit intellectuel, au défaut d'anticipation et de prévoyance, à l'impossibilité de former des cycles à long circuit, mais il peut être dû aussi aux négligences d'ordre éducatif, aux lacunes de surveillance et de direction éducative. Cette sorte de désadaptation, fréquente chez les *délinquants*, occasionne surtout des conflits entre l'individu et la société, entre l'enfant et son milieu, sans se répercuter nécessairement et d'une manière sensible sur la conscience de l'enfant et sans y créer des conflits intérieurs, sources de troubles psychiques.

La seconde catégorie de conduites anormales, qui pourraient être appelées plutôt *aberrantes*, est accompagnée de troubles de la conscience,

de la personnalité, troubles issus de conflits entre la conscience de ce qu'on est et de ce qu'on doit être, de ce qu'on peut et de ce qu'on doit accomplir, entre l'autoestimation et l'hétéroestimation. Les exigences du milieu se reflètent dans la conscience de l'enfant et donnent naissance à des contradictions importantes: conflits entre l'attraction et l'obligation, entre le principe du plaisir et celui de la réalité, entre le désir et la nécessité, entre l'intérêt individuel et l'intérêt social. De ces appels contradictoires naît l'effort, la tension. L'éducation rationnelle crée et utilise cette tension; elle réussit ainsi à amener la capacité individuelle au niveau des charges imposées. Mais les erreurs d'éducation créent des tensions exagérées qui ne peuvent se résoudre d'une manière normale et provoquent ainsi des troubles de comportement ou nerveux.

I. P. Pavlov et son école interprètent le mécanisme de ces troubles comme un déséquilibre entre le premier et le second système de signalisation. Cette manière physiologique d'envisager les choses correspond parfaitement aux descriptions psychologiques, si l'on tient compte du fait que la fonction du second système est de servir surtout à l'intégration de l'individu dans la société, à l'accommodation de celui-ci sur le plan verbal de la pensée symbolique et réfléchie.

Le caractère précaire de l'équilibre de l'enfant est aggravé par la sensibilisation qui mène aux réactions paradoxales, aux explosions neurotiques associées aux troubles organiques. L'accroissement de la tension trouve son origine dans la contrainte intérieure, dans la conscience de l'impossibilité de trouver une solution, une issue „normale“, c'est-à-dire tolérée par la censure sociale.

Il faut donc rechercher les causes du dérèglement de conduite non seulement dans les faits d'ordre somatique, mais surtout parmi les réalités d'ordre social, sur le plan de l'équilibration psycho-sociale.

Nous voulons signaler en particulier l'importance de la formation de la conscience du moi chez l'enfant, le rôle régulateur de l'idée de la conscience d'autrui à l'égard de sa personne. La conduite de l'enfant de 3 à 5 ou 6 ans est de plus en plus réglée par la conscience des sentiments des autres, par leur approbation ou désapprobation, par leurs sentiments d'amour ou de haine, par leurs intentions et attitudes etc. Dans la période suivante, jusqu'à l'adolescence, ce rôle régulateur est complété par l'idée de la conscience du groupe. Le plein épanouissement de la personne se produit dans l'adolescence. Il est bien connu que cet âge est le point de départ de nombreux troubles psychiques et qu'il fournit le plus grand pourcentage de délinquents („crise de la puberté“). Il faut rechercher l'explication de ces troubles surtout parmi les antécédents, dans la période de formation de la personne, dans les situations traumatiques d'ordre affectif, dans les carences et les conflits affectifs, dans les troubles des relations familiales.

L'analyse psychologique approfondie met en évidence dans certaines psychoses, comme c'est le cas dans la schizophrénie, l'aspect de dissociation de la personne, de la conscience du moi; cet aspect est lié

à la dégradation de l'idée de la conscience des autres. L'étrangeté du monde chez le schizophrène, ressentie au début de la maladie, va de pair avec l'altération de la conscience du moi.

L'importance de l'excitation récurrente, „l'afférentation inverse“ (P. Anohin), dans la régulation de nos actions, est remplacée, sur le plan social, par l'impression reçue de la part des personnes aimées ou haïes : celle-ci exerce un pouvoir de renforcement ou de freinage de la conduite initiale. La récompense ou la punition ne sont plus de simples facteurs intégrés dans la „loi de l'effet“, mais de vrais facteurs sociaux de régulation de la conduite de l'enfant, de son équilibration psychique. La conscience de l'enfant plonge ses racines dans la conscience de sa famille, de ses proches, de ses camarades, de ses amis, pour s'appuyer plus tard, à l'âge de la jeunesse, sur la conscience sociale de groupes de plus en plus vastes, sur le système des valeurs sociales à long circuit. La timidité excessive, les sentiments d'infériorité, de frustration, de culpabilité, d'angoisse et de solitude, de rage ou d'humiliation, dérivent du déséquilibre entre la personne et son ambiance, entre le „moi“ et les „autres“. Cette conscience a son origine dans la phase de „confusionnisme“ (H. Wallon) existant avant trois ans, âge caractérisé par l'indifférenciation entre le moi et les autres, par le contact émotif de participation. Certaines formes de la conscience des schizophrènes présentent beaucoup de ressemblance avec ce stade de la conscience enfantine.

Nous voudrions mettre en évidence le principe dynamique d'interdépendance qui joue un rôle si important dans les relations sociales. En recherchant séparément les causes des troubles dans la structure de l'individu ou dans l'ambiance, on oublie que la conduite n'est qu'un anneau intégré dans une chaîne ininterrompue d'actions et de réactions entre l'individu et son milieu social. Si l'équilibration organique, par exemple l'homéostasie (W. Cannon), est une autorégulation automatique, dont le rôle est de maintenir l'organisme au même niveau stable, le processus d'évolution et de progrès se présente comme une spirale ascendante de causes et d'effets, s'arrêtant de façon provisoire ou permanente à un niveau donné. Les phénomènes de dissolution ou ceux de troubles de comportement sont des cycles dynamiques à orientation descendante ; les termes de ce processus s'alimentent l'un par l'autre, se précipitent vers un niveau inférieur, s'arrêtant parfois sur un palier d'équilibre d'ordre inférieur, de chronicité, ou, enfin, poursuivant leur course jusqu'à épuisement.

Ce schéma peut faciliter l'explication des troubles de l'enfant, cet être qui par excellence n'a pas encore atteint un équilibre bien intégré. Les modes de la régression, ses formes et ses arrêts, s'expliquent par les expériences traumatiques antérieures.

Enfin, il ne faut pas oublier non plus que la pathogénie doit être appuyée sur le même principe de l'interdépendance : les troubles somatiques, retentissant sur les centres nerveux supérieurs, sont incités ou aggravés à leur tour par les troubles des centres nerveux supérieurs, par les conflits d'ordre psychique. Ainsi s'établissent dans l'organisme

des „cercles vicieux“ ou plutôt des „spirales vicieuses“, orientées vers le bas, vers les paliers plus stables, de l'équilibre inférieur. On a souligné l'importance de l'écorce cérébrale dans les réflexes cortico-viscéraux (K. Bykov).

En appliquant ce principe à la différenciation que nous avons faite entre les formes primaires et secondaires de déséquilibre, on peut affirmer, par exemple, que la faiblesse intellectuelle constitue une cause primaire de déséquilibre; cependant la conduite déficiente, se réfléchissant dans la conscience de l'enfant, par l'intermédiaire de ses conséquences et des répercussions sur autrui, comme l'état dépressif d'incapacité, sert à aggraver la déficience initiale.

En conclusion, il faut distinguer au moins deux niveaux de déséquilibre, et, dans les troubles de comportement, nous devons porter notre attention sur le rôle régulateur de l'idée de la conscience des autres. Le principe dynamique d'interdépendance, dans sa dimension horizontale (l'individu et le milieu), ainsi que dans la dimension verticale (cortico-viscérale), nous sert de schéma général dans le processus d'explication des troubles de comportement.

ECHILIBRAREA NEUROPSIHICA LA COPIL

Rezumat

Echilibrarea dintre copil și mediu depinde de tipul de activitate nervoasă superioară și de exigențele mediului. O operație destul de complexă o reprezintă aprecierea dificultății sarcinii, apreciere care determină mobilizarea energiei corespunzătoare.

Se pot distinge două niveluri de reglare a echilibrării: primar și secundar. Mecanismul secundar de reglare se efectuează în funcție de modul cum copilul înțelege aprecierea conduitei sale din partea celor din jur, în funcție de deosebirea dintre autoapreciere și aprecierea lui de către alții. De aceea și în abaterile de la conduita normală a copilului se pot deosebi două trepte: una, determinată de neînțelegerea sarcinii sau lipsa mecanismului corespunzător de adaptare, alta, care implică transformări ale personalității, pe baza deosebirii dintre autoapreciere și aprecierea altora.

În procesul de reglare a conduitei pe baza aprecierii personalității se deosebește spirala ascendentă de interdependență dintre copil și mediu de spirala descendentă.

НЕЙРО-ПСИХИЧЕСКОЕ УРАВНОВЕШИВАНИЕ У ДЕТЕЙ

Краткое содержание

Уравновешивание между ребенком и окружающей его средой зависит от типа высшей нервной деятельности и от требований среды. Оценка трудности задачи, определяющей мобилизацию энергии представляет собой довольно сложную операцию.

Следует различать два уровня урегулирования: первичный и вторичный. Механизм урегулирования вторичного уровня зависит от того как понимает ребенок оценку своего поведения со стороны окружающих, от различия между сознанием своего «я» и личностью других. Поэтому и в отклонениях от нормального поведения можно установить по крайней мере две различные ступени: одна, определяемая недостатками, непониманием задачи или отсутствием соответствующего механизма приспособления, другая, влекущая за собой изменения реакции личности, на почве несоответствия между самооценкой и оценкой со стороны других.

В процессе урегулирования поведения на основе оценки следует различать восходящие и нисходящие спирали взаимодействия между ребенком и средой.

DIN EXPERIENȚA UNUI CURS FACULTATIV DE PEDAGOGIE PENTRU INGINERII INDUSTRIALI ȘI AGRONOMI *)

DE

ȘTEFAN BÎRSĂNESCU

Cu mai mulți ani în urmă, începînd din anul academic 1945, Institutul Agronomic din Iași, în dorința de a completa pregătirea de specialitate a absolvenților cu una pedagogică, a introdus în planul său de studii, pentru ultimul an, un curs de pedagogie cu caracter facultativ.

La cîțiva ani după aceea, în urma marelui reforme a învățămîntului din R.P.R. din 1948, acest curs a fost prevăzut, pentru rațiuni similare, în planul de învățămînt al tuturor institutelor politehnice și agronomice din patria noastră, figurînd cu același titlu de atunci și pînă azi. Este însă de remarcat că el nu s-a ținut decît numai la unele din institutele politehnice și agronomice din R.P.R.

La Iași, predarea acestui curs ni s-a încredințat nouă, la agronomie în 1945, iar la politehnică în 1953. De atunci cursul ne-a ocazionat o interesantă și delicată experiență în dubla sa condiție: de *curs special* și de *curs facultativ*.

Acum, după trecerea atîtor ani de la introducerea și predarea cursului menționat, am socotit că a sosit momentul de a reflecta asupra experienței făcute în acest domeniu și de a prezenta observațiile și constatările ocazionate pe parcurs. O facem convinși că toate acestea ar putea interesa în mod viu cercurile noastre de intelectuali, cu deosebire pe pedagogi și conducerea învățămîntului superior, cu preocupări de educația maselor muncitorești.

I. *Observații și constatări privind concepția despre noul curs de pedagogie specială.*

Experiența didactică ne-a arătat de mult că valoarea și succesul unui curs — mai ales cînd el e introdus pentru întîia oară într-un institut de învățămînt superior — se află într-un raport de dependență cu o precizare clară și de la început a naturii și rostului său. Acest adevăr ne-a obligat ca atunci, cînd ni s-a încredințat cursul pomenit, să medităm îndelung asupra naturii și sensului lui. Obligația a sporit

*) Versiunea rusă a acestei lucrări urmează să apară în revista „Sovetskaia Pedagoghika” din Moscova.

și din pricina atitudinii unora — chiar dintre profesorii institutelor respective — care se întrebau mirați, spunînd :

— la Institutul Agronomic : „ce sens poate să aibă oare un curs de pedagogie la facultatea noastră ? Să-nvețe pe studenți pedagogia... păpușoiului sau a cartofilor” ?

— la Institutul Politehnic : „pedagogia și politehnica sînt două noțiuni, care, la o privire atentă, reprezintă unul dintre acele perfecte contraste, în stare să provoace o vie mirare ; pedagogia e știința creșterii copilului, iar politehnica : institutul de pregătire a inginerilor ca factori de realizare a bunurilor economice.; pedagogia are privirea îndreptată spre copil și educația lui, politehnica : spre natură și transformarea ei cu ajutorul mașinilor ; ce apropiere se poate stabili oare între aceste două noțiuni” ?

Hotărît lucru că astfel de observații cu privire la cursul nostru puteau descuraja pe mulți ; totuși, oricît de dure păreau, ele nu ne-au intimidat. Dimpotrivă, ca orice om convins de dreptatea cauzei, am pornit la lucru ; am plecat în căutarea sensului cel just al noului curs de pedagogie, a cărui răspundere mi-o asumam.

Ca și în alte probleme, tot așa și aici, soluția justă nu putea fi găsită dintr-o dată. A trebuit să experimentăm ; a fost nevoie de mai multe încercări. Am încercat mai întîi un curs, în felul celor de la „filologie”, pentru pregătirea agronomilor ca profesori de școli medii tehnice agricole și profesionale, apoi un altul de metodica propagandei agricole etc.

După mai multe dibueți, experiența ne-a condus să concepem cursul într-un mod cu totul aparte : nu ca un dublet al unuia de la facultățile de istorie sau de filologie, ci altfel, în mod cu totul special, ca un curs cu un triplu obiectiv :

— ca să-l pregătească pe viitorul inginer ca bun *psiholog* și *pedagog* al muncitorilor și maselor muncitorești, spre a lucra competent la ridicarea nivelului lor ideologic, politic, cultural și profesional, organizînd învățămîntul pentru calificarea și ridicarea calificării lor ;

— ca un curs, care, în continuare, să înarmeze pe viitorul inginer cu cunoștințele necesare unui bun *conferențiar* și *propagandist* al științei și tehnicii noi, avansate și

— ca un curs pentru pregătirea unui inginer *metodolog*, care, în ministere și întreprinderi, să poată organiza în mod competent sistemul de învățămînt și educație pentru muncitori.

La elaborarea acestei concepții despre cursul nostru n-am procedat întîmplător, ci condus de trei fapte, de trei evenimente principale și precise din viața recentă a patriei noastre.

Primul : țara noastră în drum spre socialism duce de mai bine de deceniu o luptă de însemnătate istorică pentru a construi și dezo mare industrie, care să prelucreze și să valorifice materia din patria noastră, transformînd-o în bunuri economice.

Dar realizarea acestei lucrări pretinde pregătirea de cadre tot mai numeroase de muncitori, precum și ridicarea calificării cadrelor vechi — procese care, în lăuntru societății socialiste, nu mai pot fi lăsate pe seama individului, așa cum se prezintă cazul în societatea burgheză, ci trebuie organizate ca sarcini noi ale statului nostru de democrație populară, constituind o parte componentă a planului general de ridicare a nivelului cultural și tehnic al muncitorilor, pînă la nivelul personalului tehnic și ingineresc.

Dar, cine poate împlini și organiza toate aceste numeroase lucrări? Inginerul de pînă acum, nu. Inginerul format pînă acum e specialistul, e tehnicianul, e omul de producție; el e bunul tehnician, care crede că s-a achitat de obligațiile lui cînd a terminat lucrarea de specialitate.

Ne trebuie un inginer cu pregătire pedagogică. El va fi în mod special format pentru a ști să se apropie de lucrători, ca să le predea cunoștințele și tehnicile noi, ca să le mobilizeze forțele pentru însușirea și aplicarea acestora și ca să le facă educație în spirit socialist.

Iar acest inginer trebuie pregătit; lui trebuie să i se asigure, alături de însemnata lui pregătire de specialist, de tehnician, aceea de educator și profesor al maselor muncitorești. A trecut, și pe plan pedagogic, vremea aceea a muncii empirice, fără teorii luminoase și a sosit alta nouă: aceea care, și în chestiunile de educație, se lasă orientată de o concepție științifică.

Acesta e primul fapt care ne-a ajutat la fixarea concepției cursului în discuție. Lui i se adaugă al doilea: în țara noastră se simțea imediat după „23 August” o nevoie, care dealtminteri și azi e vie, de a pregăti *sufletește* masele populare pentru noua orientare social-economică și tehnică a vieții din R.P.R., ca astfel ele să înțeleagă noua știință cu achizițiile și cu tehnicile noi, apoi noua organizare a agriculturii, bazată pe principiul mecanizării și socializării ei, precum și marea dezvoltare a industriei și totodată să fie convinse a-și da adeziunea la ele. Or, cum toate acestea constituiesc probleme mari, care pot fi împlinite bine de un inginer cu pregătire pedagogică, am fost conduși la concluzia că viitorului inginer îi mai trebuie o pregătire specială de *conferențiar și propagandist agricol* sau *industrial* potrivit cu institutul în care se află.

Al treilea fapt: în condițiile vieții noi socialiste și ca o consecință firească a acestora a apărut în patria noastră o nouă trebuință: aceea de ingineri specialiști în organizarea de cursuri și școli pentru muncitori în vederea calificării și ridicării calificării lor, în elaborarea de orare, programe, manuale, etc. Or, toate aceste nevoi noi, care cer un om pregătit în mod special, ne-au dus la concluzia că un curs de pedagogie la institutele politehnice și agricole trebuie să cuprindă și un capitol sau o parte de curs în care să se examineze probleme privitoare la formarea *inginerului metodolog*.

În concluzie: am conceput cursul de pedagogie pentru viitorii ingineri agricoli și industriali ca un curs format din 3 părți: prima, de psihologie și teoria educației generale și speciale a muncitorilor agricoli și industriali; a doua, de teorie a transmiterii culturii și tehnicii înaintate maselor muncitorești și a treia, de teoria organizării de școli și învățămînt special pentru muncitori.

Unei eventuale observații în ce privește unitatea cursului, că aceasta, avînd un triplu obiect, ar suferi de lipsa de unitate, răspundem că ea nu-i întemeiată. Cursul are un singur obiect și nu trei: procesul de pregătire sub latura pedagogică a inginerului. Cînd acest scop e observat cu atenție, cursul își dobîndește o unitate deplină.

Unei a doua obiecții eventuale că materia și problematica unui astfel de curs n-ar fi numai decît necesar să fie studiate, întrucît inginerii ar putea domina și rezolvi fără el chestiunile legate de educația maselor muncitorești, îi răspundem că, după experiența noastră, o asemenea acțiune e imposibilă. Ca și în alte domenii, tot așa și aici se impun cunoștințe: în cazul de față cunoștințe speciale de pedagogie, didactică, de psihologie și de psihologie pedagogică pe care tinerii ingineri nu le-au dobîndit și pe care nici cea mai bună înzestrare nu le poate suplini. De acest adevăr sînt sigur că se va putea convinge ușor ori cine cercetează și partea a doua a acestui articol unde prezentăm programa chestiunilor speciale legate de educația muncitorilor industriali¹⁾.

II. Observații și constatări cu privire la programa cursului.

Alături de stabilirea concepției despre acest curs, a doua chestiune care ne-a dat mult de lucru a fost aceea a elaborării programei respective. Greutatea era cu atît mai mare cu cît n-aveam înainte nici un model după care să ne conducem; dar tocmai datorită și acestei împrejurări am putut face pe parcursul lucrului un șir de observații și constatări de interes deosebit.

Observația primă, care cred că trebuie consemnată aici, e aceea privitoare la drumul urmat, pentru pregătirea programei.

Fiindcă toate problemele cursului trebuiau stabilite în relație cu noua tematică a vieții de inginer agricol într-un prim caz și cu aceea de inginer industrial în al doilea caz, am întreprins un șir întreg de lucrări pregătitoare destul de anevoioase: am luat un viu și îndelung contact cu profesorii de specialitate, pentru a mă informa asupra

¹⁾ Un curs cu un titlu asemănător „Pedagogie de ingineri” („Die Ingenieur - Pädagogik“) preocupă azi și pe germanii din R.D.G. dar interesul lor are cu totul alt obiectiv: ei se ocupă de o pedagogie care să studieze didactica și metodicile speciale pentru predarea disciplinelor tehnice în școlile tehnice (Cf. I. Dreher. *Beachtet die Ingenieur-Pädagogik!*. Pädagogik, Berlin. 1957, nr. 6 p. 456-459).

chestiunilor de teorie, viață și practică inginerească ; am asistat la unele prelegeri, seminarii, ședințe de laborator, ținute de aceștia și am studiat cu migală unele cursuri și tratate de specialitate, ca astfel să-mi adun materialul de idei și fapte, pentru ca apoi, în cadrul prelegerilor, să mă raportez, după caz, la ele sau să-mi ilustrez cu ele expunerea, spre a-i asigura interes și prospețime. Paralel am urmărit să cunosc și viața noului inginer în condițiile și obligațiile vieții socialiste, vizitând întreprinderi agricole și unele fabrici, pentru a ști ce teme anume de pedagogie apar în activitatea de inginer.

Numai după aceea, după ce am împlinit toate aceste lucrări, am putut proceda la alcătuirea programei.

Acestei prime observații în legătură cu geneza programei, socotesc util să-i adaug pe a doua care privește subiectele cursului.

Luînd în considerare faptul că materia noastră de studiu reprezintă un curs facultativ, ceea ce constituie un fapt important sub raportul frecvenței, mi-am dat seama că programa lui trebuie făcută altfel decît cele obligatorii : cu subiecte în genul acelorale ale conferințelor publice. Ca urmare, procedînd la întocmirea programei, am compus-o din subiecte mari, largi cuprinzătoare, cu titluri care să promită ascultătorilor probleme, idei și teorii interesante și atrăgătoare.

Precizez că prin adoptarea acestui punct de vedere, n-am înțeles să trec la concesiile care să-nsemne sacrificarea chestiunilor necesare și mai grele, numai din dorința de a plăcea cu orice preț ascultătorilor. Cea mai bună dovadă o poate face însăși programa cursului de la Institutul Politehnic din Iași, care a ajuns la următoarea compoziție :

Introducere : Un nou tip de inginer industrial, cu rol pedagogic, în patria noastră ; necesitatea și importanța pregătirii lui.

Programa cursului pentru pregătirea noului inginer.

Perspectivile și avantajele cultural-ideologice și profesionale ale celor ce urmează cursul.

Partea I-a

Probleme de psihologie și pedagogie pentru formarea inginerului ca psiholog, educator și profesor al maselor de muncitori industriali.

Cap. I. A) Psihologia muncitorului și a maselor de muncitori. Metode practice pentru cunoașterea lor psihologică, imediată și directă.

B) Psihologia sentimentelor tovarășești, a încrederii, a prestigiului, a autorității și metode practice pentru a le dezvolta în relațiile cu muncitorii.

Cap. II. Noțiunile de bază ale pedagogiei :

a) Pedagogia și raportul ei cu dezvoltarea popoarelor și a culturii lor, în societatea nouă socialistă.

b) Educația și rolul ei în dezvoltarea omului în statele socialiste. Legile mari ale educației. Educația specială a muncitorilor, scopul și componentele ei.

Cap. III. Educația intelectuală a muncitorilor : psihologia muncitorilor în legătură cu cursurile și școala ; muncitorul — școlar . Sisteme de lecții cu muncitorii. Metode de tratare și de stimulare a muncitorilor la lecții.

Sisteme de învățămînt pentru *calificarea* muncitorilor industriali (învățămîntul individual, pe brigadă, prin cursuri, în secțiile de producție etc.).

Sisteme de învățămînt pentru *ridicarea* calificării lor (însușirea minimumului tehnic, cursurile de frunțași în producție, cursuri cu destinație specială, însușirea unei a doua profesii, cursurile tehnice de producție, școlile de înaltă calificare, etc.).

Problema pregătirii de inovatori tehnici și a dezvoltării gândirii inventive, creatoare.

Cap. IV. Educația morală a muncitorilor. Probleme speciale ale vieții morale în întreprinderi (problema disciplinei în muncă, a colaborării tovarășești, a conștiinței responsabilității socialiste față de mașină și unelte, față de materialul de prelucrat și față de produsele de realizat) și educația pentru formarea convingerilor morale prin procesul de convertire a ideilor în convingeri ; educația sentimentelor morale și a voinței de bun muncitor cu spirit socialist. Problema unor rele deprinderi din viața unora din muncitori ca rămășițe ale trecutului : întârzieri de la lucru, neglijențe, acte de beție și combaterea lor pe plan pedagogic.

Cap. V. Educația estetică a muncitorilor. Probleme speciale ale vieții muncitorilor în legătură cu frumosul (estetica uneltelor și a mașinilor, a sectorului și sălilor de lucru, a exteriorului fabricii, etc.

Problema educației muncitorilor în direcție estetică pentru a gusta bucuriile frumosului din artă, din natură și din viața socială (frumosul etc).

Cap. VI. Educația fizică a muncitorilor.

Probleme speciale de educație fizică : problema luminii, a aerisirii sălilor de lucru, a combaterii zgomotului, a trepidației mașinilor, problema orelor de pauză și recreație fizică a muncitorilor, a solarilor și a băilor pentru muncitori din întreprinderi, a parcurilor de odihnă din jurul fabricii etc.

Partea II-a

Probleme de pedagogie pentru formarea inginerului conferențiar și propagandist al științei noi, al organizării și al tehnicii noi, avansate.

Cap. I. Procesul de popularizare în cele două forme de bază : propagarea și propaganda. Caracterele propagandei în statele socialiste, spre deosebire de aceea din statele burgheze.

Scopurile și obiectivele principale ale propagandei științifice și tehnice în statele socialiste.

Cap. II. Popularizarea culturii ca proces de transmitere a culturii.

Legile fundamentale sociologice, psihologice și pedagogice ale procesului de răspândire a culturii în masele populare.

Cap. III. Metodele principale pentru transmiterea științei, experiențelor înaintate și tehnicii :

- Lecția și cursul pentru muncitori ;
- Conferința ocazională ;
- Exemplele ;
- Cursuri scurte fără întreruperea muncii în producție ;
- Cursuri în cadrul cercurilor științifice ;
- Biblioteca, filmul și cinofilmul de experiență, vizitele și excursiile, expozițiile, referatele, radio, jurnalul de perete, lozincile, ca mijloace de educație ; aspectul lor psihologic și pedagogic și funcția educativă specifică a fiecăruia din ele.

Partea III-a

Problema formării inginerului metodolog.

Cap. I. Ingerul metodolog și sarcinile lui ca organizator al învățămîntului muncitoresc.

Stabilirea și organizarea școlilor și a cursurilor pe lângă întreprinderi :

- pregătirea bazei didactice materiale pentru desfășurarea învățămîntului ;
- alegerea profesorilor și instructorilor pentru cursurile și învățămîntul din școlile muncitorești ;
- recrutarea elevilor pentru cursurile și școlile muncitorești, înscrierea și repartitia lor ;
- elaborarea documentației școlare ;
- îndrumarea cursurilor și învățămîntului muncitoresc ;
- conducerea și consiliul cursurilor și școlilor ; examenele de calificare și de ridicare a calificării muncitorilor.

Cap. II. — Ingerul metodolog și problema pregătirii raționalizatorilor și inovatorilor.

Organizarea procesului de perfecționare și specializare a tehnicienilor și inginerilor.

Concluzii și perspective.

Aceasta a fost programa cursului de pedagogie la Institutul Politehnic din Iași la care ne-a condus experiența ; față de ea, aceea de la Institutul Agronomic a diferit numai prin unele adaptări și amănunte.

Adaug că la ea n-am ajuns dintr-o dată și că nu e nici ceva încheiat ; pe măsură ce obținem noi informații și sugestii din cîmpul vieții de inginer, căutăm să le valorificăm și pe plan de curs de pedagogie la Politehnică.

III. *Observări și constatări cu privire la prelegeri*

Venim acum la prezentarea unor noi serii de observări și constatări, ocazionate de cursul nostru : la cele privitoare la prelegeri.

Prima din ele a fost aceea că, luînd în considerare caracterul facultativ al cursului, am tras concluzia că se cere să asigurăm fiecărei prelegeri un început și o desfășurare interesantă și îngrijită.

Ca urmare, odată, începînd una din primele lecții despre metodele practice pentru cunoașterea omului, ne-am introdus în prelegere prin vorbele :

„Viața din uzine și fabrici e o adevărată epopee palpitantă, în care inginerul trebuie să conducă sute și mii de oameni de diferite temperamente și grade de cultură și, pentru a reuși, esențialul e ca el să dispună de o pregătire inițială, în dublă direcție : de o pregătire psihologică pentru a cunoaște oamenii și masele de oameni, așa fel ca să poată citi pe fețele, în gesturile și mimica lor ce vor și ce gîndesc ei, spre a-i putea conduce adecvat ; de o altă pregătire, în ce privește psihologia încrederii, a prestigiului și autorității, pentru a ști cum să se comporte mai just în relațiile cu muncitorii”.

Altădată, pentru aceeași rațiune, am început așa : „procesul de fabricație cere oameni cu un nivel intelectual ridicat atît în ce privește cultura generală și tehnică, cît și în ce privește capacitatea de gîndire creatoare, iar aceștia trebuiesc pregătiți ; ca urmare, Dvstră, viitorilor ingineri vă revine datoria de a studia :

- a) problema transmiterii culturii și legile pedagogice, sociologice și psihologice ale acestui proces ;
- b) problema dezvoltării gîndirii creatoare și
- c) problema formării inovatorilor tehnici”.

Cînd făceam astfel de enunțări de subiecte, mai adăugam că ele sînt teme de o deosebită însemnătate, pe care orice tînar cu studii superioare e dator să le cerceteze.

Această metodă de lucru, de a dezvoltării studenților subiectele mari de prelegeri, atrăgîndu-le mereu atenția asupra semnificației lor, și-a dat roadele : ora următoare, cît și orele celelalte, am realizat un auditor stabil, ceea ce este condiția esențială pentru un curs facultativ. Treptat, acest auditor a crescut așa încît, dacă în primul an am început cursul cu 15 —20 de studenți, după doi ani de muncă, țineam acest curs în fața unor amfiteatre pline cu sute de studenți, animați de o vie dorință de a asculta și apoi de a comenta multe din ideile expuse.

Dar din experiența acestui curs am mai învățat ceva : că modestul succes obținut în primele ore nu trebuie lăsat să se vestejească, ci alimentat cu noi elemente. În acest scop am recurs la diferite procedee ; uneori, plasîndu-mă din punct de vedere chiar al intereselor studenților mei și dînd expresie unei nedumeriri firești — ce sens putea avea un atare curs pentru un viitor inginer — după ce

găseam ca firească această observație, remarcam : în fiecare om trăiește un element eroic. Omul poate, mai mult decît dă, cum just a remarcat-o Makarenko. Faceți apel la eroul din d-voastră spre a învinge greutățile.

Alteori, pentru a-i stimula, dam studenților exemple de oameni de voință, luate din viața muncitorilor intelectuali și tehnici.

Cu astfel de elemente de gîndire, împletite cu tact în textura prelegerilor, am izbutit să obținem o frecvență tot mai mare a studenților noștri la curs, frecvență care, precizăm, s-a realizat numai treptat printr-o muncă perseverentă și desfășurată cu grijă deosebită.

În fine, experiența cu ținerea acestui curs ne-a mai dat ocazia unui șir de observațiuni și constatări de pedagogie, ca de ex.:

— La cursurile facultative, prima prelegere are un mare rol, cînd ea e bine îngrijită. Cînd ea vine cu o problematică nouă, cu idei luminoase, prezentate într-o expunere de-o arhitectonică precisă, plină de expresivitate, toate acestea decid în măsură însemnată succesul ulterior al întregului curs ;

— pentru susținerea interesului studenților față de prelegerile unui curs facultativ, esențialul e ca ele să aibă aspectul de expuneri mari, de conferințe ; altfel, ele riscă să nu mai fie frecventate ;

— prelegerile dobîndesc un plus de atracție, cînd în cuprinsul lor profesorul înserează și directive de viață, reflexiuni filozofice, raportări la actualitate și situații locale ;

— interesul pentru prelegeri există, cînd profesorul a vorbit studenților și din experiența propriei lui vieți. Și faptul e explicabil : ideile desprinse din viața proprie, ideile trăite, se expun cu o căldură specială și au o notă de ceva viu, concret ; de aceea ele conving și plac ;

— dispoziția înaltă de muncă a profesorului la prelegere naște de la sine o atmosferă de comunitate sufletească între el și studenți și favorizează urmărirea ideilor la o temperatură mai înaltă ;

— cursurile facultative sînt mai bine frecventate, cînd ele au fost încadrate în orarul zilei, la rînd, cu celelalte cursuri ; în schimb, cînd ele sînt plasate în chip izolat, zvîrlite singure în vreo după amiază „liberă“ a studenților, frecvența lor se resimte. La fel, s-a dovedit ca o greșeală așezarea lor în ultimul semestru, cînd studenții se pregătesc pentru examenul de stat.

IV. Observații și constatări cu privire la efectele instructiv-educative ale cursului

Ca la orice lucrare nouă și cu titlu de experiență, tot așa și aici nu ne-am limitat la ținerea cursului, ci am căutat să ne informăm, sub formă de anchete orale și ocazionale, asupra efectelor lui instructiv-educative în dublu scop : teoretic, pentru a cunoaște rezonanța morală și repercusiunile pedagogice ale unui curs special și în scop practic, pentru a obține sugestii în legătură cu îmbunătățirea lui. Acum, ca

o completare la cele de mai sus, expunem aceste observații cu constatările făcute.

Cel dintîi efect despre care ni s-a relatat, a fost acela că aproape după fiecare prelegere aveau loc vii discuții între studenți asupra uneia sau alteia din teme tratate. La început, discuțiile cele mai vii s-au purtat în jurul temelor de psihologie, cu deosebire cu privire la psihologia mimicii, și a mimicii convenționale, a îmbrăcămînții, a mersului etc. Mai pasionante s-au dovedit apoi a fi fost cele cu privire la psihologia grupelor și echipelor de muncitori agricoli și industriali, a adunărilor unitare sau neomogene, a psihologiei vîrstelor și a sexelor etc. Un interes și mai mare au manifestat studenții în legătură cu dezvoltarea sentimentelor și atitudinilor tovărășești, a sentimentelor de prietenie, a căilor de dobîndire a încrederii, prestigiului și autorității în relațiile cu muncitorii. Mai tîrziu, aceste discuții s-au orientat cu precădere în direcția problemelor de teoria transmiterii culturii: cum circulă cultura, cum se transmit bunurile de cultură și de civilizație de la un popor la altul, de la o generație la alta, de la un grup social la altul, de la profesori la elevii adulți și tineri; cum circulă ideile, tehnicile, moda, moravurile, etc.

Ancheta orală ocazională ne-a mai ajutat să scoatem și unele sugestii în legătură cu îmbunătățirea cursului. Ei îi datorim de ex. preocuparea de a ilustra adevărurile și legile psihologice, sociologice și pedagogice ale transmiterii culturii, cu exemple mari și interesante din istorie, din viață și din literatură, cit și pe aceea de a raporta totul la prezent, la actualitate, la studenți și profesiunea lor și la obligațiile lor față de patria noastră.

Alt efect important al cursului, înregistrat cu ocazia diverselor manifestări ale studenților, a consistat pe de o parte în îndrăzneala cu care aceștia au început să facă observații critice atît asupra articolelor de propagandă agricolă din publicistica respectivă cît și asupra cuvîntărilor ținute în același scop. Adesea ori, ei ne semnalau cu curaj, fie încălcarea principiilor de psihologie și pedagogie, săvîrșită de autorii sau conferențiarilor respectivi, fie lipsa de aderență a subiecților la nevoile maselor. În legătură cu toate acestea ar fi apoi de semnalat dispoziția lor de a se fi angajat în cursul practicii în producție la conferințe de propagandă agricolă sau industrială, abia la 3 luni de la începutul cursului. Era desigur în toate acestea și ceva tineresc, ceva care ține de psihologia vîrstei, dar și o mărturie a interesului pentru propaganda agricolă sau industrială la care contribuise și cursul însuși.

Ar mai fi de adăugat la toate acestea, în privința efectelor imediate ale cursului, constatarea că nu era aproape nici o prelegere după care să nu fi fost consultat de studenți asupra uneia sau mai multor probleme din curs sau asupra bibliografiei cutărei sau cutărei probleme expuse la lectie. Și de reținut e faptul că studenții adăugau la cererea lor de informații o explicație care, în feul ei, era și o scuză, spunîn-

du-ne : „pe noi ne interesează acest curs, fiindcă avem convingerea că el ne va ajuta în muncă”.

Cursul interesa studenții, poate, și prin faptul că el le completa cultura de specialitate cu cultura generală, favorizându-le o alternanță bine venită, o varietate în munca intelectuală.

Poate că în toate aceste date există și un anumit element subiectiv ; totuși din ele trebuie învățat ceva foarte important : că avem datoria de a ne gândi dacă n-ar fi necesară o completare a tuturor programelor institutelor superioare de învățămînt de specialitate cu un curs în genul celui în discuție aci. Ne-o cere și concepția marxist-leninistă despre formarea personalității socialiste : ca om dotat cu o cultură multilaterală.

Tuturor acestor constatări despre efectele oarecum imediate ale cursului li s-au adăugat altele de un caracter ceva mai tardiv :

1) în ce privește pe inginerii agronomi : că unii din ei, pe temeiul pregătirii obținute, au fost cu precădere aleși și folosiți în propaganda agricolă și în învățămîntul respectiv. Cîțiva din ei funcționează azi — după cît mi s-a spus — în conducerea centrală a Ministerului Agriculturii, Direcția Învățămînt și Propagandă agricolă.

2) în ce privește pe inginerii industriali, unii din ei azi sînt folosiți cu precădere la organizarea cursurilor de calificare și ridicarea calificării muncitorilor industriali.

Acestea ar fi cîteva efecte bine constatate ale cursului în discuție. Consemnîndu-le, ne exprimăm speranța că vremea ne va da ocazia să înregistrăm și altele.

Incheem expunerea cu privire la experiența unui curs de pedagogie pentru viitorii ingineri industriali și agronomi cu adăugarea unui fapt nou și semnificativ. În iarna trecută, catedra de pedagogie-psihologie de la Universitatea din Iași a fost onorată cu vizita savanților sovietici A. D. Sablin și J. A. Tuișev, profesori de pedagogie și rectori, primul la Institutul Pedagogic din Gorki, iar al doilea la cel din Kazan. Schimbul de experiență ce a avut loc cu acel prilej între catedra noastră și acelea ale distinsilor oaspeți ne-a dat prilejul ca, printre altele, să amintim și de cursul care ne preocupă aci. Nu mică ne-a fost surpriza cînd savanții sovietici, după ce au observat că un asemenea curs nu se face în U.R.S.S., ne-au mărturisit că îi interesează în mod deosebit și, ca urmare, ne-au rugat să le dăm programa analitică, spre a o cerceta mai îndeaproape. Ar fi și aceasta o indicație prețioasă nu numai despre importanța și necesitatea cursului, dar și despre însemnătatea problemei însăși.

Toate acestea ne îndreptătesc să conchidem că munca noastră nu va rămînea o lucrare numai înțepută și de scurtă durată, ci dimpotrivă ea va constitui punctul de plecare pentru dezvoltarea unei pedagogii speciale și noi : pedagogia pentru pregătirea inginerilor agronomi și industriali ca educatori ai maselor muncitorești.

Luind în considerare faptul că în el studiem procesul de educație a tinerilor muncitori și a adulților, cursul reprezintă, ca pedagogie specială, o ramură a pedagogiei adulților. Prin acest caracter, el se leagă și se integrează perfect în ordinea democratică, marxist-leninistă a societății noastre.

ОПЫТ КУРСА ПЕДАГОГИКИ ДЛЯ ИНЖЕНЕРОВ И АГРОНОМОВ

Краткое содержание

В 1945 г. Ясский Агрономический Институт имея ввиду более многостороннюю специальную подготовку студентов оканчивающих Институт и для того чтобы они были сооружены необходимыми знаниями, как воспитатели рабочих масс, ввел в программу последнего курса студентов факультативное преподавание специального курса педагогики.

Несколько лет спустя, в 1953 г., Ясский Политехнический Институт осуществил ту же меру. Оба курса преподавались автором настоящей статьи.

На основании опыта нескольких лет преподавания, автор излагает свои замечания и мысли относительно этих курсов. Он группирует их в 4 категории.

1. Замечания относительно концепции этого курса: рассматривать специальные вопросы относительно подготовки инженера и агронома как педагогов и как методологов.

2. Замечания относительно программы курса: она должна удовлетворять трем требованиям: а) Заниматься психологией рабочего как такового и рабочих масс; б) Быть педагогической и дидактической; в) Давать указания относительно организации воспитательно-образовательного процесса рабочих масс.

3. Замечания относительно качества лекций факультативного курса.

4. Замечания в связи с эффективностью и результатами курса.

DE L'EXPERIENCE D'UN COURS DE PEDAGOGIE POUR LES INGENIEURS DE L'INDUSTRIE ET POUR LES INGENIEURS AGRONOMES

Résumé

Depuis quelques années (1945), l'Institut agronomique de Iassy animé par l'idée de compléter les disciplines spéciales des étudiants avec des connaissances de pédagogie, pour les former aussi comme éducateurs des travailleurs dans le domaine agricole, a introduit dans le plan d'enseignement, pour la dernière année d'études, un cours spécial de pédagogie, avec un caractère facultatif.

Au bout de quelques années (1945-1953), l'Institut Polytechnique, de Iassy a procédé pareillement en introduisant aussi un cours de pédagogie pour former les futurs ingénieurs comme éducateurs des masses ouvrières.

On a confié à l'auteur de cette étude, la charge de tenir ces deux cours.

Après une expérience de plusieurs années, l'auteur présente dans cet article des observations et conclusions concernant la nature des cours, le programme d'études, les caractères des leçons d'un cours facultatif, les résultats obtenus, etc.

К ВОПРОСУ О БЕЗОПАСНОСТИ ВОЗДУШНЫХ ГРАНИЦ

НИКОЛАЙ ЦАЦОМИР

Работа, представленная на научной сессии Леского Университета
от 20—22 июня 1958-го года

I

Государственная граница как историческая категория является элементом территории. В пределах своих границ государство осуществляет свой полный и исключительный суверенитет¹⁾. Воздушное пространство, включённое между воздушными границами, следует признать территориальной атмосферой, так как оно, вместе с землёй, образует единое неделимое целое. Суверенитет государства распространяется — *ipso facto*—на соответствующее воздушное (атмосферное) пространство.

Границы, линии, отделяющие одно государство от другого, — это юридический предел самоопределения той или иной национальности ю-рическое выражение права на самоопределение народов — предел про-странства, на котором осуществляется верховная государственная власть. Поэтому границы не могут быть сведены к простому объекту договора о делимитации. Суверенитет не может быть лишён своего содержания и обращён в простую форму процессуальной компетенции.

Историческая категория границ отражает этапы развития челове-ческого общества.

Для безопасности территории, являющейся одним из объектов международных отношений, как в международном масштабе, так и во внутреннем, государство обязано и в праве определить линию своих границ установить пограничный режим, принять все необходимые меры для того, чтобы предупредить незаконный переход границ, а также защищать их от всякого нападения.

Границы эксплуататорских государств теряют характер пределов, между которыми господствующий класс проявляет свою волю, так как этот

1) Принцип суверенитета, как правило, был признан Парижской Конвенцией 13 октября 1919 г., Мадридской Конвенцией 1923 г., Гаванской Конвенцией 1928 г.; свобода безвредного полёта составляет исключение; воздушный транзит разрешается только между договаривающимися государствами (двусторонний характер нормы).

класс стремится распространить своё влияние путём нарушения территориального суверенитета других государств и вмешательства в сферу их внутреннего законодательства.

В некоторых случаях установление границ не объясняется военной стратегией, конъюнктурой войны или диктатом, которые только тогда справедливы и являются мирными, когда выражают свободную волю народов с учётом исторических, этнографических, экономических и политических факторов.

Установление границ органически связано с обширной проблемой справедливой делимитации территории и полного её сохранения. Границы между социалистическими государствами осуществляют территориальный суверенитет государств того же типа, являясь в то же время связью для мирного сотрудничества и конструктивного соревнования. Признавая необходимость государства, необходимо признать и его границы. Как подчёркивает В. И. Ленин, лозунг опортунистов «долой границы» — это явное проявление анархии в международном праве.

Границы между капиталистическими государствами, будучи изменчивы, произвольны и ненадёжны — в особенности между большим, сильным государством и маленьким, слабым — являются постоянным мотивом дипломатических столкновений и конфликтов, а также мотивом вмешательства — прямого или косвенного — в результате чего осуществляется территориальное расширение влияния более сильного доминирующего класса. Отсюда исходит буржуазная теория «естественных» и «стратегических» границ, из которых первые являются «оправданием» территориального расширения в пределах естественных преград, а вторые служат для захвата чужих территорий и необходимы для усиления угнетения.

Границы между капиталистическими и социалистическими государствами в действительности являются очагами напряжённости и конфликтов, вызываемых империалистическими государствами с целью вторжения в мирные страны. Однако они являются также и укрепленными преградами, вдоль которых сила и бдительность социалистических государств сочетаются гармонично предупреждая любое посягательство на нарушение материальной основы государства — государственной территории.

Современная, общепризнанная классификация границ: орографических (проведённых с учётом местного рельефа) и геометрических (представляющих условные прямые линии, делимитированные и демаркированные в договорном порядке, без учёта рельефа) должна рассматриваться с точки зрения принципов, которыми руководствуются социалистические и капиталистические государства в своих внешних отношениях, касающихся этой специальной области.

II

Воздушное пространство в отличие от территориального и водного пространства не имеет натурально делимитированных границ, которые очерчены лишь геометрически, а в высоте беспредельны (*usque ad sidera*).

Под влиянием идеалистического мировоззрения Канта о времени и пространстве, буржуазные юристы не признают термина «воздушное

пространство», утверждая, что оно не может быть объектом, определённым явлением, материей. осязаемой органами чувств, а представляет собой форму человеческой интуиции, как априорное условие представления о внешнем мире. Таким образом, не может быть и речи о юридической природе воздушного пространства и сама постановка этого вопроса, по их мнению, нелогична.

Однако пространство—это одна из основных форм бытия (Энгельс) и является объективной действительностью, которая отражается в человеческом сознании. Пространство—это объективная форма движущейся материи, находящейся вне и независимо от нашего сознания.

Основываясь на этом, мы не будем избегать выражения «воздушное пространство» вопреки тому, что идеалисты стоят за нематериальность пространства и, следовательно, за невозможность определять его «воздушным», так как это слово содержит в себе значение материальности. Мы считаем, что выражение «воздушное пространство» составляет одно понятие, в собственном смысле, а вовсе не два противоположенных понятия. Воздушное пространство можно определять как вертикально, так и горизонтально в пределах воздушных границ.

Если учитывать прямую опасность, грозящую территории, находящейся под колонной воздуха — территории, на которую распространяется суверенитет того или иного государства — то сфера понятия бесконечности определяется пределом высоты, достигнутой современной техникой. Эволюция воздушного права выявляет непосредственную зависимость и связь юридической надстройки с её материальным технико-экономическим базисом. Независимо от того, распространяется ли суверенитет государства на воздушную территорию на высоту до 500 м. (Faucille, Rivier), либо до 3 км. (перувианское законодательство), либо еще выше — воздушное пространство тропосферы или стратосферы (до 30 км.), опасность не перестаёт существовать, поскольку некоторые космические суда могли бы проникать в мезосферу (30—90 км.), в термосферу (90—500 км.) либо в экзосферу (500—2000 км.) и там производить различного рода операции (фотосъёмки, бомбардировки и т. д.). До тех пор пока воздушное пространство представляло собой область, в которой утопии Икара с трудом облекались в форму действительности — при этом с неизбежными поражениями в стадии развития техники—определение воздушной колонны было обязанностью — *de lege ferenda* — осторожного законодателя, стремящегося превзойти высоту, которой достигла техника данной стадии. Согласно принципу римского права (*cuius est solum eius est usque ad coelum*), владелец земли и её недр становится также и владельцем соответствующего воздушного пространства. С появлением всё более усовершенствованных воздушных судов, владельцу воздушного пространства необходимо принять меры предосторожности. Последние две мировые войны выявили огромное политическое, экономическое, стратегическое и гражданское значение авиации, и это способствовало развитию воздушного права в XX веке. Учитывая развитие техники, юристы пытаются теоретически обосновать понятие права на воздушное пространство, а государственные органы между народных отношений пытаются найти наиболее приемлемые решения

основного вопроса о безопасности государства. Хотя элементы воздушного права существовали ещё в международном праве рабовладельческого и феодального строя, авиация и современное воздушное право возникли в эпоху империализма, противоречия которого отразились и в этой области международного права. Для разрешения спорных вопросов работали юридические международные комитеты, воздушно-транспортные ассоциации, международные конгрессы по воздушному праву, стремившиеся упорядочить многосторонние вопросы, выдвигаемые в период (1900—1920 гг.), когда за приоритет боролись два принципа: 1) принцип свободы воздушного пространства и 2) принцип суверенитета над воздушным пространством. Последний принцип одержал победу, и это отразилось как во внутреннем законодательстве, так и в документах международного характера (Парижская Международная Конференция от 13 октября 1919 года предусматривает унификацию норм режима воздушного пространства и воздушного транспорта).

„Свобода воздушного пространства“ предполагает свободное проникновение любого воздушного судна в территориальную атмосферу какого-либо государства, нарушая, таким образом, суверенитет данного государства и игнорируя жизненные интересы государственной безопасности. Следует чётко отграничить „свободу воздушного пространства“, в этом понимании от свободы воздушного сообщения, принцип который был признан на Мадридской сессии Института Международного Права. Эта свобода предполагает признание принципа суверенитета, устанавливаемого на основании двустороннего или многостороннего договора, либо на основании *mutus consensus*, конкретизирующихся в положительном юридическом документе путём точного отграничения линий либо зон воздушного сообщения (в смысле Чикагской Конференции с правом полёта над территорией без посадки — *innocent passage*, а также с правом посадки без коммерческих целей — техническая посадка: *technical stop*). Решения Руэнского Конгресса (1903 г.) и Института Международного Права на сессии в Ганде (1906 г.) доказали, что империалистические государства, владеющие сильным воздушным флотом (каковой была Франция в ту эпоху), были заинтересованы признать „свободу воздушного пространства“ международно, имея в этой области гегемонию, а проведение вышеупомянутого принципа в жизнь позволяло и „оправдывало“ их вмешательство во внутренние дела государств с менее сильным воздушным флотом. С одной стороны основанием такого вмешательства являлось техническое превосходство их авиации, с другой же стороны, потенциал авиации обуславливал их собственную безопасность.

Веронский Конгресс 1910 г. упорядочил вопрос воздушного сообщения в том смысле, что как атмосферу над территорией, так и колонну воздуха над территориальным водным пространством (междубереговой полосой, над которой не разрешается даже „мирного полёта“ без предварительного разрешения государства и свободным морем) следует признать территориальной атмосферой принадлежащей соответствующему государству и подчиненной суверенитету этого государства. Атмосферу над свободным морем и над неоккупированными территориями следует признать свободным пространством с правом полёта без каких-

либо ограничений. Сама квалификация территориальной атмосферы предполагает принципиальное признание суверенитета над воздушным пространством. Принцип суверенитета над воздушным пространством был признан, начиная с Мадридской сессии (1913 г.) и Франко-Германской Конвенции (1913 г.) вплоть до Гаванской пан-американской Конвенции (1928 г.). Это признание подтверждается не только рядом внутренних мероприятий или международных конвенций, но и решениями некоторых воздухоплавательных федераций¹⁾.

Государства, подписавшие Парижскую Конвенцию 1919 г. — нератифицированную США и не имеющую универсального характера из-за отсутствия социалистических стран — обусловили позднее включение в конвенцию побежденных в первую мировую войну государств тем, чтобы эти государства являлись членами Лиги Наций для поднятия её престижа в системе версальских послевоенных договоров и для укрепления этой «организации миллиардеров». Как эта Конференция, так и Парижская Конференция 1929 г., в которой участвовало 43 государства, признали принцип устанавливающий полный и исключительный суверенитет над воздушным пространством своей территории и её территориальными водами²⁾.

Целый ряд двусторонних договоров упорядочил права и преимущества международных линий.

Чикагская Конференция (1 ноября—7 декабря 1944 г.), в которой Советский Союз не принимал участия, заключив договор о международной гражданской авиации и ещё три соглашения, преследовала укрепление позиции США в области воздухоплавания, а также и оправдание их империалистической экспансии. Кроме того, эта конференция имела целью обеспечить удовлетворение монополистических классовых интересов для американских капиталистических предприятий воздушного транспорта в их борьбе за полную монополию и за неограниченную конкуренцию³⁾. Американский тезис, поддерживающий теорию полной свободы воздушного пространства в действительности предполагает «уничтожение национального чувства», что является неприемлемым для народов.

1) Воздухоплавательная пан-американская федерация 1916 г.; Парижская Конвенция 1918 г.; Мадридская иbero-американская Конвенция (1926 г.); Гаванская пан-американская Конвенция 1928 г. и т. д.

2) Статья I Парижской Конвенции 1919 года так освещает принцип суверенитета: «Договаривающиеся страны признают, что всякая держава имеет полный и исключительный суверенитет над воздушным пространством, находящимся над её территорией. Согласно этой конвенции, под территорией государства понимается национальная территория метрополии и её колоний, а также и омывающие их территориальные воды». Статья II, так освещает свободу мирного полёта над территориями договаривающихся стран; «Каждое договаривающееся государство обязывается — в мирное время — предоставить воздушным судам других договаривающихся государств свободу безопасного (мирного) полёта над своей территорией при условии соблюдения мероприятий, установленных данной Конвенцией. Установленные договаривающимися государствами взаимные правила полёта воздушных судов должны применяться без различия национальности».

3) Е. Я. Черномордик — Воздушное пространство в международном праве.

В. Лахтин отмечает, что в первые три десятилетия XX века было создано пять теорий, отражающих эволюцию права на воздушное пространство: 1) теория неограниченной свободы воздушного пространства (свободного неба), 2) теория «зон», 3) теория «ограниченной свободы воздушного пространства», 4) теория «ограниченного суверенитета» (сервитут полёта или предел высоты), 5) теория «неограниченного суверенитета» (закрытого неба).

Небо не может оставаться замкнутым, отделённым воздушной китайской стеной, мешающей нормальному международному сотрудничеству, которое основывается на принципе равенства и суверенитета государств, независимо от их военных и гражданских воздушных сил. Это повело бы к изоляции одного государства от остального окружения. Однако небо не может быть объявлено и неограниченно свободным; нельзя открывать воздушные ворота всем воздушным судам и разрешать свободный полёт по всем воздушным линиям и зонам, так это повело бы к постоянному нарушению государственной территории и угрожало бы безопасности государства, его политической и экономической независимости, самому, его существованию.

Если, действительно, военная опасность не зависит от высоты, до которой разрешается полёт чужих воздушных судов, тогда нельзя проводить аналогии с свободным морем (которое простирается вне территории государства), тем более в настоящее время, когда существование баллистических межконтинентальных ракет сводит к нулю возможность дать отпор воздушным судам, носителям атомного оружия, которые наносят удар без нарушения воздушного пространства.

III

Воздушный кодекс нашей страны уточняет что воздушным пространством Республики является пространство, включённое в пределы территории и над нашей территорией и что РНР есть единственный и полный суверен этой области.

Само собой разумеется, что её суверенитет распространяется на колонну воздуха, включённую между нашими воздушными границами без всякого ограничения пространства в высоту, до бесконечности. Для безопасности территориальной атмосферы нашей страны, а следовательно и прилегающей территории, в сферу понятия «бесконечности» должны обязательно войти составные понятия «максимального предела», достигнутого современной техникой в построении воздушных судов.

Составными элементами нашего воздушного пространства являются: а) пространство воздушного сообщения, б) зоны для воздушных работ, в) запретные зоны.

Под пространством воздушного сообщения подразумевается та часть воздушного пространства, где разрешается — в воздухе и на посадочных площадках полёт всех воздушных судов, независимо от того, кому они принадлежат и с какой целью совершают полёт. В этом пространстве могут быть установлены условные зоны, где воздушные суда могут летать, соблюдая известные условия.

Делимитируя пространство воздушных полётов и подчёркивая необходимость некоторых условных зон, законодатель дохазал как в форме, так и в содержании воздушного кодекса, что уважает и стремится превратить в жизнь принцип суверенитета нашего государства над воздушным пространством. Согласно этому принципу разрешается воздушное сообщение как естественное следствие необходимости для любого государства участвовать в многостороннем международном сотрудничестве, отражающем многосторонние жизненные интересы.

Зоны для воздушных работ — это участки воздушного пространства, предназначенные для определенных авиационных работ (школьная зона, зона для авиационного спорта, для испытания воздушных судов и т. д.).

Запретные зоны — это участки воздушного пространства, над которыми полёт воспрещён. Существование этой зоны ещё более подчёркивает принцип государственного суверенитета, о котором упоминалось выше¹⁾.

Перечисляя предназначения гражданской авиации (осуществление и беспрерывное развитие воздушного транспорта пассажиров и грузов; осуществление и развитие утилитарного воздухоплавания для укрепления национальной экономики и поднятия материального уровня рабочего класса, обслуживая промышленность, сельское хозяйство, лесную и рыбную промышленность, врачебно-санитарную деятельность, научные работы и т. д.; осуществление и развитие массовой спортивной авиации, также и воздушных демонстраций с культурно-воспитательной целью) законодатель подчёркивает тот положительный вклад, который вносит наша страна в дело укрепления воздухоплавания, а также и в область науки, начавшей исследование и покорение большого воздушного океана.

Международная гражданская авиация совершает свои полёты в нашем воздушном пространстве по воздушным линиям и зонам, предназначенным для этой цели. Эти полёты регулируются международными воздушными договорами и соглашениями, заключёнными Румынской Народной Республикой, воздушным кодексом и решениями Совета Министров, касающихся режима полётов.

Предписания воздушного кодекса безоговорочно подтверждают наши предыдущие высказывания о суверенитете нашего государства и ещё раз подчёркивают то, что теория „неограниченной свободы воздушного пространства“ (свободного неба) служит интересам империалистичес-

1) Статья III Парижской Конвенции 1919 г. подтверждает принцип суверенитета с предельной ясностью: „Каждое договаривающееся государство, из военных интересов или из интересов общей безопасности, имеет право запретить полёт воздушных судов остальных договаривающихся стран над некоторыми зонами своей территории. Всякое нарушение подвергается наказанию, предусмотренному в законодательстве данного государства, при этом не делая различия между его частными воздушными судами и судами остальных договаривающихся государств.“

Статья 9 Чикагской Конвенции предусматривает те же ограничения с той разницей, что предвидит умеренный характер протяжения запретных зон, а также и обязательство, чтобы они были известны, а об их изменениях чтобы сообщали не только договаривающимся государствам, но и Международной Организации Гражданской Авиации (О. А. С. I)

ких государств в их стремлении к экспансии и захвату. Не следует забывать, что в экономической комиссии Парижской Конференции, при обсуждении мирного договора с Румынией, Соединённые Штаты Америки предложили внести оговорку, что в области гражданской авиации наша страна предоставляет „равные возможности“ для всех государств, которые являются членами Организации Объединённых Наций, то-есть лишить Румынию права принимать необходимые меры для национальной защиты и общественной безопасности. Представитель Советского Союза оспорил это показав, что проблемы гражданской авиации должны быть урегулированы двусторонними договорами, а вовсе не условиями мирного договора, даже в том случае, когда к побеждённому государству применяется принцип *coacta voluntas, sed tamen voluntas*.

Государство имеет право принять все предварительные меры для обеспечения своей безопасности. Вот почему международный полёт (полёт гражданского воздушного судна, зарегистрированный в данном государстве и переходящий за его границы, а также и всякий незарегистрированный в данном государстве полёт гражданского судна, совершающий его через воздушное пространство соответствующей страны с посадкой или без посадки) должен иметь определённое расписание и заранее установленный маршрут на основании двустороннего воздушного договора и многосторонних соглашений (касающихся регулярных полётов). При случайных полётах, не предвиденных договорами, необходимо предварительное специальное разрешение.

Маршрут должен проходить через заранее установленные пограничные пункты, где государство имеет большие возможности контроля даже пролетающих без посадки воздушных судов, а также и контроля бортовых документов при добровольной или вынужденной посадке воздушного судна.

IV

В стадии развития техники вооружения, когда существующие типы оружия могли угрожать безопасности населения или государства лишь в небольшой пограничной зоне вглубь соответствующей территории, стало необходимым установить — путём взаимного соглашения — наиболее широкую линию протекции, наиболее обширную территориальную зону для изоляции государства. Таким образом, в международном праве появился институт границы-зоны, зональной границы. Содержание и конечная цель этого института развивались с древних времён по настоящее время а с точки зрения политической и юридической превратились из правила в исключение. Сфера этого понятия сузилась, пока дошла до сферы, смежной понятию границы. В современном международном праве пограничная зона—это институт исключительного характера, имеющий определённые цели для предотвращения пограничных конфликтов или проведения в жизнь гарантий военного и политического характера¹⁾.

1) Пограничная зона, установленная римлянами, имела целью укрепить военное сопротивление против нападения германских племён — *limes imperii*; марки и австрийские конфинии являлись пограничными зонами сопротивления против турецкого нашествия. Такие же пограничные зоны были созданы Китаем для защиты против нашествия гуннов, Московским государством против нашествия татар и т. д.

Поэтому авторы соглашаются с мнением, что демилитаризованные, полудемилитаризованные и нейтральные зоны, а также и предместные укрепления могут быть квалифицированы как пограничные зоны, на географической поверхности которых смежные государства не имеют права ни строить, ни разрушать укрепления, если они существуют. В пограничной зоне государства не имеют также права содержать гарнизоны либо военные части (в демилитаризованной зоне), ни превращать эту зону в театр военных действий (в нейтральной зоне). Наконец, предместные укрепления — это территориальные участки, временно оккупированные на определённый срок с целью военной охраны либо с целью обеспечить выполнение договора.

Принятый смежными государствами ограничительный характер мероприятий, а также и их объём, являются, как это видно, элементами, квалифицирующими степень разновидных вышеупомянутых зон, в то время как их сущность в конечном итоге отражает практическую необходимость гарантировать территориальную безопасность государства против возможного нападения либо со стороны соседнего государства, либо со стороны другого государства, пользующегося территорией соседнего государства, чтобы сосредоточить на ней свои войска и начать вооружённый конфликт.

Эволюируя в течение времени, пограничная зона стала теперь простой демаркационной линией — линией границы.

Мероприятия какого-либо государства, касающиеся воздушного пространства над пограничной зоной, т. е. колонной воздуха, которую можно назвать воздушной пограничной зоной, должны гармонично согласоваться с мероприятиями соседних государств как в отношении их совместных воздушных действий, так и в отношении отказа или воздержания от них, во избежание всяких пограничных столкновений и, в особенности, во избежание вооружённого межгосударственного конфликта.

С появлением атомного вооружения, баллистических межконтинентальных ракет, имеющих межпланетный радиус действия, пограничная зона постепенно теряет своё практическое значение. Существование пограничной зоны оправдывается лишь в связи с применением классического вооружения, и она будет существовать только до тех пор, пока государства будут считать необходимым применение классического вооружения в качестве вспомогательного к ядерному вооружению.

Что касается межконтинентальных ракет, то для противодействия атомному вооружённому нападению, осуществляющемуся с соответствующих площадок, должны быть приняты меры вдоль всей воздушной пограничной зоны, если, конечно, эти меры явились бы достаточно эффективными.

В области, касающейся воздушного пространства — как и во всякой другой области — некоторые институты международного права могут исчезать и, действительно, исчезают тогда, когда на протяжении более или менее длительного времени, эволюируя, становятся устаревшими, тем более в нашем случае, когда современная техника авиации развивается так быстро.

V

Пытаясь охарактеризовать юридический режим пространства, следует проанализировать те данные, которые касаются воздушного пространства вообще (как мы это делали до сих пор) и предложить — *de lege ferenda* — некоторые мероприятия международного масштаба, приемлемые с точки зрения основных принципов международного права. Эти мероприятия тесно связаны с безопасностью воздушных границ и, вместе с тем, с государственной территорией, находящейся под воздушным пространством; они связаны также и с позицией некоторых нейтральных государств, когда пущенная с какой-либо площадки ракета нарушила бы суверенитет соответствующего государства над его воздушным пространством.

В начале атомной эры ракета-оружие являясь не только важнейшим техническим достижением человеческого гения, но, главным образом, неминуемой опасностью, которая грозила миру и безопасности человечества, так как исходила из агрессивной политики империалистических государств. С точки зрения международного права это является вопросом разоружения, прекращения продукции ядерного оружия и уничтожения существующих запасов атомного оружия, за что борется Советский Союз.

Водородная бомба, например, содержит свыше 10 миллионов тонн тротила. С точки зрения силы взрыва, количество взрывчатых веществ всех бомб и снарядов, употреблённых американцами во второй мировой войне, равно лишь одной, относительно малой, водородной бомбе. Водородная бомба, содержащая 10.000.000 тонн тротила может совершенно разрушить все сооружения на расстоянии 4,8 км. вокруг места взрыва и убить 75% населения, а остальных тяжело ранить. На расстоянии 16 км. вокруг места взрыва она может разрушить все здания, убить 30% населения, а 40% из оставшихся в живых ранить. На расстоянии 17—19 км. от места взрыва радиации причиняют ожоги третьей степени.

На расстоянии нескольких сот километров действие радиоактивных веществ, распространяемых грибом взрыва, имеет влияние на все живые организмы¹⁾.

Если бы капиталистические государства не откладывали окончательного разрешения вопроса о запрете атомного и водородного оружия, о прекращении опытов над атомным оружием, а также и о ликвидации американских военных баз, которые угрожают миру народов и безопасности социалистических государств, тогда было бы возможно и обсуждение межконтинентальной баллистической ракеты, траектория которой проходит через межпланетное космическое пространство и, чтобы достигнуть цели, нарушает воздушные границы смежных государств. В одном из своих посланий Эйзенхауэр внёс предложение запретить использование космического пространства для опытов над военными

1) М. Мильштейн — Базы не обеспечивают безопасности. Новое время № 6/1958, стр. 7.

снарядами и прекратить производство тех снарядов, для которых используется межпланетное пространство. Однако это предложение фактически означало запрещение межконтинентальной баллистической ракеты, которую Советский Союз имел, в то время как западные державы её не имели. Как подчёркивает тов. Хрущёв, американское правительство стремится выделить из общего вопроса разоружения лишь один вопрос, касающийся баллистической ракеты, то-есть оружия, которое могло бы подвергнуть серьёзной опасности территорию США. Он обходит молчанием остальные типы оружия, которые, хотя и не используют межпланетного пространства, однако в той же мере могут представлять угрозу.

Таким образом констатируется, что империалистические государства ссылаются на необходимость использования внеземного пространства для мирных целей лишь тогда, когда идёт речь о каком-либо типе оружия, которого у них нет (в данном случае оружия с огромным радиусом действия). Но в то же время они откладывают *sine die* обсуждение вопроса о запрете баллистических ракет с средним радиусом действия (со следующими главными технико-тактическими показателями: радиусом действия на расстоянии 1500 миль (= 2400 км.) и скоростью 16.000 км. в час, реактивными снарядами, управляемыми на расстоянии, запущенными со специальных площадок, способными перемещать атомный или термоядерный груз).

Особое значение приобретает и вопрос заключения соглашений о нейтралитете и разоружении, имея в виду эффективность ядерного оружия как в отношении географической поверхности, так и в отношении его интенсивности и исключительной разрушительной способности.

Обязательство не превращать своей территории в театр войны, в базу для военных действий, не принимать военных мер в разоружённой зоне является особенно необходимым тогда, когда служит для охраны как территориальной, так и воздушной границы от возможного её нарушения. С другой стороны, нейтральное государство, пользуясь уставом нейтралитета и целым рядом преимуществ, берёт на себя известные обязательства, касающиеся сохранения нейтралитета в международном плане.

Оно остаётся в безопасности как в мирное время, так и во время войны вместе с остальными объявившими свой нейтралитет государствами, но лишь при полном соблюдении нейтралитета. Нейтральные государства могут и должны принимать все необходимые меры для защиты своей безопасности. Всякое нарушение нейтралитета влечёт за собой быструю и эффективную реакцию.

В своей речи на сессии Верховного Совета 21 декабря 1957 года товарищ Н. С. Хрущёв показывает, что географическое положение Италии, которая стоит за вооружение атомным и водородным оружием, не позволяет ей пользоваться баллистическими и другими ракетами, не нарушая нейтралитета других стран, которые отделяют Италию от Советского Союза. Известно, что баллистические ракеты могут совершать полёты только по прямой линии. В случае войны и запуска баллистических ракет со специальных площадок, границы всех нейтральных государств были бы в опасности, а территории, находящиеся под воз-

душным пространством, подвергались бы катастрофическому разрушению от взрывов ядерного оружия. „Как видите, атомные базы, созданные под предлогом защиты безопасности народов на самом деле несут для этих народов, ежедневно и ежечасно смертельную опасность“¹⁾.

В мирное время существует также смертельная опасность (полёты военных американских бомбардировщиков с атомным и водородным грузом, так как из-за несчастного случая или неправильно понятого лётчиком приказа может возникнуть военный конфликт). Опасность особенно велика во время войны, когда воюющие стороны максимально концентрируют свои силы, пользуясь всеми видами разрешённого оружия, а иногда и неразрешённого, нарушая, таким образом, международные договоры, запрещающие этот вид оружия (бактериологическое, химическое и т. д.).

Таким образом, безопасность воздушных границ нейтральных государств находится под угрозой. В юридическом плане международный договор, заключённый с целью обеспечения безопасности этих границ, при отсутствии многостороннего международного договора о неприменении ядерного оружия, не может быть эффективным и применимым, обязывая договаривающиеся стороны нарушить его, *volens nolens*, чтобы принять меры для противодействия атомному нападению. Не следует упускать из виду того факта, что действие атомного оружия распространяется и за определённые географические границы. Радиоактивная зола и другие остатки от взрыва могут рассеиваться на огромные расстояния, в различные, часто непредвиденные, направления, на разные высоты, переходя через воздушные границы нейтральных государств и ставя под угрозу уничтожения их мирное население. Благодаря тому, что эффекты взрыва в пространстве неограничены, что глубина великого воздушного океана не вполне известна, как неизвестны и все физиологические влияния атомных взрывов на организм человека, можно прийти к выводу, что государственная граница (включая и воздушную), как юридическое выражение права на самоопределение народов, может стать постоянным институтом международного права лишь в условиях взаимного доверия, когда все международные отношения и позиции всех государств опираются на интересы сохранения всеобщего мира, а все случайные конфликты разрешаются мирным путём, соответственно принципам мирного сосуществования двух систем.

Суверенитет государства, его нейтралитет и даже само существование поставлены под угрозу уничтожения благодаря атомному оружию. Узаконение атомной войны должно быть квалифицировано юридически как самое тяжёлое преступление против человечества. Когда государства придут к соглашению уничтожить существующие запасы ядерного оружия и запретить в будущем его производство, то станет ещё более необходимым признать преступлением фабрикацию и заготовку этого оружия. Сфера понятия атомной агрессии с её новыми юридическими и

---

1) Н. С. Хрущёв — Речь на сессии Верховного Совета СССР, 21 декабря 1957 года.

политическими аспектами по своему объёму совпадает со сферой общего понятия агрессии, а в отношении опасности используемого оружия намного выходит за её пределы.

VI

Как нам известно, определение понятия агрессии является вопросом внешней политики, имеющим исключительно практический характер. Это не вопрос „чисто научного характера“, как доказывают теоретики агрессивного империализма, считающие, что перечисление компонентов агрессивного действия и его инкриминация представляют большую опасность и отвергают теоретически и *de plano* любую попытку обсуждения этих вопросов.

Агрессия одного государства против другого нарушает в первую очередь границы. Для выявления реального содержания агрессивного действия и создания объективных условий его предотвращения не достаточно простого перечисления опасностей, угрожающих нарушить мир, как они даны в статье 39 устава ООН.

В настоящей стадии современной техники, с появлением межконтинентальных баллистических ракет, Совет Безопасности должен выяснить характер и эффективность мер, которые должны быть приняты для сохранения и укрепления мира и безопасности народов, обязан установить любую существующую опасность ядерной агрессии или любое нарушение мира.

Однако согласно статье 39 устава ООН и принципу мирного сосуществования двух систем вопрос агрессии не может рассматриваться вне классового содержания этого понятия. Характерные черты агрессии вытекают из конкретных исторических особенностей взаимоотношения между социальными классами в мировом плане.

Запрещая агрессию, международное право имеет в виду вообще нападение одного государства на другое государство или народ. Значение определения агрессии состоит в её руководящей роли для международных органов, обязанных установить, какая именно сторона виновна. Для того чтобы определение агрессии было действительно и полезно, его критерии должны быть ясны и точны, должны объединять самые важные и типичные действия, отражающие сущность соответствующего международного явления. Для определения агрессии необходимы два элемента: **объективный элемент** (действие самого нападения — прямого, косвенного или скрытого) и **субъективный элемент** (агрессивный умысел — *animus aggressionis* — обусловленный характером всех действий агрессора перед агрессией).

Определение понятия агрессии и юридическое признание этого определения в позитивном международном праве значительно облегчают конкретное установление агрессора, позволяют принять экстренные меры для прекращения агрессивного акта и санкционирования виновного, предупреждая в то же время возникновение войны.

Во избежание априоризма, при установлении научного определения агрессии необходимо разрешить вопрос, позволяют ли нам данные меж-

дународной практики установить руководящие принципы для правильного определения виновной стороны. Экспериментальные данные—стадии эволюции последней мировой войны, атомные нападения в Хиросиме и Нагасаки—позволяют нам это. Международные договоры формально признают международным преступлением агрессивные действия, привлекая к ответственности как агрессивные государства, так и виновных в агрессии лиц. Сложность агрессивных актов—во времени и в пространстве — не затрудняет установление общих принципов, по которым можно определить с точностью агрессивное государство.

Все действия, которые посягают вообще на важнейшие достижения человечества, которые идут против принципов, стоящих в основе международных связей, которые нарушают величайшую общественную ценность—мир, можно объединить в четыре чётко разграниченные группы: а) прямые материальные, б) косвенные материальные действия, в) экономические действия, г) идеологические действия. На основании этого деления агрессия в международном плане может быть: а) прямой, б) косвенной, в) экономической и г) идеологической.

Для того чтобы охарактеризовать некоторые действия прямой агрессии, надо учитывать фактор-время, которое квалифицирует определенное международное действие агрессивным. Нападение одного государства на другое является условием—*sine qua non*—для того, чтобы считать это действие прямой агрессией (военный захват территории, бомбардировка территории сухопутными, морскими или воздушными войсками, умышленное нападение на морские и воздушные суда и т.д.). Фактор-время является решающим в этой области. Как мы уже говорили, атомная война угрожает безопасности воздушных границ, а возможность атакованного государства противодействовать ударам в воздушном пространстве со своих ближайших границ практически сводится к нулю, поскольку наука ещё не нашла средств противодействия ракетам или отведения их траектории перед проникновением в воздушную колонну атакованного или нейтрального государства. Молниеносный характер нападения и быстрота контратаки ставят под вопрос возможность зафиксировать во времени агрессивное нападение, поэтому меры, предпринимаемые атакованным государством не могут квалифицироваться как агрессивные, поскольку это государство вводит их для защиты своей безопасности.

Для того чтобы охарактеризовать косвенную агрессию нет надобности учитывать фактора-времени. Поощрение каким-либо государством подпольных действий (террористических, диверсионных), направленных против другого государства, само собой квалифицируется как косвенная агрессия, подвергающаяся санкционированию за свои опасные последствия. Содействие поджигателям повой войны, а также и содействие внутреннему государственному перевороту, внутреннему политическому сдвигу в пользу агрессора являются действиями косвенной агрессии, поскольку ведут к взаимному недоверию и напряжённости между государствами, к нарушению международных отношений, создавая возможность разрыва дипломатических переговоров и принятия необходимых мер для обеспечения государственного суверенитета и безопасности. Мы считаем, что

вышеупомянутые действия, без исключения, не являются подготовительными действиями агрессии, а самой агрессией.

Что касается экономической агрессии, то необходимо учитывать снова фактор-время. Экономические агрессивные меры одного государства, направленные против суверенитета другого государства, нарушают его экономическую независимость и этим угрожают основам экономической жизни данного государства. Экономические мероприятия какого-либо государства, препятствующие эксплуатации природных богатств другого государства и национализации этих богатств, экономическая блокада, которой подвергается одно государство со стороны другого, являются также экономической агрессией. Поэтому экономическая блокада должна быть исключена из списка мирных мероприятий для урегулирования международных конфликтов.

Идеологическая агрессия является самым вредным действием, так как посягает на важнейшие достижения человечества, на дружественные связи между государствами и народами и поэтому санкционируется строго.

Поддержка пропаганды войны, пропаганды употребления атомного, водородного, бактериологического, химического и других типов оружия, узаконение атомной войны, распространение фашистских мировоззрений, расовой и национальной нетерпимости, ненависти и презрения к другим народам и т. д. всё это является идеологической агрессией. Это не подготовительные действия агрессии, а сама агрессия, влекущая за собой прямую, косвенную и экономическую агрессию.

Театральные пьесы, кинофильмы, литература, искусство—все эти средства создают психоз, необходимый для осуществления агрессивных намерений, для совершения идеологической агрессии.

Политические, стратегические и экономические соображения являются вообще неприемлемыми для оправдания агрессии, какова бы она ни была. Не может оправдать агрессии ни желание эксплуатировать природные богатства территории атакowanego государства, ни желание получить выгоды и привилегии, ни ссылка на вложенный капитал или на другие специальные интересы, ни политическая, экономическая и культурная отсталость, ни административные недостатки данного государства, ни опасность, которая могла бы угрожать жизни и имуществу иностранцев—граждан агрессивного государства,—ни гражданская война, беспорядки, забастовки и т. д. Не могут также служить оправданием агрессии законодательные меры или распоряжения, принятые каким-либо государством, как например: нарушение международных договоров, нарушение коммерческих прав и интересов, данных гражданам другого государства, нарушение концессий, разрыв дипломатических или экономических отношений, мероприятия экономического или финансового бойкота, отказ признать свои обязательства, запрет или ограничение иммиграции, изменение режима для иностранцев, нарушение признанных привилегий для официальных представителей какого-либо государства, отказ разрешить проход войск на территорию третьего государства, мероприятия религиозного или противорелигиозного характера, различного рода пограничные конфликты. Полная или частичная моби-

лизация больших вооружённых сил около границ другого государства или размещение площадок для запуска баллистических ракет с любым радиусом действия, даже на большом расстоянии от границ, могут вызвать и оправдать военные мероприятия такого же характера со стороны государства, которому угрожает опасность. Атомное разоружение определённой зоны (план Рапацкого) может быть первым конструктивным действием для устранения международного напряжения и в то же время гарантией безопасности воздушных границ тех государств, которые запретили скопление запасов атомного оружия на своей территории. Для того, чтобы Совет Безопасности мог применять 39-ую статью, а также и другие статьи 7-ой главы устава ООН, очень важно определить понятие агрессии, особенно в настоящее время, так как это является одним из эффективных средств в борьбе против агрессии и агрессоров для защиты государственных границ.

Безопасность государств и развитие международного сотрудничества в области исследования космического пространства в мирных целях обусловлены, в первую очередь, обеспечением безопасности воздушных границ. Космическое пространство не должно быть использовано в военных целях, а запуск ракет должен производиться соответственно согласованному и контролируемому международному плану (Советский Союз предлагает установление международного контроля в рамках ООН). Для изучения космического пространства необходимо также создать при ООН организацию, которая во-первых, выработала бы согласованный план запуска межконтинентальных ракет и отвечала бы за его осуществление, во-вторых, создала бы всемирный центр для собиранья, обмена опытом и распространения сведений, касающихся исследований; в-третьих согласовала бы национальные планы научных исследований.

В ы в о д ы

Анализ новых аспектов по вопросу безопасности воздушных границ приводит к следующим общим выводам:

1. Историческая категория любых границ (земных, воздушных) отражает этапы эволюции человеческого общества.
2. Теоретики, отрицающие термин „воздушное пространство“, находятся на идеалистических позициях мировоззрения Канта о времени и пространстве.
3. Принцип суверенитета государства над своим воздушным пространством является правилом, а принцип свободы воздушного пространства в воздухоплавании является исключением, которое урегулируется взаимным договором.
4. Воздухоплавание должно иметь рубеж (воздушную границу), которую можно переходить только на основании взаимных соглашений.
5. Международные соглашения, заключённые капиталистическими государствами по вопросу воздухоплавания стремятся укрепить свою позицию и оправдать империалистическую экспансию, а также и удовлетворить классовые монополистические интересы транспортных предприятий.

6. С появлением атомного оружия, баллистических межконтинентальных ракет с большим радиусом действия, граница-зона постепенно теряет практическое применение.

7. Империалистические государства ссылаются на необходимость использования внеземного пространства в мирных целях лишь тогда, когда речь идёт о таком типе оружия, которого у них ещё не имеется.

8. Атомный конфликт ставит под угрозу безопасность воздушных границ нейтральных государств, а тем самым и их территории, благодаря тому что баллистические ракеты могут совершать полёты только по прямой линии.

9. Узаконение атомной войны следует признать юридически самым тяжёлым преступлением против человечества. *De lege ferenda* следует признать преступлением и фабрикацию атомного оружия, его заготовку и т. д.

10. Безопасность государств и развитие международного сотрудничества по вопросу исследования космического пространства в мирных целях обособлена, в первую очередь, обеспечением безопасности воздушных границ.

11. Для использования внеземного пространства в мирных, конструктивных целях, необходимо создать международный согласованный план, а также соответствующий орган при ООН.

ASPECTE NOI ALE PROBLEMEI SECURITĂȚII FRONTIERELOR AERIENE

Rezumat

Analiza, efectuată de autor, a noilor aspecte ale problemei securității frontierelor aeriene, implică în mod necesar următoarele concluziuni generale:

1. Categoria istorică a frontierelor de orice natură (terestre, aeriene) reflectă etapele evoluției societății umane.

2. Teoreticienii, care refuză denumirea de „spațiu aerian“, se plasează pe poziția concepției kantiene idealiste asupra timpului și spațiului.

3. Principiul suveranității statului asupra spațiului său aerian constituie regula, iar principiul libertății aerului în ceea ce privește navigațiunea aeriană constituie excepția, reglementată sinalagmatic.

4. Navigațiunea aeriană trebuie să aibă hotare (frontiere aeriene) care nu pot fi penetrate decât pe bază convențională.

Convențiile internaționale încheiate de statele capitaliste privind domeniul aerian tind să consolideze poziția și să justifice expansiunea imperialistă precum și să satisfacă interesele de clasă monopoliste ale întreprinderilor de transport.

6. O dată cu apariția armamentului atomic, a rachetelor balistice intercontinentale cu mare rază de acțiune, frontiera-zonă își pierde treptat utilitatea practică.

7. Statele imperialiste invocă necesitatea folosirii spațiului extraterestru în scopuri pașnice numai când e vorba de un tip de arme pe care încă nu le posedă.

8. Datorită faptului că rachetele balistice pot zbura numai în linie dreaptă, un conflict atomic pune în primejdie securitatea frontierelor aeriene ale statelor nebeligerante și neutre, și implicit securitatea teritoriului lor subjacent.

9. Legalizarea războiului atomic trebuie calificată juridic cea mai gravă crimă împotriva umanității. *De lege ferenda* trebuie încriminate fabricarea de arme nucleare, stocarea lor, etc.

10. Securitatea statelor și evoluția colaborării internaționale în domeniul cercetării spațiului cosmic în scopuri pașnice sînt condiționate în primul rînd de asigurarea securității frontierelor aeriene.

11. Pentru utilizarea pașnic-constructivă a spațiului extraterestru sînt necesare un program internațional coordonat și controlabil și crearea unui organism adecvat al O. N. U.

NOUVEAUX ASPECTS DU PROBLÈME DE LA SÉCURITÉ DES FRONTIÈRES AÉRIENNES

Résumé

Ayant effectué l'analyse des nouveaux aspects que revêt le problème de la sécurité des frontières aériennes, l'auteur est arrivé aux conclusions générales suivantes :

1) La catégorie historique des frontières de toute nature (terrestre, aérienne) reflète les étapes de l'évolution de la société humaine.

2) Les théoriciens qui refusent d'admettre la dénomination d'„espace aérien“, se placent sur le plan de la conception kantienne idéaliste, concernant le temps et l'espace.

3. Le principe de la souveraineté de l'État sur son espace aérien constitue la règle ; le principe de la liberté de l'air en ce qui concerne la navigation aérienne constitue l'exception qui se règlement synallagmatiquement.

4. La navigation aérienne doit avoir des frontières (frontières aériennes) au-delà desquelles on ne peut pénétrer que si l'on s'en tient aux conventions.

5. Les conventions internationales, que les états capitalistes ont conclues concernant le domaine aérien, tendent à consolider la position impérialiste et à en justifier l'expansion, de même qu'à satisfaire les intérêts de classe, intérêts monopolistes des entreprises de transport.

6. L'apparition de l'arme atomique, des raquettes balistiques intercontinentales, à grand rayon d'action, fait perdre graduellement à la zone-frontière, son utilité pratique.

7) Les États impérialistes invoquent la nécessité d'employer l'espace extraterrestre en vue de la paix, alors seulement qu'il s'agit d'un type d'arme qu'ils ne possèdent pas encore.

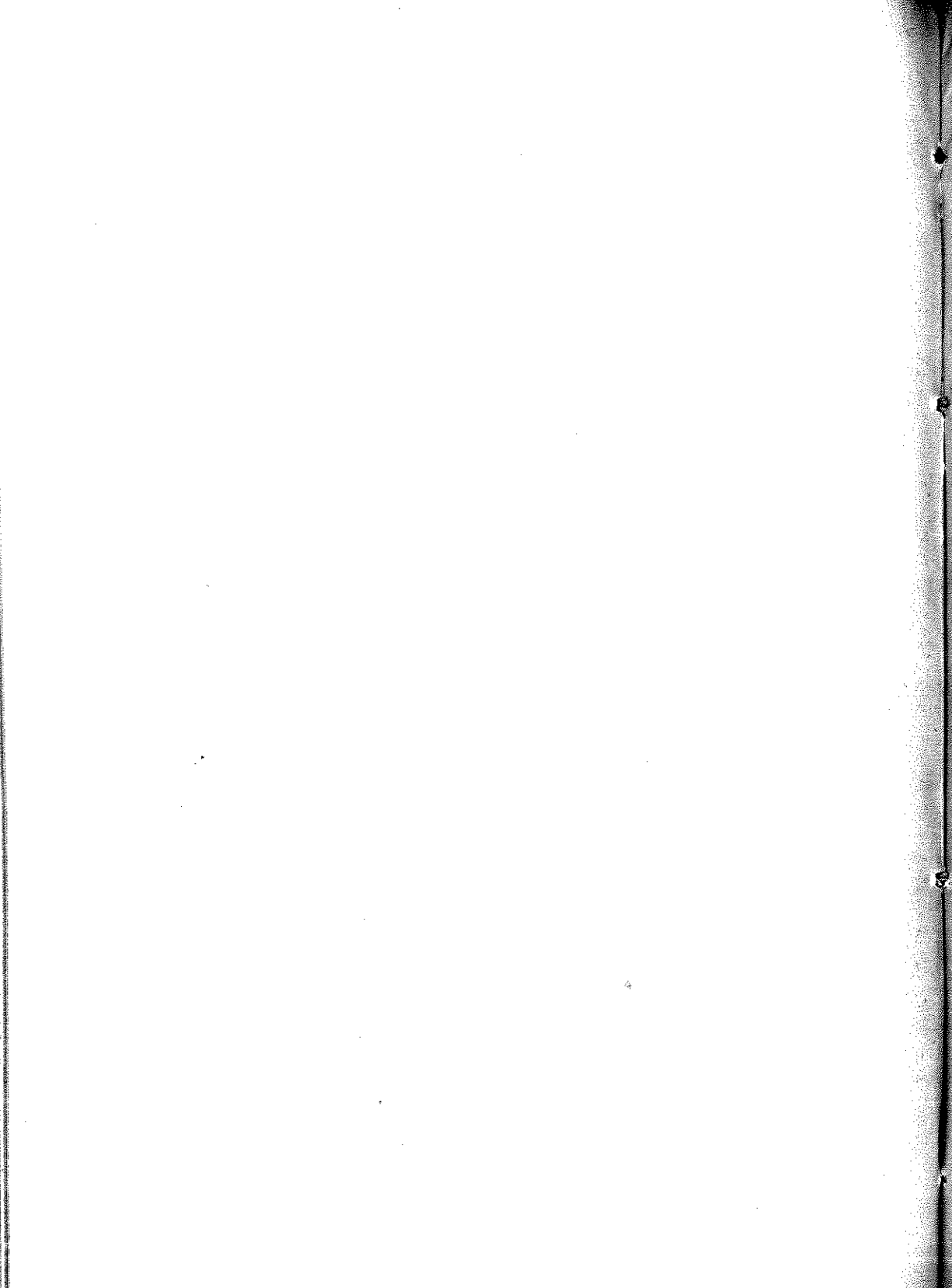
8. Du fait que les raquettes balistiques ne peuvent voler qu'en ligne droite, un conflit atomique menace la sécurité des frontières aériennes des états non-belligérants et neutres et implicitement la sécurité de leur territoire sous-jacent.

9. La légalisation de la guerre atomique doit être qualifiée juridiquement de crime le plus grave contre l'humanité. Il faut incriminer „de lege ferenda“ la fabrication des armes nucléaires, leur entassement en stocks, etc.

10. La sécurité des états et l'évolution de la collaboration internationale dans le domaine des recherches de l'espace cosmique, recherches ayant des buts pacifiques, sont conditionnées en tout premier lieu par la sécurité des frontières aériennes.

11. Afin de pouvoir utiliser l'espace extra-terrestre pour des buts pacifiques il est nécessaire d'établir un programme international coordonné et contrôlable et de créer un organisme approprié de l'O. N. U.

NATURA JURIDICĂ ȘI CLASIFICAREA ACTELOR ORGANELOR LOCALE ALE PUTERII DE STAT

DE

I. BENDITER

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 20-22 iunie 1958.*

I

1. Organele locale ale puterii de stat în Republica Populară Română sînt Sfaturile populare ale oamenilor muncii de la orașe și sate (art. 55 Const.). Împreună cu Marea Adunare Națională ele constituie baza politică a statului nostru democrat-popular.

Ca organe unice de exercitare a puterii pe plan local, Sfaturile populare au o competență foarte largă. Potrivit Constituției și legii de organizare și funcționare a lor¹⁾, Sfaturile populare conduc în unitățile administrativ teritoriale unde au fost alese întreaga activitate locală pe tărîm economic, gospodăresc, social-cultural și administrativ. În acest scop ele îndrumă și controlează organele, instituțiile și întreprinderile ce le sînt subordonate, organizînd totodată participarea activă a oamenilor muncii la opera de construire a socialismului.

Atribuțiile ce intră în competența lor, Sfaturile populare le realizează pe două căi principale: a) aceea a emiterii unor acte juridice și b) a desfășurării unei activități organizatorice în vederea transpunerii în viață a dispozițiilor cuprinse în aceste acte, precum și a dispozițiilor cuprinse în alte acte normative ale organelor centrale de stat și ale organelor ierarhice superioare și a exercitării conducerii întregii economii și a construcției social-culturale pe plan local. Emiterea, pe baza legii, a unor acte juridice constituie deci una din formele principale ale activității Sfaturilor populare.

În articolul de față ne vom ocupa de unele probleme ale acestei activități și anume, de natura juridică și clasificarea actelor organelor locale ale puterii de stat.

În literatura sovietică această problemă a fost tratată direct sau indirect, în unele lucrări cu teme mai generale, dintre care cităm: V. I. Popova. *Legalitate socialistă și activitatea sovietelor locale* (M. 1954); A. V. Lujin. *Sovietele orășăneste de deputați ai celor ce muncesc* (M.

1) Legea nr. 6/1957, publicată în B.O. al M.A.N. din 28.III.1957.

1954); T. A. Iampolskaia. *Organele administrative de stat sovietice* (M. 1954); T. A. Iampolskaia și E. V. Sorina. *Probleme de drept administrativ ale întăririi disciplinei de stat* (M. 1955); I. N. Ananov. *Activitatea sovietului raional în domeniul industriei locale* (M. 1956); A. F. Sebanov. *Legalitatea socialistă și actele normative ale statului sovietic* (Вестник МГУ ВЕН. 3, 1957) ș. a. Trebuie să spunem însă că datorită faptului că actele organelor locale ale puterii nu au fost examinate ca o problemă ce ar fi constituit preocuparea principială a autorilor în lucrările amintite, ea nu și-a găsit o rezolvare completă. Un studiu mai complet al problemei îl găsim în lucrarea lui V. I. Popova, mai sus citată.

În literatura noastră, problema nu a fost abordată. Există doar câteva articole de generalizare a practicii Sfatului popular în acest domeniu.

2. A defini natura juridică a unui act înseamnă a stabili esența și conținutul actului respectiv, particularitățile sale juridice, precum și a determina locul pe care-l ocupă în sistemul tuturor actelor cu caracter juridic în raport cu forța juridică ce o are.

Actele Sfatului popular fiind acte ale organelor locale ale puterii de stat, caracterul și conținutul lor va fi determinat de caracterul și esența însăși a puterii în statul democrat-popular. În conformitate cu articolul 4 al Constituției noastre, puterea, în Republica Populară Română aparține oamenilor muncii de la orașe și sate. Pe plan local această putere este exercitată prin Sfaturile populare. În actele emise de acestea sînt exprimate direct voința și interesele oamenilor muncii. Actele Sfatului popular au ca scop realizarea sarcinilor și funcțiilor principale ale Statului democrat-popular, stat de tip socialist. De aici rezultă și esența lor ca acte al căror conținut principal este determinat de sarcinile și atribuțiunile organelor locale ale puterii, ca organe ale dictaturii clasei muncitoare.

Prin esența lor socialistă actele organelor locale ale puterii în statul nostru se deosebesc fundamental de actele organelor locale de administrație din statele capitaliste. După cum am văzut, în actele Sfatului popular este exprimată voința clasei muncitoare. Ele sînt acte de exercitare a puterii de stat, care are un caracter popular, de masă, în statul democrat-popular.

În statele burgheze, esența și conținutul actelor organelor locale de administrație sînt determinate de caracterul antipopular al puterii burghezei, care este exercitată în scopul asigurării intereselor claselor dominante exploatoare. Actele emise de organele administrației locale în organizarea de stat capitalistă nu le putem considera ca fiind acte de exercitare a puterii. Este cunoscut că în statele burgheze organele locale, după cum le arată și denumirea, sînt numai organe de execuție și dispoziție a directivelor primite de la centru, aceasta chiar și în statele unde organizarea administrativă se face după principiul așa zisei descentralizări. Dacă luăm de exemplu Franța, care după cum susțin unii constituționaliști și administrativiști francezi, ar avea o organizare administrativă ce constituie un modus vivendi stabilit între cele

două tendințe contrare: centralizarea și descentralizarea administrației²⁾, latura descentralizatoare fiind precumpănitoare, constatăm că în fapt administrația locală este subordonată organelor centrale executive, ale căror dispoziții le execută. Un exemplu edificator ne oferă organizarea Parisului, cel mai mare centru politic și economic al țării și unul din cele mai mari centre ale lumii.

Parisul nu are un primar ales. Instituția primarului Parisului a fost desființată de către burghezia franceză după înăbușirea Comunei, ea răz-bunându-se și în felul acesta împotriva orașului care a dat lumii primul exemplu de dictatură a proletariatului. Funcția de primar ales a fost înlocuită cu aceea a 2 prefecti: prefectul departamentului Sena și prefectul poliției capitalei. Formal, prefectul Senei și prefectul poliției sînt datori să îndeplinească hotărârile Consiliului municipal, în realitate însă, ei dețin întreaga putere în capitală. Un regim asemănător Parisului este stabilit pentru toate comunele departamentului Sena³⁾. Este evident că în asemenea condiții nu poate fi vorba de exercitarea puterii de către organul local de administrație, de către consiliul comunal sau departamental.

Deosebindu-se fundamental de actele de administrație din statul burghez, actele organelor locale ale puterii în statul nostru sînt acte de exercitare a puterii statului democrat-popular, stat de dictatură a clasei muncitoare,

3. Actele Sfatului populare sînt acte de exercitare a puterii de stat. Și actele celorlalte organe ale statului nostru sînt acte ale puterii. Deosebirea între actele Sfatului populare și actele emise de alte organe de stat constă însă în faptul că în timp ce actul emis de un organ local al puterii este un act de exercitare directă a puterii de stat, prin actele emise de celelalte organe se realizează puterea de stat sub diferite forme. Raportul juridic constituit pe baza actelor Sfatului popular nu va fi un raport de egalitate decît atunci cînd subiectele raportului juridic vor fi Sfaturi populare de același grad de egalitate. În toate celelalte cazuri voința se manifestă în mod unilateral, în sensul că voința organului puterii de stat exprimată în actul juridic emis de acesta este întotdeauna obligatorie pentru cealaltă parte. De aici rezultă și forța juridică superioară a acestor acte.

Actele Sfatului populare sînt acte de exercitare a puterii de stat, chiar atunci cînd ele au ca scop constituirea, modificarea sau stingerea unor raporturi de drept administrativ, financiar, civil etc. Astfel de exemplu, Hotărîrea Sfatului popular prin care se aprobă regulamentul de funcționare a secțiunilor Comitetului executiv, care are ca scop constituirea unor raporturi de drept administrativ, sau Hotărîrea Sfatului prin care se stabilesc norme privind executarea bugetului, care are ca scop constituirea unor raporturi de drept bugetar sau

2) Hervé Detton, *L'administration régionale et locale en France*. Traducere în l. rusă Moscova, 1957, p. 24.

3) Cf. M. A. Krutogolov. Cuvîntul introductiv la traducerea rusă a lucrării citate a lui Hervé Detton, M. 1957, pag. 17, 18.

Hotărîrea Sfatului popular prin care se stabilesc norme generale privind executarea planului economic local, care pot avea ca scop constituirea, modificarea sau stingerea unor raporturi civile, nu pot fi considerate ca acte juridice administrative, financiare sau civile. Sfaturile populare emit aceste acte în exercitarea atribuţiunilor lor de organe ale puterii de stat şi nu în calitate de organe administrative, financiare, economice etc. Aceasta determină şi caracterul actelor lor juridice, ca acte emise în procesul exercitării puterii de stat, deci ca acte de exercitare a puterii de stat.

4. Fiind acte de exercitare a puterii de stat, actele Sfaturilor populare se deosebesc de actele Comitetelor lor executive, care sînt acte ale administraţiei de stat.

În marea majoritate a cazurilor, în literatura de specialitate actele locale ale puterii şi administraţiei sînt examinate împreună, fără a se face întotdeauna distincţia necesară între ele. Aceasta porneşte în primul rînd de la faptul că multe dintre atribuţiunile Sfaturilor populare pot fi exercitate fie direct, fie prin intermediul Comitetelor lor executive. Cu excepţia atribuţiunilor enumerate în art. 19 legea de organizarea şi funcţionarea Sfaturilor populare, care sînt atribuţiuni de competenţă exclusivă a Sfaturilor populare, toate celelalte sarcini (şi cele enumerate în art. 6 al legii) pot fi exercitate fie de Sfatul popular, fie de Comitetul executiv al acestuia. Pornind de la aceasta, unii jurişti şi-au afirmat părerea cu privire la situaţia juridică a Comitetului executiv al Sfatului popular că acesta nu ar fi numai un organ de execuţie şi dispoziţie, ci ca şi Prezidiul Marii Adunări Naţionale, ar fi un organ de putere, care în intervalul dintre sesiuni exercită atribuţiunile Sfaturilor populare. Comitetul executiv al Sfatului popular ar avea deci, după părerea lor un caracter dublu, de organ al puterii şi administraţiei de stat. Aceasta depăşeşte însă cadrul problemei examinate în articolul de faţă.

Actele Sfaturilor populare, respectiv ale sovietelor locale şi ale Comitetelor lor executive, sînt tratate împreună de către majoritatea autorilor, şi pentru faptul că în U.R.S.S., atît actele organelor locale ale puterii de stat cit şi cele ale Comitetelor lor executive poartă aceeaşi denumire.

În legislaţia noastră, pînă la noua lege de organizare şi funcţionare a Sfaturilor populare, era aceeaşi situaţie. Noua lege de organizare a Sfaturilor populare deosebeşte actele Sfaturilor populare de cele ale Comitetelor lor executive şi prin aceea că le denumeşte în mod diferit. Actele Sfaturilor populare poartă denumirea de Hotărîri şi Dispoziţii, în timp ce actele Comitetelor lor executive sînt denumite Decizii⁴⁾.

Deosebirea dintre actele Sfaturilor populare şi cele ale Comitetelor lor executive rezultă însă în primul rînd din natura diferită a organelor emitente. Actele Sfaturilor populare sînt acte ale organelor locale ale puterii de stat, organe reprezentative alese prin vot universal, egal,

4) Vezi art. 16, 24, legea nr. 6/1957:

direct și secret. Ele reprezintă forma juridică pe care o îmbracă activitatea de exercitare a puterii de stat pe plan local. Actele Comitetelor executive ale Sfatului popular sînt acte ale organelor locale de administrație, ele sînt emise în procesul de înfăptuirea activității executive-dispozitive, activitate ce prin natura ei diferă substanțial de activitatea de exercitare directă a puterii de stat.

← Această deosebire determinată de natura diferită a organelor emittente, are drept consecință și alte deosebiri cu privire la forța juridică și gradul de autonomie a actelor Sfatului popular și cele ale Comitetelor lor executive. Se știe că forța juridică a unui act este determinată de situația și rolul organului care a emis actul respectiv, astfel că actele Sfatului popular, ca acte ale organelor locale ale puterii, cărora le sînt subordonate toate celelalte organe locale de administrație, vor avea o forță juridică superioară actelor emise de Comitetele lor executive. Aceasta își găsește expresia și în faptul că Sfatul popular are dreptul să anuleze (în conformitate cu art. 26 al legii de organizare și funcționare a Sfatului popular) actele Comitetului executiv neconforme cu legea și alte acte normative.

Forța juridică superioară a actelor Sfatului popular în raport cu actele emise de Comitetele lor executive, se manifestă și în gradul de autonomie mai mare pe care primele îl au față de cele din urmă. Potrivit principiului supremației legii, condiție fundamentală în asigurarea legalității populare, toate actele emise de organele Statului nostru trebuie să fie conforme cu legea. În raport însă cu situația și locul pe care organul emittent îl ocupă în ansamblul organelor statului și cu forța juridică a actului respectiv, se determină și gradul de autonomie a actului.

Prin gradul de autonomie a unui act se înțelege măsura prin care actul respectiv este de sine stătător și are o stabilitate mai mare sau mai mică. Actele Sfatului popular se bucură de o anumită autonomie, ele fiind emise pe baza competenței generale acordată lor de constituție și legi. În conformitate cu art. 53 din Constituție, Sfatul popular îndrumă munca organelor administrative subordonate lor, conduc activitatea locală pe tărîm economic și cultural, asigură menținerea ordinii publice, respectarea legilor și ocrotirea drepturilor cetățenilor și altele. În vederea exercitării acestor atribuțiuni, Sfatul popular emit acte care reglementează pe o anumită perioadă de timp activitatea aflată a Sfatului în subordinea cît și a organelor lor de execuție și dispoziție. (În această direcție pot fi date ca exemplu Hotărîrile Sfatului popular prin care se constituie secțiunile Comitetelor executive și se adoptă regulamentele de funcționare a inșei Sfatului popular; Hotărîri de aprobare a bugetului și planului local ș. a.). De aici rezultă stabilitate mai mare în raport cu aceea pe care o au actele Comitetelor lor executive. Este adevărat că deciziile Comitetelor executive se bucură și ele de o anumită stabilitate. Dar în timp ce Hotărîrile și dispozițiile Sfatului popular neconforme cu legea și cu alte acte normative pot

fi anulate (conform art. 4 ult. aliniat al legii de organizare și funcționare a Sfatuirilor populare) numai de Sfaturile populare ierarhic superioare și de către Marea Adunare Națională a R.P.R.⁵⁾, deciziile Comitetelor executive pot fi anulate atât de Comitetele executive ierarhic superioare, cât și de Sfatul popular care l-a ales. Aceasta ne arată că actele Sfatuirilor populare se bucură de o autonomie și stabilitate mai mare în raport cu actele Comitetelor lor executive.

În sfârșit, deosebirea dintre actele Sfatuirilor populare și ale Comitetelor executive se referă și la conținutul acestor acte. Conținutul principal al actelor Sfatuirilor populare îl constituie după cum am văzut sarcinile și atribuțiile care formează competența lor ca organe ce dețin plenitudinea puterii pe plan local, sarcini și atribuțiuni enumerate în art. 6 și 19 ale legii de organizare și funcționare a Sfatuirilor populare și rezumate concis în art. 53 din Constituție: sarcini de conducere a întregii economii locale și a activității social-culturale și altele, pe care le-am amintit.

Conținutul principal al actelor Comitetelor executive îl constituie nu activitatea de conducere a întregii economii locale și a activității gospodărești și social-culturale, așa cum am văzut la actele Sfatuirilor populare, ci așa cum se arată în art. 23 al legii de organizare și funcționare a Sfatuirilor populare, sarcina lor constă în primul rând în aceea de a aduce la îndeplinire hotărârile și dispozițiile Sfatuirilor populare, precum și a dispozițiilor cuprinse în legi, decrete, H.C.M. și alte dispoziții normative. Aceasta le caracterizează ca acte administrative emise în scopul realizării activității executiv-dispozitive.

Am socotit necesar să ne oprim asupra deosebirilor dintre actele Sfatuirilor populare și ale Comitetelor lor executive, întrucât puținele lucrări apărute la noi în care este examinată activitatea organelor locale, conțin uneori erori și confuzii. Cităm doar dintr-o lucrare destinată activiștilor din aparatul de stat intitulată „Sfaturile populare apără și promovează legalitatea populară”⁶⁾. Lucrarea amintită conține un capitol (cap. IV) intitulat: Activitatea Sfatuirilor populare și a Comitetelor lor executive în legătură cu elaborarea, emiterea și aplicarea de acte administrative și rolul ei în întărirea legalității populare. Cu toate că în notă (nota 1, pag. 34) se arată că „Prin acte ale administrației de stat se înțelege forma juridică pe care o îmbracă activitatea executivă și de dispoziție a organelor de stat”, în capitolul amintit se examinează în primul rând hotărârile luate de Sfaturile populare în sesiunile lor. De ce hotărârile Sfatuirilor populare luate în sesiuni sînt considerate acte de administrație nu ne putem explica.

5. Actele juridice ale Sfatuirilor populare trebuiesc deosebite de

5) În unele cazuri conform art. 18 Legea de organizare și funcționare a Sfatuirilor populare, și Consiliul de Miniștri al R.P.R. are dreptul de a anula actele Sfatuirilor populare neconforme cu legea.

6) *Sfaturile populare apără și promovează legalitatea populară*. Editura de stat pentru literatură economică și juridică. Buc. 1955.

alte acte ale acestora, cum sînt documentele oficiale, inscripuri cu privire la un anumit fapt concret etc.

Este știut că un act, pentru a putea fi considerat act juridic, trebuie să întrunească două elemente: a) să conțină o manifestare de voință, în cazul nostru al unui organ local al puterii de stat și b) această manifestare de voință să aibă ca scop producerea unui efect juridic. Acesta este sensul propriu al noțiunii de act juridic. Noțiunea de act juridic este admisă și într-o accepție mai largă. În această a doua accepție, menționată și de Dicționarul juridic sovietic (ed. 1956), sînt considerate acte juridice și documentele oficiale, protocoale, inscripuri cu privire la un anumit fapt juridic concret ⁷⁾. Noi ne vom referi la sensul propriu al noțiunii de act juridic, luat în prima sa accepție.

Documentele emise de Comitetele executive în numele Sfaturilor populare, cum ar fi adeverințe de stare materială, precum și protocoalele sau procesele-verbale de ședințe ale Sfaturilor populare, au și ele importanța lor juridică, dar spre deosebire de actele juridice (hotăriri și dispoziții ale Sfaturilor populare), ele nu produc efecte juridice. Ele sînt îndreptate în direcția pregătirii sau executării actelor juridice. Însemnătatea juridică a documentelor constă doar în aceea că în unele cazuri ele certifică un anumit fapt. Ele pot constitui temeiul pe baza căruia organul local poate emite un act juridic, lua o hotărîre sau da o dispoziție, fără însă ca ele să producă direct efecte juridice în sensul stabilirii, modificării sau abrogării unei norme de drept; sau chiar a creării modificării sau suprimării unui drept subiectiv sau a unei obligații sancționate prin forța coercitivă a statului.

Făcînd și această distincție, putem rezuma cele spuse pînă aici cu privire la natura juridică a actelor organelor locale ale puterii, că ele sînt acte de exercitare a puterii de stat, care prin conținutul și caracterul lor, se deosebesc de actele Comitetelor executive, care sînt acte ale administrației de stat și de actele emise de toate celelalte organe ale statului, care de asemenea sînt acte de realizare și nu de exercitare a puterii de stat. Prin esența lor, actele organelor locale ale puterii de stat în R.P.R. se deosebesc fundamental de actele organelor de administrație din statele burgheze. În ceea ce privește obiectul cercetării de față, am înțeles să ne ocupăm numai de hotărîrile și dispozițiile Sfaturilor populare și de alte acte care întrunesc elementele actului juridic, lăsînd în afara preocupărilor noastre documentele și alte acte ale Sfaturilor populare, menite să pregătească sau să execute dispozițiile cuprinse în hotărîri și dispoziții.

În lumina acestor considerente vom încerca să clasificăm actele organelor locale ale puterii de stat.

II

6. Actele Sfaturilor populare sînt denumite de Constituție (art. 55) și legea de organizare și funcționare a Sfaturilor populare (art. 16) Ho-

7) Юридический словарь Т 1 Изд 2-ое М., 1956 г.

tăriri și Dispoziții. Aceeași denumire (решения и распоряжения) o au și actele Sovietelor locale de deputați ai celor ce muncesc în U.R.S.S. Autorii sovietici I. V. Lujin, V. I. Popova, A. F. Șebanov în lucrările amintite arată că distincția dintre hotăririle sovietelor locale și dispozițiile acestora constă în aceea că Hotăririle cuprind de regulă dispoziții cu caracter normativ, în timp ce Dispozițiile sînt acte care în majoritatea lor conțin prescripții cu caracter individual.

Această distincție, după cum subliniază înșiși autorii, nu este însă absolută, deoarece se întîlnesc și hotăriri care nu au caracter normativ, ele referindu-se la un anumit caz, o anumită persoană concretă, precum și dispoziții care au caracter normativ. De exemplu, hotăririle sfaturilor populare cu privire la validarea mandatelor deputaților aleși, sau hotăririle cu privire la alegerea Comitetelor executive și alte acte analoge nu au un caracter normativ, deși ele poartă denumirea de Hotăriri⁸⁾.

În practica organelor noastre locale ale puterii, Sfaturile populare adoptă numai Hotăriri. Din materialele cercetate la Sfaturile populare ale regiunii și orașului Iași, precum și din Buletinele oficiale ale Sfaturilor populare ale altor regiuni, nu am întîlnit nici un caz în care actele adoptate în sesiuni să fie denumite altfel decît Hotăriri. Dispozițiile pe care le dă Sfatul popular Comitetului executiv și altor organe în subordine sînt cuprinse în hotăriri.

În schimb, Sfaturile populare adoptă și acte care poartă și alte denumiri decît acele stabilite de Constituție și legea de organizare și funcționare a Sfaturilor populare. Așa, Sfatul popular al Capitalei în sesiunea sa din decembrie 1954, a adoptat o Rezoluție în care este exprimată adeziunea totală a deputaților Sfatului la hotăririle conferinței unor state europene care a avut loc la Moscova în decembrie a aceluiași an⁹⁾. De asemenea Sfaturile populare adoptă și regulamente de funcționare interioară. Exemplu: Hotărirea Nr. 4 din 8 martie 1958 a Sfatului popular al regiunii Iași pentru aprobarea regulamentului de funcționare a Sfatului popular regional¹⁰⁾.

În felul acesta, actele Sfaturilor populare pot fi clasificate după denumirea ce o au, denumire dată fie de Constituție și legi, fie consacrată de practică în: hotăriri, dispoziții, regulamente interioare, rezoluții.

7. Deosebirea cu privire la denumirea ce o poartă diferitele acte ale Sfaturilor populare este însă o deosebire de formă. Una din caracteristicile actelor juridice ale Statului socialist este unitatea dintre conținut și formă. Forma pe care o îmbracă un anumit act corespunde întotdeauna conținutului actului respectiv.

Sub aspectul conținutului, actele Sfaturilor populare pot fi clasificate luîndu-se drept criteriu însușirile juridice ale actului respectiv și con-

8) Vezi Hotărirea nr. 1 a Sfatului popular regional Iași din 17 martie 1956 și Hotărirea nr. 2 a aceluiași Sfat popular din 8 martie 1958.

9) Scinteia nr. 3161 din 21. XII. 1954.

10) Buletinul oficial al Sfatului popular al regiunii Iași, nr. 1, 1958.

ținutul propriu-zis al actului.

După însușirile juridice ale actelor, ele pot fi clasificate în acte normative și acte cu caracter individual. După cum se știe, actele normative sînt acte ale organelor de stat care stabilesc norme de drept cu caracter general, spre deosebire de actele individuale, care stabilesc măsuri privitoare la anumite cazuri sau persoane concrete.

Ca organe ale puterii, Sfaturile populare în exercitarea atribuțiilor lor, emit atît acte cu caracter normativ, cit și acte cu caracter individual. Majoritatea Hotărîrilor Sfaturilor populare sînt acte normative. De asemenea și regulamentul de organizare și funcționare a Sfatului popular este un act normativ, întrucît el stabilește normele generale privind activitatea internă a Sfatului popular. Întrebarea se pune dacă rezoluțiile adoptate de Sfaturile populare au și ele un caracter normativ.

Profesorul Tudor Drăganu dela Universitatea „V. Babeș” din Cluj într-un studiu despre actele Marii Adunări Naționale consideră că rezoluțiile adoptate de Marea Adunare Națională sînt acte juridice cu un conținut specific, care constă în faptul că „ele nu cuprind nici reguli generale de aplicație imediată, ca legile, nici măsuri individuale ca hotărîrile Marii Adunări Naționale, ci sînt numai acte de aprobare a politicii Guvernului, fie pe plan intern, fie pe plan extern”¹¹⁾. Dacă rezoluțiile Marii Adunări Naționale sînt acte juridice întrucît ele produc efecte juridice, deoarece „o rezoluție de aprobare a politicii guvernului autoriză pe acesta să continue politica sa și echivalează astfel, prin efectele ei, cu o Hotărîre a Marii Adunări Naționale care ar reconfirma în funcțiile lor pe miniștri”¹²⁾, rezoluțiile Sfaturilor populare nu pot fi considerate ca acte ce ar produce efecte juridice. Din exemplul amintit al rezoluției Sfatului popular al Capitalei, adoptată în decembrie 1954, rezultă că ea are caracterul unei declarații de atitudine prin care Sfatul popular își manifestă adeviziunea sa față de politica guvernului nostru. Este evident că o adeviziune a Sfatului popular nu poate produce nici un efect juridic privind activitatea organului suprem al administrației de stat. De aceea rezoluțiile Sfatului popular le considerăm ca simple declarații, luări de poziții ale organului local al puterii de stat, asemănătoare prin natura lor juridică cu moțiunile și declarațiile Marii Adunări Naționale, care de asemenea nu produc efecte juridice.

În legătură cu actele normative ale Sfaturilor populare se cer lămurite și următoarele probleme: Dacă anumite acte, cum ar fi Hotărîrile cu privire la alegerea și revocarea Comitetului executiv, alegerea asesorilor populari pentru Tribunalele regionale, pot fi considerate ca acte normative și a doua problemă referitoare la limitele activității normative a Sfaturilor populare.

Cu privire la prima problemă, unii autori sovietici, printre care

11) T. Drăganu, *Actele Marii Adunări Naționale—incercare de clasificare* — în: Studii juridice ale universităților din Cluj „V. Babeș” și „Bolyai”. Editura științifică, București, 1957, pag. 52.

12) *Ibid.*

și T. A. Iampolskaia, susțin că Hotărârile Sovietului Suprem cu privire la formarea Consiliului de Miniștri sau la alegerea Tribunalului Suprem ar fi acte cu caracter normativ. Acest punct de vedere este criticabil, deoarece actele amintite referindu-se la anumite persoane concrete care sînt alese sau numite de către organul suprem al puterii în funcțiile arătate, ele nu pot fi considerate ca acte cu caracter normativ. De aceeași părere este și prof. T. Drăganu, care în lucrarea amintită scrie: „Într-adevăr, Sovietul Suprem al U.R.S.S. emite diferite acte, prin care nu se stabilesc norme generale de conduită socială, astfel de exemplu, el alege pe membrii Prezidiului Sovietului Suprem, formează Guvernul etc.”¹³⁾.

Împărtășind același punct de vedere, considerăm că și actele Sfaturilor populare (Hotărârile) cu privire la alegerea și revocarea Comitetului executiv și la alegerea asesorilor populari pentru Tribunalele regionale și Tribunalul Capitalei, nu sînt acte normative. Toate celelalte acte emise în exercitarea atribuțiilor ce intră în competența exclusivă a Sfatului popular enumerate la art. 19 Legea de organizare și funcționare a Sfaturilor populare și anume: alegerea și organizarea comisiilor permanente, aprobarea planului și bugetului local, examinarea periodică a activității Comitetului executiv, sînt de regulă acte cu caracter normativ.

Spre deosebire de hotărârile cu privire la alegerea și revocarea Comitetului executiv și la alegerea asesorilor populari pentru Tribunalele regionale și Tribunalul Capitalei, care nu sînt acte normative, Hotărârile de alegere și organizare a comisiilor permanente și a secțiunilor Comitetelor executive le considerăm ca făcînd parte din categoria actelor normative.

În timp ce numărul membrilor Comitetelor executive este fixat prin H.C.M. (art. 21 Legea de organizare și funcționare a Sfaturilor populare) și numărul asesorilor populari pentru Tribunalele regionale de către Ministrul de Justiție, Sfatului popular rămînîndu-i doar să stabilească prin hotărîre, nominal, care sînt persoanele alese în aceste funcții, numărul și sfera de activitate a comisiilor permanente, ca și numărul secțiunilor Comitetelor executive, nu sînt stabilite prin hotărîrea unui organ superior, ci prin însăși hotărîrea Sfatului popular respectiv. De aceea hotărîrea adoptată în prima sesiune a Sfatului popular nou ales, cu privire la alegerea comisiilor permanente nu este un simplu act cu caracter individual prin care anumiți deputați sînt aleși să facă parte din comisiile respective, ci el reprezintă însuși actul de constituire al acestor comisii. Exemplu Hotărîrea nr. 8 a Sfatului popular regional Iași din 7 iulie 1957 cu privire la reconstituirea comisiilor permanente reduce numărul comisiilor permanente de la 11 la 6, arătînd și problemele care intră în competența fiecărei comisii, precum și numărul membrilor comisiilor. Aceeași Hotărîre aprobă și nominal componența fiecărei comisii.

13) T. Drăganu, *Op. cit.* p. 53.

Și în această privință am putea face o analogie apelînd la practica Marii Adunări Naționale. Am arătat înainte că hotărîrile organului suprem al puterii de stat cu privire la alegerea Prezidiului, a Consiliului de Miniștri, a Tribunalului Suprem și alte acte cu conținut analog, sînt acte cu caracter individual. Trebuie adăugat însă că ele își păstrează caracterul de acte individuale, atît timp cît ele se referă la alegerea sau numirea unor persoane în funcțiile amintite. Cînd prin actele respective se stabilește însă și asupra existenței organului în care au fost alese persoanele în funcțiile respective, actul are un caracter normativ. Așa de exemplu, sesiunea I-a a Marii Adunări Naționale a celei de a III-a legislaturi din martie anul trecut a adoptat o lege cu privire la formarea guvernului R.P.R.¹⁴⁾ Prin această lege se stabilește nu numai componența nominală a guvernului, ci se hotărăște în mod indirect și asupra numărului ministerelor care intră în componerea Consiliului de Miniștri al R.P.R.

Cu privire la a doua problemă, referitoare la limitele activității normative a Sfaturilor populare, aceasta este stabilită prin Constituție (art. 55), în care se spune că: „Sfaturile populare iau hotărîri și dau dispoziții în limita drepturilor ce le sînt acordate prin legile R.P.R.” Dealtfel întreaga activitate a Sfaturilor populare, nu numai cea normativă, ca și activitatea tuturor organelor statului, se desfășoară pe baza și în limitele legii. Mai mult încă, Sfaturile populare au în atribuțiunea lor controlul respectării legalității de către organele în subordine. În activitatea lor, Sfaturile populare iau măsuri privind controlul asupra aplicării legilor, decretelor, H.C.M., precum și a hotărîrilor Sfaturilor populare și a deciziilor Comitetelor executive, de către Sfaturile populare ierarhic subordonate. De ex.: Hotărîrea Nr. 12/1956 a Sfatului popular regional Oradea cu privire la controlul asupra modului de aplicare a legilor, decretelor, Hotărîrilor Consiliului de Miniștri și altor dispozițiuni cu caracter normativ la Sfaturile populare comunale¹⁵⁾. Intrebarea ce se pune în cazul de față este: dacă actele Sfaturilor populare emise pe baza legii o pot completa și dezvolta, mergînd pînă la stabilirea de noi norme de drept și în domeniile pe care legea nu le reglementează. Răspunsul la această întrebare nu poate fi decît negativ. Sfatul popular își desfășoară activitatea pe baza atribuțiunilor ce-i sînt conferite prin Constituție, legi și alte acte normative. Actele pe care le emite în exercitarea atribuțiunilor sale nu vor putea fi și ele decît în limita drepturilor acordate de Constituție și legi. Ele vor putea conține noi norme de drept, care să dezvolte și să completeze legea, în sensul însă a concretizării și a reglementării amănunțite a normelor generale cuprinse în legi și alte acte normative, în vederea adaptării lor la condițiile locale concrete. Astfel de ex., potrivit Decretului 184/1954, Sfaturile populare și Comitetele lor executive au dreptul să emită acte prin care

14) Legea nr. 3 publicată în B. O. al M. A. N. nr. 11 din 20. III. 1957.

15) Buletinul oficial al Sfatului popular al regiunii Oradea anul VII, Nr. 2-3 februarie-martie, 1956.

să stabilească contravenții și să le sancționeze. Stabilirea și sancționarea contravențiilor se face după cum se arată în decret, potrivit dispozițiilor generale cuprinse în decretul amintit.

A admite ca Sfaturile populare să aibă dreptul de a stabili norme juridice în domeniile nereglementate de lege, ar însemna a aduce atingere principiului unicității și supremației legii și a unității legislației noastre. După cum este cunoscut, unicul organ legiuitor în R.P.R. este Marea Adunare Națională. Ea este singurul organ care are dreptul de a legifera, actele tuturor celorlalte organe ale statului trebuind să fie conforme dispozițiilor cuprinse în legi. Actele Sfaturilor populare vor putea stabili noi reguli de drept, menite însă să concretizeze și să reglementeze într-o formă mai amănunțită relațiile sociale reglementate de normele generale cuprinse în legi.

8. În sfârșit un ultim criteriu de clasificare a actelor normative ale Sfaturilor populare ar fi după conținutul propriu-zis al actului, cu alte cuvinte, după obiectul reglementării lor juridice. Astfel vom avea:

a) acte emise în exercitarea atribuțiilor în domeniul conducerii și îndrumării muncii organelor administrative subordonate lor, cum ar fi: Hotăriri prin care se anulează deciziile Comitetelor executive neconforme cu legea sau hotăriri de aprobare a regulamentelor secțiilor Comitetului executiv precum și acte ce conțin directive privind organizarea și funcționarea organelor în subordine, etc.

b) Acte de conducerea activității locale pe tărîm economic și gospodăresc, cum ar fi hotărîrea de aprobare și executare a planului economic și a bugetului local, hotărîri cu privire la dezvoltarea industriei locale și a sprijinirii cooperăției meșteșugărești, a transformării socialiste a agriculturii și a continuei dezvoltări a producției agricole, a organizării achizițiilor și contractării produselor agricole, a realizării colectării de carne și lînă pe timpul menținerii obligațiilor de predare a acestor produse, cu privire la buna gospodărire a fondului silvic, de dezvoltare a comerțului de stat, de sprijinire a comerțului cooperatist, de buna gospodărie, sistematizare, efectuare de lucrări edilitare și infumusețare a orașelor și satelor, de construire, întreținere și reparații ale drumurilor și altele.

c) Acte de conducere a activității social-culturale, cum ar fi hotărîrile cu privire la îndeplinirea planului de școlarizare, la buna funcționare și dezvoltare a învățămîntului preșcolar, elementar și mediu și a instituțiilor de artă și cultură, organizarea muncii de culturalizarea maselor, apărarea sănătății publice, organizarea instituțiilor sanitare, de ocrotirea mamei și copilului, de asistență socială și altele.

d) Acte cu privire la ocrotirea drepturilor cetățenilor, paza și apărarea avutului obștesc, de menținerea ordinii publice și de întărire a capacității de apărare a Patriei. În acest domeniu. Sfaturile populare pot emite hotărîri cu privire la păstrarea liniștii și ordinii în localurile publice, pe străzi, în parcuri etc., precum și alte acte cu caracter analog.

Clasificarea actelor organelor locale ale puterii de stat după con-

ținutul lor are importanță, deoarece relevă caracterul creator în domeniul dreptului al Sfaturilor populare, scoțind în evidență variatele domenii în care ele își pot desfășura activitatea lor creatoare.

О ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРИРОДЕ И КЛАССИФИКАЦИИ АКТОВ
МЕСТНЫХ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ Р.Н.Р.

Краткое содержание

Исходя из того, что решения и распоряжения Народных Советов являются актами осуществления власти народно-демократического государства местными советами, автор подчеркивает, во первых, коренную разницу между ними и актами органов местной администрации капиталистических стран. Во вторых, указываются особенности отличающие акты народных советов от актов исполнительных их комитетов. И в третьих, делается необходимое указание на отличия между юридическими актами народных советов и актами не имеющими юридического характера.

Классификация актов местных органов власти делается на основе конституции (акты установленные конституцией РНР и акты установленные практикой народных советов), с точки зрения юридических свойств обладающих актами местных советов и с точки зрения содержания актов (соответственно компетенции народных советов).

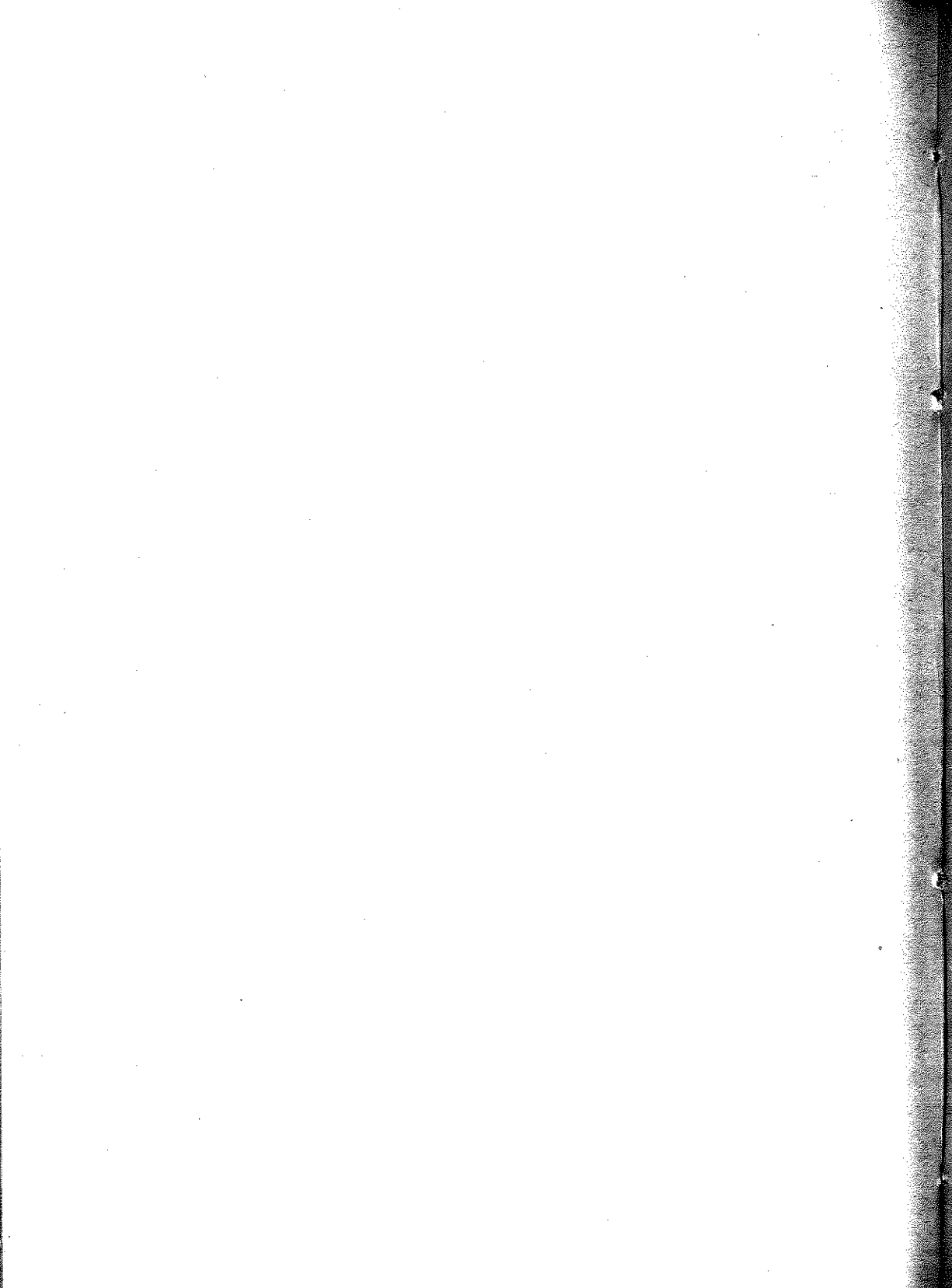
LA NATURE JURIDIQUE ET LA CLASSIFICATION DES ACTES ÉMIS
PAR LES ORGANES LOCAUX DU POUVOIR D'ÉTAT
DANS LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

R é s u m é

Dans l'article présent l'auteur examine la nature juridique des décisions et des dispositions émises par les Conseils Populaires, comme actes par lesquels l'état démocrate populaire exerce son pouvoir. C'est ce dernier trait d'ailleurs qui, soulignant leur essence de classe, les distingue des actes émanant des organes locaux ou d'autoadministration des états capitalistes

D'autre part, les actes émis par les Conseils Populaires se distinguent aussi de ceux émis par leurs organes exécutifs (Comités exécutifs) qui se réalisent durant l'accomplissement de l'activité exécutive dispositive. L'auteur n'e manque pas de différencier les actes juridiques des organes locaux des documents officiels, écrits concernant certains faits concrets etc.

Dans la classification des actes juridiques des Conseils Populaires, l'auteur tient compte des différents critères ainsi qu'il suit : le critérium constitutionnel (actes prévus dans la Constitution et actes établis par la pratique des Conseils Populaires) ; le critérium juridique—caractère juridique des actes respectifs (actes au caractère normatif et individuel) et le critérium du contenu des actes (d'après la compétence des Conseils Populaires).

ÎN LEGĂTURĂ CU TOPICA OBIECTULUI DIRECT ȘI A CELUI INDIRECT

DE

M. ZDRENGHEA

În limba română ordinea cuvintelor în propoziție este relativ liberă, fiindcă formele gramaticale existente pot arăta — de obicei — funcțiunea sintactică a cuvintelor, fără a fi nevoie pentru aceasta de o anumită așezare a lor în propoziție.

Totuși există „o ordine obișnuită, ordinea cea mai frecventă în limbă, care corespunde destășurării logice a gândirii: subiect + atribut + predicat + complement direct și indirect + complement circumstanțial⁽¹⁾” adică determinantul urmează determinatul⁽²⁾.

Ordinea aceasta însă nu este rigidă, ci poate fi și este modificată în sensul că determinantul poate precede determinatul, cu scopul de a se mări expresivitatea, ceea ce constituie un avantaj al limbii române față de alte limbi.

În cele ce urmează ne vom ocupa numai de locul pe care-l ocupă obiectul (complementul) direct și cel indirect în dativ când sînt dependente de același verb, și sînt exprimate prin substantive sau substitute de substantive⁽³⁾.

Încă din 1797, Radu Temp ea,⁽⁴⁾ ocupîndu-se de folosirea cazurilor, precizează că, dacă de un verb se țin două nume, al doilea nu va mai primi *al*. Se va spune deci: „*An alus calul domnului*” și nu „*Am adus calul al domnului*”. Dîndu-și seama că în exemplul dat, *domnului* poate fi socotit atît la dativ cît și la genitiv, precizează: „Însă ca să nu fie îndoire⁽⁵⁾ e mai bine să se spună *An adus domnului calul*, deci cu obiectul indirect îndată după verb, înaintea celui direct⁽⁶⁾”.

H. Tik tin⁽⁶⁾ ne spune următoarele: „Dacă o propoziție cuprinde mai multe complemente de întîndere aproape egală, ele se așează de regulă în rînduiala următoare: Dativul se pune înaintea acuzativului: *Taie ciinilor frunză, Efialte arată Perșilor o cărare îngustă*.”

Pus în urmă, el are mai multă greutate: *Nu dați cele sfînte ciinilor*. (Biblia).

Și I. Slavici⁽⁷⁾ crede că topica firească e verb + obiect indirect + obiect

1. *Gramatica limbii romîne*, alcătuită de Institutul de lingvistică al Academiei R. P. R., vol. II, p. 263.

2. Cf. Acad. prof. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, București, 1956, p. 716 — 717.

3. De obiectele gramaticale exprimate prin forma neaccentuată a pronumelui personal ne vom ocupa separat, la sfîrșit.

4. În *Gramatică romînească*, Sibiu, 1797, p. 177.

5. Cf. și Ienache Văcărescul, care în *Observații san băgări de seamă, asupra regulilor gramaticii romînești...*, Viena 1787, spune următoarele: „După graiu dă șpururea să pun căderile sale, carele potu să fie una și mai multe după fire lucrării sale, cum: ... *eu dăruiescu lui Ștefan o carte*” (p. 129), deci tot cu obiectul indirect înaintea celui direct.

6. *Gramatica romînă*, ed. III, revăzută de I. A. Candrea, București, 1945, p. 213.

7. În *Așezarea vorbelor*, în „Adevărul literar și artistic”. 1 iunie 1930 p. 1, col. 2 (articol publicat după moartea autorului).

direct: „Îndată ce dativul e cazul al treilea, iar acuzativul al patrulea, complementul indirect, care e în dativ, vrea să treacă înainte de cel direct, care e în acuzativ. N-avem dar să zicem „Dau fin calului“, ci „Dau calului fin“.

De aceeași părere sînt și Calistrat Șotropa și Valeriu Grecu⁸⁾: „Cînd sînt mai multe complemente propriu-zise, într-o propoziție, complementul indirect în dativ se pune de obicei înaintea complementului direct în acuzativ ... Această așezare are rostul să evite confuzia: A vîndut lui Gheorghe calul arată că cineva a vîndut calul său unui om numit Gheorghe. A vîndut calul lui Gheorghe arată că cineva a vîndut altcuiva calul, care aparține lui Gheorghe“.

În Gramatica Academiei RPR,⁹⁾ referitor la topica obiectului direct și indirect se spun următoarele: „Cînd verbul are două complemente, unul direct și unul indirect complementul direct apare de cele mai multe ori alături de verb, fiind urmat de cel indirect (sublinierea noastră).

Du-te și adă cele de trebuință *cînstiului ispravnic*. SADOVEANU, F. J. I., p. 181.

Autorii volumului *Limba Română*¹⁰⁾ au aproape aceeași părere: „Cînd verbul are atît complement direct cît și indirect, de obicei primul apare îndată după verb, fără ca aceasta să constituie o regulă generală. *Anu cîcă împăratul acela ... a scris carte frățiene-său craiului*. CREANGĂ, „Povestea lui Harap Alb“.

Totuși ei precizează că obiectul direct poate fi despărțit de verb printr-un obiect indirect sau printr-o altă parte de propoziție și dau¹¹⁾ următorul exemplu:

El duce regelui răspuns

Din tabără. COȘBUC, Moartea lui Fulger.

Într-un articol publicat în „Limba română“¹²⁾, B. I. Pruteanu-Chișinău discutînd felul cum a fost tratată topica părților de propoziție, în Gramatica Academiei RPR, e de părere că poate fi acceptată ordinea: verb + obiect direct + obiect indirect, „cu condiția ca o astfel de ordine să nu producă echivoc“. Pentru anumite cazuri ar fi mai bine însă ca obiectul indirect să urmeze îndată după verb: *dă-i mamei cartea*.

Acad. prof. Iorgu Iordan ne spune că „dacă cele două obiecte sînt substantive, așezarea lor unul față de altul (și, implicit, față de verb) variază. Se poate spune că limba noastră procedează cu destulă libertate în asemenea împrejurări.¹³⁾

Datorită caracterului personal, chiar dacă este exprimat printr-un substantiv, obiectul indirect poate sta mai aproape de verb decît cel direct: *trimiț fratelui meu bani; aduc tovarășului N. laule; Uneori cînl se miniau, dădeau și ei tinerilor cite un ibrișm pe la nas*. (Creangă).

Dar, ne spune d-sa mai departe: „Mult mai frecvente sînt construcțiile cu obiectul direct pus înaintea celui indirect¹⁴⁾. Ex.; *Apoi sărută mina lui tată-său*,¹⁵⁾ *primind cartea de la dînsul* (Creangă); *și dînd iar pînteni calului, pornește mai departe* (Idem); *Răzeșii dădeau drumul la stoluri șuierătoare de săgeți* (Sadoveanu). Această topică pare și ea logică ba chiar mai logică, dacă ținem seama de faptul că acțiunea verbului se exercită nemijlocit asupra obiectului direct, așadar mai înainte de a se exercita asupra obiectului indirect, care o suferă mijlocit, prin intermediul celui direct.“¹⁶⁾

Dar trebuie să se aibă în vedere — ne spune d-sa — și faptul că unele dintre obiecte

8. În *Gramatica limbii romîne*, ed. IX, 1931, p. 291.

9. Vol. II, București, 1954, p. 276.

10. Fonetica. Vocabular. Gramatică. București, 1956, p. 262.

11. La p. 262.

12. B. I. Pruteanu-Chișinău, *Observații asupra capitoului Ordinea cuvintelor în propoziție din Gramatica limbii romîne*, în „Limba română“, V (1955) nr. 4, p. 53-65.

13. Acad. prof. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 721.

14. În *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, pag. 236 spunea: „Dacă avem un obiect direct și unul indirect, primul precede pe al doilea, stă, așa dar, mai aproape de verb“.

15. În *Limba română contemporană*, nota 3, pag. 721, d-sa ne spune că lui *tată-său* ar putea fi interpretat ca atribut al lui *mina*, dar că nu e de acord cu această interpretare, fiindcă se spune *a săruta cuiva mina*.

16. Idem, *op. cit.*, p. 721.

au mai multe determinante. În acest caz, „obiectul exprimat printr-un singur cuvânt trebuie pus în apropierea imediată a verbului, fiindcă altfel nu se simte clar, poate chiar nu se simte de loc, existența raportului dintre el și verb.”¹⁷⁾

Părerile în privința topicii obiectului direct și a celui indirect sînt deci împărțite. *Unii* (R. Tempea, I. Văcărescu, H. Tiktin, I. Slavici și C. Șotropa — V. Grecu) consideră ca bună topica: verb + obiect indirect + obiect direct: iar *alții* (autorii capitolului respectiv din „Gramatica Academiei R. P. R.”, ai volumului „Limba română. Fonetică-Vocabular-Gramatică”, B. I. Pruteanu-Chișinău și acad. Iorgu Iordan) consideră că e mai obișnuită topica: verb + obiect (complement) direct + obiect (complement) indirect, dar că în anumite situații e mai bine ca obiectul indirect să fie folosit îndată după verb.

Într-adevăr, în cele mai multe cazuri obiectul direct (exprimat prin substantiv) este așezat îndată după verb și e urmat de obiectul indirect. Dacă obiectul direct care urmează îndată după verb este exprimat printr-un substantiv nearticulat sau articulat cu articol nehotărît, nu se produce niciun echivoc, adică obiectul indirect care urmează după el, va fi simțit ca atare și nu va fi confundat cu un articol genitival.¹⁸⁾

Ex.: *Dă pace băietului, moșule.* (CREANGĂ, A. 50¹⁹⁾ „... primind carte de la dînsul (de la tatăl său) *cătră împăratul, zice rămas bun fraților săi, și a treia zi cătră sară pornește și el* (CREANGĂ, A., 293). *Leiba Zibal este goi ... pentru că Leiba Zibal a aprins o făclie lui Cristos*²⁰⁾; (CARAGIALE, O., 295). *Nu s-ar putea spune că monahii, care-și aleg rînduială a vieții singurătatea, pot pune opreliște desăvîrșită simțirii lor, legăturilor și amintirilor* (SADOVEANU, F. J., 620²¹⁾. *Atuncea se cuvîne, părinte Amfilohie să facem noi bună cumpănă acelei muștrări.* (Idem, F. J., 726). *Totuși vodă părea să mai caute un adaos poruncii sale.* (Idem, F. J., 729). *Frinse pînea și dădu o bucată lui Marandache.* (Idem, N. S.²²⁾ 43).

În numeroase exemple, obiectul indirect urmează după un obiect direct care face parte dintr-o locuțiune verbală. În asemenea cazuri se simte că obiectul indirect este cerut de întreaga locuțiune.²³⁾ și de aceea nu poate fi simțit ca atribut al obiectului direct. Ex. [*Humuleștii erau un sat*] *cu biserică frumoasă și niște preoți și dascăli și poporâni ca aceia, de făceau mare cinste satului* (Creangă, A., 8); *Dumnezeu i-a pus semn și l-a trimis tot la mine, ca să-î în loc celei care s-a prăpădit.* (SADOVEANU, F. J., 21). *Moara-i aproape; se vede din prag; du-te tu, Ionuț, și dă poruncă morarului.* (Idem, F. J., 22); *Dolca stîrnește pasărea; eu dau drumul eretelui de pe pumn* (Idem, F. J., 29). *Măria ta, n-am slujbă anumită, fără decît dau ajutor lui bădița Simion* (Idem, F. J. 23); *Să dea cuvînoșia ta înștiințare marelui nostru logofăt Toma* (Idem, F. J., 727); *.. domniile lor ar putea să deie învățătură tare de călărie răzășenilor măriei tale* (Idem, F. J., 730); *Se dezbracă dădu drumul robinetului.* C. PETRESCU, I., 41²⁴⁾.

Nu se produce confuzie nici dacă obiectul direct (substantivul nearticulat) este urmat de un obiect indirect exprimat printr-un substantiv în acuzativ precedat de prepoziția *la* (decî printr-o construcție prepozițională echivalentă cu dativul) Ex.: *Atunci ea [: mama]-mpărțea vr'o cinci [colaci]*

17. Idem, *op. cit.*, p. 721—722.

18. Dacă ar fi simțit ca atribut, ar primi înaintea lui articolul pronominal (genitival) care trebuie să fie pus dacă substantivul posesiv este nearticulat sau articulat cu articol nehotărît.

19. Ion Creangă, *Amintiri din copilărie. Povestiri și povești*, ESPLA, București, 1955. Toate exemplele din Creangă vor fi date după această ediție și cu prescurtarea de mai sus.

20. I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I, ESPLA, 1952;

21. M. Sadoveanu *Frații Jleri*, Edit. tin., 1957.

22. *Nopțile de Stînziene*, București, 1934, după Gramatica Academiei RPR. vol. II, p. 119.

23. Locuțiunea formată dintr-un verb tranzitiv urmat de un obiect direct este intranzitivă. Cf. Florica Dumitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, auto-referat al tezei de disertație pentru obținerea titlului de candidat în științele filologice. 1957, p. 11.

24. Cezar Petrescu, *Întunecare*, Ed. a X-a, ESPLA.

La flăcăii cei voinici,
Și-mpărțea trei colăcei
La copiii mititei (V. A., P. 301²⁵)

... văzînd feciorii noștri că sîntem tot virtos și nu mai murin, au pogorit racla din pod și acuna dau în ea o r z la cai (SADOVEANU, F. J. 27)

Dacă obiectul direct stă înaintea verbului, iar cel indirect după verb, bine înțeles nu se prodece nici un echivoc. Ex.: *Însă deschid Viețile sfinților și văl atitea și zic: Doamne! multă răbdare ai dat aleșilor tăi* (CREANGĂ, A., 24); *Grigore Pogonat Gogolea are numai un suflet; și a cel suflet l-a închinat lui Dumnezeu Hristos* (SADOVEANU F. J. 715).

Cînd însă obiectul direct este exprimat printr-un substantiv articulat care poate avea ca determinant un substantiv în genitiv neprecedat de articolul pronominal (genitiv) nu se știe sigur dacă substantivul care urmează după obiectul direct este la genitiv (adică atribut) sau e la dativ (adică obiect indirect). Iată cîteva asemenea exemple în care noi credem că substantivul al doilea trebuie considerat ca obiect indirect: *Afurisit să fie cînerul de vornic, și cum au ars el inima unei mame, așa să-i ardă inima Sfîntul Foca de astăzi, lui și tuturor părtașilor săi* (CREANGĂ, A., 15); ... și sărutînd mîna bunicăi, am luat-o prin Boboiești (Idem, A., 23)... *comisul Manole Păr-Negru mi-a poruncit să sărut mîna mării tale și din partea sa* (SADOVEANU, F. J., 29). *Jandarmii dezleagă mîinile nebunului* (CARAGIALE, O., 237).

Dacă substantivul articulat prin care se exprimă obiectul direct este urmat de un pronume posesiv sau de un alt pronume în genitiv, substantivul ce urmează este în dativ, deci obiect indirect, fiindcă funcția de atribuit genitiv al îndeplinește pronumele. Ex. [Ciubuc Mocanu] *a închinat toată averea sa Mănăstirii Neamțului și el s-a călugărit* (CREANGĂ, A. 24); *Se chiamă că Ciornohut l-a vîndut pe măriia sa Bogdan Vodă celui cu bărbuță...* (SADOVEANU, F. J. 13). *Autorul subliniază că „rușii transmit pe scară largă informațiile lor” savanților din alte țări* (SCÎNTEIA, nr. 4145/22 1958).

Uneori confuzia e înlăturată prin repetarea obiectului indirect printr-o formă conjugată a pronumelui personal corespunzător: *Ba la un loc ... am răsturnat masa omului cu bucate cu tot în mijlocul casei de i-am dogorit o brazu l părintelui de rușine* (CREANGĂ, A. 16); *Dacă poftesti asta, dă-i mîna lui Ionuș Păr-Negru și stați alături la această masă* (SADOVEANU, F. J. 29).

Pentru a se evita orice confuzie, se folosește adeseori următoarea ordine: verb + obiect indirect (în dativ) + obiect direct.

Ex.: *Cînd a venit, oameni buni, vreneă, am făcut așa. Am dat tatălui său pruncu l* (SADOVEANU, F. J. 17), *Medelnicerii înfățișară mării sale vasele de argint.* (Idem, F. J., 33). *Și cînd a lipi de inimă moldovenilor străin, apoi își dau de pe ei străinului tot, pînă la cămașă.* (Idem, F.J. 630), *Doamna Mia Vasilian dă noilor sale cunoștinți, informații despre persoana sa c-un aer de tinereță naivă* (Idem, O. ²⁶ 311). *Lumina răsfirată prindea să lucească palid în obraji, biruind lumina becurilor și dînd tuturor o înfățișare enigmatică.* (C. PETRESCU, I.29), *Șantierele Navale din Galați au dăruit fluviiilor și mărilor de zece ori mai multe vase decît în urmă cu zece ani* (Scînteia, nr. 4164 p. 4, col. 7).

În această situație, obiectul indirect poate apare și reduplicat printr-o formă scurtă a pronumelui personal¹.

Ex.: „... iar la urma urmelor, de fiecare greșală să-i ardă școlarului cîte un sfînt Neculai” (CREANGĂ, A. 9); „... toți Zodiierii și cărturăresele... și femeile bisericose din sat îi bagă mamei o mulțime de bazaconii în cap (Idem, A. 17); *Îl leg șoimului pe cap deasupra pliscului, în curelușe, un zurgalău mititel de argint* (SADOVEANU, F. J. 29). *Lasă-ne nouă, bieților muritori ignoranți, măcar stelele, cerul și calea laptelui* (C. PETRESCU, I. 30).

La fel de c'ară e situația și cînd veroul este precedat de obiectul indirect și urmat de cel direct.

25. Vasile Alecsandri, *Poezii populare*, Colecția Miorița, Edit. tineretului București, 1956.

26. M. Sadoveanu, *Opere*, VIII, ESPLA, 1953.

Ex.: *Și-mpărțea trei colăcei
La copiii mitei
Iară mîndrului bărbat
Îi dădea un sărutat*

(V. ALECSANDRI, P. p. 301)

Lui dascălu Vasile a Vasilicăi plăteam numai cîte un sorcovăș pe lună (CREANGĂ, A. 20). Cum, tot la nemți ai dat grîul și anul ăsta? (C. PETRESCU, I. 19).

Adeseori unul dintre obiecte sau chiar amîndouă pot fi exprimate prin diferite forme neaccentuate ale pronumelor personale. Fiind lipsite de accent, ele se unesc cu verbul, formînd un fel de silabă a acestuia. De aceea locul pronumelui (respectiv al obiectului) față de verb a fost fixat în cursul veacurilor. Dar, oricare ar fi locul obiectelor față de verb sau a unuia față de celălalt, obiectele sînt simțite întotdeauna ca atare. La aceasta mai contribuie și faptul că formele neaccentuate ale pronumelui personal la dativ sau acuzativ sînt specifice acestor cazuri.²⁷⁾

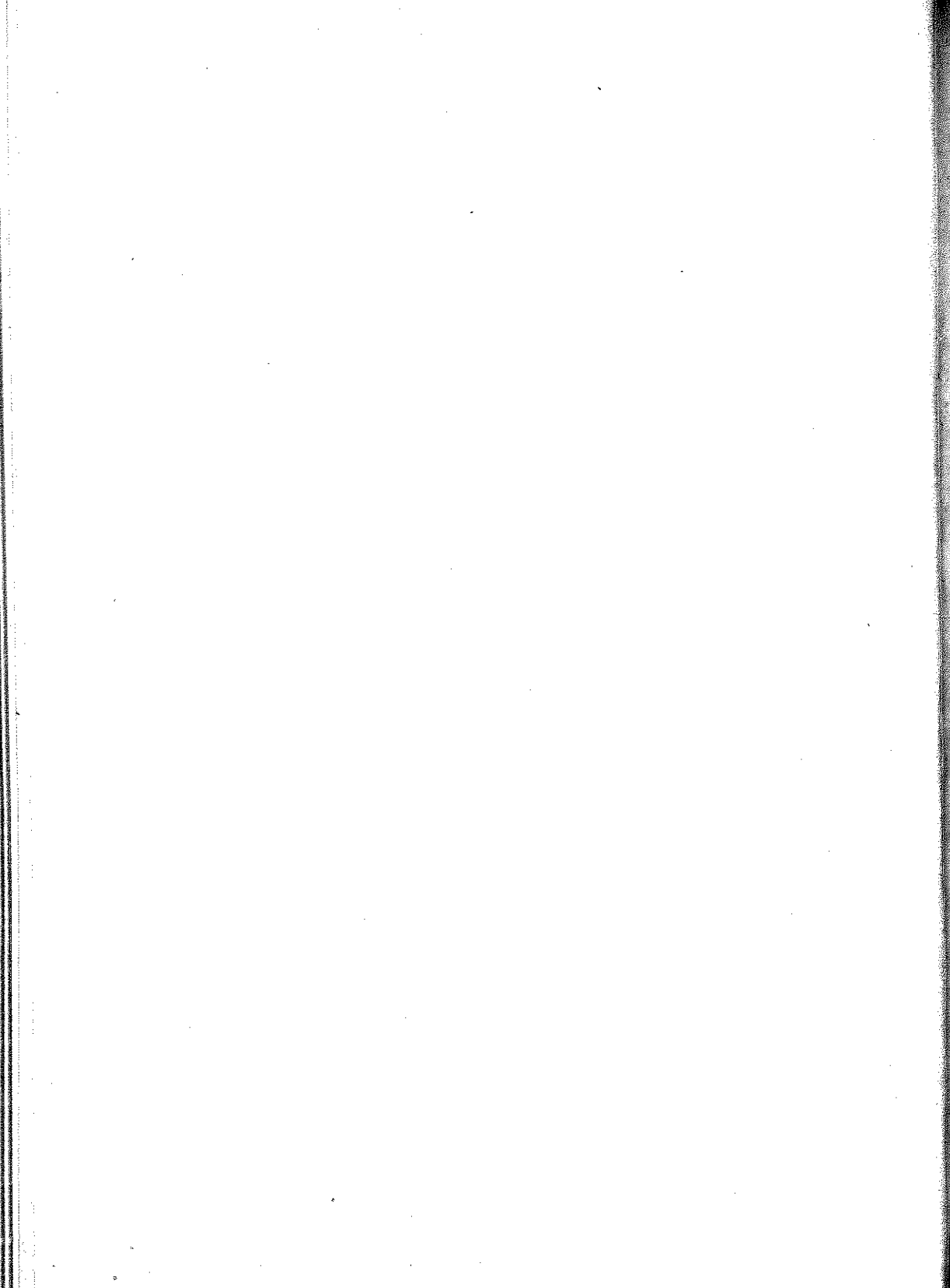
Dăm cîteva exemple cu obiecte gramaticale exprimate prin forme scurte ale pronumelor personale:²⁸⁾

Cînd va fi copilul mare și s-a putea ... du-l părintelui său (SADOVEANU, F. J. 17), ... vlădica Iosif ... primînd sfînta Evanghelie ... o înfățișă mării sale (Idem, F. J. 24), Nu cred, slăvite stăpîne, dar muștrare i-am făcut (Idem, F. J. 727), Ce mai la deal la vale: bună, nebună, na-ți carul și dă-mi-o (CREANGĂ, A. 222), ... și într-un buc [ninsoarea] ne astupă calea (Idem, A. 29), ... și-l tot sucăleam să-mi dea curele (Idem, A. 41), Părintele Nicodim, bădița lui, i-a dat mina să i-o sărute (SADOVEANU, F. J. 11).

Concluzia ce se desprinde din cele discutate mai sus este următoarea: obiectul indirect poate fi confundat cu un atribut (deci ar putea fi considerat ca genitiv) numai cînd urmează după un obiect direct exprimat printr-un substantiv articulat cu articol hotărît. În acest caz e mai bine ca el să urmeze îndată după verb, precedînd obiectul direct.

27. Foarte rare ori formele neaccentuate ale dativului sînt folosite alături de un substantiv, cu valoarea unui pronume posesiv: (*cartea-mi, pălăria-i* ș. a.)

28. În unele dintre exemple, numai un obiect (fie cel direct, fie cel indirect) este exprimat printr-o formă neaccentuată a pronumelui personal.

NUME DE PERSOANĂ FEMININE ÎN VALEA SEBEȘULUI (ALBA)

DE

AURELIA STAN

Studiul numelor de persoană dintr-o regiune sau dintr-o localitate pune numeroase probleme interesante, cum sînt: persoanele care aleg numele noului născut, criteriile după care se aleg numele de persoană, circulația numelor, frecvența lor și altele.

Încercarea pe care o facem de a ne ocupa de numele de persoană feminină din Valea Sebeșului, ne permite să ajungem la anumite concluzii, care, însă, nu pot avea pretenția de a fi întru totul definitive deoarece materialul pe care l-am avut la dispoziție cuprinde numai anumiți ani.

Materialul de care ne ocupăm a fost cules de o echipă de cercetători de la *Institutul de lingvistică* din Cluj, în vederea întocmirii monografice lingvistice a regiunii, din localitățile: Sebeșel, Săsciori, Laz, Loman, Căpilna, Șugag și Cacovița. Culegerea materialului s-a făcut, în parte de la localnici, cu ajutorul unui chestionar precum și, mai complet, prin copierea numelor noilor născute din registrele de stare civilă¹ aflate la sfaturile populare din aceste localități.

Materialul scos din registre ne dă posibilitatea să urmărim numele de persoană într-o perioadă de 90-140 ani, perioadă destul de lungă pentru a ne permite constatări interesante.

Prima problemă urmărită a fost aceea de a stabili persoanele care aleg numele celor care se nasc. În localitățile investigate s-a constatat că, în marea majoritate a cazurilor, cei care aleg numele sînt, de obicei, amîndoi părinții (în Sebeșel, Săsciori, Loman, Căpilna, Șugag și Cacovița). În alte cazuri, izolate, numai mama este cea care alege numele (în Laz) sau nașii (în Cacovița).

* Alegerea numelor de persoane feminine (de altfel ca și a celor masculine) se face după criterii variate. Din răspunsurile la chestionar și din materialul scos din registrele de stare civilă, s-a constatat că:

A. Cel mai răspîdit este criteriul calendaristic, dîndu-se numele sîntului² din ziua nașterii sau din ziua botezului sau dintr-o zi apropiată (mai ales în cazul cînd e vorba de un nume mai cunoscut). Astfel întîlnim următoarele nume de acest fel: *Ana, Elena, Elisabeta, Ioana* care poate fi dat, însă, și după numele tatălui, *Maria* și altele. Pe lângă aceste nume calendaristice, pe care le întîlnim în toate localitățile cercetate în Valea Sebeșului, sînt foarte numeroasele nume care apar în unele localități, ca: *Rafila* (în Sebeșel, Săsciori, Laz și Cacovița), *Eudochia*² (în Căpilna și Laz), *Marta* (în Sebeșel, Săsciori și Laz), *Mariana* (în Se-

1. Menționăm că dintre registrele aflate la sfaturile populare am consultat numai pe cele din anii indicați mai jos pentru fiecare localitate: Sebeșel 1865, 1870, 1890, 1900 și 1955; Săsciori 1868, 1869, 1870, 1900, 1930, 1950 și 1955; Laz 1816, 1850, 1880, 1910, 1920, 1940 și 1955; Loman 1866, 1896, 1806, 1926, 1936 și 1955; Căpilna 1818, 1820, 1850, 1880, 1910, 1940 și 1955; Șugag 1864, 1865, 1895, 1920, 1925 și 1955; Cacovița 1815, 1818, 1848, 1878, 1938 și 1955.

2. Este demn de remarcat faptul că acest nume apare și în forma prescurtată *Dochia* tot numai în aceste localități.

beșel și Șugag). De asemenea, sînt numeroase și numele calendaristice³ întîlnite o singură dată ca : *Aftanasia* (în Căpîlna), *Anatonina* (în Săsciori), *Circira*⁴ (în Loman), *Crucița* (în Sebeșel), *Doroteia* (în Laz), *Eftimia* (în Sebeșel), *Efrosina*⁵ (în Cacovița), *Femia*⁶ (în Sebeșel), *Procopia* (în Laz), *Safta*⁷ (în Sebeșel) și altele.

B. Alteori în alegerea numelui se are în vedere o sărbătoare mai mare din anotimpul în care se naște cineva. În acest fel se explică, după părerea lui N. Drăganu⁸ apariția numelui *Floarea*, (înregistrat în Sebeșel, 1950), ca fiind dat după numele sărbătorii florilor, nume care, însă, ar putea foarte bine să aibă la origine chiar apelativul floare⁹. Tot din această categorie face parte numele *Rusalina* (Sebeșel, 1955) care, probabil, s-a dat după numele sărbătorii rusalilor, nefiind, însă, exclusă nici posibilitatea apropierei sale de numele orașului Ierusalim, auzit, eventual, într-o colindă. Amintim aici și numele *Crucița* (Sebeșel, 1930 și 1955) dat unor fetițe născute în septembrie.

C. Am aflat, de asemenea, că un criteriu destul de frecvent este de a da nume :

a) după numele mamei în cazul primei fete care se naște într-o familie (în Sebeșel, Săsciori, Laz, Loman, Căpîlna și Șugag) ; într-o singură localitate am fost informați că nu se dau nume fetelor după numele nici unuia dintre părinți (Cacovița) ;

b) după numele tatălui ; în felul acesta se explică existența unor nume feminine provenite din nume masculine, cum sînt : *Aftanasia* (Loman), *Eftimia* (Sebeșel), *Ioana* (Sebeșel, Săsciori, Laz, Loman, Căpîlna, Șugag și Cacovița), *Procopia* (Laz) și altele. Unele dintre acestea își pot datora existența și respectării criteriului calendaristic, după cum am arătat mai sus ;

c) după numele bunicilor (în Săsciori, Laz și Loman) ;

d) după numele unor rude mai apropiate sau, în unele cazuri, chiar al unor rude mai îndepărtate (în Sebeșel, Căpîlna și Șugag) ;

e) în sfîrșit, în unele cazuri, se dau nume după numele unor persoane străine, simpatizate sau apreciate în mod deosebit, (după cum ni se comunică în Sebeșel).

D. O tendință generală în sistemul de denominație personală, tendință care se manifestă și în localitățile din Valca Sebeșului, este aceea a modernizării numelor de persoană. După informațiile pe care le-am primit „acum se dau nume domnești“ (după cum ni se spune în Sebeșel) fiind considerate în felul acesta numele : *Laura*, *Doina*, *Dorina* (în Sebeșel) ; *Angelica* (Laz), *Silvia* și *Aurelia* (în Cacovița). Această tendință de modernizare se manifestă sub mai multe aspecte :

1. Prin împrumutarea numelor auzite la oraș și care au plăcut, cum sînt : *Laura*, *Lidia* (în Sebeșel, 1955), *Doina* (Săsciori, 1950), *Cornelia*, *Eugenia*, *Victoria* (în Săsciori, 1955) ; *Eugenia* (Laz, 1955), *Viorica* (Căpîlna, 1940), *Rodica* și *Stela* (Șugag, 1955), *Livia* și *Silvia* (Cacovița, 1938). Cei care introduc, în mod obișnuit, aceste nume sînt intelectualii din sate, de la care apoi, prin imitație, sînt luate și de țărani. Acest fapt, însă, nu exclude împrumutarea direct de la oraș a unor nume ca cele de mai sus, de către cei care au avut un contact mai strîns cu orașul.

2. Un alt procedeu de modernizare a numelor de persoană este cel de a da diminutive¹⁰ ale anumitor nume, ca nume de persoană propriu zise, cum sînt : *Dochia* < *Eudochia* (Căpîlna, 1940, Șugag, 1925 și 1955), *Tenzia* < *Hortenzia* (Sebeșel, 1950). În mod izolat, nume în forme prescurtate sînt întîlnite și în veacul trecut : *Simza* < *Simziana* (Sebeșel, 1870 și Loman, 1869), *Safta* < *Elisafta* (Sebeșel, 1865), *Chiva* < *Paraschiva* (Cacovița, 1818).

3. Numeroase dintre acestea sînt forme feminine ale unor nume calendaristice masculine. ca : *Aftanasie*, *Dorotei*, *Eftimie* și altele.

4. *Kerkira*.

5. *Eufrosina*.

6. Formă prescurtată din *Eufemia*.

7. Formă prescurtată din *Elisafta*.

8. N. Drăganu, *Romîni în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii București*, 1933, p. 50.

9. Cf. Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 25.

10. Nume de persoană formate cu un sufix diminutiv sau prescurtare familiară și alintătoare a unui nume de persoană, cf. *Dicționarul limbii romine literare contemporane*, vol. II, p. 117. În cazul nostru, însă, ele și-au pierdut nuanța afectivă pe care o aveau, fiind date ca sume propriu-zise,

3. Tot ca o tendință de modernizare este considerat procedeul de a da unui nou născut două nume de persoană. De altfel, după cum se știe, pluralitatea numelor de persoană date unui individ este de origine mai recentă și ea a fost utilizată la început în rîndurile intelectuaților¹¹, de la care apoi, a fost imitată și de țărani. În cazul numelor de persoană multiple, în general primul este întrebuițat pentru a indica persoana, este cel uzual¹²; celălalt urmărește anumite efecte servind, totuși, uneori la precizarea identificării, în cazul unei identități, la două persoane, atît a numelui de familie, cît și a numelui de persoană utilizat. Nu este exclusă, însă, nici posibilitatea utilizării celui de-al doilea nume.

Cu o singură excepție, în Loman, unde în anul 1896 găsim o fată cărcia i s-au dat două nume, Ioana-Eva, în toate celelalte localități, pînă mai aproape de zilele noastre, nu mai întilnim asemenea cazuri. Abia în anul 1925 este înregistrat un al doilea caz de acest fel, cînd unei fete i s-au dat două nume; *Valeria-Doina* (în Șugag). Cazul acesta poate fi explicat prin faptul că tatăl era notar. În 1950 găsim, de asemenea, alte cazuri în Săsciori, cînd două fete au primit cîte două nume, *Mariana-Rodica*, fiică de muncitor și *Mibaela-Gheorgbița*, fiică de învățător. În anul 1955 aceste cazuri sînt mai dese. Astfel, în Săsciori, două fete primesc cîte două nume, *Veronica-Florica*, fiică de muncitor și *Crucița-Ana* (Ana fiind și numele mamei), fiică de mic meseriaș. În Laz o fată primește și ea două nume, *Maria-Letiția* (Maria fiind și numele mamei), fiică de mecanic. Tot în anul 1955, în Șugag, o fată primește două nume, *Maria-Paula*, tatăl fiind referent tehnic.

Din cele arătate mai sus se desprinde concluzia că în ceea ce privește sistemul numelor personale, influența orașului este din ce în ce mai mare.

E. Transformările din viața culturală, în secolul trecut, au determinat apariția unei noi categorii de nume în sistemul numelor de persoană, anume categoria numelor romane. Curentul latinist în această perioadă, a însemnat, o luare de atitudine tocmai prin faptul că au început să fie utilizate aceste nume, care nu puteau fi traduse. Utilizarea lor a fost o reacție împotriva asupririi naționale și sociale a rominilor din Transilvania, precum și împotriva tendinței de maghiarizare a numelor rominilor. Cei care le-au introdus au fost și de data aceasta, după cum era și normal, intelectualii care erau sub influența curentului latinist. De la aceștia apoi, prin imitație sau la sfatul preotului, au trecut și la țărani. Dintre numele din această categorie le amintim pe următoarele: *Aurelia* (Săsciori, 1869), *Lucreția* (Sebeșel, 1900), *Otilia* (Cacovița, 1878). Azi cele mai multe dintre aceste nume sînt împrumutate însă de la oraș, încadrîndu-se astfel în tendința de modernizare. În această situație sînt numele: *Aurora* (Șugag, 1955), *Cornelia* (Sebeșel, 1950), *Letiția* (Săsciori, 1955) și altele.

În sfîrșit, ultima problemă de care ne ocupăm este aceea a frecvenței și a circulației acestor nume. O privire de ansamblu ne dă tabloul de la p. 4.

Acest tablou ne arată că 68 nume sînt purtate de 566 fete, ceea ce înseamnă că un nume ar reveni cam la 8 fete.

Un fapt important pe care îl ilustrează tabloul alăturat este că, pe lingă numele de circulație generală care constituie baza antroponomasticeii din fiecare localitate, există și o categorie de nume diferite de la o localitate la alta, care dau o notă aparte, o trăsătură specifică¹³. Tabloul nostru indică, de asemenea, pentru unce nume, o putere deosebită în ceea ce privește frecvența și răspîndirea lor.

Pentru a ne da mai bine seama de varietatea numelor de persoană feminine din localitățile din Valea Sebeșului, dăm mai jos și raportul dintre numărul numelor diferite și numărul celor care le poartă:

Sebeșel	1 : 1,72
Săsciori	1 : 2,23
Laz	1 : 1,76
Loman	1 : 2,32
Căpîlna	1 : 1,48
Șugag	1 : 2,58
Cacovița	1 : 1,52

11. Cf. Br. Migliorini, *Dal nome proprio al nome commune*, p. 17.

12. Cf. A. Dauzat, *Les noms de personnes...*, Paris, 1925, p. 70.

13. Cf. St. Pașca, *Circulația numelui de botoc în Țara Oitului*, Brașov, 1931, p. 19 (Extras din „Țara Birsei” 1931, nr. 5 și 6).

Calculînd acest raport ne-am dat seama că, în marea majoritate a cazurilor, cu cît populația unei localități este mai redusă din punct de vedere numeric, cu atît varietatea numelor de persoană este mai mare.

N U M E		Sebeșel	Săsciori	Laz	Loman	Căpîlna	Șugag	Cacovița	TOTAL	N U M E		Sebeșel	Săsciori	Laz	Laman	Căpîlna	Șugag	Cacovița	TOTAL
1	Ana	12	21	6	16	7	18	6	86	35	Livia	-	-	-	-	-	-	1	1
2	Aftanasia	-	1	-	1	-	-	-	1	36	Lucreția	1	1	-	-	-	-	-	2
3	Antonina	-	1	-	-	-	-	-	1	37	Macrina	-	-	1	-	-	-	-	1
4	Aurelia	3	6	-	1	1	1	-	12	38	Maria	20	35	19	20	14	36	8	153
5	Aurora	-	-	-	-	-	1	-	1	39	Marina	5	-	-	-	-	2	-	7
6	Calamie	1	-	-	-	-	-	-	1	40	Marta	1	1	2	-	-	-	-	4
7	Chiva	-	-	-	-	1	-	-	1	41	Mihaela	-	1	-	-	-	-	-	1
8	Circira	-	-	-	1	-	-	-	1	42	Mina	2	-	-	-	-	-	-	2
9	Cornelia	1	1	-	1	-	-	-	3	43	Minerva	-	-	-	1	-	-	-	1
10	Cristina	-	-	1	-	-	-	-	1	44	Otilia	-	-	-	-	-	-	1	1
11	Crucița	-	2	-	-	-	-	-	2	45	Paraschiva	3	3	4	1	2	5	1	19
12	Dochia	-	-	-	-	1	2	-	3	46	Pelaghia	1	1	-	-	1	-	-	3
13	Doina	-	1	-	-	-	-	-	1	47	Procopia	-	-	1	-	-	-	-	1
14	Domnica	-	-	-	-	-	-	1	1	48	Rafila	1	9	6	-	-	-	4	20
15	Doroteia	-	-	1	-	-	-	-	1	49	Raveca	2	4	1	-	-	-	-	7
16	Efrosina	-	-	-	-	-	-	1	1	50	Rodica	-	-	-	-	-	1	-	1
17	Eftimia	1	-	-	-	-	-	-	1	51	Rusalina	2	1	-	-	-	-	-	3
18	Elena	6	13	1	1	2	7	-	30	52	Safta	1	1	2	2	11	-	17	
19	Eleonora	-	1	-	1	1	-	1	4	53	Salomia	-	-	-	2	-	-	-	2
20	Elisabeta	5	13	7	15	1	2	-	43	54	Saveta	1	-	-	-	1	-	1	3
21	Ermina	-	-	-	1	-	-	-	1	55	Silvia	1	-	-	2	-	-	-	3
22	Eudochia	-	-	-	-	1	3	-	4	56	Simză	-	-	-	1	-	-	-	1
23	Eugenia	-	1	2	-	-	1	-	4	57	Simzuiana	-	-	-	-	1	-	-	1
24	Eva	-	-	-	1	1	-	-	2	58	Sofia	-	1	-	-	-	-	-	1
25	Femie	1	-	-	-	-	-	-	1	59	Sora	2	-	-	-	-	-	-	2
26	Floarea	1	-	-	-	-	-	-	1	60	Stana	-	-	-	-	-	1	-	1
27	Gregorica	-	-	-	-	-	1	-	1	61	Stela	-	1	-	-	-	2	-	1
28	Ileana	1	2	-	-	4	-	-	7	62	Ștefania	1	-	-	-	-	-	-	3
29	Ioana	8	3	4	19	3	15	5	57	63	Tenzia	1	-	-	1	-	1	-	9
30	Irina	-	-	-	-	-	1	1	2	64	Teodora	-	1	1	6	-	1	-	3
31	Laura	1	-	-	-	-	-	-	1	65	Valeria	-	4	-	-	-	-	-	4
32	Leontina	-	-	-	-	-	1	1	2	66	Veronica	-	1	-	-	-	1	-	2
33	Letiția	-	2	-	-	-	-	-	2	67	Victoria	-	-	-	-	-	1	2	3
34	Lidia	1	1	-	-	-	-	-	2	68	Viorica	1	-	-	-	-	-	-	1

CONTRIBUȚIA LUI SIMION FLOREA MARIAN LA CUNOAȘTEREA ȘI STUDIUL LIMBII ROMÎNE

DE

D. FLOREA-RARIȘTE

Romantismul european din secolul al XIX-lea, cu interesul său deosebit pentru viața spirituală a poporului, a determinat și la noi — după cum se știe — o mișcare similară, a cărei efervescentă se produce mai ales în preajma anului revoluționar 1848. Alecsandri și Russo (ca altădată Goethe, frații Grimm, Brentano și Uhland) colindă munții, ca să adune balade, legende și cîntece populare; Bălcescu și Kogălniceanu încearcă să justifice teoretic noua orientare. Rezultatele întreprinderii lor s-au dovedit fructuoase, nu numai pentru că au atras atenția lumii asupra frumuseții unor producții necunoscute claselor conducătoare, ci și pentru urmările practice, de natură politică și științifică ce decurgeau de aici. Și nu era decît începutul.

Datorită impulsului pe care l-au dat acești predecesori, curînd după apariția colecției lui Alecsandri, și urmînd la început metoda acestuia de a interveni în textele populare, spre a le înfrumuseța, o întreagă pleiadă de folcloriști, din toate părțile locuite de romîni, întreprind o muncă asiduă, pentru a salva comorile spirituale care, după părerea lor, erau sortite pieirii, o dată cu pătrunderea civilizației. N-am avea decît să amintim cîteva nume de folcloriști dintre cei mai cunoscuți ca: At. M. Marienescu, Simion Florea Marian, Petre Ispirescu, Teodor Burada, G. Dem. Teodorescu, Miron Pompiliu, I. C. Fundescu, Tudor Pamfile, Ion Pop Reteganul, Artur Gorovei, Iarnik și Birseanu etc., pentru a ne da seama de însemnătatea pe care o acordau acești îndrăgostiți de muzele populare, zăcămintelor folclorice de pretutindeni.

Dintre toți culegătorii de folclor, unul singur, după cîte știm, și-a făcut din această ramură de activitate un scop, am putea spune, unic, ocupîndu-se de literatura populară, cu o pasiune incomparabilă pînă în ultima clipă a vieții. Este folcloristul bucovinean Simion Florea Marian, de la moartea căruia s-au împlinit anul trecut 50 de ani, o dată cu cea de-a suta zecea aniversare a nașterii sale. Cele peste 30 de opere publicate în timpul vieții, alături de manuscrisele și proiectele nerealizate decît parțial confirmă cu prisosință afirmația noastră.

De însemnătatea folclorului pentru studiul istoriei, științei și limbii și-a dat seama Simion Florea Marian de la primele sale culegeri. Exceptînd prima sa colecție de poezii populare, publicată în 1869, pe cînd era elev de gimnaziu, — în care sub influența lui Alecsandri intervine cu unele modificări — toate celelalte oglindesc, pe cît se poate de fidel, imaginea nealterată, în toate privințele, a povestitorului sau informatorului popular. Această atitudine științifică, în privința căreia îl considerăm un premergător, și-o mărturisește Simion Florea Marian încă în 1875, deci la începutul carierei sale de folclorist, într-o scrisoare adresată lui Iacob Negruzzi:

„Cît despre anecdotele și păcăliturile de față sincer vă mărturisesc că *n-am adaos nimic de la mine, ci le-am scris numai cuvînt din cuvînt după cum le-am auzit*, prin urmare și versurile din ele sunt originale... *nici un singur cuvîntel să ziceți că l-ași fi adăogat eu*“.

„Sacra datorință“ de a întoarce poporului producțiile sale, așa precum le-a auzit de la dînsul fără să schimbe „veșmintul lor original“ caută s-o îndeplinească „cu cea mai mare scrupulozitate“, după cum ține să precizeze și în prefața volumului de *Poezii*

poporale romine, apărute în 1875. Conștiinciozitatea lui S. Fl. Marian în această privință nu se mărginește numai la redarea nealterată a producțiilor literare în versuri — ceea ce este mult mai ușor — sau numai a conținutului celor în proză, ci se aplică, pe cât posibil, la toate producțiile de orice natură, indiferent de forma pe care o au. Exactitatea reproducerii merge pînă la cele mai mici amănunte, — așa cum procedează, de pildă, cu o legendă din Epir, pe care o transcrie în dialect macedo-romin reproducînd-o „din cuvînt în cuvînt”, după cum i-a împărtășit-o un colaborator din orașul San-Marina, — aceasta desigur pentru a sublinia anumite fenomene de limbă, între care mai bătător la ochi i se pare vocabularul. Cu această ocazie, el subliniază cuvintele: *mușată, arauă, caftă, născîndă, lae, zglic, etc.* (*Ornitologia populară romină*, Buc., 1883, II, p. 172).

Preocuparea folcloristului nostru de problemele limbii, rezultă din întreaga sa atitudine, atît din numeroasele discuții, abordate pe parcursul reproducerii de materiale populare sau din explicațiile date unor cuvinte, unor expresii și unor forme fonetice, cît și din numeroasele sale mărturisiri directe. În discursul său de recepție la Academie, (despre *Cromatică poporului romin*), de exemplu, atrăgînd atenția asupra unui însemnat număr de termeni tehnici folosiți de țărăncile noastre, în legătură cu arta vopsitoriei, constată că „izvorul cel mai bun spre înavuțirea unei limbe este .. literatura populară”. „Limba poporului romin — zice el în altă parte, pentru a demonstra însemnătatea literaturii populare — este foarte avută în termeni tehnici. Nu așa însă este și limba rominilor celor culți. Aceștia cînd compun vre un op științific și li lipsește vre un cuvînt sau termen tehnic, nu-și dau silința a-l căuta în sinul poporului, unde de bună seamă l-ar putea afla, ci mai degrabă îl imprumută sau îl traduc de-a dreptul din alte limbi”.

Și Simion Florea Marian continuă, justificîndu-și, astfel, preocuparea pentru scoaterea la lumină a tezaurului lingvistic popular:

„Această faptă foarte dăunăcioasă pentru limba noastră, mă-ndeamnă totdeauna cînd aflu, fie chiar și un singur cuvînt, sau termen tehnic, sau nume mai puțin cunoscut și uzitat, a-l da publicității”. (*Ornit.*, I, p. 40).

Dar cuvintele, termenii tehnici și expresiile populare, despre a căror însemnătate amintește în repetate rînduri, constituie pentru S. Fl. Marian nu numai un ineputabil material de îmbogățire a limbii, ci și un prețios material documentar, servind la cunoașterea trecutului, a originii și a modului de viață a poporului. Termenii cromatici, bunăoară, ne arată, după S. Fl. Marian, că arta coloritului nu au învățat-o romincele de la alte popoare:

„... atît numirile colorilor cît și termenii tehnici ni argumentează pînă la evidență că cromatica e o moștenire adevărat strămoșească pe care străbunele romincelor noastre de astăzi au adus-o cu sine din Italia”. (*Crom. pop. rom.*, extras din An. Acad., seria II, tom. V. 1883).

De fapt, aducînd acest argument de natură lingvistică, pentru susținerea tezei că arta de a colora e moștenită de la romani, folcloristul nostru pierde din vedere că numirile colorilor nu sînt legate nemijlocit de arta colorării: ele au putut fi moștenite foarte bine și fără îndeletnicirea respectivă, căci se găsesc în natură. De altfel, cu obiectivitatea ce-l caracterizează, S. Fl. Marian observă că din vocabularul tehnic al colorării lipsește tocmai cuvîntul de origine latină *culoare*. Se mîngîie, totuși, că în dicționarul Academiei e atestată forma *curoare* a cuvîntului respectiv care se rostește ast el în unele părți. Observația noastră, însă, nu urmărește să contrazică părerea lui S. Fl. Marian cu privire la originea artei de a colora, ci numai să demonstreze că argumentul său nu ni se pare destul de convingător. De altfel, nici nu era nevoie de el, atît timp cît autorul aduce altele de altă natură. În schimb, nu încape nici o discuție asupra termenilor tehnici *floare, a înflori, etc.* (de origine latinească) cu înțeles de *culoare, a colora etc.*, pe care-i folosește ca argument pentru susținerea părerii sale, cuvinte care sînt și poetice și care sînt puse în legătură și cu proveniența colorilor din plante și flori, cu care colorează de obicei femeile de la țară.

Spre deosebire de alți folcloriști, S. Fl. Marian nu face din culegerea materialului folcloristic adunat un scop în sine, iar dintre scopurile urmărite, preocuparea de limbă e mereu prezentă în mintea sa. El atrage atenția mai ales asupra unor specii literare populare mai puțin cunoscute și care prezintă o însemnătate deosebită din acest punct de vedere. Așa sînt „... descînticele, vrăjile, și farmecele [care]... ne înfățișează... o

mulțime de cuvinte adevărate românești și numiri de ființe mitologice, cari în vorba de toate zilele numai rare ori se mai pot auzi . . . " (*An. Acad.*, 1882-1883, p. 154).

E ușor să ne dăm seama că afirmația lui S. Fl. Marian nu e de loc gratuită, dacă avem în vedere nenumeratele cuvinte din culegerile sale de acest fel, în care numele proprii abundă și din care amintim aici câteva, spicuite la întâmplare, cum sînt de exemplu, numeroasele și variatele denumiri ale ielelor: *Vintoasele, Frumoasele, Măiestrele, Puternicele, Frumușelele, Fetele-cîmpului, Fetele-cotrului*, etc., apoi numele de iele: *Sevantina, Mărgălina și Rujulina*, șerpoaica numită *Idiță, Iuliță și Itiță*, numele de locuri *Curțile Burtului, Codrii Arșinilor*, etc. Nu lipsită de interes ni se pare în special observația pe care o face folcloristul în legătură cu bogăția de termeni tehnici privitor la părțile plugului, adevărată monografie a unei tehnici respective, care se găsește într-un descîntec, cules din satul Șcheia de lângă Suceava și pe care-l găsește „foarte interesant mai cu seamă din punctul de privire al înșirării pe nume a tuturor obiectelor de la plug”. (*Descîntece poporane romîne*, Suceava 1886, p. 52).

Iată cuvintele respective, pe care S. Fl. Marian le explică amănunțit în notele de la sfîrșitul aceluia descîntec: *grindei, corman, poliță sau cucură, plaz, bîrsă, custură sau custurice, fierul cel lung, fierul cel lat sau cel mare, foitău, cucuș (cu toate sensurile și derivatele sale), potîng, cobilă sau cobilă, otic, cotiugă, cîrcee, tinjel (tunjală), giug sau jug, resteie, cuiul de prin jug*, etc. (*Desc.*, p. 52-56).

Observația ilustrează, odată mai mult, justetea constatării lui Marian atît în legătură cu bogăția limbii populare cît și cu importanța pe care o au anumite specii literare pentru cunoașterea limbii.

În afară de informațiile privitoare la tot felul de probleme (de istorie, știință, religie, artă, etnografie, etc.) nenumeratele note care însoțesc culegerile lui S. Fl. Marian se ocupă în mod consecvent și de probleme lingvistice. În ele sînt explicate expresii, nume proprii mitologice și istorice, cuvinte arhaice, dialectale sau regionale, etc. Se dau explicații diferitelor înțelesuri ale unui și aceluiași cuvînt, se semnalează derivări, familii de cuvinte și etimologii. Însemnările sînt însoțite aproape totdeauna de exemple bazate pe contexte din literatura populară.

Metoda folosită de S. Fl. Marian în această direcție nu stă cu nimic mai prejos de metoda folosită de autorii dicționarului noastre moderne și credem că el a și avut în vedere acest scop, fiind convins că aduce o contribuție reală și utilă la alcătuirea dicționarului a cărui necesitate o considera mai mult decît evidentă, cînd în introducerea colecției sale de descîntece, arată că i se pare de neconceput ca cineva să neghe utilitatea unei asemenea opere, „care să cuprindă tezaurul limbii noastre” (*Desc.*, p. XVIII).

Cu cîtă pasiune lucra S. Fl. Marian la valorificarea acestui „tezaur” se vede și din atenția pe care o dă atît familiei de cuvinte și sinonimiei cît și expresiilor la care ele dau naștere, mergînd totdeauna cu tendința pînă la epuizarea subiectului. Credem că cititorul își va face o idee justă despre aceste lucruri, fie și numai din înșirarea unor exemple disparate. Iată, bunăoară, cîte derivate găsește S. Fl. Marian numai la cuvîntul *cuc*, despre care ne relatează la sfîrșitul legendelor privitoare la această pasăre, în mitologia sa, dînd și explicații convenite la fiecare: *cuci, cucă, cuculiță, cuocleasă, cuculeț, cucușor, cucușel, ciuboșica-cucului, stupîitul-cucului sau glasul-cucului, Cuc, Cucă, Cuci, Cuculești, Cucești, Tîrgul Cucului* „*e cuc*”, „*i cîntă cucu-n casă*”, „*rău (sau bine) i-a cîntat cucul*”, „*îmblă de flori de cuc*”, „*pînă-i cucul*”, „*aiă casa cucului*”, „*e îmbrăăată ca un cuc*”, „*a rămas cuc*”, „*e cuc pe lume*” etc. (*Ornit.* I, p. 40-48). Iată și un exemplu, desprins parcă din contextul unui dicționar: Cuvîntul „*mai*” zice autorul — are la romîni din Bucovina mai multe înțelesuri și anume:

Maiu, lat. *Majus*, - i, luna Maiu;

mai, lat. *magis*. mai bun, mai frumos.

maiu ficat, lat. *iecur* - *iecinoris*, germ. *Leber*.

mai, în fraze ca *mai așa! mai ales!* nu *mai* spune; *mai mai* era să dau pielea popii: *mai că-mi vine să mă cam mai duc; mai nainte*, era *mai mai* să pătesc una ne *mai* pățită.

mzi (compus) numai — nu + *mai* și înainte — *mai* + înainte. *Mai nainte* — cu vreo cîteva minute *mai nainte*.

maiu. pl. *maiori*, lat. *malleus*, dem. *măiuț*, un instrument de lemn cu ajutorul căruia se despică lemnele.

maiu, un instrument de lemn cu care se bat torturile și cămeșile cînd se spală.
La explicarea cuvîntelor, S. Fl. Marian nu rămîne la suprafața lucrurilor, după cum se poate observa și din alte exemple. Ca un adevărat filolog, el caută să dea lămuriri

precise nu numai asupra cuvintelor, ci și asupra obiectelor cu care acestea sînt denumite. Luînd în discuție cuvîntul *Ultan*, pe care Cihac, în dicționarul său (t. II. Elem. Marg., p., 537), îl pusese în rînd cu *Uliu* explicîndu-l prin *Astur palimbarius*, S. Fl. Marian zice: „Eu cred însă că deoarece avem numirile *Vultan* și *Hultan* (prescurtate poate din *Vulturian*) cu înțelesul de *Vultur*, trebuie ca și numirea *Ultan* să aibă însemnarea de *Vultur* și nu de *Uliu*. „V” de la începutul cuvîntului „*Vultan*” s-a prefăcut în „h” — *hultan*, iară mai pe urmă s-a lăsat afară, ca și din *Vultur* — *Ultur* și a rămas *Ultan*. *Vultanul* = *hultanul* = *ultanul* însemnează una din paserile cele mai mari, care sunt cunoscute romînilor, nicidecum însă un *Uliu* ca „*Astur palimbarius*”. (*Ornit.* I. P. 188).

Încadrarea precisă a obiectului pe care-l reprezintă cuvîntul ce intră în discuția autorului rezultă mai clar și din alte exemple: „În fine — S. Fl. Marian, criticînd glosarul lui Rădulescu - Codin („*O samă de cuvinte din Muscel Cîmpulung*”, 1901) — *căpușă*, pl. *căpușe* lat. *Ixodes ricinus* L. și *cîrcelul*, pl. *cîrceli*, lat. *Chelifer [sic Ch] cancroides*, nu sînt insecte, după cum crede d-l Rădulescu-Codin, ci vietăți care se țin de clasa Păianjenilor, și anume *cîrcelul* de familia *scorpîilor*, iar *căpușa* de familia *căpușelor*”. (*An. Acad. Seria II*, Tom. XXVII. 1904-1905, p. 354).

Pentru stabilirea corespondenței dintre cuvinte și lucruri, lui S. Fl. Marian nu-i scapă din vedere nici onomatopeea, ce contribuie la formarea anumitor cuvinte. Astfel, arătînd că „după Petri și Polizu (*Vocabularul romanu-germanu*”, Brașov, 1857) *Acira* sau *Pajura*, lat. *Aquila*, germ. *Adler*, s-ar numi rominește „*Croncan*”, S. Fl. Marian opinează: „Însă eu cred că numirea aceasta mai degrabă s-ar putea potrive *Corbului*, pentru că corbul într-adevăr *croncănește* și Dl. Cihac cu tot dreptul o traduce prin „*grand corbeau*”. (*Ornit.* I. p. 152). Tot așa, vorbind de cuvîntul *ginganie*, pl. *ginganii* și *gingăni*, — „pe care învățații străini îl traduc prin cuvîntul *insect*”, observă că „unii romîni înțeleg numai o parte de insecte și anume pe cele veninoase, iar alții nu înțeleg nici măcar atîta, ci ei sub acest cuvîni înțeleg cu totul alte vietăți, și anume: șerpii, solomișdrene sau salamîșdrene, șopîrlele, broaștele și unele miriapode. (*Insectele în limba, credințele și obiceiurile romînilor* Buc., 1903, p. IX). Specialist în materie, ca unul ce a scris un studiu complet de aproape 670 de pagini despre „*Insectele, în limba, credințele și obiceiurile romînilor*” în care discută și semnaleză mai mult de 960 de nume referitoare la diferite specii de insecte. S. Fl. Marian era deplin îndreptățit să-l critice pe Cihac, care punea cuvîntul *ginganie* „în rînd cu *găng*, *găngav-ă*, *gîngăvesc*, *găngădesc*, *găngănesc*, *goangă* și *gongonesc*, ca și cînd toate cuvintele acestea s-ar trage din una și aceeași rădăcină, fără a lua în considerare că *gîng* *v*, *gîngădesc*, *gîngănesc*, *gînguresc*, *gongonăală*, *gongonitură*, și *gongonesc*, sînt cuvinte onomatopice, cari s-au format de la sunetele ce le produc copiii cînd învață a vorbi, pe cînd *ginganie*, *gingoană* și *goangă* însemnează diferite vietăți, dintre care unele nu produc nici un fel de sunet” (*Insectele*, p. IX). La fel de curioasă i se pare lui S. Fl. Marian alăturarea cuvîntului *giză*, de cuvîntul *ghijoagă*, care în limba romînilor din Bucovina înseamnă *iapă bătrînă*, *hitioană* și *slabă*, observînd cu ironie la adresa lui Cihac: Va să zică face dintr-o *giză* o *eapă*, după cum fac unii *dintr-un fîntar* un *armăsar*” (*op. cit.*, p. X). Cu conștiințiozitatea-i caracteristică, S. Fl. Marian nu pierde ocazia să semnaleze aici și cuvîntul *ghijog*, („cal bătrîn, hition, și slab”), pe care dicționarele noastre, ca pe nenumerate alte cuvinte, nu-l semnalează.

După cum vedem, Simion Florea Marian. atît în definirea cuvintelor, cît și în stabilirea etimologiilor pe care le dă, ține seama de realitatea concretă a faptelor, evitînd să se hazardeze în această operație numai după aparențele ce decurg din legile fonetice. În privința aceasta, următoarele rînduri de la sfîrșitul unei legende ni se par concludente: „Am reproduci aici acest pasagiu, care se referențe la *Gheonoae* și sora acesteia, cu scopul ca să-l cunoască originea, iară filologii, studiîndu-l de aproape, să poată mai lesne afla originea adevărată a acestui nume de pasere” (*Ornit.* I. p. 86). Și mai departe: „Numai prin acest mijloc, cuget eu, că se va putea afla și lămurii originea unor cuvinte, cari pînă acum, nu se știe cu deplină siguranță de la cine le-am moștenit.

Dacă ne vom ținea numai de literalele din care este compus un cuvînt, afară de însemnătatea lui cea adevărată, de datinele și credințele ce stau într-o legătură strînsă cu dînsul. nu ni va pása nimic, atunci, voină a-i afla originea cea adevărată, vom fi expuși la o mulțime de erori, una mai mare decît alta și la o muncă zădarnică.

Mai înainte de toate să știm ce crede și istorisește poporul despre cutare și cutare lucru, să-i știm foarte bine însemnînța și întrebuițarea lui în legendă sau în afacerile

de toate zilele, și apoi, după ce vom fi pătruns toate acestea cu de-amănuntul, să ne apucăm de capul numirii sale, apoi să-i căutăm originea.

Așa cred eu că ar trebui să facem cu toate cuvintele românești mai rar uzitate și cu acelea ce, în privința originii lor, sunt obscure" (*Ornit.*, I. p. 87-88).

Cît de fructuoasă se dovedește această metodă, rezultă și din exemple de etimologii, pe care S. Fl. Marian le stabilește ținînd seama de superstițiile populare legate de unele cuvinte considerate *tabu* și care sînt înlocuite prin „circumscriere“, adică prin eufemisme. În felul acesta, folcloristul reușește să ne dea și etimologia cuvîntului „*Ele* [iele] cu care astăzi — zice el — se numește o specie de zine răutăcioase“ și care, după părerea sa, nu e „nici mai mult nici mai puțin decît pronumele personal femeesc de-a treia persoană plural“, ca și sinonimul *dînsule*, folosit de popor pentru numirile cele adevărate ale zînelor cele rele: *Savotîna*, *Mărgălina* (*Magdalēna*) și *Rujalina* (*Descintece*, p. 265-268), ajungînd la concluzia că „nu trebuie să-i căutăm originea nici la romani, nici la elini, nici la vre-unul dintre popoarele cu cite au venit romîni în atingere de la colonizarea lor în Dacia Incoace, ci numai în limba noastră“ (*op. cit.*, p. 156-157). Tot pe bază de eufemism sînt explicate și numeroasele numiri ale *diavolului*, al cărui nume poporul, pentru a nu-i atrage mînia, îl înlocuiește cu sinonimele: *mititel*, *necurat*, *cornorat*, *cel cu fesul roșu*, *cel cu codiță*, *ucilă-l pietrele*, *ucilă-l toaca*, *Vasilică*, *Nistor*, etc., și mai ales prin pronumele personal „*Ei*“ (*op. cit.*, p. 236).

O problemă care l-a preocupat pe Simion Florea Marian în aceeași măsură ca și cele sezizate pînă aici, este problema purificării limbii de elemente „străine“ și înlocuirea lor cu elemente latine. dar împotriva căreia el ia atitudine fermă. Ca să demonstreze ridicolul și negativismul unei astfel de practici, S. Fl. Marian însuși toate cuvintele introduse de Săulescu în colecția sa de descintece — asupra cărora folcloristul nostru fusese însărcinat de Academie să facă un raport — după cum urmează: *formos*, în loc de *frumoasă*; *Rosalina*, pentru *Rujalină*; *cest*, pentru *cingătoare*, *briu*; *nutilă*, pentru *nici de-o treabă*; *Matrea Domnului*, și *matră vergină* pentru *Maica Domnului*; *morbăm*, pentru *stricăm*, *bolnăvim*; *blemași*, pentru *plecași*; *subit*, pentru *cît ai clipi din ochi*; *te precăm* pentru *te rugăm* etc. (*Desc.*, p. 267-297).

S. Fl. Marian constată că prin înlăturarea cuvintelor de altă origine și înlocuirea lor cu elemente latine, italiene și „fabricate“ de Săulescu, acesta a falsificat poeziile populare în așa măsură, încît în loc de un descîntec de *dragoste*, ne prezintă unul de „*filtră*“, iar în loc de un descîntec de *gilci*, unul de „*ghindure*“ (*Desc.*, p. 233). Tot așa de nepotrivită e înlocuirea cuvîntului *ceas*, de origine slavonă, care „neplăcîndu-i nici de frică“ lui Săulescu, îl înlocuiește prin *oară* (de la lat. *hora*). „Dar el — continuă S. Fl. Marian — nu se mulțumește cu atît, ci se apucă și de capul nevinovatului adj. „*rău*“,... cu toate că e adevărat românesc, și-l înlocuiește prin „*mară*“, care după părerea lui ar fi mai frumos și mai românesc, deoarece ar veni, după dînsul de la lat. „*mala*“, cu l muiat în r și se rimează totodată cu *ora*, în modul acesta iată-ne deodată treziți cu un „*mare-oră*“ sau „*oară-mară*“, în loc de „*ceas-rău*“, după cum se numește această boală rea mai de toți romîni“ (*An. Acad.* 1882-1883, p. 165). Într-o altă vrajă, Săulescu introduce cuvintele *osche-faraosche*, în loc de *oschi-scaraoschi*, despre care zice apoi că, „în invocațiunea oschi și osche! care *osche*, *fara-osche*, se conservă o arheologie foarte veche, adică geniul poporului antic al Italiei *oscus-oschi*, de unde limba oscă dela *oscus* etc. etc.“. Pentru a strivi sub ridicol latino-mania și purismul de care erau contaminatei o bună parte din scriitorii și specialiștii epocii, S. Fl. Marian conchide ironic: „Vrea să zică Săulescu pînă și pre *Scaraoschi* voia să-l facă de origine romană“ (*Op. cit.* p. 167).

Pentru a nu lăsa impresia că se complăce într-o atitudine de critică negativistă și în același timp, pentru a contribui în mod real la progresul cunoașterii și studierii limbii romine, folcloristul nostru încearcă și reușește, în cea mai mare parte, să restabilească forma originală a farmecelor culese de Săulescu, înlocuind cuvintele și expresiile artificiale introduse de el prin corespondențele lor populare.

Dar Simion Florea Marian ia atitudine și împotriva tendinței contrare puriștilor latinisți. Cel vizat, în primul rînd, în această privință este A. de Cihac, căruia îi obiectează că falsifică anumite etimologii românești, numai din dorința de a le deduce din cuvintele slavone. Așa procedează, de pildă, cu cuvîntul *ghijoagă*, pe care-l pune alături de cuvîntul *gîză*, „numai și numai ca pe amîndouă cuvintele acestea să le poată deduce din cuv. pol. *gies* sau *gierz*“, sau cu cuvîntul *guz*, care „nu de la vsl. *zuzeli*

— scarabeus sau zuzelica — insectum vermis, se derivă, ci cu totul de la alt cuvânt“ (*Insectele*, p. IX—XI).

Prudența lui S. Fl. Marian față de stabilirea etimologiilor se poate constata nu numai din felul cum se pronunță aici, ci și din nenumărate alte împrejurări. Ea se extinde, de altfel, asupra tuturor problemelor mai dificile, ce apar pe parcursul operei sale. Se referă prin urmare și la explicarea sau definirea vocabularului. Încercînd, bunăoară, să dea explicații asupra cuvîntului *dih*, aflat într-un descîntec, el spune: „Poporul numește atît fiarele cele sălbatice, cît și amfibiile și mai ales cele veninoase „*dihăni*“, sing. „*dihanie*“. Nu știu acum dacă cuvîntul „*dih*“ din descîntecul de față are același înțeles ca și cuvîntul „*dihanie*“, sau poate că el va fi avînd altă însemnare“, (*Desc.*, p. 223). În același sens se pronunță și cu privire la *fetele*, ce apar în descîntece și farmece, prin care poporul înțelege un fel de zine. „Dar că tocmai cele nouă fete din descîntecul de față ar fi „*zine parnasine*“ e încă o întrebare, la care nu se poate da așa de lesne răspuns, pînă ce nu se vor face mai întîi studii serioase în privința aceasta“, (*Desc.*, p. 293). Altă dată, fiind și mai categoric, stăpînit de modestia, sinceritatea și obiectivitatea cea mai deplină, cînd e vorba de cutare sau cutare cuvînt, e și mai categoric, declarînd pur și simplu că nu l-a auzit încă niciodată în viață sau că nimeni nu i l-a putut explica. (*Desc.*, p. 236 și 251).

Preocupat, în cel mai înalt grad, de adunarea întregului „tezaur“ al limbii romîne, în vederea alcătuirii unui dicționar cît mai complet, atenția folcloristului nostru se îndreaptă cu deosebire asupra lexicului regional, în primul rînd al celui din Bucovina, pe care-l cunoștea foarte bine. Este impresionantă nu numai sirguința lui de a semna orice cuvînt sau orice termen tehnic întîlnit, cu toate sinonimele și derivatele sale, ci și tendința de a le raporta înțelesul la cele mai diverse și subtile nuanțe.

„Cuvîntul „*năsut*“ — zice S. Fl. Marian — e foarte lășit în Bucovina și se spune mai cu seamă despre oamenii care au nas mare. Se zice însă și despre oi — oi năsute — oi cu nasul mare. „*Năsut*“ și „*năsută*“ sau și „*nășită*“ ca substantiv înseamnă și glumeț și batjocoritor, vorbitor de rău. *Năsuși* și *năsute* se numesc încă și acei oameni cari își bagă nasul în tor locul, care trebuie să știe toate cîte se întîmplă“ (*Ornit.*, I, p. 81).

Informațiile pe care le dă S. Fl. Marian pentru stabilirea unor fapte lingvistice regionale, deși uneori prin natura lucrurilor îmbracă o formă ușor polemică, nu depășesc simțul măsurii și al obiectivității. Nu lipsește, însă, atitudinea fermă și autoritatea cunoscătorului în materie, după cum se observă și din raportul pe care-l face la glosarul din Muscel alcătuit de Rădulescu-Codin, pe care combătîndu-l precizează:

„Cea nu înseamnă „un cuvînt cu care se mîină boul din stînga“, ci un cuvînt cu care se mîină amîndoi boii și anume spre mîina dreaptă. Dela acest cuvînt vine apoi și adverbul *ceala*, care înseamnă în mîina dreaptă sau spre dreapta. I-a-o *ceala*: — i-a-o spre dreapta. Contrariul de la interj. *cea* e interj. *hăis*, cu care mîină boii spre mîina stîngă sau spre stînga, de unde apoi și adv. *hăisa* — în mîina stîngă sau la stînga“ (*An. Acad.* 1904—1905, p. 354).

În același raport, referindu-se la principiul după care s-a călăuzit autorul glosarului, S. Fl. Marian observă că el a procedat greșit mărginindu-se „numai la adunarea și publicarea acelor cuvinte care i-au sunat mai ciudat și mai straniu la ureche și despre care a crezut că în celelalte părți locuite de Romîni nu s-ar fi întrebuințînd, iar de mulțimea numirilor de ființe mitologice, de sărbători nelegate sau păgînești, de jocuri, de jucării, de bucate sau mîncări, de boale, de plante, de vite, de sălbăticiuni, de păseri, de tot felul de termeni tehnici, și multe alte de asemenea natură nu s-a interesat mai deloc“ (*op. cit.*, p. 351). La fel de greșită e considerată și metoda acelor glosatori dialectali care avînd în vedere mai mult cuvintele „cele mai bătătoare la ochi“ au neglijat pe celelalte, mult mai răspîndite și mai întrebuințate în vorbirea de toate zilele. Așa se face că în glosarul lui Rădulescu-Codin se află mai multe cuvinte de origine latină. „Aceasta e însă o mare greșită, care dacă nu s-a luat pînă acum în considerare, ar trebui să se ia numaidecît de acum înainte, căci numai atunci, cînd se va face aceasta, ne vom vedea întreg tezaurul limbii noastre scos la lumină din întunericul în care zace“.

Procedeul pe care-l recomandă Marian — elementar, de altfel, dar neaplicat tordeauna — rămîne valabil și astăzi. În acest scop „se cere... ca fiecare culegător de cuvinte să aibă dinaintea sa, dacă nu mai multe, cel puțin unul din dicționarele cele

mai complete ce le avem pînă acuma, și să caute ori de cuvîntul ce vrea să-l reproducă, se află într-însul ori nu, și dacă se află, ori de s-a publicat cu același înțeles, ce-l cunoaște d-lui sau cu altul (*op. cit.*, p. 352).

Această observație ne dă dreptul să credem că, la explicarea numeroaselor cuvinte și expresii populare cuprinse în opera sa, S. Fl. Marian, el însuși, s-a folosit de procedeul preconizat. Știm, de altfel, că era la curent cu tot ce apărea în domeniul preocupărilor sale, implicit deci și cu dicționarele și glosarele apărute. În raportul amintit, citează „*11 Glosare de cuvinte dialectale și provincialisme în limba romină*“, printre care „*Răspuns la chestionarul d-lui B. P. Hașdeu pentru Etymologicum Magnum Romaniae de Ștefan Buzilă, și diferite alte glosare alcătuite de A. Gorovei, I. Teodorescu, Rădulescu-Codin, Alesiu Viciu, Aron Densusianu, N. Densusianu, regretînd că majoritatea lor au rămas răzlețite prin ziarele în care s-au publicat și dintre care unele nici nu se mai pot procura (op. cit., p. 351).*”

Pentru Simion Florea Marian, fidelitatea cu care este oglindit vocabularul și fonetismul regional constituie și un mijloc de identificare a locului de unde este cules materialul respectiv. Într-un raport ținut la Academie asupra unor *povești populare* culese de Alexandru Florini, S. Fl. Marian constată că patria poveștilor respective, Moldova, poate fi identificată, și după enunțările cuvinte regionale folosite de povestitor, precum: „*omăt în loc de nea sau zăpadă; păpușoiu în loc de porumb sau cucuruz; ogradă în loc de curte sau bătătură; musai în loc de numaideci; bondariu în loc de bombariu sau bărdum*“.

„E adevărat că în colecția d-lui Florini — zice S. Fl. Marian în continuare — dăm și peste vreo cîteva cuvinte, sau mai bine zis provincialisme, care nu sînt de fel uzitate în Moldova, ci numai în Țara Romînească, bunăoară ca: *a mulțumi* în loc de *a mulțami*, ca în toate celelalte țeri locuite de romîni, *perече* în loc de *păreche* și *bles-tem* în loc de *blăstăm*. Numărul acestora este însă foarte mic, ceea ce mă face a crede că ele n-au ieșit din pana autorului ci din mina culegătorului tipograf bucureștean al cărții, care nu s-a tipărit în Moldova, ci în capitala Romîniei, în București“.

Împotriva strecurării unor asemenea erori într-o colecție de povești sau cîntece populare, S. Fl. Marian se pronunță categoric, considerînd că ele ar trebui „să se evite cu desăvîrșire“, căci altfel, „cum să ne cunoaștem și să ne studiem noi limba cu de-a-mănuntul și din toate punctele de privire, dacă nu ne dăm silința ca măcar în literatura populară să nu se strecoare cuvinte care nu sînt proprietatea celor ce ni le-au împărtășit?“

Consecvent cu principiul ogîndirii nealterate a limbii populare în culegerile de folclor, Simion Florea Marian se pronunță în aceeași măsură și împotriva neologismelor. Cuvinte ca *a termina, amorezat, ordin, suită* pe care folcloristul le găsește în colecția lui Al. Florini, nu au ce căuta, după părerea sa, într-o culegere de literatură populară — și desigur are dreptate dacă ne gîndim că, cel puțin în epoca sa, asemenea cuvinte nu făceau parte din limbajul obișnuit al creatorilor anonimi. (Cf. *An. Acad. S. II, Tom. XXVII, 1904—1905, p. 34*). Aceeași consecvență o manifestă S. Fl. Marian și față de unele neologisme ca: *polyhromie, hydromel, necropozi, eurymie, agapă, clepsidru, selenară, sepulcrală, etherată, alpestră, etc.*, care apar în povestirile istorice scrise de Caion, asupra cărora fusese înărcinat de Academie să raporteze. Neîfiind vorba de producții populare, Simion Florea Marian de data aceasta aduce argumente de natură estetică, subliniînd, astfel, că „nu înșirarea de tot soiul de cuvinte grecești și romane de neologisme posibile și imposibile“ — ca cele citate mai sus — „dau farmec povestirii ci graiul simplu și curgător, care curge liniștit ca un pârâu prin munți și văi, ogîndind în mersul lui zglobiu multe și minunate tablouri“ (*An. Acad. S. II, Tom. XXVII, 1904, p. 436*).

Cu toate acestea, S. Fl. Marian nu este, principial, împotriva tuturor neologismelor cum s-ar părea la prima vedere. Cea mai bună dovadă în acest sens o constituie faptul că el însuși le folosește, în cea parte a operei sale în care nu reproduce graiul poporului, ci propria sa vorbire. Cît privește producțiile populare culese de el, numai cu totul întîmpiator și în cantitate insignifiantă s-au putut strecura în ele cuvinte neadecvate. În general, însă, atît producțiile în versuri cît și cele în proză reflectă imaginea clară și vie a limbii și stilului popular.

Ceea ce l-a călăuzit pe Simion Florea Marian în problemele limbii, pe lîngă cunoașterea perfectă a graiului popular, și mai presus de cunoștințele sale teoretice, a

fost înzestrarea sa naturală cu ceea ce numim în genere *bunul simț*. Această prețioasă însușire l-a ferit de toate rătăcirile lingvistice, atrăgându-și considerația și prietenia unor contemporani de prestigiu lui Alecsandri sau Hasdeu. Nu-i de mirare, deci, că, apreciindu-i cunoștințele și competența în materie de limbă, acesta din urmă i se adresa (la 29 august 1892), cerându-i colaborarea la dicționarul său, în termeni ca aceștia :

Prea iubite colega,

Știi că încep acum litera B din Etymologicum. Dacă pentru litera A am putut profita puțin de luminile D-tale, doresc să profit mult cel puțin pentru urmarea lucrării. Îți voi fi dară foarte recunoscător, dacă-mi vei comunica cât mai curând cuvintele începătoare cu B, pe care le vei crede de cuviință. La rîndul meu te voi servi ori-cînd va veni ocasiunea.

Stringere de mînă cordială,

B. P. Hasdeu.

(*Junimea literară*, an. IV., nr. 10 și 11, p. 236, Suceava, 1907).

Atît materialul lingvistic discutat și explicat de Simion Florea Marian cît și cel care se află cuprins în culegerile sale de folclor are o importanță excepțională pentru studiul limbii romine. Nume de păsări, de insecte, de animale, de plante, de unelte agricole și casnice, de ființe mitologice, termeni de medicină populară, cuvinte din domeniul vieții spirituale etc., abundă în vasta operă a folcloristului bucovinean. Numai volumele despre păsări și despre insecte cuprind împreună peste 1800 de termeni specifici. Descîntecele, vrăjile, farmecele și desfacerile, un număr la fel de impresionant. La fel și celelalte culegeri.

Dacă Hasdeu, ca și alți autori de dicționare au profitat prea puțin de „luminile” marelui folclorist, e cazul ca cel puțin specialiștii noștri de astăzi să pună în valoare imensul material pe care o viață întreagă l-a adunat cu neobosită hărnicie unul dintre cei mai mari iubitori de popor.

Un dicționar care să cuprindă întreg tezaurul limbii romine este de neconceput fără contribuția lui Simion Florea Marian.

PORTRETUL ÎN PROZA ARTISTICĂ A LUI DELAVRANCEA

DE

ION TIBA

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității
«Al. I. Cuza» din 20-22 iunie 1958*

S-a vorbit pe drept cuvânt despre imaginația plastică a lui Delavrancea. Încă din 1888, Hasdeu nota despre acesta că „își vedea gândul trup și suflet înaintea ochilor”¹⁾, sezisind o trăsătură importantă a artei prietenului său.

Puterea de plasticizare a scriitorului îmbracă aspecte variate în proza sa artistică. Ea se manifestă în abundente și substanțiale descrieri de natură și de interioare, în zugrăvirea de tablouri, de forme umane, prin prezentări picturale, prin nuanțări cromatice adesea contrastante sau prin răsfrîngerii de lumini, toate transmițînd cititorului senzații diferite.

Creator de tip intuitiv, deosebit de sensibil la impresiile venite din afară, prozatorului i-au izbutit numeroase personaje, datorită capacității sale de plasticizare, dublată adesea de însușiri remarcabile de observator. Eroii lui Delavrancea prind viață din înfățișarea ținutei lor exterioare, din prezentarea de particularități ca: expresia feței, gesturile, atitudinile, vorbirea, comportarea, în funcție de situație și de starea sufletească. Nuvelele, schițele și poveștile sale cuprind de aceea un însemnat număr de portrete individuale și colective, de substanță și formă deosebite: de la portretul realizat cu minuțioasă exactitate și pînă la creionarea rapidă a citorva trăsături semnificative, de la silueta diafană învăluită într-un lirism suav și pînă la figura tratată caricatural.

Posibilitățile de portretist sînt prezente la Delavrancea mai ales în proza sa artistică, dar ele nu lipsesc nici din celelalte părți ale operei sale. Explicația faptului stă tot în natura talentului său, în imaginația sa plastică. Înzestrat multilateral, publicist și orator, poet, prozator, dramaturg, desenator și pictor ocazional, creatorul lui Hagi Tudose aparține categoriei artiștilor cu valențe multiple, nerealizate pe deplin. De fiecare dată însă latura esențială a talentului său — înzestrarea vizuală deosebită și, derivată de aci, capacitatea de portretizare — ies în relief.

Au fost relevante aptitudinile lui Delavrancea de portretist literar, în maniera lui Sainte-Beuve²⁾. Chiar în articolele și cronicile sale se întîlnesc rapide creionări de figuri umane și de grupuri, făcute cu insistență asupra amănuntului repugnant și cu evidentă intenție satirică. Exemplele date de O. Botez în studiul „Naturalismul în opera lui Delavrancea” sînt probante în acest sens³⁾. De asemenea, corespondența cu prietenii, cunoscuții și familia conține uneori adevărate galerii de portrete. Ș. Cioculescu citează dintr-o scrisoare adresată de Delavrancea lui Caragiale profilurile unor politicieni coa-

1) B. P. Hasdeu: „Bucea și căpățînă”, în „Revista nouă”, an. I, nr. 2 din 15 ian. 1888.

2) P. V. Haneș: „D. Delavrancea portretist literar”, în „Viața nouă”, an. III, nr. 18.

3) O. Botez: „Naturalismul în opera lui Delavrancea”, Buc. 1936, p. 7-8.

servatori (P. P. Carp, N. Filipescu, T. Maiorescu) ⁴⁾ în care detaliul realist stă alături de înșepătura satirică, deși aci satira portretelor e intenționat atenuată, cum însuși autorul mărturisește.

N. Grigorescu și Al. Vlahuță erau convingși că prietenul lor Delavrancea, stăruind în pictură și-ar fi putut consacra talentul de artist plastic. Tablourile în ulei la care a lucrat Delavrancea nu s-au păstrat, dar cele câteva desene în creion sau în peniță, portrete și peisaje, cunoscute azi, sînt suficiente pentru a confirma această părere ⁵⁾. Grafica lui Delavrancea e dominată, ca și proza, de portret. Și nu-i lipsit de semnificație faptul că portretele și caricaturile în creion sau în tuș își au similitudini în articole sau în nuvele. Meticulozitatea depusă la alcătuirea portretelor lui Anton Pann sau a autoportretului dăruit Mariei Lupașcu în 1895 se reafirmă prin minuțiozitatea din portretele literare sau din schițele autobiografice.

Paralela poate fi susținută de asemeni sprijinindu-ne pe corespondența dintre portretul executat în peniță, descris asemănător și în cuvinte. Cine vede desenul reprezentînd pe moș Fanta nu poate să nu observe analogia dintre înfățișarea grafică a personajului și imaginea literară.

Trecînd la analiza portretului în proza artistică a lui Delavrancea, o observație se impune de la început. Titlurile nuvelor și povestirilor scriitorului sînt aproape constant nume proprii sau porecle: *Sultânica*, *Fanta-Cella*, *Iancu Moroi*, *Șuer*, *Trubadurul*, *Zobie*, *Milogul*, *Paraziții*, *Hagi Tudose*, *Bursierul*, *Irinel*, *Domnul Vucea*, *Sentino*. Puține sugerează ideea de acțiune, povestire: *Răsmerița*, *Odimioară*, *Înainte de alegeri*, *De azi și de demult*. Faptul arată că atenția autorului este concentrată asupra unor figuri ce se situează în prim plan. Narațiunea este utilizată numai pentru a adăuga trăsături noi eroului principal sau pentru a-l plasa în situații variate, cu scopul de a-i reliefa înfățișarea fizică sau morală. Portretul ocupă astfel centrul nuvelor și povestirilor.

Lumea ce populează proza lui Barbu Ștefănescu este destul de variată. Întîlnim reprezentanți ai vieții rurale, țărani și boieri, fete și flăcăi, mahalagii, dascăli din amintirile de școlar, oameni văzuți pe stradă sau la întruniri, tinere și tineri de abia trecuți peste pragul vârstei primelor iubiri, înalți demnitari sau funcționari mărunți, firi bolnăvicioase și chipuri enigmatice, femei adultere și întreținuți, politicieni veroși și demagogi, indivizi de la periferia vieții sociale, declasați și anormali. Pe unii i-a zugrăvit în culori simpatice, cu dragoste și duioșie, altora le-a imprimat pe față stigmatul disprețului său. De aceea, prozatorul își alege procedeele în funcție de materialul uman de care se ocupă.

Admirabilele schițe *Bunicul* și *Bunica* sînt în același timp două portrete tipice, două medalioane devenite clasice. Eroii, caracterizați prin bunătate, blîndețe, prin seninătate și echilibru sufletesc, sînt pictați în culori luminoase. Căldura și duioșia evocării le însuflă o notă romantică. Împreună, schițele par două laturi ale unui diptic, construite cu mijloace de expresie sobre, cu precumpănirea dialogului, alternînd cu efuziuni lirice abia reținute.

Romantismul este dominant în celălalt diptic din proza lui Delavrancea, în poemele exotice *Fanta-Cella* și *Sentino*.

Cea mai poetică imagine din proza scriitorului, profilată în splendori de soare sudic, de un colorit puternic, este a păstoriiței Fanta-Cella. Aceasta plutește ca o fantasmă de dincolo de negurile eterne, rechemată de amintirea lui moș Fanta. Fusese o fiică a munților însoriți și a mării albastre. Chipu-i idealizat reapare ca refren în poemul pe care-l cîntă pescarul îndurerat:

„Cînd lumea nu era pustie și soarele răsărea de două ori fără să apună vreodată, Fanta-Cella alerga zglobie, pe creștetul golfului, minîndu-și caprele din iarba răscoaptă a muchilor în pajiștile grase de la umbra albăstrie a dafinilor.... Și nu era lămie mai galbenă și mai parfumată ca părul ei despletit, nici cicoare mai albastră și mai învoaltă ca ochii ei limpezi și blînzi...”

E profilul nefinisat al unei ființe pure, încă vie în inima iubitului, prin însușirile-i caracteristice: grația mișcărilor, culoarea părului și a ochilor. În portret se împletește vagul poeziei și lirismul povestitorului. Însușirile exagerate ale ființei evo-

4) Ș. Cioculescu: „Viața lui I. L. Caragiale”, Buc. 1940, p. 290.

5) Vezi în această privință: Emilia Milicescu — „Delavrancea desenator” în „Flacăra” din 14 septembrie 1957.

cate, toate la gradul superlativ, de unde și repetarea de patru ori a adverbului „mai“, contrastul de culori (galben și albastru), sugerarea de senzații olfactive (părul parfumat) anunță embrionar mijloacele de expresie folosite cu precădere de Delavrancea în portrete.

Prozatorul s-a oprit înduioșat și tandru asupra vârstei primelor iubiri și a creației imaginii de tineri ce încearcă pentru întâia oară fiorul dragostei. Așa sînt cei doi protagoniști ai povestirii *Irinel*: Iorgu, fermecător prin timiditate și naivitate, iar Irinel, cochetă, volubilă și copilăroasă. Ea își face apariția prin filfiri de rochie și reverențe grațioase, prin gesturi capricioase și izbușcirea de veselie sau de supărare.

În general, eroii sînt priviți din exterior, fiindu-le reliefate fizionomia feței și aspectele îmbrăcămintei, gesturile și comportarea.

Scriind despre N. Grigorescu, Delavrancea arată că marele pictor este: „și un profund psiholog, în aceeași măsură cum s-a susținut că Rubens poate figura printre cei mai însemnați fiziologi⁶⁾”.

Grigorescu a pictat în portretele sale de țărani „sufletul îndurător, naiv și melancolic al unui neam întreg“. Delavrancea izbutește să sugereze viața interioară a eroilor săi nu atît pe calea analizei psihologice, cît mai ales indirect, din zugrăvirea mediului ambiant, din atitudinea acestora față de diferite situații, din stările pasionale oglindite în funcțiile lor fiziologice.

„Cerculă singele — și se vede cum circulă — pe sub pielea subțire a flaman- delor grase, în tablourile lui Rubens”, observă el.⁷⁾

Prozatorul s-a inspirat din marea artă a pictorilor flamanzi nu numai în ce privește relevarea vieții pe calea intuirii proceselor fiziologice, dar și prin adaptarea tehnicii clar-obscurului. Probat în acest sens este portretul Sultănicăi.

Delavrancea își înfățișează eroina în mai multe ipostaze, luminîndu-i succesiv trăsăturile, pentru a-i întregi imaginea. Pe Sultănică o aflăm cînd în intimitate familială, alături de mama Stanca, cînd la horă îmbujorată de virtețul jocului. O întîlnim în mijlocul naturii luîndu-se parcă la întrecere în frumusețe cu florile cîmpului sau alergînd pătimașă spre locul dragostei. Toate aceste situații sînt prilejuri pentru artist să adauge tente noi de culoare profilului inițial. Portretul se bazează în deosebi pe elemente picturale. Deșteptîndu-se din somn, cu capul în poala mamei Stanca, fata „deschide niște ochi ca pruna de mari“ și „strecură printre genele ei de catifea două lacrimi“. Autorul nu îngheșuie toate detaliile portretului deodată, ci le desvăluie treptat, de-a lungul întregii narațiuni. Tușele colorate se obțin prin intermediul epitetelor concrete, comparațiilor, hiperbolizării, care sînt aproape toate de proveniență populară:

„Fata Kivului e cum arar se mai află sub soare. Chipul ei par-car fi zugrăvit; alb, și cu două răsuri pe obraji. Ochii negri ca mura, frumoși de pică, dar cînd îi încrunță te sperie ca întunericul. Părul lins, cu unde albăstrui“. Coloritul e în clar-obscur, albul îmbujorat al feței cont. astînd cu negrul de întuneric al ochilor. Și mai departe:

„Sultănicăii îi este dragă curățenia ca lumina ochilor, că chiar de n-ar avea sprincenele trase ca din condei și buze rumene ca bobocul de trandafir, tot n-ar da cu foită și cu muc de luminare.

Cînd merge, saltă puțin și se mlădie. Trup omenesc de n-ar fi s-ar frînge“. Toate trăsăturile sugerează sau dezvăluie frumusețea deosebită a fetei, frumusețe într-o măsură idilică, pe care avea s-o parodieze Caragiale în „Smărăndița“.

Vestimentele ce-o acoperă lasă să transpară prin subțirimea lor formele corpului, ca într-o sculptură diafană:

„Și ce vilnic, și ce năframă, și ce cămașă de borangic, galbenă ca spicul și subțire ca pînza păianjenului, încît i se simte tot sînul, pietros ca poama pîrguită, cum se bate, cînd abia suflă de osteneală“.

Ipostaza finală este deosebită față de cele anterioare. Aci, portretul reprezintă înțelesuri morale, pe măsură ce lasă să se întrevadă prefacerile fizice produse de deprimarea cauzată de suferințele dragostei. Trăsăturile feței exprimă zbuciumul interior, dar dincolo de aspectele externe, se zăresc procese organice. Se urmărește în esență

6) Delavrancea despre N. Grigorescu în: Ionel Jianu și V. Beneș, „Mărturii despre Grigorescu“, Buc., E. S. P. L. A., 1957, p. 37.

7) Ibidem, p. 38.

un dublu scop: se traduce prin expresia feței psihicul eroinei, cum au încercat fiziognomonistii, și totodată se depășește stadiul aparențelor, scrutându-se funcțiile biologice, la fel cu maeștrii flamanzi.

„Slabă, gaibănă, cu pielea de pe față așa de subțire, că-i numărăi vinele albastrui urzite în curmezișul timpelor. Ochii ei, mari din fire, păreau mai prelungi decît sprincenele, și nu spuneau nici dragoste, nici ură, uitîndu-se, fără pic de credință, la cerul întins ca un zăbranic nepăsător și vioriu”.

Înfățișarea din epilogul nuvelei indică astfel modul în care deziluzia și focul iubirii au operat transformări radicale în chipul Sultanicăi.

Se știe că analiza cazurilor clinice, etalarea aspectelor repugnante și detaliarea fotografică a unor elemente ne semnificative sînt cultivate de naturaliști. Făpturi dizgrațioase, suflete bolnave zugrăvite totuși cu îndemînare, se găsesc în opera prozatorului nostru. Trubadurul face parte din această categorie. Ca înfățișare fizică, eroul corespunde structurii sale psihice morbide. Transparența pielii lustruite a obrazului și a timpelor, gura mică, buzele subțiate, ochii adormiți și spețele înguste trădează o construcție subredă, sensibilă. Portretul derivă, denaturat, din „Sărmanul Dionis” al lui Eminescu, prin semnificație și prin procedeele utilizate la realizarea lui. Trubadurul se analizează și analizează. Este un portret axat ca atare pe confesiune, pe destăinuire.

Alături de figuri de intelectuali dezechilibrați sufletește, cum sînt doctorul din *Liniste* sau Trubadurul, în seria de portrete a lui Delavrancea aflăm chipuri de degenerați sau accidentați, din categoria cărora fac parte Zobie și Milogul, zugrăviți de autor cu aceeași caldă înțelegere manifestată ori de cîte ori se ocupă de cei în suferință fizică sau morală. Nicăieri contrastul nu e atît de frecvent și puternic ca în aceste două schițe. Delavrancea stăruie asupra aspectelor grotești, asupra amănunțelor triviale, dezgustătoare, de aparență naturalistă, dar își învâluie eroii într-o generoasă privire romantică. Individualizarea este reliefată de contrastul dintre personaje, dar și de deosebiri stridente dintre înfățișarea monstruoasă a eroilor și sentimentele umane de care sînt animați, Zobie — rudimentar, instinctiv; Milogul — pe deplin conștient.

Prof. T. Vianu află filiația lui Zobie în gravurile cu monștri ale lui Goya⁸⁾. Personajul amintește ca fizic și prin duioșile paterne față de copilul „bălai și cîrlionțat” Mirea, de Quasimodo, iar în momentul dezlănțuirii ce-l duce la crimă seamănă mai mult cu „bestia umană” a lui Zola, scriitor față de care—se știe—Delavrancea a avut o deosebită considerație.

Portretul lui Zobie este alcătuit în termeni de un realism brutal, crud, ce frizează naturalismul, secondați de regionalisme și de comparații populare:

„Pe zăblăul verde al platoului Bughea, bubat de mușuroaie și întins ca o velință zbîrcită, merge d-a-nboulea Zobie gușatul, ticălosul și batjocora orașului.

Capul lui mare ca o baniță și se reazămă p-un gît înfundat în umeri. Picioarele și mîinele-i cată anapoda. Fața, lată și scofilcită, la fitece pas, se strîmbă. Iar gușele, înflorite ca la un curcan, și le-aruncă pe spate și le mișcă moale și gras în mersul lui șonticîit pe piciorul drept” etc.

Cu *Iancu Moroi* pătrundem în șirul portretelor realiste, deși mai subsistă încă numeroase descrieri de stări fiziologice sau de amănunte scabroase, lipsite de interes. Șubrezenia fizică a eroului principal al nuvelei și boala sa nu se mai datoresc eredității, ca la soția doctorului din *Liniste*. Ele au cauze sociale, căci umilul funcționar Iancu Moroi—tip cu aderențe la romanul rus, prin Dostoievski—este un obidit, un exploatat, ajuns în situația deplorabilă în care ni-l înfățișează scriitorul, datorită condițiilor îngrozitoare de trai.

Portretul satiric realist, întrebunțat ca mijloc de demascare a răului social, ca instrument de transmitere deghizată sau directă a sentimentelor și gândurilor, ocupă un loc însemnat în proza artistică a autorului lui *Hagi Tudose*. Adunătura de cartofori „nesimțitoare, nerușinată, neîndurată” pe care Iancu Moroi o ura „cu toată minia omului slab, bolnav, exploatat și învins” a fost condamnată de Delavrancea într-o serie din nuvelele și povestirile sale.

În galeria chipurilor satirice din proza sa artistică figurează atît portretul de prim plan, finisat, zugrăvit cu grijă pentru amănunt, cît și simpla creionare fugitivă,

8) Vezi: *Arta prozatorilor romîni*, Buc. 1941, p. 176.

totdeauna însă pregnantă, concretă. În această din urmă categorie se înscriu un număr însemnat de profiluri schițate sumar, întilnite în nuvele ca *Iancu Moroi*, *Paraziții*, *Înainte de alegeri* sau în povestirea autobiografică *Bursierul*.

De cele mai multe ori, Delavrancea își înconjură făpturile antipatice cu o ironie pe cât de fină pe atât de ascuțită. Mai ales în *Paraziții* ironia prozatorului se exercită din plin. Aci, el realizează un adevărat tur de forță, individualizând prin mijloace sigure, în câteva linii, pe fiecare dintre participanții la jocul de cărți.

Satira scriitorului lovește usturător prin sfichiuirile de bici ale ironiei asupra acestei lumi interlope, depravate.

Ironia subsistă în contrastul aparent dintre înfățișarea ridicolă și pretenții (Ionel Ludoveanu închide în capul „tărtăney” un talent „excepțional”), dintre vorbă și faptă. Neologismul strident e întrebuițat cu aceleași intenții alături de cuvântul comun (Domnișoara Zozo este „un drăcușor șarmant, o nebună delicioasă”), ceea ce amintește de arta lui Caragiale; comparația sugestivă urmată de epitetul plastic, expresia populară lângă estropieri. De la numele elocvent pentru apartenența socială și națională a personajului și pînă la conversația întreținută într-un limbaj colorat cu franțuzime, totul contribuie la fixarea fizionomiei „paraziților”.

Iorgu Cosmin face cunoștință cu „diavolul”, „irrezistibilul” Georges Panicu, tânăr moșier de 19 ani, cu mare dezinvoltură în mînuirea cărților de joc, dar înșelat de toți fără scrupule. Prin fața lui Cosmin se perindă femeii ca voluminoasa coană Anica, ce se leagănă în mers asemenea unei rațe, ca „madame” Sevastița Pirigumenos sau ca artista „în perspectivă” Loradona.

Om cu aptitudini pentru viața tihnită de familie, Delavrancea nu a putut privi indiferent la pîngărirea legăturilor matrimoniale.

De aceea își arată dezaprobarea printr-un dispreț abia perceptibil chiar față de adulterul Săsei Malerian, soția mai tinăra cu 33 de ani decît bărbatul ei. Cîteva amănunte: glasul „rece și ascuțit”, contrastînd cu gîtul „rumen și rotund”, ochii verzi „cu scînteii roșietice, ca de pisică lacomă” spun acest lucru. Senzualitatea excesivă a Săsei Malerian nu-i pe placul creatorului ei și, deși justificată într-o măsură, comportarea îi este totuși condamnată.

Disprețul e mai evident față de despotica și desfrînată soție a lui Iancu Moroi. Ostilitatea scriitorului se observă atît din felul cum îi pictează înfățișarea exterioară, („femeie bine zidită”, „cu ochi negri și minioși”) cît și din modul de a-i prezenta comportarea: e nervoasă, risipitoare, imorală, își terorizează și exploatează soțul bolnav. Deși au o înfățișare atrăgătoare, atît Sofi Moroi cît și Săsa Malerian comit abateri de la normele etice obișnuite și de aceea imaginile lor se situează în galeria portretelor satirice.

Pe lângă procedeele întrebuițate în conturarea acestor două figuri feminine, la realizarea profilului coanei Ghiolița, din nuvela *Înainte de alegeri*, contribuie în deosebi, după exemplul lui Caragiale, vorbele ridicole, rostite de eroină cu emfază. Este una din puținele femei întilnite în nuvelistica lui Delavrancea al cărei portret moral se dezvăluie mai mult din dialog, din frazele bombastice spuse la întruniri.

În proza lui Delavrancea se întrevide o gradație a antipatiei cu care scriitorul își privește modelele supuse criticii. Inceputul l-ar forma Iorgu Cosmin, victimă mai mult a mediului în care poposește un timp și din care reușește să se smulgă. Pe acesta autorul este înclinat să-l absolve de vină. Pe o altă treaptă se află Drăgan Căpraru, devenit din țăran „papugi de București”. Chipul acestuia de seducător vicelan este privit cu nemulțumire, poate cu dispreț, dar nu cu ură, pentru că și aici cea mai mare parte din vină este aruncată pe seama mediului urban și cazon ce l-a corupt. În fine, cea mai abjectă figură din galeria de portrete realizate de Delavrancea ni se pare a fi Căliman potcovarul, înfățișat cu chip de brută și cu deprinderi inumane. Între aceste coordonate se pot încadra alte portrete, pictate în tușe realiste amănunțite sau creionate caricatural, pe baza augmentării proporțiilor și volumelor.

Delavrancea își aduce aminte din viața de școlar sau de student de figuri de dascăli cu apucături meschine, ignoranți și fanfaroni, răi sau pedanți. Nuvela *Liniste* și povestirea *Bursierul* cuprind schițate rapid chipurile unui însemnat număr de „educatori”, zugrăvite în ceea ce are fiecare ca notă esențială, dominantă.

Figura tipică de învățător rău, realizată de Barbu Ștefănescu înainte de apariția lui Marius Chicoș Rostogan, devenită repede cunoscută, este *Domnul Vucea*. Meticu-

lozitatea cu care-i descrie înfățișarea și obiceiurile, detaliul vestimentar, nuanțările cromatice și comparațiile sugestive își dau concursul la închegarea unui portret viu.

Fizionomia „educatorului“ este de la început antipatică: „Scund, grăsuliu, cu părul mărunț și încărunțit, cu barba ascuțită, potrivită din foarfecă, mai mult albă, și albă ca zapada în vârful ei netezit; niște ochi verzui, mici și rezezi: o față gălbuie, curată și fără pic de sînge“.

După descrierea amănunțită a îmbrăcăminteii, care trădează grijă de sine, egoism, ne este înfățișat mersul: La mers, domnul Vucea „nu era de fel ca ceilalți oameni. Ne uitam la el de departe. Pășea iute, mărunț, ușor, ca un șoarece, și scuipa în urmă cînd trecea pe lângă murdării; dacă era noroi, călca din piatră în piatră, tot în creștetul pietrelor, scuturînd picioarele ca o pisică“.

Ca în mai toate portretele lui Delavrancea, eroul este privit din exterior, iar caracterul se conturează din situațiile prin care trece, din comportament. Ironia cu care este descrisă înfățișarea „domnului Vucea“ se continuă în relatarea faptelor caracteristice pentru finisarea portretului. Învățătorul bate copiii, e nedrept, îi pune la corvezi. Lunea, cînd e „de spus“, ascultă cutremurîndu-se cronică mahalalelor. În torul, el este „un bătrîn copilăros și rău“, avid de satisfacții, căci „șinea la viață ca un pustoi la Dumnezeu“. Scriitorul, de data aceasta, nu lasă numai să-i fie dedusă atitudinea față de personaj. El intervine direct: „Să fi ars casa pe el, m-aș fi tăvălit de bucurie“.

Spre mulțumirea povestitorului, în final, ne este relatată o întîmplare hazlie: domnul Vucea primește o zdravănă corecție de la ascuțita sa consoartă Bibiloii, în văzul elevilor. Aceasta adaugă o nouă trăsătură de caracter temutului dascăl, neașteptată — frica —, ceea ce-l face mai puțin important decît pare.

Deși Delavrancea a utilizat frecvent portretul în poza sa artistică și l-a făcut să ocupe un loc important aproape în fiecare năvelă sau schiță, el nu l-a întrebunțat niciodată ca scop în sine, așa cum au făcut „prețioasele“ în Franța, mai ales celebrele *M-me de Scudéry* sau de *Montpensier*. Portretul în năvela lui Delavrancea se încadrează unei compoziții în care joacă un rol principal; nu se află izolat.

Precumpănitoare este descrierea aspectului fizic al eroului, pentru că aceasta este în concordanță cu darul vizual al scriitorului, dar nu este neglijată nici analiza psihologică. Chiar cînd urmărește stările sufletești ale eroului, autorul „Sultănicăii“ convertește abstractul în concret, înlocuind analiza prin relații vizibile. Așa se întîmplă în cea mai reușită năvelă a sa, în *Hagi Tudose*. Aci, conformația fizică a personajului principal aproape nu-i descrie, pentru că ceea ce interesează este trăsătura dominantă de caracter a acestuia — avariația. Totuși, mai toate faptele ce-o dezvăluie cad sub percepția noastră. Portretul este construit pe o singură axă, așa cum au procedat Theofrast și La Bruyère în celebrele lor „Caractere“. De la aceștia doi, Delavrancea a luat ideea acumulării de detalii proprii pentru construirea unei tipologii morale. Scriitorul a trecut însă de acest stadiu clasic și a realizat un personaj perfect individualizat, dezumanizat de patima tezaurizării, asemănător lui Pluskin, mai odios decît Harpagon și mai inutil decît Gobseck. Deși chintesență a avariției, Hagi Tudose are o individualitate proprie, o înfățișare ce este numai a lui. Năvela prezintă eroul într-o serie de împrejurări, de atitudini și întîmplări axate pe aceeași idee. Toate împreună dau o imagine unică, cea mai solid construită din întreaga proză artistică a lui Delavrancea.

Talentul de portretist al scriitorului se manifestă și sub alte forme. Astfel, atitudinea critică se concretizează uneori în portrete-caricaturi. Dintre caricaturi mai izbutită este cea a căpitanului Delescu, personaj cu apariție episodică în năvela *Iancu Moroii*. La acesta, volumele și proporțiile sînt intenționat exagerate, umflate, însușirile sînt raportate la regnul animal, pentru a-l apropia mai mult de fauna inferioară decît de semenii săi, oamenii: „Gras, gros și rumen, cu vârful nasului roșu, cu un barbișon negru și lung; fălcile îi ieșeau din linia timploilor; capul i se țugua în con; ceafa lată se resfrîngea într-un val de carne unsuroasă peste gulerul strîns al mondiului“. Șoldurile îi sînt „enorme, ca două burdufe de ciriviș“,... dogorește „ca un cup-tor“... „se scarpină pe gușe. Parcă ar fi ras o burtă de șalău“. Are „o voce de taur“ și pleacă „cu niște pași de elefant“.

Căpitanul Delescu apare în felul acesta ca un reprezentant tipic al burgheziei „grase, voinicie și bogate“ pe care o detesta Trubadurul. Expresia tare, frustă, servește aci, ca și în alte portrete, traducerii disprețului, a urii scriitorului, așa cum, mai

tîrziu, pamfletul arghezian avea să folosească expresii de aceeași natură pentru satirizarea unor realități asemănătoare.

Delavrancea are puterea de a descrie în cuvinte puține o întreagă colectivitate, un grup, o adunare, în ceea ce indivizii ce le compun au mai caracteristic, mai esențial. Portretul colectiv este adesea folosit de prozator mai ales în *Paraziții*, *Iancu Moroi*, în povestirile cu haiducii sau în schițele exotice. Iată un exemplu din *Iancu Moroi*:

„Boierii și cocoanele dimprejurul meselor verzi învîrteau cărțile. Din chipul lor pierise viața. Din creierul lor pierise gîndirea. Pe aceste schelete, înfășate într-o piele galbenă și moartă, nu se zărea decît scîrba, amorțeaua, uitarea, într-o mișcare instinctivă de trup și suflet“.

Puterea de plasticizare a prozatorului se arată și în fraze lapidare, definiții sobre, apropieri îndrăznețe, care individualizează și transmit concomitent senzații de tot felul: vizuale, auditive, tactile. Paleta sa este mereu vie, interesantă. Comparată cu bătrînul ei soț, Șașa Malerian este văzută de Iorgu Cosmin ca „O Veneră lîngă un cadavru“, iar Gelina îndoliată îi pare „O statuă de marmură vineție“. Vorba curată a acesteia „tremură ca glasul unui soprano într-o catedrală“. Mîna soției doctorului din *Liniiște* este „rece, slabă, moleșită, ca o blană de pisoi mic“.

Comparația de proveniență populară este des utilizată de Delavrancea în portret. Uneori întîlnim adevărate aglomerări de comparații: Un copil e „șurel ca o umbră, blond și auriu ca luceafărul, blînd ca o sfință, fraged ca un lăstar crud și trist ca un ochi de mort care se închide“. Alteori, ele îmbracă forma unui joc de cuvinte bazat pe repetiția simetrică a unui număr, ajutat de rimă, ca în poezia populară: *Împăratul din Palatul de cleștar* are „trei fete trei zîne, trei zîne trei stele, trei stele trei sori, trei sori trei surori, trei surori trei comori“.

De multe ori portretul se află la Delavrancea situat în compoziții cu sfîrșit tragic. De aceea chipurile luminoase, pînă la urmă, sînt întunecate de pete de umbră. Este desigur aci și o repercusiune a concepției de viață a scriitorului, care se arată a fi aceea a unui pesimist moderat, după cum rezultă mai ales din nuvela cu multe elemente autobiografice *Trubadurul*.

Există totuși în povestirile haiducești și în poveștile lui Delavrancea, în deosebi, cîteva figuri de exponenți ai intereselor celor de jos, ce nu sînt deloc adumbrite.

Este demn de relevat că Delavrancea, care în copilărie a ascultat cu pasiune basmele mamei sau ale bunicii, n-a văzut în tradiționalul Moș Crăciun, ceea ce se înțelege de obicei. La dînsul, vestitul unchiaș ce aduce daruri copiilor se transformă într-un justițiar ce vine în ajutor celor săraci și pedepsește pe bogați.

Portretul unchiașului, asemenea celor ale eroilor de dimensiuni fantastice din basmele lui Creangă, este sculptat în linii și forme colosale:

„Moș Crăciun era o namilă de romîn cît toate zilele. Moțăia rezemat de patru copaci groși cît buțile, și copacii se îndoiu trosnind sub șalele lui. O mîină d-ar fi învîrtit, i-ar fi culcat pe toți la pămînt. În barba lui albă era atîta lînă cît ai lua după o turmă. Și îi curgea la vale, de sub nas și de sub ochi, pale, pale, mustățile și barba, și se îneca mai jos de genunchi în zăpadă: să fi zis că varsă cineva cu gălețile, lapte și sloi de ghiată, așa îi erau de lungi, de albe și de înghețate mustățile și barba. Chica îi înfășura umerii și spatelul, ca o sarică, pînă la mijloc“.

Acești eroi cu puteri nemăsurate satisfăceau cel puțin în vis năzuințele celor mulți către dreptate socială și, odată cu dorințele acestora, imaginar, se împlineau și cele ale lui Delavrancea, neconținut animator și propovăduitor al spiritului echității în lume.

Nuvelele, schițele și poveștile sale, prin abundența imaginilor vii, plastice, prin faptul că înfățișează numeroase chipuri și siluete, arată un aspect important al artei scriitorului: talentul său de portretist. Dacă despre Caragiale și Creangă se poate spune că notează mai mult felul de a vorbi al eroilor și mai puțin se ocupă de aspectul lor exterior, Delavrancea este preocupat în primul rînd de fizionomia exterioară a persoanelor și apoi de exprimarea lor. De aceea, la cei doi dinții portretul se întîlnește mai rar, în timp ce Delavrancea—cărui, asemenea *Trubadurului*, vorba îi apărea ca o icoană—l-a utilizat cu perseverență, ca mijloc de individualizare sau de tipizare. Colecția sa de portrete este mai variată decît cea a lui Slavici și exemplarele ei sînt de un nivel artistic superior față de cele ale lui Ion Ghica.

Eroine ca Fanta-Cella, Irinel, Sultănica amintesc, în diferite ipostaze, de figuri idilice din poezia lui Alecsandri sau Coșbuc, prin gingășia culorilor cu care sînt zugrăvite. Alte portrete ne duc către chipurile din lirica romantică eminesciană, cu palori de marmură (Gelina, de exemplu), cu fețe transfigurate de gânduri și suferințe; iar caricaturile, portretele critice, își pot găsi adesea similitudini în satira din scrisorile poetului.

Delavrancea are precursori în arta portretului. El este însă un creator original, pentru că imaginația sa plastică prodigioasă, sensibilitatea sa receptivă la tot ce este nuanță, culoare, formă, proporție, i-a creat o fizionomie artistică proprie. Prin alternări de lumini și umbre, prin utilizarea de elemente picturale și sculpturale, prin adecvarea neconținută a mijloacelor artistice și a lexicului la conținut, scriitorul a înnoit și îmbogățit tehnica portretului în literatura română.

Adaptarea cuvintului la realitatea descrisă a fost la el o preocupare constantă. În portretele sale se întrebuițează expresia colorată viu, epitetul pregnant, o limbă de o mare plasticitate și sobrietate, adesea remarcabilă prin vigoare, deși nu prea deosebită sub raportul inventivității. Cuvintele scabroase, urâte, comparațiile repugnante nu sînt ocolite, cînd realitatea zugrăvită le cere.

Delavrancea și-a ales astfel culorile în funcție de modelele pe care le-a avut în față.

Portretele din proza sa artistică, realizate cînd cu însuflețire romantică, cînd cu vervă satirică, mereu cu preocuparea de a le face cît mai vii, mai apropiate de ceea ce aveau esențial prototipurile, alcătuiesc o sursă pentru înțelegerea autorului și a lumii în care a trăit, un exemplu pentru maeștrii portretului de mai târziu.

CONCEPȚIA ECONOMICĂ A LUI G. APOSTOLEANU — PROFESOR
DE ECONOMIE POLITICĂ LA ACADEMIA MIHĂILEANĂ
DIN IAȘI

DE

M. TODOSIA ȘI E. MARIN *

La Academia Mihăileană din Iași, a fost ținut primul curs universitar de economie politică din țara noastră.

La 23 noiembrie 1843, I. Ghica deschide cursul de economie politică cu prelegerea „Despre importanța economiei politice” care a fost întocmită după lecția introductivă de economie politică a lui Michel Chevalier.

Problemele economice tratate în prelegerile sale, reprezentau o noutate pentru intelectualitatea ieșeană, ceea ce a făcut ca ele să fie urmărite cu mult interes. Ion Ionescu de la Brad, unul din auditorii acestui curs îl apreciază în mod favorabil. În „Teranul Român”, jurnal politic, economic, literar și comercial Nr. 1/1861, scria următoarele: „Noi am avut norocirea a asculta cursul . . . . de Economie politică ce l-a făcut în Academia Mihăileană din Iași, și putem spune în public, că . . . . am ascultat cu deosebit interes pe D-l I. Ghica”.

I. Ghica rămâne la catedra de economie politică de la Academia Mihăileană pînă la 7 iulie 1844, cînd demisionează.

De la această dată nu s-a mai predat economia politică pînă în 1855, cînd vine ca profesor la această catedră Gheorghe Apostoleanu.

G. Apostoleanu își face studiile la Iași, la Academia Mihăileană, pe care o absolvă în 1846. După aceea pleacă ca bursier al statului la Berlin, unde studiază dreptul luîndu-și doctoratul. Tot la Berlin urmează un curs special de economie politică timp de un an.

Venind în țară, în martie 1855, este numit profesor de economie politică, iar cursul îl începe la 27 mai 1855.

G. Apostoleanu, funcționează ca profesor de economie politică și de discipline juridice pînă în 1860, cînd demisionează.

Pe lîngă activitatea de profesor de economie politică, G. Apostoleanu s-a preocupat și de problemele care priveau dezvoltarea economică a Moldovei.

Din cursul său ținut la Academia Mihăileană, se găsesc numai două lecții publicate în revista „Romînia Literară” din anul 1855 sub titlul „Introducere la cursul de Economie politică”¹⁾ și „Influența statului asupra societății și a legilor asupra chipului ciștigării averilor”²⁾.

În afară de lecțiile de economie politică G. Apostoleanu a mai publicat tot în „Romînia Literară” un interesant studiu economic despre „Fabrica de postav a D. Colonel Kogălniceanu”,³⁾ iar în „Steaua Dunării”, articolul „Actul de convențiune”⁴⁾. Pe lîngă studiile cu caracter economic G. Apostoleanu a publicat mai multe articole în care tratează probleme cu caracter juridic.

1) Romînia Literară Nr. 22, 23, Iași 1855.

2) Romînia Literară Nr. 28, 29, 30, 31, Iași 1855.

3) Romînia Literară Nr. 40, 41, Iași 1855.

4) Steaua Dunării Nr. 81, 83, 85, Iași 1855.

Din articolele sale în care tratează chestiuni economice rezultă că el cunoștea opera lui A. Smith, precum și ale lui J. B. Say, Rossi, etc., împărțând concepțiile economice ale acestora.

În studiile economice publicate, el își propune să analizeze o serie de chestiuni ca: ce este economia politică?, dacă economia politică este o știință?, influența statului asupra economiei, problema dezvoltării industriale a Moldovei, diviziunea socială a muncii, politica comercială liber-schimbistă și protecționistă și altele.

În lecția „Introducere la cursul de economie politică”, autorul își pune întrebarea: ce este economia politică, dacă ea constituie o știință?

La această întrebare el răspunde astfel:

„Definiția dedusă din analiza gramaticală a cuvîntului economie politică este următoarea: știința ce tratează despre legile casei publice sau politice mai bine zicînd despre arta guvernării; căci casa publică la cei vechi era statul. Smith o definește ca știința ce tratează de producerea, împărțirea și consumarea averii”⁵⁾.

G. Apostoleanu arată că economia politică s-a încheat ca știință în perioada apariției capitalismului, cînd industria a luat o mare dezvoltare.

Dezvoltarea industriei pe baza mașinismului a avut urmări nefaste asupra situației clasei muncitoare, ducînd la apariția șomajului, introducerea copiilor și femeilor în procesul de producție, prelungirea zilei de muncă, sporirea intensității muncii, schilodirea fizică și morală a muncitorilor.

Ascuțirea contradicțiilor capitalismului ca urmare a apariției mașinismului și în special creșterea mizeriei maselor muncitoare, a preocupat o serie de gânditori care, criticînd capitalismul, au propus unele soluții pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale muncitorilor. În felul acesta a apărut școala economică a socialismului utopic, reprezentată prin Saint-Simon, Charles Fourier și Robert Owen.

Referindu-se la Saint-Simon, G. Apostoleanu, arată că acesta definește economia politică ca „știința ce se ocupă cu îmbunătățirea soartei a clasei cele mai sărace”⁶⁾. El se ridică împotriva socialiștilor utopici care preconizau „o organizație socială unde suferințele morale și fizice să fie în veci czilate”, considerînd aceasta o „iluzie nenorocită”⁷⁾.

De asemenea el se ridică și împotriva acelor care numesc economia politică ca fiind o „economie politică creștină”, precum și împotriva acelor care uitînd caracterul universal al economiei politice, îi dau denumirea de „economie națională”, de „economie poporului, a statului”.

Căutînd să demonstreze caracterul de știință al economiei politice, G. Apostoleanu arată că economia politică ca știință apare numai în anumite condiții. În această privință el spune că „atît timp cît un spirit mistic domnea în omenire, ar fi putut cineva să considere Economia politică ca o artă, culegere de maximi fără principii. Atît timp cît cucerirea era singurul mijloc prin care averea se putea cîștiga, Economia politică nu ar fi putut cere dreptul de știință. Acum însă cînd lucrul își are altarul său, cînd industria a luat niște măsuri colosale, e cu neputință a contesta Economiei politice dreptul de știință”⁸⁾.

G. Apostoleanu a intuit faptul, că la baza economiei politice stă ca metodă de cercetare abstractizarea. Cu ajutorul abstractizării ea desprinde esențialul din realitatea concretă și stabilește o serie de principii care au o valabilitate generală. „Aceste principii — spune el — ca niște abstracții și prototipi ai faptelor sînt stabile; realizarea lor variază”⁹⁾.

G. Apostoleanu acordă o importanță deosebită diviziunii sociale a muncii (fracționării activității în profesii), fapt care dovedește puternica influență exercitată asupra sa de doctrina economică a lui A. Smith. El arată că omenirea își desfășoară activitatea în diverse profesii, ceea ce face că, în societate omul atîrnă de toți, dar și toți atîrnă de dînsul; afară din societate omul e sclav al naturii, sau mai bine zicînd ar fi sclavul ei, dacă ar putea exista în izolare”¹⁰⁾.

5) România Literară Nr. 22 Iași 1855 p. 237.

6) România Literară Nr. 22/1855 Iași p. 258.

7) Idem p. 258.

8) Idem p. 259.

9) Idem p. 259.

10) România Literară Nr. 22/1855 Iași p. 260.

În altă parte, G. Apostoleanu arată că, în acțiunea sa asupra naturii, omul trebuie să se sprijine pe legile obiective ale naturii pentru a le folosi în interesul său. Acțiunea omului asupra naturii se desfășoară înlăuntrul și prin intermediul societății.

Omul trebuie să-și supună natura, „să cuprindă secretul legilor ei, să aducă în posesiunea sa, puterile ei spre a se servi de dînsa la fructificarea muncii sale. El posedă mijloace ce duc la un așa scop, acestea sînt: inteligența și activitatea. Prin inteligență omul pătrunde legile lumii fizice, prin muncă le supune voinței sale, însă și inteligența și munca nu pot ajunge la un așa sfîrșit, decît în societate și prin societate⁽¹¹⁾).

Strîns legat de problema diviziunii sociale a muncii (fracționarea activității în profesii) G. Apostoleanu tratează și problema schimbului și a valorii. El arată ca „împărțirea activității în diverse profesii condiționează schimbul și schimbul naște ideea de valoare⁽¹²⁾).

G. Apostoleanu cade în eclecticism atunci cînd definește noțiunea de valoare fiind puternic influențat de economia politică vulgară. La început el spune că valoarea mărfii este determinată de cheltuielile ei de producție, iar ulterior de utilitatea ei „valoarea unui lucru se determină prin cheltuiala născocirii lui, sau mai bine zicînd prin serviciul ce el face⁽¹³⁾).

Influența economiei politice vulgare asupra lui G. Apostoleanu se face simțită și atunci cînd analizează o altă importantă categorie a economiei politice: capitalul.

După el „în tot locul capitalul se naște din munca inteligentă, unită cu o înțeleaptă economică⁽¹⁴⁾).

El vede în capital, o categorie economică eternă, iar în modul de producție capitalist, modul absolut de producție a bunurilor materiale. El s-a ridicat împotriva socialistilor utopici care au dezvăluit contradicțiile orînduirii capitaliste acuzîndu-i de faptul că „atacă proprietatea, paladiul libertății și a personalității omului, declară război capitalului ca și cînd fără capital omenirea ar fi putut face vreun pas în calea progresului⁽¹⁵⁾).

În studiul „Fabrica de postav a D. Colonel Kogălniceanu“, publicat în „Romînia Literară“ din 15 și 22 octombrie 1855, Gheorghe Apostoleanu analizează în prima parte starea de înapoiere economică a Moldovei, necesitatea dezvoltării industriale a țării și politica comercială pe care trebuia să o ducă aceasta, iar în cea de-a doua parte, descrie în mod amănunțit sub toate aspectele fabrica de postav a lui Kogălniceanu.

G. Apostoleanu face constatarea că Moldova era în stare de înapoiere economică, marea majoritate a populației fiind ocupată în agricultură.

„Afară de agricultură și comerț — spune el — Moldova nu mai cunoaște vreo altă muncă. Industria se afla numai pe treapta cea mai de jos⁽¹⁶⁾).

Cu toate că agricultura și comerțul erau principalele ramuri de activitate din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea și acestea erau împiedicate în dezvoltarea lor.

G. Apostoleanu explică starea de înapoiere economică a Moldovei prin o serie întregă de cauze de ordin economic și politic, fapt care a făcut ca relațiile feudale să se mențină multă vreme și să împiedice dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste.

El vedea ieșirea din această stare de înapoiere economică a Moldovei în dezvoltarea industriei. El arată că în Moldova existau toate condițiile pentru dezvoltarea industriei de pînză, de postav, de mătăsuri, de luminări, de piei, de fier, de cărbuni de pămînt, deoarece pentru toate aceste ramuri ale industriei existau materii prime în țară.

Dezvoltarea acestor ramuri ale industriei ar condiționa consecințe neașteptate pentru Moldova. Principalele urmări ale dezvoltării industriei pentru Moldova ar fi fost după el următoarele:

11) Steaua Dunării Nr. 90/1858 Iași.

12) Romînia Literară Nr. 22/1855 Iași p. 260.

13) Idem p. 260.

14) Idem p. 260.

15) Romînia Literară Nr. 22/1855 Iași p. 270.

16) G. Apostoleanu, „Fabrica de postav a D. Colonel Kogălniceanu“ din „Romînia Literară“ Nr. 40/1855 Iași p. 466.

În primul rînd dezvoltarea industriei ar fi dus la ocuparea statornică a multor brațe de muncă și la rapida formare a centrelor de populație.

Izvorul brațelor de muncă necesare industriei, G. Apostoleanu îl vedea în populația de la sate. El nu vedea în emigrarea populației sătești către orașe, un pericol pentru agricultură.

El își exprima credința că lipsa de brațe de muncă nu se va simți nici sub un regim industrial, deoarece „agricultorii noștri, sub imboldul necesității nu vor lipsi a se servi de mașini necunoscute încă pînă acum în Moldova”¹⁷⁾.

O a doua consecință a dezvoltării industriei strîns legată de prima, constă în aceea că odată cu dezvoltarea țărilor și înflorirea lor, se constată o creștere a nevoilor, care va cere o îndoită și întreită activitate pentru asigurarea lor. Deoarece populația orașelor consumă o mare parte din produsele agricole, creșterea ei va impulsiona și dezvoltarea agriculturii.

În al treilea rînd dezvoltarea industriei creează mai multe mijloace de cîștig prin înmulțirea profesiilor.

În al patrulea rînd, dezvoltarea industriei permite crearea de mari întreprinderi, prin asocierea capitalului, care au posibilitate să efectueze construcții gigantice.

Creșterea populației, dezvoltarea industriei, agriculturii și comerțului, impun cu necesitate și dezvoltarea căilor de comunicație care în aceste condițiuni se face și mai simțită.

Ca urmare a dezvoltării și înfloririi țărilor se vor dezvolta și mai mult științele și artele, deoarece țărilor au fost și sînt întotdeauna centrele care permit o dezvoltare mai mare a culturii, artei și științei.

O ultimă urmare a dezvoltării industriei în Moldova, ar fi aceea că dezvoltarea unor ramuri ale industriei, provoacă dezvoltarea altora. Așa de pildă „la noi în Moldova — spune el — introducerea fabricilor ar provoca săparea cărbunilor de pămînt, scaterea fierului. În general am putea zice, spre a putea fi cu totul în sfera adevărului că orice introducere de ramură a industriei, contribuiește la dezvoltarea reciprocă a celeilalte, că orice fel de muncă națională, și aceasta cu diferența că un fel de muncă are efecte mai apropiate și un alt fel de urmări mai depărtate”¹⁸⁾.

Gheorghe Apostoleanu își exprimă credința că Moldova va avea industria sa și va putea să țină concurență cu țările învecinate, deoarece industria are rădăcinile sale în „pămîntul național”. După el ramurile industriale care nu se bazează pe materii prime naționale „vor pieri, încet, încet”.

În Moldova, industria nu va avea o astfel de soartă deoarece ea se va întemeia pe o sursă proprie de materii prime și în dezvoltarea ei Moldova se va călăuzi de experiența celorlalte țări.

În strînsă legătură cu problema dezvoltării industriei, G. Apostoleanu abordează și problema politicii comerciale pe care trebuia s-o urmeze Moldova în acea perioadă. Studiind în Germania într-o perioadă cînd se purtau ample discuții în privința politicii protecționiste, el nu a rămas indiferent față de această problemă.

„Protejarea unei industrii — spune el — se numește măsura luată de guvern ca un fabricant național să poată ține concurență cu un alt străin, și aceasta se face prin ridicarea vămii asupra unui obiect, sau prin restrîngerea dreptului unei asemenea întreprinderi, sau prin premii”¹⁹⁾. Din aceasta rezultă că G. Apostoleanu deosebește mai multe forme ale protecționismului în funcție de mijlocul prin care se realizează.

Prima formă a politicii protecționiste constă după el în protejarea industriei prin ridicarea tarifelor vamale. Analizînd această formă, el ajunge la concluzia că ea prezintă două mari inconveniente.

În primul rînd, prin stabilirea de taxe vamale ridicate, guvernul silește pe consumatori, să plătească un preț mai mare în favoarea unui întreprinzător.

În al doilea rînd, protecționismul vamal mai are drept rezultat și folosirea vămilor în scop financiar pentru guvern.

17) G. Apostoleanu, „Fabrica de postav a D. Colonel Kogălniceanu” din „România Literară” Nr. 40/1855 Iași p. 468.

18) G. Apostoleanu, „Fabrica de postav a D. Colonel Kogălniceanu” din „România Literară” Nr. 40/1845, Iași, p. 469.

19) Ibidem p. 466.

G. Apostoleanu se pronunță împotriva acestei forme de protecționism, deoarece aceasta permite sporirea prețurilor la mărfuri, și atrage după sine închiderea ermetică a țării, limitând relațiile economice cu celelalte țări.

Referindu-se la cea de-a doua formă a politicii protecționiste care constă în acordarea dreptului de monopol unei întreprinderi, G. Apostoleanu arată că această formă adăurește activitatea individuală. „Întreprinzătorul astfel privilegiat rezemându-se pe privilegiul de a fi singurul oferitor a celor de trebuință, nu va căuta a coborî prețul fabricatelor sale potrivit cu împuținarea cheltuielilor”²⁰⁾ Rezultatul acestei forme a politicii protecționiste este scumpirea și reaua calitate a produselor.

G. Apostoleanu este de acord cu cea de-a treia formă a protecționismului — protecționismul prin acordare de premii care nu este altceva decât un mijloc de încurajare a industriei naționale.

El considera că premiile n-au nici inconvenientul vămilor și nici al monopolului și în plus au și o limită — veniturile statului. El consideră premiile ca „un fel de remunerație ce provoacă o emulație”.

G. Apostoleanu este de acord cu protejarea acelor ramuri industriale care se bazează pe materiile prime existente în țară. „Protecționismul — spune el — în asemenea situații este doica însărcinată cu îngrijirea industriei pînă va ajunge la vrăjnicie”²¹⁾.

Așa cum am arătat mai sus, în cea de-a doua parte a studiului „Fabrica de postav a D. Colonel Kogălniceanu”, G. Apostoleanu descrie în mod amănunțit aproape sub toate aspectele această fabrică. În acest studiu se arată că producția de postav a fabricii se ridică la 4000 pînă la 5000 coți de postav pe lună. Producția ar fi putut fi mai mare dacă fabrica ar fi lucrat cu întreaga capacitate de producție, ceea ce nu era posibil din lipsă de apă. Fabrica era condusă de un director, iar fiecare operație era supravegheată de un contramaistru care avea în subordine un anumit număr de muncitori. Din datele cuprinse în acest studiu, ne putem da seama de exploatarea la care erau supuși muncitorii în acea vreme. Astfel, muncitorii din fabrica de postav lucrau cite 12 ore pe zi, primind un salariu derizoriu. În cele 12 ore muncitorii trebuiau să lucreze efectiv, deoarece în aceste ore nu se includea și timpul în care ei trebuiau să se hrănească. Gradul de exploatare a muncitorilor era și mai mare dacă ținem seama de faptul că în producție erau atrași și copiii, care lucrau pe lângă părinții lor ca depănători.

Studiile lui Gheorghe Apostoleanu cu caracter economic, publicate în perioada 1855—1858, scot în evidență faptul că el este exponentul acelei părți a burgheziei interesată în dezvoltarea industrială a Moldovei. El vede în dezvoltarea industriei un factor de adîncire a diviziunii sociale a muncii și pe această bază lărgirea considerabilă a schimbului de mărfuri.

În concepția lui, independența economică a țării depinde de nivelul de dezvoltare a industriei.

În domeniul politicii economice, Gheorghe Apostoleanu este adeptul liber-schim-bismului și adversar al protecționismului.

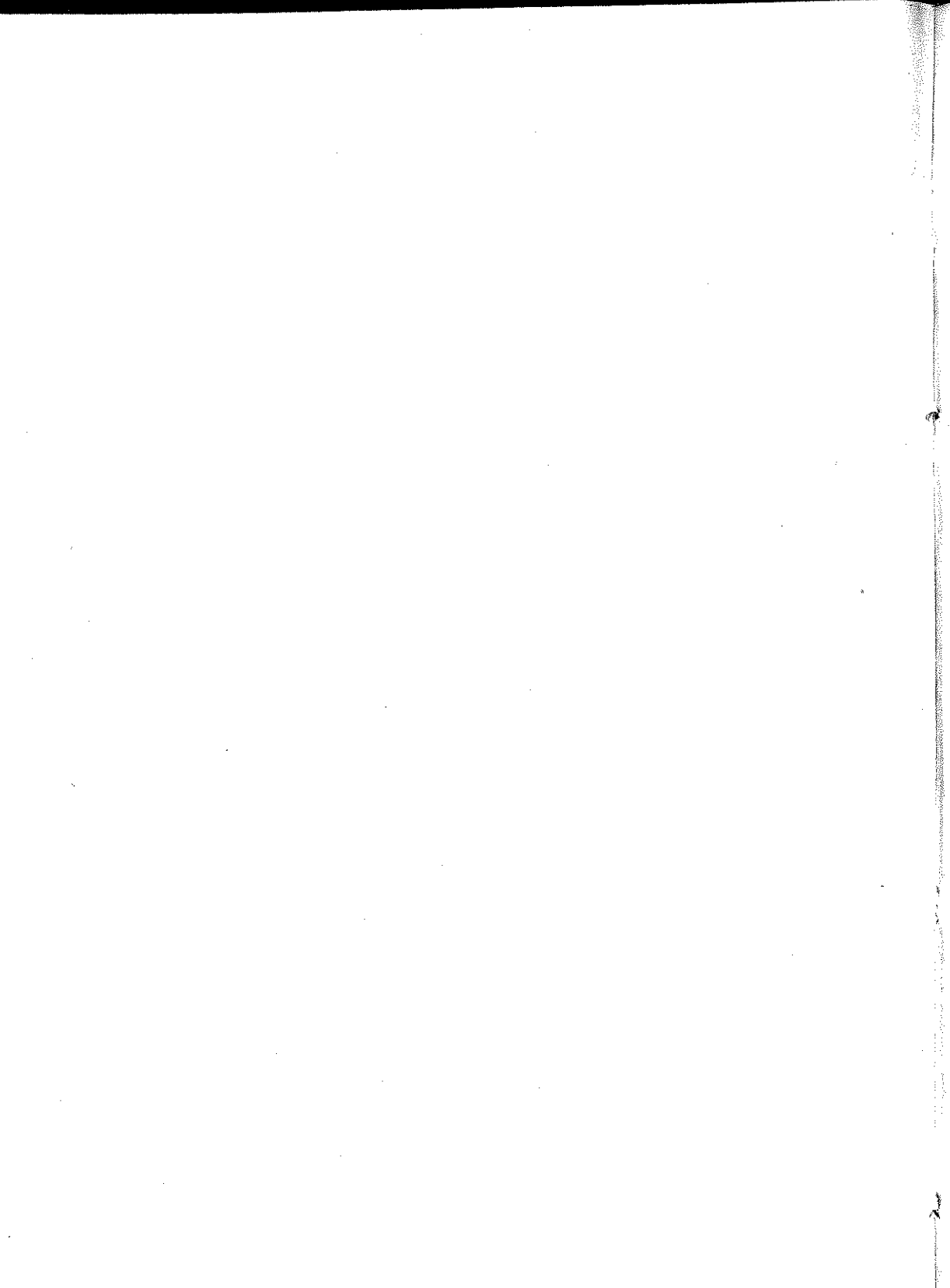
Poziția sa liber-schim-bistă într-o anumită măsură este justă, deoarece ea contribuie la realizarea unității naționale a poporului român. După unirea principatelor, politica liber-schim-bistă era în contradicție cu interesele dezvoltării economice a țării, deoarece ea condamna România la o stare de înapoiere și de dependență economică față de celelalte țări capitaliste dezvoltate.

Cu toate că era adeptul liberului schimb, el admitea într-o anumită măsură și protecționismul sub formă de premii, dar numai pentru acele industrii care aveau o bază de materii prime în țară.

În istoria gândirii economice românești, Gheorghe Apostoleanu rămîne unul din pionierii științei economice care, alături de Nicolae Șușu, Ioan Ghica și Ion Ionescu de la Brad, a contribuit la răspîndirea cunoștințelor economice în Moldova și a militat pentru propășirea ei economică.

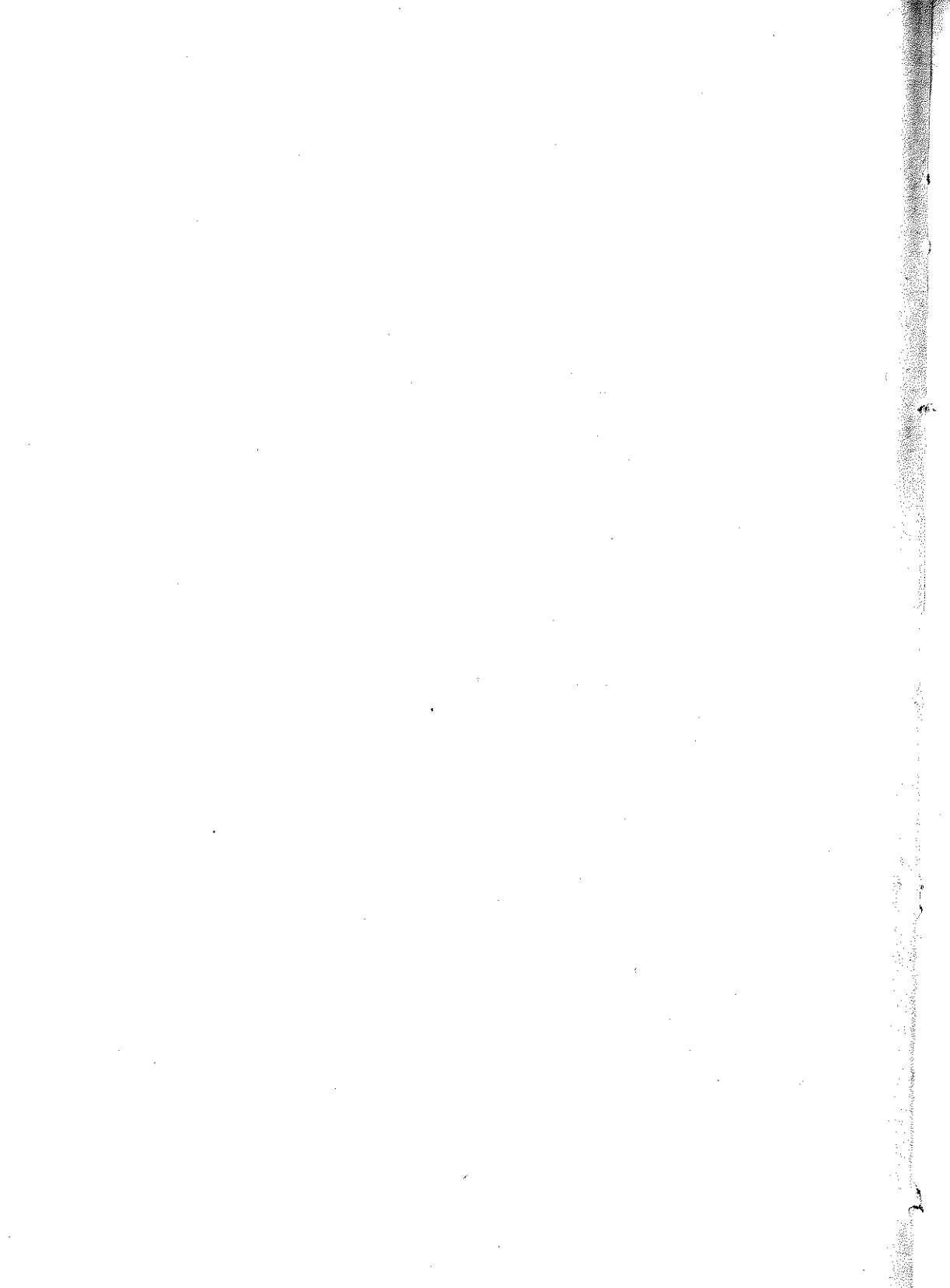
20) G. Apostoleanu, „Fabrica de postav a D. Colonel Kogălniceanu” din „România Literară” Nr. 40/1855, Iași, p. 467.

21) Ibidem, p. 468.

T A B L A D E M A T E R I I

	Pag.
BENDITER I — Natura juridică și clasificarea actelor organelor locale ale puterii de stat	191—203
BÎRSĂNESCU ȘTEFAN — Din experiența unui curs facultativ de pedagogie p ntru inginerii industriali și agronomi	159—170
BOLD EM., v. PETRESCU-DÎMBOVIȚA M.	
DAVIDSOHN I. — Falsificarea revizionistă a învățaturii marxist-leniniste despre stat și dictatura proletariatului	61— 85
DINU M., v. PETRESCU-DÎMBOVIȚA M.	
FLOREA-RARIȘTE D. — Contribuția lui Simion Florea Marian la cunoașterea și studiul limbii române	215—222
GIOSU ȘTEFAN — Limba în opera lui Dimitrie Cantemir	109—152
GOSTAR NICOLAE — Două inscripții mezerziene	31— 48
ISTRATE G. — Iorgu Iordan la a șaptezecoa aniversare	I — VI
ISTRATE G. — Probleme de limbă în variantele unor poezii ale lui Coșbuc	91—108
MARIN E., v. TODOSIA M.	
PAVELCU V. — L'équilibration neuro-psychique chez l'enfant	153—158
PETRESCU-DÎMBOVIȚA M., DINU M. și BOLD EM. — Cercetări arheologice în Podișul central moldoveesc. II. Subregiunea Stemnic-Racova și valea Biriadului superior între Buhăiești și Vaslui	1— 30
PETROVICI EM. — Etimologia hidronimului Siul	87— 89
PLATON GH — Cu privire la pribegirea locuitorilor din Moldova în anul 1834	49— 60
STAN AURELIA — Nume de persoană feminine în valea Sebeșului (Alba)	211—214
TIBA ION — Portretul în proza artistică a lui Delavrancea	223—230
TODOSIA M. și MARIN E. — Concepția economică a lui G. Apostoleanu — profesor de economie politică la Academia Mihăileană Iași	231—235
ȚAȚOMIR NICOLAI — к вопросу о безопасности воздушных границ	171—189
ZDRENGHEA M. — În legătură cu topica obiectului direct și a celui indirect	205—209

E R A T Ă

<u>Pag.</u>	<u>Rîndul</u>	<u>În loc de</u>	<u>Se va citi</u>	<u>Greșeala</u>
31	+16	asemănării	asemănării	tipografiei
32	— 7	pernonennamen	Personennamen	redacției
37	+12	<i>c vitate</i>	<i>civitate</i>	tipografiei
39	+ 3	li	li-	”
43	—18	cînd răzvrățiții ar fi masacrat pe unii membri ai	care vor îndem-	”
46	—21	<i>Liv.</i>	<i>Liv.</i>	”
64	—21	socității	societății	redacției
68	+17	Formulara	Formulara	”
74	+10	formeii	formulei	”
86	+ 5	сколенинским	ско-ленинским	”
87	— 5	77	177	tipografiei
93	—12	definitivă	definitivă	redacției
103	— 9	ans	sans	tipografiei
116	+12	Petrivici	Petrovici	redacției
120	— 2	Bucureșit	București	”
129	— 7	întîlnim	întîlnit	”
131	+ 9	decremenortum	decrementorum	”
135	— 2	Pomenind	Pomenim	”
157	— 2	срудности	трудности	tipografiei
157	— 1	тобой	собой	”
158	+ 1	уровня	уровня	redacției